

KANSATIETEELLINEN ARKISTO 64

KANSATIETEELLINEN ARKISTO 64
SUOMEN MUINAISMUISTOYHDISTYS

Anna Kirveennummi

KUTSU OSALLISTUA TIETEELLISEEN TOIMINTAAN

Etnografisia näkökulmia monitieteisen
kyselytoiminnan yhteistyöhön ja käytäntöihin

Helsinki 2023

**TURUN
YLIOPISTO**

Turun yliopisto
Humanistinen tiedekunta
Historian, kulttuurin ja taiteiden tutkimuksen laitos
Etnologia
Tohtoriohjelma JUNO

Työn ohjaajat

Helena Ruotsala	Pia Olsson
professori	professori
Turun yliopisto	Helsingin yliopisto

Tarkastajat

Pirjo Korkiakangas	Jyrki Pöysä
professori emerita	dosentti
Jyväskylän yliopisto	Itä-Suomen yliopisto

Vastaväittäjä

Pirjo Korkiakangas
professori emerita
Jyväskylän yliopisto

Turun yliopiston laatujärjestelmän mukaisesti tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu Turnitin OriginalityCheck-järjestelmällä.

Toimittaja: Tytti Steel

Sivunvalmistus ja kansi: Ville Korkiakangas

Kannen kuva: Pirkko Hautamäki

Copyright: © Anna Kirveennummi ja Suomen Muinaismuistoyhdistys

ISBN 978-951-29-9296-6 (painettu)

ISBN 978-951-29-9297-3 (PDF)

ISSN 0355-1830

Painosalama, Turku 2023

Sisällys

Kiitokset	7
1 JOHDANTO	9
1.1 Tutkimuksen lähtökohdat ja tavoitteet	9
1.2 Tutkimuskysymykset, tutkimusasetelma ja käsitteet	22
1.3 Kansalliset tieteet ja kansalaistiede	33
1.4 Tutkimuksen teoreettisia lähestymistapoja	41
Etnografinen lähestymistapa arjesta tietämiseen	49
1.5 Arkistot, analyysit ja tulkinat	52
1.6 Tutkimuseettiset kysymykset ja valinnat	58
1.7 Tutkimuksen rakenne	64
2 HAVAINTOJA KERUUTAVOITTEIDEN KENTILTÄ	66
2.1 Turun yliopiston varojen keräysohjelma	67
2.2 Kyselytoiminnan tavoitteet ja kansalliset kytkökset	73
Kansalliset kytkökset – talonpoikaisuuden perintö	84
2.3 Kyselytoiminnan verkostot ja muodot kotiseututyön kentillä	93
Kotiseututyö demokratisoituvassa yhteiskunnassa	103
2.4 Kansanelämäntutkimus ja kulttuurisen muutoksen paradigmat	119
3 KYSELYTOIMINNAN AIHEVALINNAT JA YHTEISTOIMINTAMUODOT	127
3.1 Kyselylehtiset vuorovaikutusalustoina	127
3.2 Kyselyiden ja kysymysten reittejä ajassa ja tilassa	135
3.3 Maaseudun pienyhteisöjen tutkimus – lähekkäissuhteiden jäljillä?	151
4 KYSELYTOIMINTA JA SEN KÄYTÄNNÖT	171
4.1 Vuoropuheluiden avaaminen ja sulkeminen	171
4.2 Vastaajien verkostot – sitouttaminen ja palkitseminen	174
4.3 Yhteistoiminnalliset suhteet kortistojen ja henkilötietolomakkeiden valossa	186
4.4 Vastaajat ja vastaajien paikantuminen	194
5 JOHTOPÄÄTÖKSET JA POHDINTAA	206
5.1 Kutsu osallistua tieteelliseen toimintaan	206
5.2 Kyselytoiminnan monitieteisyys ja monimetodisuus	210
5.3 Tieteelliset ja kulttuuriset käytännöt yhteistoiminnan palveluksessa	216
5.4 Kyselytoiminnan tieteelliset ja yhteiskunnalliset kytkökset	224
5.5 Mahdollisuuksien tunnistaminen	229
LÄHTEET JA KIRJALLISUUS	236
Arkistolähteet	236
Internet-lähteet	239
Kirjallisuus	239

LIITTEET	266
Liite 1	266
Liite 2	270
Tiivistelmä	272
Summary	274

Kiitokset

Väitöskirjan muotoutuminen nykyiseen asuunsa oli pienoinen yllätys. Monien pitkien, jopa vuosien mittaisten taukojen jälkeen kaikki jo kulkemani reitit on pitänyt luoda uusiksi ja samalla myös tarkentaa tutkimusaiheittani. Lopulta tutkimusasetelma ja sen tarkentaminen itsessään alkoivat kiinnittää huomiotani, ja helmikuussa 2022 vaihdoin työni suuntaa ikään kuin vasta-virtaan: kyselyihin tulleista vastauksista itse kyselytoimintaan ja vastaajille esitettyihin kysymyksiin.

Kiitän työni ohjaajina toimineita professori Helena Ruotsalaa ja dosentti Pia Olssonia luottamuksesta ja kannustuksesta samoin kuin paneutumisesta tekstini eri-ikäisiin versioihin, professori Pekka Leimua tuesta työn alkuvaiheissa. Esitarkastajiani Pirjo Korkiakangasta ja dosentti Jyrki Pöysää kiitän lukuisista hyödyllisistä kommentteista ja tarkennuksista. Professori emerita Pirjo Korkiakangasta kiitän myös suostumisesta väitöskirjani vasta-väittäjäksi. Ystäväni, sosiologi Anu-Hanna Anttila ja kielentarkastaja Pirkko Hautamäki ovat käsikirjoitukseni viimeistelyvaihetta kommentoidessaan auttaneet selkeyttämään ajatuksiani ja kieltäni ja Sari Pikkala laskelmiani, mistä heille kaikille lämpimät kiitokset! Työni viimeisimmistä käänteistä saan kiittää HKTL-arkiston avuliasta Heli Syrjälää, joka auttoi ymmärtämään arkiston kokoelmiin kohdistuvalle tarkastelulle olevan kenties juuri nyt tarvetta. Ilman siitä seurannutta oivallusta viettäisin kenties seuraavatkin kesälomani arkistoon saapuneita vastauksia lueskellen.

Väitöskirjan tekemiseen (ja tekemättömyyteen) liittyviä kokemuksiani ovat kuunnelleet monet nykyiset ja entiset työtoverini sekä ystäväni. Kyselyaineistojen pariin minut johdatti aikoinaan etnologi Riitta Räsänen, jonka asiantuntemus ja valmius kriittisiin keskusteluihin on kerta toisensa jälkeen auttanut kokemaan väitöskirjaprosessini jatkamisen mielekkääksi puuhaksi. Sama koskee pitkäaikaista keskustelukumppaniani Ninni Säaskilahtea. Ninnin ystävälliset ja terävät huomiot ovat kehystäneet matkaani Kansa ja tiede ja kansatiede -keskusteluista uusien tutkimusalojen poluille ja takaisin, samalla kun olemme reflektoineet monitieteisen ja tieteidenvälisen tutkimuksen haasteita elämänkohtaloidemme pyörteissä.

Olen ollut tavattoman onnekas saadessani olla jo kaksi vuosikymmentä Tulevaisuuden tutkimuskeskuksen työyhteisössä, jossa jatkuvasta muutoksesta ja epävarmuudesta kumpuavien uusien kysymysten esittäminen ei käy-

tännössä lopu koskaan ja jossa rajat eri oppiaineiden, laitosten ja yliopistojen välillä ovat matalat. Katariinaa, Leenaa, Lottaa, Ninnaa ja Katia, Morgania, Riikkaa, Annea, Tuijia, Myytä ja Katriinaa ja Kendraa sekä muita eri puolilla ”työmaailmaa” liikkuvia ystäviäni ja työtovereitani kiitän inspiraatiosta, hyvistä keskusteluista, avusta ja kannustuksesta. Kansatieteen jatko-opiskelijoina kokoonnuimme aikoinaan vapaamuotoisesti muuttoliikkeen vastatrendejä luotaavana Maaseudun ystävät -piirinä, jonka kaikuina pääsimme tutustumaan myös kyläyhdistyksiin ja muihin verkostoihin. Viimeisin verkostoista, Maijan luotsaama etnologien kirjoituspiiri oli pandemia-aikojen pelastus, joka auttoi suuntaamaan huomioni työn loppuun saattamiseen. Kiitoksia kaikille työhöni vaikuttaneille kanssa-ihmisille!

Lukuunottamatta 2000-luvun alkua, jolloin tutkimukseni muuntui joiksikin kuukausiksi Maa- ja metsätalousministeriön väitöskirjarahoituksella naapurisuhteiden kulttuurisia muutoksia tarkastelevaksi projektiksi, olen tehnyt työtäni Tulevaisuuden tutkimuskeskuksen projekteista jääneen ajan ja energian puitteissa. Olen saanut työhöni rahallista tukea Emil Aaltosen Säätiöltä, Seurasaarisäätiöltä ja Kordelinin säätiöltä samoin kuin SLS:n Bergbomin rahastosta. Koneen Säätiön Saaren kartanon johtokunnalla on ollut myös merkitystä, sillä keskustelut oivalluksista ja taiteen ja tieteen tekemisen ja jakamisen mielekkyydestä ovat antaneet energiaa tutkijamieleni vapaaseen harhailuun. Kiitos Saaren ihmisille, ja kaikista ponnisteluista vapaiden saarekkeiden luojille, Ainolle, Marjaanalle, Katrille, Sarille, Pirkolle, Liisalle ja Ellalle – ja erityishalauksin Antille ja Maijalle.

Lopuksi haluan vielä kiittää myös Suomen Muinaismuistoyhdistystä työni julkaisemisesta ja julkaisuapurahasta, samoin kuin toimittaja Tytti Steelliä ja kirjan taittajaa Ville Korkiakangasta hyvästä yhteistyöstä kirjan viimeisten pisteiden parissa.

1 JOHDANTO

1.1 Tutkimuksen lähtökohdat ja tavoitteet

Keruukselyt muodostavat erityisen tutkimusaineistojen tuottamisen menetelmän kenttätöiden, haastattelujen ja strukturoitujen lomakekyselyiden rinnalla. Perinne- ja etnologiatieteissä kyselyitä on kutsuttu myös kilpakeräyksiksi, kysymyslistoilla tehdyiksi keräyksiksi, muistitietokyselyiksi tai postikyselyiksi. Keruumenetelmän idea on perustunut kyselylehtisen ja kysymysluettelon lähettämiseen postitse kansallisten tieteiden tutkijoita avustaville ihmisille, erityiselle keruuverkolle tai lehti-ilmoituksilla avoimeen kilpailuun kutsutuille vastaajille. Kyselylehtisessä on tiedusteltu kansantietouden, kansanperinteen ja muistitiedon alaan kuuluvia ilmiöitä, joita kysymyksiin vastanneet ihmiset ovat käsitelleet joko omien tietojensa ja kokemustensa perusteella tai lähiympäristöstään aiheeseen liittyviä tietoja keräämällä. Kyselylehtinen toimi useimmiten apuna silloin, kun viivoitetuille paperiarkeille kirjoitetut vastaukset lähetettiin valmiiksi painetussa ja postimaksusta vapautetussa kirjekuoressa yliopistoon tai erilliseen tutkimusarkistoon.¹

Tutkimukseni lähtökohtana on se monitieteinen ja monitoimijainen tutkimusaineistojen keruuprosessi, jonka sosiologian professori Esko Aaltonen käynnisti Turun yliopiston sosiologian ja kansatieteen laitoksilla vuonna 1958. Ensimmäisessä kyselylehtisessä tulevaa toimintaa avattiin tutkimustoiminnasta kiinnostuneille kansalaisille näin:

---

1 Hagström & Marander-Eklund 2005, 11.

Monien kansallisia tieteitä tutkivien laitostemme tavoin myös TURUN YLIOPISTO alkaa nyt kerätä erityisen tiedustelulehtisen avulla kansanperinnettä ja muuta muistitietoa kansalaisilta kautta maan. Turun yliopiston Sosiologian laitos tarvitsee tällaista aineistoa maaseutusosiologiaa ja kulttuurin muutosta koskeviin tutkimuksiinsa, niin myös sosiologisten ja sosiaalipsykologisten ilmiöiden selvittelyyn varhaisemman teollisuutemme ja sen työväen parissa, kun taas Kansatieteen laitoksella on omat tutkimuskohteensa.

Kyselytoiminnan historiaa tutkinut etnologi Bo Lönnqvist on todennut kyselyiden valaisevan oman aikansa kokemuserinteeseen liittyviä kysymyksiä. Kyselyaineistojen kautta on mahdollisuus tarkentaa asiaa tarkastelemalla siihen liittyviä ilmiöitä eri näkökulmista. Omaa kokemustietoaan ja siihen kuuluvaa hiljaista tietoa hyödyntämällä Lönnqvist on avannut Kansallismuseon 1950-luvulla toteuttaman kyselytoiminnan metodisia tavoitteita, joihin kuului erityisesti ilmiöiden tai esineiden materiaalisuuden mutta myös käyttöyhteyksien selvittäminen. Suhde materiaalisuuteen ja materiaalien toimijuuteen muuttui, sillä funktionalistinen tutkimusihanne korosti aikaisemmin vähäisemmälle tarkastelulle jääneen sosiaalisen merkitystä. Näin kyselytutkimusten metodologiakin muuntui hiljalleen uusien tiedollisten käännteiden haastaessa aikaisempia tutkimusalueita. Lönnqvistin mukaan Museoviraston ja muiden perinnekustojen kokoelmien merkitys onkin myös siinä, miten ne voivat toimia tulevaisuuden ja ”uusien, kokeilevien metodien jännittävänä ja haastavana kaikupohjana”.²

Kokeilevien metodien ajatus on tutkimukseni yhtenä johtolankana, kun pohdin yli 60 vuotta sitten käynnistetyn kyselytoiminnan tavoitteita ja toteutuksia. Tutkimuksessani tarkastelen kansatieteen ja sosiologian laitoksen 1950- ja 1960-lukujen vaihteessa toteuttamaa monitieteistä kyselytoimintaa etnografiaperinteen näkökulmasta. Tarkkailen kyselytoiminnasta arkistossa olevia materiaalisia tallenteita, kyselylehtisiä ja -käytäntöjä, ja kiinnitän huomioni yhteistoiminnan käsitteellisiin tiloihin ja prosesseihin, tavoitteisiin ja toimintaympäristöihin. Analyysini käsittelee työn tuloksia ja niitä edellytyksiä, joilla kyselytoimintaa pyrittiin eri oppiaineiden kesken suunnittelemaan, toteuttamaan ja edistämään. Kyselytoiminnan tavoitteista ja toteutuksista ja niitä edistävästä käytännöstä on jäänyt jälkiä Turun yliopiston sisälle muodostuneeseen arkistoon ja sen kyselykokoelmiin sekä kokoelmien liepeille. Tutkimusprosessieni kuluessa olen niistä käsin jäljittänyt kytköksiä moniin käsitteellisiin ja kokemuksellisiin tiloihin, joissa tieteellisistä tavoit-

---

2 Lönnqvist 2016, 53.

teidenasetteluista ja tehtävänannoista on eri aikoina keskusteltu. Yksittäisten jälkien kautta erityisen kiinnostaviksi ovat muodostuneet sellaiset sanomisen ja tekemisen kontekstit, joissa tunnistan yhtymäkohtia arkistojen tallenteisiin, mutta myös tiedontuottamisen kentällä vallitseviin tekemisen tapoihin ja prosesseihin. Tallenteita voi siten ajatella keräelminä, jotka valaisevat aikaisempia tutkimuskäytäntöjä ja -reittejä.

Oma kokemustietoni ei ulotu Lönnqvistin tavoin siihen aikaan, jolloin tarkastelemani aineistot on tuotettu. Voin kuitenkin muistella aikaisempia arkistotallenteiden tuottamis- ja tulkintakokemuksiani sekä eri tutkimushankkeiden myötä kertynyttä hiljaista tietoa. Vaikeasti sanoitettaviin, intuitiivisiin ja ruumiillisiin kokemuksiin ja paikannuksiin viittaava hiljainen tieto (*tacit knowledge*) kytkee sisäänsä myös vuorovaikutusyhteyksissä jaettavia affektiivisia ulottuvuuksia. Hiljaisesti jaettu tieto voi rakentaa tunnetta erilaisiin yhteisöihin kuulumisesta tai ulkopuolisuudesta. Etnologi jäljittää hienovaraisiin kulttuurisiin prosesseihin sisältyvää hiljaista tietoa tyypillisimmin omien kokemustensa ja etnografian avulla.³ Ajatus arvojen ja merkitysten jakamisesta on työssäni monin paikoin läsnä. Olen kiinnostunut siitä, millaisiin konteksteihin ja ajallisiin jatkumoihin, käännteisiin tai epäjatkuvuuksiin arvoa keskittyy ja miten prosesseja on ylläpidetty.⁴ Tutkimusaineistoja tuottaneiden tieteellisten prosessien edellytyksiä ja vaikutuksia on aikaisemmin tarkasteltu samansuuntaisesti myös tutkimuksissa, joissa huomio on kiinnittynyt kulttuuristen ja sosiaalisten pääomien tai identiteetin, luotettavuuden ja arvostusten näkökulmiin.⁵

Tarkasteluun ottamiani *Turun yliopisto. Tiedusteluja kansallisten tieteiden alalta* -kyselylehtisiä ilmestyi kahdesta viiteen vuodessa. Kun Aaltonen vuonna 1963 jäi eläkkeelle ja laitosten yhteistoiminta vuonna 1965 virallisesti loppui, oli sarjassa ilmestynyt 24 kyselylehtistä (ks. liite 2). Kansallisten tieteiden tiedusteluihin lähetettyjä vastauksia puolestaan oli vuosien 1958–1965 kuluessa kertynyt yhteensä noin 100 000 liuskaa.⁶ Arkisto, jonne kaikki kyselyaineistot, kyselylehtiset ja kyselyvastaukset on tallennettu, on nykyiseltä nimeltään Turun yliopiston Historian, taiteen ja kulttuurintutkimuksen laitoksen arkisto eli HKTL-tutkimusarkisto. Tutkimusarkiston nimi on kui-

3 Pohtinen 2023, 49–50; Ingridsdotter & Silow Kallenberg 2018, 72; Ehn & Löfgren 2012.

4 Kirveennummi & Räsänen 2005; Kirveennummi 1997a;1997b. Etsivä, kokeileva ja refleksiivinen etnologia ks. myös esimerkiksi Lönnqvist 1989, 38–39 ja Ottoson 2008.

5 Esim. Keskinen & Teräs (toim.) 2008; Skeggs 1997; 2014.

6 TYKL/kys/Kyselylehtinen 25.

tenkin noudatellut eri oppiaineiden ja niitä hallinnoivien laitosten käännteitä. Arkisto tunnettiin vuoteen 2002 asti Turun yliopiston Kansatieteen arkistona, vuosina 2002–2011 Turun yliopiston Kulttuurien tutkimuksen laitoksen kansatieteen ja uskontotieteen ja folkloristiikan arkistona TYKL- ja TKU-koelmineen. Sitä ennen oppiaineet olivat laitoksia, ja tässäkin tutkimuksessa toimijoina ovat sosiologian laitos ja kansatieteen laitos. Arkistokokoelmat ja nykyiset arkiston osat ovat fyysisesti sijainneet ainakin kuudessa eri osoitteessa, rakennuksessa tai huoneessa. Tutkimusjulkaisua viimeistellessäni HKTL-arkisto on juuri avautunut uudessa sijainnissa Turun yliopistokampuksen Arcanum-rakennuksessa. Nykyisin TYKL-kokoelmiksi kutsuttuihin kansatieteen laitoksen kokoelmiin on tallennettu sekä vanhimmat, sosiologian kanssa toteutetun kyselytoiminnan tuottamat aineistot, että kansatieteen laitoksen myöhemmät kyselysarjat aineistoineen. Myös digitaalisten koelmien ja tietojärjestelmien alustat, muodot ja osoitteet ovat vaihdelleet. Käsittelyni esimerkit koskevat pääosin aineistoja, jotka ovat edelleen siinä 1960-lukuisessa tilassaan, jossa ne aikoinaan Aaltoselta palautuivat: osin sekoittuneita, ja vailla yhtenäistä numerointia.⁷

Kyselytoimintaa on toteutettu kolmen eri nimen alla. Ensimmäinen, vuonna 1958 aloitettu kyselylehtinen *Tiedusteluja kansallisten tieteiden aloilta* -kyselylehtinen numero 1 nimettiin jo seuraavana vuonna hieman uuteen, yhtenäiseen tiedonalaan viittaavaan muotoon *Turun yliopisto. Tiedusteluja kansallisten tieteiden alalta*. Vuonna 1965 Kyselysarjan toteutus siirtyi kansatieteen laitokselle. Se näkyi myös kyselysarjan nimessä, joka vuodesta 1965 oli *Turun yliopisto. Kansatiede. Tiedusteluja kansankulttuurin alalta*, ja kattoi painetut kyselylehtiset 25–57 vuoteen 1979, jolloin painetun kyselysarjan julkaiseminen lopetettiin. Vastauksia moniin painetuissa kyselylehtisissä toteutettuihin kyselyihin tuli vielä 1980-luvun puolellakin, ja vuoden 1980 alkuun ajoittui myös viimeisen kyselyn vastausten määräpäivä.

Ilmar Talve ja Pekka Leimu ajoittavat painetun kyselysarjan sosiologiset kyselyt vuosiin 1958–1960.⁸ Tehtyä rajausta on kuitenkin syytä tarkentaa, sillä omassa tarkastelussani ovat olleet kyselylehtiset ja kyselyt, joita sosiologian laitos suunnitteli, painatti ja toteutti myös vuoden 1960 jälkeen. Kyselytoiminnan tavoitteista ja historiasta on kirjoitettu kansatieteen tutkimusohjelmien näkökulmasta, mutta sosiologisesta kyselytoiminnasta on vain hyvin

⁷ Lehtonen & Wahlroos 2002; ks. myös Hieta 2016; Hänninen & Syrjälä 2022.

⁸ Leimu 2005, 79; Talve 1984, 28–29.

niukasti tietoja. Kansatieteen professori Ilmar Talven (1961–1986) mukaan toiminnan käynnisti sosiologian professori Esko Aaltonen (1951–1963). Turun yliopiston sosiologian laitos sijaitsi vuoteen 1967 Humanistisessa tiedekunnassa, ja Esko Aaltonen toimi vuodesta 1958 alkaen myös kansatieteen laitoksen virallisena esimiehenä ja esittelijänä tiedekunnassa, kunnes Ilmar Talven professuuri vuonna 1962 vakinaistettiin. Esko Aaltonen jäi eläkkeelle vuonna 1963 ja kuoli sairaskohtaukseen vuonna 1966.⁹

Kyselyiden toteuttamisaika osuu Aaltosen professorikauden loppuvaiheeseen ja tutkimukselliseen, jopa paradigmaattiseen muutoskohtaan, jota on kutsuttu amerikkalaisen sosiologian yleistymiseksi. Sosiologian professori Antti Eskola toteaa metodologisen uudistumisen toteutuneen muualla Suomessa jo 1950-luvun puoliväliin mennessä. Turun yliopiston sosiologian laitoksella käynnissä olleet professorivalinnat siirsivät kuitenkin muutosta 1960-luvulle. Erik Allardtin vuonna 1950 kirjoittaman artikkelin mukaan amerikkalaisen sosiologian ominaispiirteiden tulkinnoissa on painotettu konkretiaa ja empiiristä faktalähtöisyyttä. Eurooppalaista sosiologiaa on puolestaan luonnehdittu piirteillä, jotka korostavat yhteyttä tiedon sosiologiaan ja mannermaiseen filosofiaan, olemukselliseen spekulatiivisuuteen tai jopa merkityksiä luoviin ”esoteerisiin ongelmiin”. Allardtin mukaan vanhan ja uuden tai eurooppalaisen ja amerikkalaisen sosiologian polarisointi antoi eurooppalaisesta sosiologiasta kuitenkin virheellisen kuvan. Jo vuonna 1950 voitiin geopolitiittisten ja tiedepoliittisten suunnanmuutosten havainnoida kulkeneen erilaisten metodihistoriallisten reittien ja sovellusalojen vuoksi epätasaisessa tahdissa. Eurooppalainen sosiologia kytkeytyi lisäksi amerikkalaisen sosiologian tavoin erilaisten yhteiskunnallisten muutosten ja teollistumisen ja modernin prosesseihin aivan kuten sotien jälkeinen kansatiede-kin.¹⁰ On kuitenkin kiistatonta, että konkretian ja faktalähtöisyyden merkitys korostui nyt tarkasteluun tulevalla ajanjaksolla, ja tutkimuksessani palaan niihin tapoihin, joilla se tuli näkyviin kansallisten tieteiden kyselytutkimuksessa.

9 Esko Aaltosen professorikausi alkoi virallisesti vuonna 1951, mutta virkaatekevänä professorina hän oli jo vuodesta 1949. Ilmar Talve aloitti puolestaan vuoden 1960 aikana virkaatekevänä professorina ja määräaikaisena esimiehenä. Sitä ennen eli vuosina 1958–1960 Talve toimi erilaisin määräaikaisin sopimuksin kansatieteen ja sosiologian laitoksen assistenttina ja suomen kielen ja sukukielten laitoksella viron kielen opettajana. Talve 1984, 8–9; Ruotsala 2021b, 274. Kallio & Nieminen 1993, 171–172.

10 Eskola 1992, 40–41, 6; Allardt 1954, 18–20; Allardt 1950, 151–152.

Kansatieteessä virolaistaustainen professori Ilmar Talve oli tehnyt tutkimintonsa Ruotsissa ja uuden laitoksen profilia voitiin siten pyrkiä sitomaan moderneihin, nykyaikaa ja kaikkia kansalaisia tavoitteleviin periaatteisiin professori Sigurd Erixonin esittelemien funktionalististen muutosteorioiden avulla.¹¹ Kyselyiden metodiikkaa onkin mielekästä tarkastella tutkimuksellisten käänteiden mahdollisia sovellusaloja tunnistaen sekä yleisemminkin kyselytutkimuksessa tähän asti ohitettua monitieteistä ja -toimijaista yhteistyötä avaten.

Tutkimusaineistoni keskeisenä lähtökohtana ovat *Tiedusteluja kansallisten tieteiden alalta* -sarjassa vuosina 1958–1965 julkaistut kyselylehtiset. Kyselylehtisten avulla pyrin tarkastelemaan erilaisia yhteistoiminnan tavoitteita, tapoja ja toteutuksia. Arkistossa ja arkistoaineistoja eri näkökulmista analysoineissa projekteissa viettämäni aika on vaikuttanut siihen, mitä muita aineistoja olen voinut liittää kyselylehtisten ja kyselyiden yhteyteen. Erityisesti arkistojen digitaalinen murros on hitaasti etenevänä prosessina vaikuttanut siihen, millaisessa muodossa ja järjestyksessä asiat tulevat aihettaan 2020-luvulla tarkastelevan tutkijan tietoisuuteen. Etnografisesta näkökulmasta vuorovaikutteinen tiedonmuodostamisprosessini hahmottuu moniäänisenä ja -materiaalisena tutkimuksena tilanteessa, jossa aineistojen digitalisoiminen on kesken ja edellyttää vielä järjestelyä sekä tietojen tarkisteluja. Toivon työstäni olevan apua prosessin toteutukseen, aineiston tuottamiskontekstien muotoiluun ja ongelmakohtien tunnistamiseen.

Sovellan toistensa yhteyteen tallennettujen kyselyiden havainnointiin, analyysiin ja tulkintaan erilaisia metodeja. Sosiaalisten ja tieteellisten vuorovaikutussuhteiden näkökulmasta kyselylehtisten avaamalla kentältä johtaa reittejä sekä HKTL-arkistoon tallennettuihin kyselyaineistoihin että kyselytoiminnan raja-alueille, käsikirjoitusten ja sitomattomien primääriaineistojen kokoelmiin. Olen edennyt tarkastelemaan esimerkiksi muutoksia kyselylehtisten teksteissä ja kysymyksissä, henkilötietolomakkeiden kysymyksissä sekä vastaajakorttien merkinnöissä ja luetteloissa. Olen liikkunut ajassa ja tilassa, aineistojen ja teorioiden välillä eri suuntiin ja pyrkinyt hahmottamaan aineistojen kertymistä, mahdollisia ja myös vaihtoehtoisia reittejä ja strategioita. Aineistojen kertymistä ja aineistojen tuottamiseen liittyvää moniäänisyyttä on nähtävissä myös kyselyiden vastauksissa, joiden käsittelyn olen

11 Talven elämänvaiheista ja kansatieteen historiasta Ruotsala 2021a; 2021b; Kirveennummi 1997a; Ruotsissa toteutetun kyselytoiminnan käänteistä Lilja 2016, 24.

tutkimusprosessini loppuvaiheessa rajannut pääosin tutkimukseni ulkopuolelle. Rajauksen tekeminen oli helppoa, sillä kyselyvastaajien äänten moninaisuutta olisi lähestyttävä ja kuunneltava heidän omilla ehdoillaan, ja se olisi kokonaan oman tutkimuksensa arvoinen tehtävä.

Turun yliopiston tiedusteluihin vuosina 1958–1965 lähetettyjä vastauksia onkin jo hyödynnetty runsaasti erilaisten opinnäytteiden ja tutkimusten tarpeisiin. Esimerkiksi Markku Aukian (2010), Antti Häkkisen ja Miika Tervosen (2005), Ulla Kallbergin (2022) sekä Tuija Saarisen (2003) tutkimuksissa on aineistoina käytetty nyt tarkasteluun tulevan kyselytoiminnan pääasiallisia tuloksia, kyselyihin lähetettyjä kirjallisia vastauksia.¹² Tutkimukset ovat esimerkkejä lähestymistapojen moninaisuudesta ja ne auttavat ymmärtämään vastaajien kiinnostuksen kohteita ja arjen käytäntöjä. Jos tarkasteluun otettaisiin muutkin keruukyselyitä hyödyntäneet tutkimukset, kuva moninaisuudesta pääsisi oikeuksiinsa. Kyselylehtiset ja niiden analyysit antavat kuvan tutkimusteoreettisista ja metodologisista käännteistä. Itseäni tutkimuksissa kiinnostavat aineistojen analyysit ja tavat, joilla erilaisia metodisia ja tutkimuksen rutiineihin kietoutuneita peukalosääntöjä, valintaheuristiikkoja ja menettelytapoja on sovellettu. Näistä muodostuu se käytäntöjen alue, jota työssäni lähestyn.¹³

Kati Mikkola on vuonna 2009 julkaistussa uskontotieteen väitöstutkimuksessaan käsitellyt Aaltosen Suomalaiselle Kirjallisuuden Seuralle (SKS) vuonna 1939 toteuttamaa *Miten kansa vastaanotti uudet elämänmuodot* -kyselyä. Mikkolan tutkimus *Tulevaisuutta vastaan. Uutuuksien vastustus, kansantiedon keruu ja kansakunnan rakentaminen* avaa perusteellisesti Aaltosen taustoja sekä vastaajakunnan muotoutumista arkiston ja kyselytoiminnan dialogisissa suhteissa. Mikkolan tutkimus on samalla myös perusteellinen analyysi modernisoituvan kansakunnan rakentamiseen liittyvistä keskusteluista ja kyselyvastaajien tavoista perustella muutoksiin liittyviä näkökulmia. Keruilla ja niitä toteuttaneilla instituutioilla oli jo takanaan pitkä historia, sillä muun muassa Suomalaisen Kirjallisuuden Seura oli perustettu vuonna 1831 ja yleisön keruuharrastusten innostamana perustettu kaksikielinen Suomen

12 Aukia 2010; Häkkinen 2005; Tervonen 2005; Kallberg 2022; Roivainen 2016; Tuominen 2020; Saarinen 2003; 1970- ja 1980-luvulla kansatieteellisten kyselyiden pohjalta toteutetuista tutkimuksista ks. myös Leimu 1985; Roivainen 2017 ja Tuominen 2019.

13 Arkisten taitojen ja rutiinien etnologinen tutkimuksesta ks. esim. Knuutila, M. 2006, 293–295; Ehn & Löfgren 2007.

Muinaismuistoyhdistys vuonna 1870. Svenska Litteratursällskapet perustettiin vuotta myöhemmin eli vuonna 1871.¹⁴

Esko Aaltosen aikaisempi, vuonna 1937 niin ikään SKS:lle toteuttama *Kylätappelut*-kysely toimi puolestaan Elina Haavio-Mannilan vuonna 1958 Helsingin yliopistossa valmistuneen sosiologisen väitöstutkimuksen aineistona. Haavio-Mannilan tutkimus havainnollistaa myös teoreettista siirtymää, johon tieteellisten sosiologisten metodien ja lähestymistapojen suuret murrokset olivat 1950-luvulla johtaneet. Toisaalta tutkimus edusti omalla ajallaan, kuten Haavio-Mannila itsekkin totesi, jo suosituksi tulleiden tilastollisten menetelmien ja haastatteluaineistojen näkökulmasta vanhempaa tutkimusperinnettä.¹⁵

Varhaiset kansanelämän kuvaajat ja kyselyiden vastaajat tulivat yleensä esiin omilla nimillään, toisin kuin jo henkilösuojan piiriin lasketut, kyselytoimintaan 1950-luvulta alkaen osallistuneet vastaajat. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran kansanrunousarkistossa 1930-luvulla toteutettujen kyselyiden analyysit, erityisesti Kati Mikkolan Esko Aaltosen tuottamista kyselyaineistoista tekemät tulokset auttavat ymmärtämään yksilöinä hahmotuvien kyselyvastaajien motiiveja ja laajempia paikantumisen konteksteja. Aikaisemman tutkimuksen perusteella on mahdollista vertailla ja suhteuttaa uudempia käytäntöjä aikaisempiin keruutyön kysymyksiin ja konteksteihin. Viittaan tunnistamiini yhteyksiin mahdollisuuksien mukaan, vaikka omassa työssäni keskityinkin 1950-luvun lopulla Turun yliopistossa aloitettuun kyselytoimintaan.¹⁶

Sosiologi Marja Alastalo on väitöstutkimuksessaan kuvannut sosiologian metodeja monimuotoisen lomaketutkimuksen metodihistoriallisesta näkökulmasta. Hänen mukaansa Aaltosen aloittaessa Turun yliopiston sosiologian professorina vuonna 1953 modernin sosiologian metodit olivat vielä ”kokeilun asteella”. Yhdenlainen pioneerityö oli Erik Allardtın lomakeaineistoihin perustuva väitöstutkimus. Se oli valmistunut edellisenä vuonna eli vuonna 1952 Helsingin yliopistossa, jossa lomaketutkimusten suosio oli lisääntymässä yleisemminkin.¹⁷ Turun yliopiston sosiologian laitoksella lomaketutkimukset yleistyivät Helsinkiä myöhemmin muun muassa vuonna 1952 professoriksi valitun Aaltosen painotusten ja hänen vuonna 1963 tapahtunut-

14 Aaltonen 1951c; 1961; Mikkola 2009; Kurki 2004, 65.

15 Alastalo 2005, 71–72; Haavio-Mannila 1958, 4, 7, 44, 47, 225–226.

16 Mikkola 2009.

17 Alastalo 2005, 41, 59–61; Aaltonen 1952, 11, 14; Allardt 1952.

ta eläköitymistään seuranneiden mutkikkaiden professorinvalintaprosessien vuoksi.¹⁸ Tilastollisiin analyyseihin soveltuvien ”massiivisten” aineistojen kerääminen syrjäytti kuitenkin vähitellen myös Turun yliopiston sosiologian sosiaaliantropologisvaikutteisen westermarckilaisen tradition. Amerikkalaisen sosiologian virtauksia oli jo 1900-luvun alussa edeltänyt positivistinen tiedekäsitys eli luonnontieteiltä omaksuttu ajatus tieteellisyydestä, tutkimustulosten havaintoperustaisuudesta ja edustavuudesta. Tieteellisten havaintojen tekemiseen ja tilastollisten aineistojen keräämiseen oli johtanut niin Euroopassa kuin myös Yhdysvalloissa tarve saada aineksia muuttuvan yhteiskunnan sosiaalisen hyvinvoinnin rakentamiseen ja yleisemminkin toteuttavan yhdyskuntasuunnittelun ja ennakkoinnin tarpeisiin.¹⁹

Strukturoidut tai ”puolistrukturoidut” kyselylomakkeet otettiin myös kansatieteessä kokeiluihin 1960-luvun kuluessa ja lomaketutkimuksen periaatteita yhdistettiin myös kenttätutkimukseen. Painettujen keruukyselyiden toteuttamisen aika Turun yliopistossa jatkui 1970- ja 1980-lukujen vaihteeseen. Nyt tarkasteluun tulevat painetut keruukyselyt sisälsivät lomakkeiden sijaan kysymysluetteloita. Kysymysluettelot strukturoivat nekin vastauksia, mutta niiden parissa vastaaja saattoi edetä vapaammin ja hallita vastauksensa tilankäyttöä vapaammin kuin lomakekyselyissä. Kysymysluettelon merkitys tälle nimenomaiselle kyselymenetelmälle käy ilmi myös menetelmän ruotsinkielisestä nimityksestä ”frågelistor”.²⁰

Kuten Marja Alastalo on todennut, vanhan ja uudemman perinteen edellytyksenä oli yhteiskunta, jossa ihmiset eivät kummeksuneet sitä, että heiltä kysyttiin hyvin henkilökohtaisia asioita.²¹ Perinteentutkimuksessa laajasti hyödynnettyjä keruukyselyitä metodisesti arvioitaessa on nostettu esiin myös ajatus kyselysopimuksesta. Sopimuksellisuus viittaa vuorovaikutteiseen ja neuvottelevaan aineistonkeruuprosessiin ja sen yhteydessä jaettuun molemminpuoliseen ymmärrykseen.²² Toisaalta luottamusta ja sopimuksellisuutta on käsitelty yleisemminkin osallisuutta ja osallistumisen erilaisia

18 Kankaanpää 1990, 38; Eskola 1992; Aaltonen 1952, 10-12; Aaltonen 1958a, 285-286.

19 Alastalo 2005, 57; Kankaanpää 1990, 24-25, 30-31; Allardt 1950, 156-158.

20 Kansatieteellisestä kontaktitutkimuksesta Kehusmaa et al 1969; Nilsson et al (toim.) 2003.

21 Alastalo 2005, 227.

22 Käsitteet kyselysopimus, kilpakeruu(vastaus)sopimus tai elämäkertasopimus viittavat vuorovaikutuksen ideaalitalanteeseen, eli hiljaiseen lupaukseen kuvata mennyttä elämää mahdollisimman todenmukaisesti. Peltonen 1996, 86-87; Pöysä 1997, 311; Apo 2001, 19; Männistö-Funk 2014, 28.

muotoja tarkastelevissa tutkimuksissa ja yhteydessä sosiaalisen pääoman käsitteeseen.²³

Omassa tutkimuksessani tarkastelemani vuorovaikutus kyselykäytännöineen avaa kohtaamisen tiloja, joissa luottamusta luodaan ja kenties koetellaankin. Tavat, joilla kyselyissä kansalaisia lähestyttiin, tulevat pohjustetuiksi tiedollisten ja käytännöllisten prosessien avaamisissa kysymisen tiloissa, erilaisten vanhempien tutkimusperinteiden ja niissä tapahtuvien muutosten välisissä neuvotteluissa. Määrittelyllä on yhteys kulttuuriperintöjen muokkaukseen, jota tehdään yhteiskuntasuunnittelun ja kulttuuritutkimuksen kentällä. Ne ovat myös valinta- ja arvonmuodostumisprosesseja, joissa edetään tunnistamalla ihmisille ominaisia piirteitä ja rajaamalla pois ylimääräisiä, poikkeavia tai jollekin toiselle alueelle kuuluvia piirteitä. Koska kulttuurin muutos on jatkuva prosessi, on myös tutkimuskohdetta ja kulttuurisesti arvokasta määritettävä ja paikannettava jatkuvasti uudelleen.²⁴

Keruukselytoiminta hahmottuu kulttuuri- ja perinnetieteiden kentällä monitieteisenä, yleisiä tieteellisiä muutoksia ja erilaisten oppiaineiden painotuksia ja tutkimuksellisia käännteitä heijastelevana toimintana.²⁵ Kyselytoimintaan kietoutuneita kulttuurisia dialogeja ja yhteistoiminnan muotoja on avattu monissa kyselyaineistoja ja -arkistoja käsittelevissä tutkimuksissa.²⁶ Kyselyiden yleistä metodologiaa on aikaisempien aineistojen ja kokoelmien pohjalta pohdittu 1990-luvulta alkaen erityisesti Ruotsissa ja etenkin 1930–1940-luvuilla tuotettujen kokoelmien ja keruuohjelmien diskursiivisia ja historiallisia yhtymäkohtia analysoiden. Aineistoissa, jotka on kerätty 1900-luvun alkupuolella, kysymyksenasetteluiden on nähty liittyvän kansanperinteen kansallisiin käyttötarkoituksiin eli kysymyksiin kansakunnan muodostumisesta, kansallisista ja nationalistisista lähtökohdista sekä modernin kansakunnan ja sen toimijoiden identiteettiä luovista prosesseista. Esimerkiksi Agneta Liljan, Bo G. Nilssonin sekä Fredrik Skottin tutkimukset ovat sivunneet nimenomaan arkistojen toimijuutta ja arkistomenetelmien

23 Rannikko & Rannikko 2021.

24 Kivilaakso 2017.

25 1990- ja 2000-luvun alussa kyselyaineistojen analyysissa painotettiin kyselyaineistojen yksilöllisiä ja narratiivisia piirteitä. Käänteenä, sillä se syrjäytti ainakin Ruotsissa ja osin Suomessakin aikaisemman kulttuurihistoriallisen tutkimustradition kulttuurihistorialliseksi luonnehdittuine tutkimuskysymyksineen. Bringéus 2004, 55–57.

26 Kivilaakso et al 2022; Westerholm 2021; Korkiakangas et al (toim.) 2016; Lilja 2016; Lindqvist 2014; Ekrem 2014, 145–147.

tutkimukselle luomia puitteita²⁷, mutta Ruotsissa ja Suomessa on tehty lukuisia muitakin työni kannalta hyödyllisiä kyselyaineistojen ja käytäntöjen tutkimuksia.²⁸ Metodisesti yhtenä inspiraation lähteenä on toiminut sosiologi Suvi Ronkaisen tutkimus kyselytoiminnan epävarmuusalueista, tilasta, tiedosta ja toimijuuksista. Se valaisee kiinnostavasti erilaisiin kyselytraditioihin sisältyvien määrällisten ja laadullisten lähestymistapojen tulkintaprosesseja ja aineistojen ristiin lukemisen mahdollisuuksia.²⁹ Koska kyselytoimintaa voi tarkastella monista eri näkökulmista, on erilaisten mahdollisuuksien tunnistamisen ja kokeilemisen kautta kehkeytyvä näkökulmaisuuksien idea itsessään muodostunut yhdeksi oman tutkimukseni kulmakiveksi.

Kyselytoiminnan kansantietouden näkökulmaan liittyvä tutkimus on ollut vahvassa asemassa folkloristiikassa (entinen kansanrunoudentutkimuksen oppiaine), muistitietotutkimuksessa ja kulttuurisen muistin narratiivisessa tutkimuksessa. Omien lähtökohtieni näen seuranneen esimerkiksi Barbro Kleinin (2003) ja Agneta Liljan (2004; 2016) pohdintoja kysymysten ja vastausten välisistä suhteista. Pitkäaikaiseen, yhä jatkuvaan kyselytoimintaan sisältyy mielenkiintoista kysymisen historiaa, kehityskulkuja ja käännteitä. Kleinin, Liljan ja monien muiden folkloristien huomion kohteena on ollut se, miten kysymyksenasettelu on kääntynyt vähitellen kansan kollektiivisista kuvauksista yksilöllisiin kertomuksiin. Kysymisen kuten vastaamisenkin tavat ja niille annetut arvostukset ovat yhteydessä tieteenalojen sisällä tapahtuviin käännteisiin, siirtymiin ja murrokkiinkin. Muutokset tulevat esiin sekä tavoitteissa että kysymysten ohjailemissa historiallisissa ja diskursiivisissa kertomisen ja kuvaamisen traditioissa. Itse olen aikaisemminkin ollut kiinnostunut ideoiden ja käytäntöjen välisistä ristiriidoista ja enemmän siitä, mitä ihmiset tekevät kuin mitä he sanovat. Siirtymä vertailevasta paradigmasta tulkintojen henkilökohtaisuutta painottaviin tutkimuksiin toteutui kyselytoiminnassakin ”empiriakokeiluja, käsitekehittelyitä ja teoriaa muotoilevien irtiottojen” avulla. Uudet näkökulmat tulivat esiin tutkimuksen vaihtelevissa käännteissä, mutta kenties vasta teoreettisten ja metodisten valta-asetelmien muuttumi-

27 Pöysä & Timonen 2004; Gustavsson 2014. Lilja 2016; Lilja 1996 kansallisten tieteiden keruista (ULMA) 1914–1940; Nilsson 1996 Nordiska Museet, työväenmuistojen keruukyselyt Ruotsissa 1940–1950-luvulla; Skott 2008 Göteborgin kokoelmista; Hagström & Marander-Eklund 2005; Nilsson 2003, 105. SLS:n Folkkultursarkivet ks. Ekrem 2014, 139–148. Åbo Akademin kyselytoiminnasta Westerholm 2021.

28 Savolainen, U. 2014; Seppä 2015; Hytönen 2016; Kotilainen 2014; Apo 2001, 221; Olsson 2011; Pöysä 2015; Männistö-Funk 2014, 28; Peltonen 1996, 86.

29 Ronkainen 1999.

nen saattoi auttaa viemään uudistukset käytäntöön. Muutosprosessien eteneminen saattoi edellyttää henkilöiden tai kokonaisten toisiinsa verkottuneiden tutkijasukupolvien väistymistä uusien ajatusten tieltä.³⁰

Nils-Arvid Bringéus on kommentoinut keruukyselyissä 1990-luvun lopulta alkaen toteutunutta muutosta totaalisenä siirtymänä narratiivisen lähestymistavan pariin. Kulttuurihistoriallisia ilmiöitä aikaan, paikkaan ja tilaan kontekstualisoinut synteesimäinen lähestymistapa oli joutunut väistymään, ja 2000-luvun alussa huomio oli yksinomaan yksilöllisten kertomusten tutkimuksessa. Myös etnografisissa, taustaltaan usein monitieteisissä kylä- ja kenttätutkimuksissa havainnollistuu hyvin uusien käänteiden ja näkökulmien aikasidonaisuus, kuten Eeva Uusitalo on todennut. Kulttuurihistoriallisten käänteiden sijasta voidaan puhua ontologisista tai materiaalisista käänteistä ja tiedon historiallisista reiteistä, joita muodostuu tutkijan vuorovaikutuksessa tutkimuskenttensä ja sitä jäsentävien keskustelujen kanssa.³¹

Etnologinen, etnografinen ja kulttuurianalyttinen tutkimus keskittyy usein havainnoimaan ja jäsentämään ihmisten arkielämää ja vuorovaikutusta kohtaamisineen. Tutkijat suuntaavat huomionsa siihen, miten arjen ajallisia ja tilallisia, sosiaalisia ja materiaalisia kytköksiä tehdään ja merkityksellistetään osana kulttuurin jatkuvasti muuntuvaa, dynaamista ja kompleksista prosessia.³² Omassa tutkimuksessani olen pyrkinyt lähestymään monitieteisiä tutkimusprosesseja niiden vuorovaikutuksessa toteutettuja käsitteellistyksiä, näkökulmia ja käytäntöjä tarkkaillen. Olen kiinnostunut kohtaamisista, joissa tiedon keräämistä, tallentamista ja tulkintoja jäsennetään ja määritetään eri toimijoiden keskinäisessä yhteistyössä. Usein muutoksia ja siirtymiä tiedon tiloihin hahmotetaan metaforisia kielikuvia käyttämällä. Tässä tutkimuksessa kokeilen, olisiko arkiston kyselyaineistoistakin tulkittavissa jälkiä kohtaamisista, jotka avaisivat polkuja ja reittejä eri tieteenaloilla tapahtuviin tieteen- ja metodihistoriallisiin käänteisiin. Kyselyvastausten sijasta pääpaino on kyselyiden keruulehtisissä eli kyselylehtisissä sekä kyselyaineistojen keruu- ja analyysiprosesseja havainnollistavissa aineistoissa. Niihin kuuluvat myös eriaikaiset konferenssijulkaisut, metodioppaat ja kotiseututyön oppaat

30 Savolainen & Taavetti (toim.) 2022; Lilja 2004; 2016; Kurki (toim.) 2004; Klein 2003.

31 Bringéus 2004; Uusitalo 2020, 12–14.

32 Ks. esim. Daun & Löfgren 1980; Ehn & Löfgren 1982; 1996; 2007; 2012; Löfgren 2016. Aikaisemmista Vuorela (toim.) 1969 ja Berg 1969 (ruotsiksi 1961); Kirveennummi 2016.

ja ohjeistukset, jotka avaavat tieteiden välisiä sekä kotiseutukentällä käytyjä keskusteluja.³³

Kohtaamisten erilaisia muotoja voi arkistojen konteksteissa verratua ihmisten läsnäolosta kertoviin jälkiin. Arkistojen metodisia kysymyksiä tarkastelleet Outi Hupaniittu ja Ulla-Maija Peltonen muistuttavat arkistojen tilallisesta, ruumiillisesta ja fyysisestä toimintaa painottavasta ulottuvuudesta. Arkiston tilassa ihmisellä on suora yhteys arkistodokumenttiin ja aikoinaan eläneisiin ihmisiin. Linkki vahvistaa tutkijan työn eettistä ulottuvuutta ja sitä, miten asioista on pyrittävä kertomaan sisältäpäin, asioiden rehellisyyden ja totuuden ja niitä koskevien kysymysten kriittisen tarkastelun kautta. Kyselysopimuksen käsitteellä on puolestaan jäsenetty kyselytoiminnan välistä vuorovaikutusta, ja todettu tutkimusta ohjanneissa yhteistoimintamuodoissa olevan samankaltaisia eettisiä periaatteita.³⁴

TYKL-kyselykokoelmissa selkeimpiä sosiologian laitoksen tavoitteita kuvaavia lähteitä ovat kyselylehtiset. Ne ovat arkistodokumentteja, joita analysoin eri näkökulmista. Suhteutan kyselytoimintaa aikalaiskeskusteluihin, joissa kyselyiden tiedonintressejä ja tehtävänantoja sekä tutkimusaineistoja on kommentoitu, jatkettu tai kierrätetty. Arkiston arkisten käytäntöjen esimerkit ovat kulttuurisia käytäntöjä, joiden muutoksia pyrin tunnistamaan ja hahmottamaan laveasti. Olen etsinyt jälkiä tutkijoiden kohtaamisista, keskusteluista ja kommenteista myös eriaikaisia keruutoiminnan tietokäsityksiä ja -käytäntöjä kehystävistä tutkimuksista. Hahmotan näihin kysymyksiin keskittyvää tutkimustani etnografisella lähestymistavalla toteutetuksi prosessiksi, jossa ollaan tiedon eriaikaisten ilmentymien ja keruuprosessien lähellä. Oman liikkuvan katseeni valossa pohdin, millaisia keruutoiminnan muotoja, oletuksia tai edellytyksiä tarkastelemini aineistoihinkin voisi sisältyä, jos ja kun ne otetaan tarkasteluun etnografisen vuorovaikutusprosessin ja siihen yhteydessä olevien kulttuuristen käytäntöjen näkökulmasta.³⁵

Tarkastelemassani kansallisten tieteiden kyselytoiminnassa kiinnostuksen kohteeksi ilmoitettiin kansankulttuuri ja muistitieto. Kansankulttuurin tai muistitiedon sijasta olen kiinnostunut niistä laajemmista ajallisista ja tilallisista ja kulttuurisista näkökulmista ja valinnoista, joita kyselyaineistojen

33 Liikkeessä olemisesta ja tutkijan matkanteosta kirjoittavat myös Pirjo Korkiakangas ja Eeva Uusitalo. Korkiakangas 2005, 133; Uusitalo 2020; Ks. myös Löfgren 2016; Löfgren 1990; Lindh 2021.

34 Hupaniittu & Peltonen 2021, 9–10, 15.

35 Kirveennummi 2016; Ehn & Löfgren 1996.

tietokäsityksiin ja -käytäntöihin liittyy. Laajempi tavoitteeni on ymmärtää ja tehdä ymmärrettäväksi niitä monimutkaisena välittyviä tiedollisia suhteita, joista kansallisten tieteiden ja perinteentutkimuksen oppihistoriatkin rakentavat tulkintoja modernisoituvan Suomen todellisuudesta. Miellän tieteenalan käsitteisiin ja lähestymistapoihin liittyvät paradigmat, ”käänteet”, jännitteet ja ristiriidat sekä eri aineistoihin ja prosesseihin liittyvät uudelleen-tulkinnat osaksi laajempaa tieteellistä ja kulttuurista muutosprosessia. Ajan kuluessa tutkijat ovat yhä uudelleen tuottaneet – neuvotelleet, määritelleet ja merkityksellistäneet – perinteentutkimuksen kohteen, kansan ja sen kulttuurisidosten sisältöjä ja lähestymistapoja. Aikaisemman tiedon ja tutkimuksen analyysi edellyttää arviointia ja näkökulmavalintoja, etenemistä luovan prosessin, systemaattisen analyysin ja järkeilyn sekä intuition avulla.

1.2 Tutkimuskysymykset, tutkimusasetelma ja käsitteet

Tutkimuskohteenani on kansallisten tieteiden kyselytoiminta monitieteisenä ja monitoimijaisena tiedonmuodostusprosessina ja käytäntönä. Käytännöt hahmottuvat etnografisen prosessin sisällä, kyselytoiminnan kautta esiin tulevilla ihmisten välisten verkostojen ja verkottumisen arkisissa rutiineissa. Kyselyihin vastaaminen, asioiden kuvaaminen ja kirjoittaminen tai kerääminen ovat paitsi tieteellisiä, myös sosiaalisia ja kulttuurisia käytäntöjä. Kyselytoiminnan käytäntöihin liittyy kulttuurisia, yhteistoimintaa eri aikoina sääteleviä periaatteita ja käytäntöjä, arvoja ja normeja ja näille sosiaalisissa ja tieteellisissä vuorovaikutusprosesseissa annettuja merkityksiä muutoksineen. Tutkimukseni taustalla ovat erilaiset tilalliset, materiaaliset ja liikkuvuutta korostavat teoreettiset ja tutkimukselliset käänteet. Ne auttavat hahmottamaan kulttuurisia käytäntöjä ja käytäntöjen tilannekohtaista tuottamista osana laajempia käsitteellisiä ja symbolisia merkitysten verkostoja.³⁶ Tutkimukseni eri vaiheissa olen liikkunut kyselytoiminnan avaamalla tiedon kentillä havainnoimassa kyselytoiminnan käytännön ja metodin tuottamista. Tulkintoja ohjaavia kysymyksiäni ovat olleet

- 1) Miten kyselytoimintaa suunniteltiin ja toteutettiin, millaisiin tiedollisen ja sosiaalisen vuorovaikutuksen prosesseihin, tilanteisiin ja käytäntöihin yhteistoiminta perustui?

³⁶ Käänteistä ks. esim. Uusitalo 2020; Suopajarvi et al 2019; käytännöistä Männistö-Funk 2014, 192; Swidler 2001.

2) Millaisia kansalaisten tieteellistä osallisuutta edistäviä vuorovaikutuksen muotoja kyselytoiminnan käytännöt sisälsivät?

Tällä kysymysten rajaamalla tiedonalueella pyrin liikkumaan ja kuvaamaan erilaisten kysymysten ja toimijoiden tekemiä valintoja sekä niitä edellytyksiä ja reunaehdoja, joita ne tuottivat eri tieteenalojen ja kansalaisten kohtaamisille.

Ensimmäinen kysymykseni kehystyy kansallisten tieteiden yhteistoiminnan ja muutosten kontekstissa, ja toinen saa inspiraatiota kansalaistieteen keskusteluista. Etnografiseen lähestymistapaani liittyy ajatus suuntautumisesta arkiston ja kyselytoiminnan erilaisten lähteiden avaamiin tiloihin. Määrittelen arkiston, kortistot ja kyselylehtisetkin risteävistä tieteellisistä intresseistä ja kansalaisille annetuista tehtävänannoista muodostuvaksi kohtaamisen tilaksi. Kohtaamisiin liittyy jatkuvia neuvotteluja havaintojen, kokemusten ja muistojen saamista muodoista, arvoista ja merkityksistä. Pyrin hahmottamaan merkkejä yhteistoiminnasta tarkastelemalla sosiaalisen vuorovaikutuksen ja tiedon tilassa esiin tulevia suuntia ja liikkeitä, orientoitumista kohti yhteisiä tai toisistaan eroavia tavoitteita.³⁷

Käytännöt ovat kulttuurisia. Niihin liittyy jaettua tietoa ja ymmärrystä, joka kytkeytyy luonteeltaan epätasaisiin ja muuntuviin arjen valintaprosesseihin. Arjen rutiinit ja tietokäytäntöihin liittyvät tutkimuksen rutiinit ovat heuristisesti kietoutuneina periaatteissa, tavoitteissa ja heuristiikkaa kansanomaiseksi tekevissä niin kutsutuissa peukalosäännöissä. Käytännöt ja erityisesti vakiintuneet ja hyvinä pidetyt menettelytavat siirtyvät ajassa ja tilassa ja niiden materiaalisissa järjestyksissä eteenpäin, vaikka niitä organisoivat periaatteet ovat usein tiedostamattomia. Kansatiedettä, kansanelämäntutkimusta ja etnologiaa on aikaisemmin yhdistetty ”tekemällä oppimisen” ja ”talonpoikaisjärjen” tapaisiin kansanelämän ja sen arkiymmärryksen kuvauksiin. Niiden tiedonmuodostamisen julkilausumaton prosessi kytkee tarkastelemani kohtaamiset myös nyt tutkimuksen kohteena oleviin tietokäytäntöihin. Kysymykset siitä, miten omaksutut periaatteet ja käytännöt tuottavat erityistä tietoa, tai miten erityisen tiedon tuottamisella kytkeydytään tiettyihin käytäntöihin, taitoihin ja oppimiseen sisältävät mutkikkaita etnografisen kuvauksen ja kulttuurisen tietämisen prosesseja. Tiedon äärellä kohtaaminen herättää myös tutkijan ja tutkimuksen arvoihin ja etiikkaan liittyviä kysymyksiä. Täs-

³⁷ Strathern 2002, 108.

sä tutkimuksessa olen herkistynyt muun muassa tutkijoiden tuottamien asetelmien, käytäntöjen ja muiden tutkimuksellisten viritysten merkityksistä kansalaisten tietoon paikantumiselle ja osallistumisen edellytyksille. Tunnistan lukuisista aikaisemmista tutkimuksista ja osin kyselyaineistoistakin vertailukohtia toiminnan jäsentymiselle. Pysin mahdollisuuksien mukaan viittaamaan niiden tarjoamiin taustoituksiin tai uusiin suuntiin käsittelylukujen teksteissä ja alaviitteissä.³⁸

Lähtökohtani on tieteessä ja sen metodeissa todennettu muuttuva tilanne ja siirtymä arkiston kyselytoiminnan näkökulmasta. Murroksellisen siirtymän kuvaaminen näiden aineistojen kautta on haastava ja väistämättä epätäydelliseksi jäävä tehtävä. Tutkimuskysymyksilläni lähestyn kuitenkin rajatumpaa tutkimusongelmaa, jossa tavoitteena on hahmottaa myös sisällöllisten muutosten tulemistä näkyviin ja kehittää uusia kysymyksiä. Siksi pyrin katsomaan aihetta lopuksi myös vastausten kautta ja muun muassa siitä näkökulmasta, millaisin käytännöin edellä kuvattuja muutoksia kyselytoiminnassa edistettiin ja millaisia kansalaisten tieteellisen osallisuuden muotoja kyselytoiminnalla voitiin tuottaa.

Kyselyiden ja kyselylehtisten lisäksi tutkimusaineistoinani ovat kyselyaineistojen läheisyyteen tallennetut kortisto ja luettelot, mutta myös tutkijoiden liikkeistä kertovat tutkimukset ja niiden tulkinat. Pysin nostamaan esiin kysymyksiä ja tulkintoja, joilla voisi luoda jonkinlaista järjestystä ja hahmoa erityisesti aikaisemmin käsittelemättä jääneisiin sosiologian ja kansatieteen yhteistyömuotoihin, tavoitteisiin ja käytäntöihin, joilla tavoitteita kyselylehtisten avulla käytännössä pyrittiin toteuttamaan.

Kohtaamiset ja kohtaamisen tilat, reitit, tiedon polut ja vastaavat kielikuvat ovat tavallisia tieteessä ja myös nykyisissä kulttuuritieteellisissä keskusteluyhteyksissä käytettyjä metaforia. Kohtaamisiin liittyy kuitenkin käsitteellisten hahmotusten lisäksi myös sosiaalisia todellisuuksia ja tiedon sosiaalista rakentuneisuutta kuvaava fenomenologinen ulottuvuus, jota on käsitelty niin tiedonsosiologisena kuin kulttuurianalyttisenä ja etnografisena, arjen tietämistä problematisoivana alueena. Kohtaamisen luonne ja konteksti vaikuttavat osallistumisen ja läsnäolon muotoon. Teksti ja lukijakin voivat kohdata, ja arkistot hallitsevat kohtaamisten edellytyksiä ja vaikutuksia omilla käytännöillään. Oman lisänsä kohtaamisten sosiaaliseen ja tiedolliseen jäsentyneisyyteen tuovat myös tieteen paradigmaattisia muutoksia ja tietokäsityk-

---

38 Heuristiikasta ja peukalosäännöistä kansalaistieteen kentällä Koskinen 2017.

siä tarkastelevat ja kansalaistieteen keskusteluista ammentavat keskustelut ja metodeja arvioivat metaetnografiset sovellusalueet.³⁹

Tässä käytän kohtaamisen ideaa erilaisten aineistoista nousevien suhde- ja tietojärjestelmien analyysia helpottavana metodisena työkaluna. Vuosiluvut ja vuosikymmenet, konferenssit ja julkaistu sisältävät ajallisia ja tilallisia risteyskohtia, samanaikaisuuksia ja toisaalta myöhemmin esitettyjen tulkin-tojen mahdollisuuksia lähestyä aikaisempia kohtaamisia jälkiymmärryksellä. Usein tieteellisissä esityksissä on myös alueita, joissa kohtaamista ei tapahdu tai mahdollisia yhteentörmäyksiä vältellään.⁴⁰ Omat teoreettiset ja metodologiset lähtökohtani metaforien ja muidenkin kohtaamisen tilojen ja työkalujen ymmärtämiseen muodostuvat erilaisten tiedon- ja metodihistoriallisten lähestymistapojen yhdistelmästä. Taustalla ovat myös omat kokemukseni aikaisemmin tuotettujen aineistojen näkökulmarakenteiden muodostumisesta ja haastamisesta sekä erilaisten kansalais-, organisaatio- ja yritystyöpajojen tulevaisuutta avaavista tiedontuottamisprosesseista. Molemmissa on ollut omat haasteensa luoda aikaisempiin prosesseihin kestävästi kiinnittyviä käytäntöjä ja uusia mahdollisuuksia uusille toimijuuksille/toimijoille.⁴¹

Aikaisemman tiedon ja tutkimuksen analyysi edellyttää arviointia ja näkökulmavalintoja, etenemistä luovan prosessin, kompleksisten muuttuvien systeemien analyysin ja järjestyksen sekä intuition avulla. Tässä huomioni rajautuu erilaisiin kyselytoiminnan yhteistyömuotoihin ja käytäntöihin. Havainnoin etnografisen tutkimusmenetelmän avulla aineistoja ja niiden tuottamista arkistossa, mutta myös arkiston ja sen aineistojen parista avautuvia kytköksiä erilaisille kentille ja kenttienvälisiin tiloihin. Etnografia on tieteellinen menetelmä ihmisten ja toimintatapojen havainnoimiseksi ja kuvaamiseksi etenkin sellaisissa tiloissa ja tilanteissa, joista ei välttämättä ole saatavilla muuta tietoa. Miellän sen tässä havaintojen tekemisen ja tallentamisen käsitöymäiseksi praktiikaksi, jossa on hyödynnettävä erilaisten tietojen ja taitojen ja teknologioiden yhdistelmiä. Usein etnografisella tutkimusotteella on lähes-

39 Borgnakke & Hillyard 2019; Uusitalo 2020; Hämäläinen & Kauppi et al (toim.) 2021; Burke 2015.

40 Muun muassa Tim Ingold muistuttaa siitä, että tilassa kulkeminen ja poliittisen maiseman havainnointi ovat yhdistämistä pakenevia ja yhteismitattomia ilmiöitä. Tätä kompleksista vaihdantakuviota havainnollistaa myös Marilyn Strathern, jolle kompleksisuus on tasojen havainnoinnin ja ajallisen kehkeytymisen eri näkökulmissa näkyvää vaihtelua. Ingold 2008; Strathern 2002; Förster 2022; Knuuttila & Paasi 1995. Tutkijoiden ja kertojien sisäkäisyyksien ja suhteissa olemisen näkökulmista kirjoittavat myös Korkiakangas 2016; Pöysä ja Seppä 2021.

41 Ks. myös Ingold 2014.

tytty sekä vaikeasti tavoitettavia ihmisryhmiä että heidän suhteitaan erilaisiin toisiin – ja siihen laajempaan muuttuvaan kulttuuriseen kokonaisuuteen ja prosessiin, jonka puitteissa erilaisia toisia kohdataan, arjen tapoja ja tuotoksia muodostetaan, muunnellaan ja kierrätetään. Etnografinen metodologia on jatkuvassa muutoksessa osana antropologisten ja muiden tutkimusalojen kulttuurisia teorioita ja niitä jäsentäviä käsitteellisiä ja teknologisia apparaatteja.⁴²

Metodien yhteydessä etnografiasta on käytetty myös metaetnografian käsitettä. Esimerkiksi Michel de Certeau'n tutkimuksissa on metaetnografisia piirteitä, jotka tulevat esiin muun muassa pohdittaessa etnografisen tiedon strategisia sovelluksia ja käyttöyhteyksiä. Osin niitä voisi lukea viittauksina merkitysten tuottamisen käytäntöihin ja oikeuttamisen tapoihin, joita sisältyy sekä puheeseen että tekoihin. Kuvaajan perspektiivi lähtee hänen oman elämänsä varrella koetusta ja opitusta, ja etnografiaa on vaikea erottaa autoetnografiasta, tai tiedon ja tutkimuskohteen ollessa virtuaalisessa toimintaympäristössä ja internetissä, netnografiasta.⁴³ Tunnistan työni yhtymäkohdat erilaisiin etnografian muotoihin kuten esimerkiksi metaetnografiseen, autoetnografiseen, netnografiseen ja refleksiiviseen etnografiaan. Vaikka ne omalta osaltaan auttavat problematisoimaan kentän ja kuvaajan suhdetta, raja- jaan oman tarkasteluni pelkistetyksi etnografiaan.

Etnografisella tutkimuksellani on yhtymäkohtia muun muassa arkistotieteen ja tiedon sosiologian ja kestävyystieteen aloilla käytäviin monitieteisiin keskusteluihin, samoin kuin kansalaistieteen keskusteluihin. Yhteisenä alueena ovat muun muassa kysymykset tutkimusaineistojen tuottamisesta, valinnoista, näkökulmista ja tutkijoiden ja kansalaisten yhteistoimintamuodoista vaikutuksineen ja eettisine kysymyksineen.⁴⁴

Antropologit Johannes Fabian, Roy Dilley, Sherry Ortner ja Marilyn Strathern ovat tarkastelleet etnografisiin ja antropologisiin lähestymistapoihin, tutkimuksiin ja tiedonmuodostumisprosesseihin kuuluvia käytäntöjä osana sosiaalisia ja kulttuurisia toimijuuksia ja niiden tulkintoja. Kylissä, paikallisuuksissa ja kuvaamisen käytännöissä liikutaan refleksiivisen tiedon inhimillisillä ja materiaalisilla kentillä. Asioiden esittäminen on kuitenkin kytköksissä kulloisiinkin käytettävissä oleviin näkemisen, kuvittelun ja ku-

42 Fabian & de Rooij 2008; Ortner 2016.

43 De Certeau'n tuotantoa tarkastellut Ben Highmore 2006, 2-3.

44 Kozinets 2010; Rannikko & Rannikko 2021, 57.

vaamisen tapoihin ja teknologioihin ja siihen, millaisia suhteita ne tekevät mahdolliseksi.⁴⁵ Etnografisessa prosessissa tietäminen on monin tavoin yhteydessä tiedon ja tietoa esittävien ihmisten paikantumiseen ja aina jostain erityisestä paikasta avautuvaan näkemiseen. Suhteiden havainnointi käsittää havainnoijasta itsestään lähteviä rajallisia konstellaatioita aikaisemmin ohitetun ja ei-tietämisen aktualisoimien uusien kysymysten äärelle.⁴⁶

Seuraan tutkimuksessani etnografisia kysymyksiä ja kommentteja, joita on kyselytoimintaan liittyen käsitelty kulttuurianalyttisissa metodologia-opissa, kansantietouden ja kokemukseronnan sekä lähiluvun tietoa painottavissa tutkimuksissa. Rajaudun kuitenkin niihin eri tavoin kokoelmiin paikantuvien toimijuuksien kysymyksiin, joiden hahmotan olevien erilaisten kulttuurin, muistitiedon, kulttuuriperintöjen ja kulttuurisen muistin alaan liittyvien tutkimusten taustalla.⁴⁷ Peruskäsitteiden, kuten muistitiedon ja kulttuuriperinnön, merkitykset tulevat esiin eri tilanteissa ja asiayhteyksissä erilaisina. Ihmisten arjessa tietäminen, muistaminen, kuvittelemine ja havainnoiminen ovat kulttuurisia tai konkreettisemmin arkisia käytäntöjä. Käytännöt ovat rutiineihin, materiaaliin, sosiaalisiin ja teknologisiin ilmiöihin kietoutuneita yksilöllisiä, intersubjektiivisia tai kollektiivisia toimintatapoja. Käytännöt ovat yhteydessä erilaisiin arvoihin ja intresseihin ja kulttuurisen muutoksen tekemiseen, kulttuurisiin merkityksiin sekä niitä artikuloiviin ja tuottaviin vuorovaikutteisiin prosesseihin.⁴⁸

Tilateoreettiset lähestymistavat ja käsitteet auttavat hahmottamaan ja rajaamaan kulttuurisia merkityksellistämisen prosesseja kulloistenkin käytäntöjen edellytyksiin, tuottumiskonteksteihin ja tarjouiin. Sovellan Henri Lefebvren ja Michel de Certeau'n teorioihin sisältyviä näkemyksiä eleyistä ja käsitteellisistä tiloista ja tilallisista käytännöistä arjen ja tilan tuottamisen strategioineen. Yhdistelmällä on liittymäkohtia etnologiseen ja kulttuuriseen arjen ja muistin tutkimusperinteeseen. Arjen eleyt tilat ja käsitteelliset tilat voi mieltää myös päällekkäisiksi, sillä olennaista on se, *miten* ihmiset erilaisen kohtaamistensa kautta kytkeytyvät tai juurtuvat sosiaalisiin, mentaalisiin ja kokemuksellisiin tiloihin, ja mikä merkitys tässä on erilaisilla käytännöillä,

45 Fischer 2003; Law & Mol 2002; Strathern 2002; Fabian 2008; 2012; Ortner 2016; Haraway 1988.

46 Fabian 2008; 2012; Ortner 2006; 2016; Dilley 2010; Ks. myös Uusitalo 2020; Ronkainen 1999.

47 Aaltonen & Högbacka 2015, 5; Muistitietokyselyistä Fingerroos et al (toim.) 2006.

48 Swidler 2001; Sheller 2012.

niiden tarjoamilla pääsyillä tai rajauksilla. Toisin sanoen ihmiset ovat tilallisten käytäntöjen tuottamien järjestysten ja tilaa muodostavien kulttuuristen ja materiaalien esitysten (*oeuvre*) ohjaita. Lisäksi heidän oma toimintansa ja toimijuutensa tuottaa tilaa ja sen erilaisia ulottuvuuksia.⁴⁹ Kyselyaineistoja suunniteltiin ja tuotettiin eri puolilla Suomea, ja tutkimuskohteet liittyivät kansanperinteen käsitteellistykseen ja useimmiten maaseudun tilallisiin järjestyksiin. Kohtaamisen tiloja on usein kuvattu tiedon haltuunoton ja havainnoinnin metaforisilla ulottuvuuksilla, itselläni kohtaaminen on osin aktiivista ”kohtauttamista”, alustan ja mahdollisuuden tekemistä sille. Sosiaalisen ja tieteellisen tilan ulottuvuudet näkyvät siirtymänä ja dialogeina tutkijan eletyn tilan ja käsitteellisen tilan välillä. Tilaa voi lähestyä tarkastelemalla tutkijan ja suunnittelijan tilaa ja sen tuotoksia, esimerkiksi tiedon polkuja, reittejä, kudelmia ja rykelmiä samoin kuin tutkijan suunnittelun tilaa, käsitteellisine pohjapiirroksineen ja tilallisine käytäntöineen ja rytmeineen.⁵⁰

Kohtaamiset ja kohdatuksi tuleminen kysymykset, joita kyselyaineistot sanallistivat, muodostavat monimutkaisen yhteistoimintaprosessin, joka on kaikessa muuttuvuudessaan ja moniparadigmaattisuudessaan haastava. Siksi olen soveltanut sen hallintaan myös sellaisia työkaluja, joiden taustalla on monimetodisia kysymyksiä eri projekteissa ratkovia tutkimuksia. Monitieteisiin käsitteellisiin luokitteluihin sisältyy lukuisia avoimia kysymyksiä, joten eteneminen erilaisten metodisten rajatapausten parissa edellyttää tasapainoteltua ja valintaa. Tutkimukseni eri vaiheissa avaan ja puran jo tehtyjä valintoja. Määrittelyjen tekemistä kuvaavat tutkimukset auttavat hahmottamaan menneiden käsitteiden ja arvojen monitasoisia ja -näkökulmaisia paikannuksia.⁵¹ Palaan niihin teoreettisten viitekehysten esittelyn yhteydessä.

49 Lefebvre 1991, 38–42; de Certeau 1984; Kingma et al 2018; Åström 2016. Eleyistä kokeuksista Pink 2012, 45; käytännöistä ja paikantumisista Swidler 2001, 74–77 sekä Haraway 1988.

50 Lefebvre 1991, 184–191; Lefebvre 2004; Elden 2004b, xii. Eeva Uusitalo kuvaa hyvin samankaltaista tilallisen ja materiaaliseen käänteeseen esiintuomaa prosessia, vaikka hänen lähtökohtansa ovat etnografisessa kenttätyössä. Uusitalo 2020; Kudelman käsitteestä Suopajarvi et al 2019, Tim Ingoldin 2011 käsite meshwork; Kelp 2018. Tiina Männistö-Funk käyttää puolestaan käsitettä rykelmä. Se viittaa vuorovaikutteisen kudelman materiaalistuneeseen muotoon. Tähän liittyy myös Anna Tsingin (2020) käsite talteenottokasautumista, jonka miellän arkiston keruukontekstiin sopivaksi käsitteeksi, ja keräelmän sen hyvin konkreettiseksi vastineeksi. Liitän tiedollisia karttoja, polkuja, reittejä ja kohtaamisia analyttisesti tarkastelemaan metaforaperheeseen myös figuraatiot ja muodostelmat, joilla Jyrki Pöysä ja Tiina Seppä ovat kuvanneet tieteellisiä vastakkainasetteluja ja sosiaalisissa ja tieteellisissä suhteissaolemisen tapoja. Pöysä & Seppä 2021. Ks. myös Seppä 2015; Taira 2004 avaa kartanpiirtämisen ideaa; 2006, 226.

51 Wenger-Trayner et al 2019, 321–322; Bowker & Star Leigh 1999, 324.

Niin kutsutun arkistollisen käänteen seurauksena tutkijoiden huomio on siirtynyt dokumenttien laatimisprosessin konteksteista arkistoihin kulttuuristen käytänteiden muodostamina kokonaisuuksina. Outi Hupaniitun ja Ulla-Maija Peltosen määritelmän (2021) mukaisesti arkistoilla voidaan tarkoittaa sekä instituutioita että sen sisältämää aineistokokonaisuutta, mutta myös arkistotilaa. Tutkimuksessani arkistolla viitataan näihin eri tasoihin, jolloin konteksti käy ilmi asiayhteydestä.⁵² Turun yliopiston HKTL-arkisto on yhdistetty Historian, Kulttuurien ja Taiteentutkimuksen laitosten arkistoista, ja niiden sisällä ovat muun muassa folkloristiikan ja uskontotieteen TKU- ja kansatieteen TYKL-kokoelmat. TYKL-kokoelmien perustana on se kansatieteen laitoksen arkisto, jota tässä käsittelen ja johon sosiologian laitoksen kyselykokoelmat 1960-luvulla siirrettiin. Näiden kokoelmien ja arkistojen yhteen kietoutumisen institutionaalisia vaiheita en ole ottanut tutkimukseeni mukaan, vaan olen lähtenyt liikkeelle *Tiedusteluja kansallisten tieteiden alta*-kyselysarjan toteutuksista, yhteistoimintamuodoista ja tieteellisistä käytännöistä. Olen voinut kuitenkin tehdä havaintoja ja päätelmiä laitosten, kokoelmien ja arkistotilojen muutoksista sitä kautta, että olen opiskellut ja tehnyt töitä Kulttuurien tutkimuksen laitoksella ja kansatieteen oppiaineessa vuodesta 1983 ja 1990-luvullakin lähes päätoimisesti. Myöhemmin olen käyttänyt arkistoja myös tohtoriopiskelijana muiden töiden ohessa.

Arkisto on tässä yleisnimi aineistojen kokoelmien sijainnille ja kokojalle hallinnointiorganisaatiosta riippumatta. HKTL-arkiston ytimessä oleva Kansatieteen arkisto ja siihen vuonna 1958 yhdistetyt sosiologiset kokoelmat ovat vuoden 1958 jälkeen muuttaneet ainakin viisi kertaa eri osoitteisiin ja tiloihin. Kyselyt toteuttivat humanistisen tiedekunnan ”sosiologian laitos” ja ”kansatieteen laitos”, ja kyselyn suunnittelijoina ja ohjelmallisten tavoitteiden asettelijoina nyt kuvatulla ajalla olivat ennen kaikkea pienten laitosten professorit, apunaan assistentit tai tutkimusapulaiset.

Nykyinen arkistotiede ja sen harjoittama arkistotutkimus tarkastelee arkistojen yhteyksiä historiallisiin tiedonmuodostamisprosesseihin, tarpeisiin ja toimintaympäristöihin Arkistojen tutkimukselliset toimintaympäristöt ja kysymyksetkin muuttuvat osana historia- ja kulttuuri- informaatiotieteiden käännteitä. Outi Hupaniitun ja Ulla-Maija Peltosen mukaan ”velvollisuus aineistojen suojelemiseen on edelleen arkistotoiminnan ytimessä”. Toinen arkistojen keskeinen velvollisuus liittyy kansallisiin kulttuuriperintöihin si-

52 Hupaniittu & Peltonen 2021, 9–10.

sällytettävien aineistojen tallentamiseen ja tutkimukseen. Näissä velvoitteissa on monia arkistojen valintoihin kuten kulttuuri-identiteettien monimuotoisuuteen ja aineistojen karsintaan ja kerryttämiseen liittyviä valta- ja vastuukysymyksiä.⁵³

Etnologian professoreiden Billy Ehnin ja Orvar Löfgrenin kirjoittamissa kulttuurianalyttisissä metodioppaissa näkyvät etnografisten menetelmien muutokset, joista monet liittyvät kulttuurisiin sovellusalueisiin ja arjen käytäntöihin. Tutkimukseni liikkuu etnografisen katseen alueella, eli paikoissa ja tiloissa, joissa käytäntöjä muotoillaan ja suunnitellaan, välitetään ja kierätetään tutkimukseen osallistuvien ihmisten käyttöön. Esimerkiksi Ehnin ja Löfgrenin vuosina 1982, 1996, 2007 ja 2012 julkaisemia metodisia esityksiä voi pitää oppaina tutkimuksen arjen käytäntöihin, metodeihin ja arkisiin menetelmiin peukalosääntöineen. Oppaisiin liittyy tieteidenvälisiä tieto-opillisia ja epistemologisia käsityksiä, joiden muuttuminen on usein – mutta ei välttämättä eikä välittömästi – vaikuttanut myös tutkimusten etnografiseen metodiikkaan ja kysymyksiin siitä, mitä arjessa on kulloinkin pidetty kiinnostavana katseen kohteena.⁵⁴

Kulttuuri nähdään usein pragmaattisesti, arkielämän, elämäntapojen monenlaisten kulttuuristen arvojen, normien ja tapojen kokonaisuuksina, mutta myös niihin suhtautumisen ja niiden arvottamisen ja merkityksellistämisen prosesseina. Siten kulttuuri on usein nähty tulkintojen ja tietojärjestelmien muutosdynamiikkaa kokoavana prosessimaisena yläkäsitteenä, jonka eksplikoiminen tapahtuu yhteydessä tutkimuskohteesta esitettyihin kysymyksiin.⁵⁵ Kulttuuri on vahvasti läsnä niissä arjen elettyjen tilojen ja käsitteellistettyjen tilojen sosiaalisissa vuorovaikutusprosesseissa, joihin tutkimukseni keskittyy, ja siinäkin, miten eri käytäntöjen avulla luodaan edellytyksiä sekä materiaalistuneiden että aineettomien olomuotojen tuottamiselle ja muuntelulle. Työssäni muuntelu itsessään tulee kulttuuristen merkityk-

53 Hupaniitty & Peltonen 2021, 9; Mikkola et al 2019.

54 Ehn & Löfgren 1982; 1996; 2012. Niitä edeltäneitä sosiologisisten ja antropologisisten katseiden määrittäjiä ks. Daun & Löfgren 1980; Maunier 1946, kuvasi etnografista tiedonkeruuta menetelmänä, jossa olennaista oli mm. katseen ja huomion tarkentaminen rajattuun kohteeseen. Myös aikaisemmassa suomalaisessa kansatieteellisessä metodiperinteessä näkyi ruotsalainen vaikutus. Vuorela (toim.) 1969.

55 Graebner 2001. Arvot kietoutuvat kulttuuriseen käsitteistöön. Kulttuuri hahmottuu erilaisten pysyvempien ja läheltä katsoen jatkuvasti muuttuvien jäsenysten ja kielellisten kategorioiden kautta hahmottuvana kompleksisena systeeminä ja ihmislähtöisenä prosessina. Hannerz 1992.

sellistämisen prosessien kohteeksi, eri suunnista ja eri toimijoiden katseista avautuvista näkökulmista lähtien.

Määritän metaforien ilmaisemat erilaisten tiedollisten kohtaamisten ja kohtauttamisen näkökulmat osaksi niitä kulttuurisia, ajallisia ja tilallisia järjestyksiä kiinnittäviä käytäntöjä, joilla jonkin tapahtuman, prosessin tai ilmiön muuttumisen ymmärtämistä ja selittämistä on eri aikoina ja erilaisiin kulttuurikäsitteisiin perustaen tehty ja yhä tehdään. Monimetodisesta näkökulmasta kohtaamiset ovat keskusteluja jonkin tietyn yhteen kietoutumista tuottavan käytännön ja rajatilassa olevan eli muuntuvan kohteen äärellä. Yliopistot, arkistot tai niiden kokoelmat sisältävät monia mahdollisuuksia tarkastella tutkimuksellisiin kohtaamisiin ja käytäntöihin sisältyviä yhdessä oppimisen ja uuden ymmärtämisen tapoja. Kohtaamisten ja vuoropuheluiden hallinta kuuluu tutkijoiden ammattiin osana erilaisia tutkimus- ja kehittämisprojekteja. Työssäni halusin tarkastella yhtä 1950-luvulla käynnistynyttä monitieteistä tutkimuksellista yhteistyöaloitetta hieman tarkemmin.⁵⁶

Ilmaisusta ”kilpakeräys”, jota käytettiin 1950-luvulla, puhutaan nykyisin usein myös abstraktimmin ”keruuna”. Kerääminen on itsessään käytäntö, johon sisältyy erilaisia käytänteitä. Käsitteiden käyttöä ohjaavat valikoivat traditiot muuttuvat tieteellisten käänneiden ja paradigmanmuutosten kautta. Itse keräämisen käytäntökin nähtiin 1980-luvun kuluessa kriittisessä valossa: aineistoja ei kerätä, vaan ne tuotetaan laajemmissa tulkinnallisissa keruuprosesseissa. Niitä ei tuota informantti, vaan ihminen, jolla on myös omaa toimijuutta.⁵⁷

Käytän ns. keruukutsuilla tavoitelluista kansalaisista pragmaattisesti nimitystä ”kyselyvastaaja”. Avaan käsitteitä kilpakeräys, keräelmä ja vastaajaverkko tai -verkosto, muistitieto- ja kansanperinne metodien ja niiden määrittelyjen konteksteissa, osana niihin kohdistuvia käytäntöjä. Sosiologisiin lomaketutkimuksiin (*survey, social survey*) usein rinnastuva sana ”kysely” voi antaa harhaanjohtavan käsityksen kilpakirjoituskyselyiden käsitteestä, etenkin kun käsittelemiini kyselyihin sisältyivät yhtenä osana myös erilliset henkilötietolomakkeet.⁵⁸

Keruukyselyiden ja niihin julkaistujen kysymysvihkosten ideana oli kerätä kyselyvastaajilta, kilpailusta innostuneilta tai jo perinteen keruuta

56 Swidler 2001. Rajakohtien ja kulttuurin ja tiedon välisistä suhteista tutkimuksellisissa ympäristöissä ks. Wenger-Trayner et al 2019; Sarkki et al 2020; Knorr Cetina 2007.

57 Fabian 1983.

58 Alastalo 2005, 15–17.

harrastavilta ihmisiltä muistitietoa ja kuvauksia kansanperinteen ilmiöistä, sosiaalisista suhteista, asenteista, kansantietoudesta ja niin edelleen. Kyseilyt olivat laadullisia aikana, jolloin sosiologisessa tutkimuksessa korostuivat voimakkaasti empiiriset ja määrälliseen ajatteluun perustuvat tutkimukset. Merja Alastalo (2005) on metodihistoriallisessa väitöskirjassaan tarkastellut sosiologiin lomaketutkimuksiin liittyvää määrällisen ajattelun ja muun muassa hallinnon tarpeisiin syntyneen ”sosiaalilastoinnin” historiaa, joka on edellä kuvattua modernin amerikkalaisen sosiologian esiinnousua vanhempi metodinen suuntaus. Metodisuhdanteiden vaihtelua voi tarkastella eri näkökulmista, esimerkiksi pohtimalla miten kyselyissä kytkeydytään haastatteluihin ja muihin empiiristen tutkimusten käytäntöihin, millaisin todellisuutta koskevin käsityksin ja menettelytavoin. Tarkastelen kyselytoiminnan muotoa sekä tavoitteiden että toteutusten suunnalta. Tutkimuksellisten käännteiden myötä etnografinen havainnointiperinne on vaihtunut lähestymistavaksi, jossa etnografista tutkimusta tehdään sensitiivisyyttä ja kanssatutkimusta korostamalla.

Yleinen käytäntö keruukyselyyn vastaamisessa oli, että keruukyselyissä, toisin kuin lomaketutkimuksissa, vastaajien oli itse strukturoitava ja jäsennettävä vastauksensa arkiston antamille yksinkertaisille, viivoitetuille kirjapainossa painetuille vastauspapereille (A5). Vastausten pituus oli siten vapaavalintainen, ja se saattoi olla lyhyt, jopa alle 10 liuskan mittainen. Yleensä vastauksella oli mittaa alle 50 liuskaa, jolloin se vielä mahtui valmiiksi maksettuaan kirjekuoreen, joka tuli kyselyn mukana. Laajimmat vastaukset olivat kuitenkin jopa 500-liuskaisia keruutöitä, haastatteluja ja niistä yhdisteltyjä kuvauksia. Omassa käsittelyssäni rajaan vastausten käsittelyn muutamia esimerkkejä lukuun ottamatta muun muassa työekonomisista syistä työni ulkopuolelle. Keskityn kuvaamaan *Tiedusteluja kansallisten tieteiden alalla* -kyselykäytäntöä ja sen metodisia piirteitä yhteistoiminnan näkökulmasta. Takaa-alalle jäävät vastaajien äänet ja monet muutkin vastaajakuntaan liittyvät kysymykset, joita kuitenkin sivuan työni loppuosassa.

Kyselyiden työkalujen idea on pitkälti sama kuin kohtaamisten tilojen yhteydessä. Ne ovat metaforisia käsitteitä ja auttavat kuvaamaan yhteistyömuotoja, joissa uuden arkiston oli standardisoitava ja rationalisoitava työtään ja saatettava näitä periaatteita myös kyselyvastaajien tietoisuuteen. Varsinainen työkalujen parissa tehtävä havainnointi on liikettä ideoiden ja käytäntöjen ja toteutumien välillä. Se edellyttää tietoa niistä tilanteista ja konteksteista,

joissa merkityksiä voidaan tulkita ja välittää ja joissa voidaan avata siirtymiä erilaisten tietokäsitysten, paradigmojen ja yhteistoimintamallien välillä.

1.3 Kansalliset tieteet ja kansalaistiede

Kansallisten tieteiden nimitystä on Suomessa käytetty suomalaiskansallisesta ”projektista”, joka yhdisti monivaiheisen kansallisen heräämisen ja oman kansakunnan muotoutumisen ajatuksen tutkijoiden ja yliopisto-opiskelijoiden tieteellisiin pyrintöihin.⁵⁹ Turun yliopiston humanistisessa tiedekunnassa kansallisia tieteitä edustivat 1950-luvulla sosiologian ja kansatieteen rinnalla suomen kieli, Suomen historia ja kotimainen kirjallisuus. Käsite voidaan kuitenkin mieltää laajemminkin, sillä myös muiden oppiaineiden rahoittaminen kytkeytyi ainakin yksityisessä Turun yliopistossa kansallisiin intresseihin. Esimerkiksi 1950-luvulla kansalliseen intressiin kuului pyrkimys edistää kansallista turvallisuutta kouluttamalla diplomaatteja tai opettamalla kansalaisille myös vieraita kieliä.⁶⁰

Turun yliopiston ensimmäinen sosiologian professori (1926–1949) oli Uno Harva.⁶¹ Harvan edustama historiallinen, antropologinen ja etnologinen sosiologia jäi toisen maailmansodan jälkeen 1950-luvulla yleistyneen ”modernin amerikkalaismallisen sosiologian” varjoon. Esko Aaltonen valittiin Harvan seuraajaksi vuonna 1951, ja hän toimi siinä vuoteen 1963 asti. Hänen uusi sosiologin oppituolinsa määriteltiin nykykulttuurin tutkimuksen alaan. Kyselytoiminnan käynnisti professori Esko Aaltonen ja ennen kuin Ilmar Talven nimitys kansatieteen professoriksi eteni viralliseksi, Aaltonen toimi myös uuden kansatieteen laitoksen esimiehenä ja esittelijänä humanistisessa tiedekunnassa. Vuonna 1967 sosiologian laitos siirtyi uuteen valtiotieteelliseen tiedekuntaan.⁶²

Esko Aaltonen oli taustaltaan sosiaali- ja kulttuurihistorioitsija ja kansanperinteen tutkija. Hän oli valmistunut Helsingin yliopiston historian laitokselta professori Gunnar Suolahden oppilaana, ja kirjoittanut väitöskirjansa myllylaitoksesta ja talonpoikaisesta yhteistoiminnasta vuonna

⁵⁹ Herlin 2000, 26–29.

⁶⁰ Turun yliopiston vuosikirja 1958–1961; Vares 2020. Humanistisessa tiedekunnassa annettiin myös vieraiden kielten opetusta, diplomatian ja lehdistön sekä liike-elämän tarpeisiin.

⁶¹ Anttonen, V. 1987; Vares 2020.

⁶² Turun yliopiston vuosikirja 1965–1966, 14–15; Haavio, A. 1987; Kallio & Nieminen 1993, 186–187.

1944.⁶³ Forssan tehdasyhdyskunnan kasvattina hän oli kuvannut myös teollistuvan yhteiskunnan murroksia osin omistakin kokemuksistaan ammentaen. Nykykulttuuri ja -yhteiskunta puolestaan painottuivat Aaltosen yhteiskunnallisessa toiminnassa ja kulttuurityössä, monissa kustannusalan ja järjestötyön tehtävissä. Aaltonen oli toimittaja, tietokirjailija, kustantaja ja yrittäjä sekä laajasti verkottunut järjestöaktivisti, kulttuuripoliitikko ja vaikuttaja. Tätä taustojen moninaisuutta en ole kyennyt ottamaan mukaan tarkasteluni, vaan keskityn hänen kyselytoiminnan vuosina aktiivisiin kotiseutuyhteyksiinsä.⁶⁴

Monilla kansallisten tieteiden edustajilla oli toisen maailmansodan aikana ollut käyttöä Suomen armeijan tiedusteluosastolla, esimerkiksi ”etulinjan kynämiehenä”. Helena Pilke mainitsee väitöstutkimuksessaan lukuisia sodanaikaiseen kirjoittajakaartiin kuuluneita tutkijoita, kuten Esko Aaltosen ja vuonna 1950 Helsingin yliopiston kansatieteen professoriksi valitun Kustaa Vilkun, mutta myös samaan ”Ompeluseuraksi” kutsuttuun ystäväpiiriin kuuluneet Martti Haavion, Sakari Pälsin, Eino Jutikkalan. Heillä kaikilla oli myöhemmin ura ja tehtäviä myös kansallisten tieteiden ja järjestöjen parissa. Tässä yhteydessä olennaista on se kokemus, joka heillä oli kaunokirjallisuuden mutta myös kansatieteellisten tekstien mahdollisuuksista kuvata perustaltaan arkisia ilmiöitä, ja ohjailla ja virittää sen kautta kuvitellun lukijan elinpiiriin ja kokemuksiin liittyviä ajatuksia. Esimerkiksi talkoita ja kansanomaista yhteistoimintaa koskevaa tietoa voitiin pyrkiä käyttämään kansakuntaa yhdistäviin ja vaikkapa maanomistuksellisia intressejä puolustaviin tavoitteisiin.⁶⁵

Aaltosen toiminta 1930-luvulla tulee kuvatuksi myöhemmin, samoin kuin ne roolit, joita hänellä oli 1950-luvulla. Lyhyesti sanottuna, tutkimukseni kohteena olevaa *Tiedusteluja kansallisten tieteiden alalta* -kyselytoimintaa käynnistäessään Aaltonen toimi professoritehtäviensä ohella aktiivisesti Kotiseutuliitossa 1950–1966 (puheenjohtajana vuoteen 1966) ja Suomalaisen Suomen päätoimittajana. Kirjallisten toimiensa myötä hänellä oli lukuisia muitakin luottamustehtäviä. Jäätyään vuonna 1963 eläkkeelle professorin toi-

63 Talve 1963b, 5-10, 20; Eskola 1992; Haavio, A. 1987; Asp 1987; Vares 2020; Aaltonen 1944b.

64 Aaltonen, M. (toim.) 1993; Aaltosen aatteellisesta ja tieteellisestä taustasta kirjoittaa Mikkola 2009, 72–80.

65 Pilke 2009, 43; 2018; Pimiä 2009; Vilkuna 1942; Pälsi 1945; Ks. myös Östman 2014.

mesta, hän jatkoi vuoteen 1966 eli kuolemaansa saakka Turun kesäyliopiston rehtorina.⁶⁶

Myös Aaltosen 1950-luvulla ja 1960-luvulla Pellervo-lehteen kirjoittamissa artikkeleissa puhuteltiin maaseudun asukkaita heidän arkielämäänsä ja kulttuuriperintöään koskevilla kysymyksillä. Aaltosen kotiseututyön oppaat ilmestyivät vuosina 1948, 1953 ja 1963. Viimeinen opas oli kokonaan uudistettu. Niissä kaikissa lukijan huomiota ohjattiin ymmärtämään kulttuuriperintöjen arvoa, ja Kotiseutuoppaissa myös sitä keruutyötä, jota tutkimukseni käsittelee. Taustakonteksti on ennen kaikkea yhtenäiskulttuurisissa tulkinnoissa ja tarpeessa päivittää tulkintojen muuttuessa modernin pyörteissä, kun ”rauhallinen, suhteellisen liikkumaton elämä, vanha perinne tempaistiin tekniikan aikakauteen.” Myös kansatieteen funktionalistisiin suuntauksiin sisältyi tarve muodostaa uudenlainen kokonaisnäkemys ”kaikista” historialliseen perinnemiljööseen liittyvistä kysymyksistä. Tässä prosessissa eri tutkimusalojen oli otettava myös tutkimuskohteensa ja kansan ja perinteen käsitteet uuteen pohdintaan. Tutkimuksessani keskityn kuitenkin tutkimuksen metodiseen puoleen, tehtäviin ja tavoitteisiin yhtenäiskulttuuristen tulkintojen sisällä 1950- ja 1960-lukujen vaihteessa.⁶⁷

Tarkastelemani tilanteet ovat usein suunnitelmia tai alaa koskevia linjanvetoja, joiden ajallinen toteutus voi olla julkaisuhetkestä poikkeava. Esimerkiksi Ilmar Talve kuvaa virkaanastujaisesityksessään vuonna 1963 prosessia, jossa tarpeiden ja käsitteiden muuttuessa muuttui myös ”tavoitteiden hahmottelu ja tehtävien määrittely”. Perinteentutkimuksessa otettiin käyttöön ruotsalaisen etnologi Sigurd Erixonin ajatuksia, joissa kansankulttuuri yhdistyi dynaamisen muutosprosessin kokonaisuuteen. Perinne ja perintö hahmottuivat siinä yksilön jatkuvana ja elävänä olotilana. Entisyys yhdistyi nykyaikaan ja tulevaisuuteen ”ihmisen olemassaolon yhtenä perusosana”. Erixonin ”elävän perinteen” määritelmät viehättivät sekä uutta kansatieteen laitosta ideoinutta Esko Aaltosta että kansatieteen vt. professoriksi vuonna 1960 valittua Ilmar Talvea, joka joitakin vuosia aikaisemmin oli muuttanut Ruotsista Suomeen Aaltosen tutkimusassistentiksi. Tausta muodostui siitä, että molemmat korostivat sosiaalisten, psykologisten ja ympäristötekijöiden

⁶⁶ Kallio & Nieminen 1993, 172, 188.

⁶⁷ Aaltonen 1948c; 1953; 1963a. Aaltosen lehtiin kirjoittamista teksteistä koottiin *Maaseudun kulttuuriperintö* -niminen kirja vuonna 1964. Aaltonen 1964. Yhtenäiskulttuurista ks. myös Mikkola 2009; Knuutila 1994. Kansasta ja tieteestä ja kansatieteen kohteesta Säski-lahti 1997; Anttonen, M. 1999; Siivonen 2008.

merkitystä yksilöiden eläville perinteille Erixonille tyyppillisellä historiapainotteisella kulttuurimaantieteellisellä painotuksella.⁶⁸

1950- ja 1960-lukujen vaihteessa keskustelija kansasta, kulttuurista ja perinnoistä käytiin myös muissa Pohjoismaissa ja Euroopassa laajemminkin. Osa keskusteluista oli seurausta kansanelämäntutkimuksen Saksassa saamista asemasta toisen maailmansodan aikana: kansallisten tieteiden ja erityisesti saksalaisen kansatieteen (*Volkskunde*) oli keskusteltava kriittisesti kansan käsitteestä ja uusista suunnista, mahdollisesta nimen vaihdostakin. Ilmar Talve viittasi keskusteluihin professoriluentonsa yhteydessä lyhyesti käsitteellä ”Hitler-kauden surullinen periaatteellinen vararikkopesä”. Uudet geopoliittiset linjaukset eivät näkyneet vain kansatieteessä, vaan tieteellisessä ja yhteiskunnallisessa vuorovaikutuksessa laajemminkin.⁶⁹ Tarve määrittää kansallisten tieteiden asemaa näkyi myös yliopistotasolla.

Helsingin ja Turun yliopiston rehtoreiden vuosina 1920–2010 pitämiä puheita tarkastelleet Risto Rinne, Arto Jauhiainen ja Raakel Plamper toteavat (2015), että etenkin 1920- ja 1930-luvuilla kansallisuusteemaa määriteltiin yliopiston linjanvedoissa usein kansasta käsin. Kansan antoi yliopiston toiminnalle oikeutuksen ja sivistyneistön omaksuman tehtävän ”vaalia tieteellisen kulttuurin saavutuksia”, ja viedä tieteellisen toiminnan tuloksia ja ymmärrystä eli ”sivistystä” edelleen myös kansan tietoisuuteen. 1950-luku hahmottuu rehtoreiden puheiden perusteella ”vedenjakajaksi” siten, että silloin yliopistokoulutus tuli mahdolliseksi yhä useammalle ja sitä oli edelleen laajennettava osana hyvinvointivaltiollista kehitystä. Rehtorien puheet käsitelivät yliopiston ja yhteiskunnan välistä suhdetta, tarvetta puolustaa yhteiskunnallisesti ja kansallisesti merkittävän tiedon paikkaa luonnontieteellisiä ja taloudellisia arvoja painottavassa teknistyvässä toimintaympäristössä.⁷⁰ Osin sen vuoksi sosiologian ja kansatieteenkin merkitystä painotettiin entistä enemmän hyötynäkökulmista muun muassa yhteiskuntasuunnitteluun osallistuvina tieteinä.

1950-luvun lopun yhteiskunnassa vallinnutta avautumisen ja uudistushenkisyyden ilmapiiriä on kuvannut myös Turun yliopiston perustamisvaiheita tarkastellut poliittisen historian professori Vesa Vares (2020). Vares käyttää esimerkkinä yliopiston uuden päärakennuksen vihkiäistilaisuutta

68 Talve 1963b, 9–11; Erixon 1943; Aaltonen 1952. Ks. myös Ruotsala 2021a.

69 Konttinen 1991; Moisio 2012.

70 Talve 1963b, 10, 19; Rinne et al 2015; Kulttuuriperinnöstä ja yhteiskuntasuunnittelusta Kivilaakso 2017.

vuonna 1959. Tähän Yliopistonmäelle valmistuneeseen päärakennukseen olivat heti sen valmistuttua sijoittuneet myös sosiologia ja kansatiede arkistoiheen. Vuoden 1959 vihkiäistilaisuudessa esitetyissä puheissa palattiin yliopiston perustamisaikaan, kansalaisten parissa toteutettuun varojen keruuseen sekä kansallisuusaatteeseen. Turun yliopiston rehtori Osmo Järvi kommentoi vihkiäistilaisuudessa pitämässään puheessa sekä yliopiston aiempia kansallismielisiä tulkintoja että uudistusmielisyyttä. Siihen antoi aiheetta myös uudisrakennuksen vihkiäistilaisuudessa paljastettu rakennuksen seinään hakattu muistomerkki. Se oli inskriptio, päärakennuksen seinään metallikirjaimin lisätty teksti, jossa luki suurin kirjaimin ”Vapaan kansan lahja vapaalle tietelle”. Puheessaan Järvi (1959) muistutti arvovaltaista yleisöä kuitenkin myös kansallisuusaatteiden ylilyönneistä ja valoi optimismia modernin tieteen saavutusten ansiosta. Puheen retoriset valinnat korostivat siirtymätilaa ”kodin, uskonnon ja isänmaan koteloituneista arvoyhteisöistä” kohti kansakunnan tulevaisuutta, tieteen saavutuksiin pohjaavaa ”avointa suomalaista työpajaa”.⁷¹ Siirtymätila on esillä myös uudemmissa tulkinnoissa toisesta tasavallasta, jota kohti kulttuuripolitiikassa ja eri yhteiskunnallisilla sektoreilla oltiin kulkemassa ilman, että kyse olisi ollut vain ”vanhan uudistamisesta”. Yhteiskunta oli muuttumassa ”ja ihmisten ajattelutavat sen mukana”, toteaa Vesa Vares (2020).⁷²

Turun yliopiston päärakennuksessa käynnistyneestä kansallisten tieteiden kyselytoiminnasta suunniteltiin laajempaakin monitieteistä aineistonkeruumenetelmää. Sen avulla sosiologian laitoksen ja kansatieteen laitoksen lisäksi muutkin yliopiston oppiaineet voisivat ”omine kysymyksineen kääntyä kansalaisten puoleen”.⁷³

Toisen maailmansodan jälkeistä ja 1960-luvulle tultaessa kiihtyvää tieteellistä, yhteiskunnallista ja kulttuurista muutosta on kuvattu kokonaisvaltaiseksi. Kansallisten tieteiden ja modernin sosiologian osalta se oli ennen kaikkea metodinen ja käsitteellinen muutos.⁷⁴ Turun yliopiston kyselytoiminta toteutui sikäli uudelleen ja uusissa tilanteissa, että sosiologia ei aikaisemmin ollut oppiaineena ollut aktiivisesti mukana kansallisten arkistojen keruuky-

71 Vares 2020, 117–118; 319; Ty vsk 1958–1959, 145–160.

72 Vares 2020, 318. Alasuutari 1996.

73 Kyselylehtinen 1, vuodelta 1958. Viitataan HKTL-arkiston TYKL-kokoelmiin tallennettuihin kyselylehtisiin jatkossa lyhenteellä Kyselylehtinen numero, kysely numero (tarvittaessa vuosi) TYKL/kys/Kysely/Vastaaja ja vastaajanumero sekä syntymävuosi.

74 Eskola 1992.

selyissä. Sosiologiassa kaupunkien ja maaseudun vuorovaikutuksessa tapahtuvia muutoksia tarkasteltiin 1950- ja 1960-luvuilla kyselyillä, joiden tuottamia aineistoja voitiin arvioida määrällisillä kriteereillä. Kaupunkilaisten ja maalaisten väliset suhteet olivat ajankohtaisia, ja kvantitatiivisia tutkimuksia tekevät sosiologit saattoivat osallistua myös kansanelämäntutkimuksen keskusteluihin. Siihen osallistui myös Mauno Koivisto professori Esko Aaltoselle tekemällään Turun satamatyöläisiin kohdistuvalla ja haastatteluihin ja osallistuvaan havainnointiin perustuvalla väitöstutkimuksellaan vuonna 1956.⁷⁵

Työni tieteellinen paikannus sijaitsee kahden tutkimuksellisen intressin välissä. Kansalaisten osallistuminen tutkimukseen sisältää ihmisten kulttuuristen valta- ja pääomakytkentöjen lisäksi luovia ajallisia ja sisällöllisiä panoksia. Näiden vaikutuksia kuten kansallisia vaikuttimiakaan on vaikea erottaa erilaisista globaaleista ja tilannekohtaisista tiedon ja intressien virroista. Esimerkiksi Lawrence Grossberg on pohtinut, miten ihmisten toimintakykyisyyttä voisi lisätä näkemällä sen ”osallisuutena ja panostuksena, joka liittyy energiavektoreihin, jotka yhdistävät tilassa sijaitsevia paikkoja”. Energian suuntaamisen tavat ovat muiden edellä kuvaamieni metaforien tapaan affektiivisia konstruktioita, silloin kun ne ladataan erilaisilla tutkimuksen arkeen liittyvillä, luovilla ja asioita sisällöllisesti toisiinsa kytkevillä virityksillä.⁷⁶

Tiedusteluja kansallisten tieteiden alalta -kyselytoiminta suunnattiin teollistuvan yhteiskunnan pitkäaikaisten muutosprosessien tutkimukseen, esiteollistumisen vaiheisiin sekä maalaisväestön kaikkiin ryhmiin. Monimutkainen kulttuurinen dynamiikka, jossa tutkimuskäytännötkin muuttuivat kulttuuristen muutosten mukana, ajavat tarkastelemaan sitä, miten ja millaisin menettelytavoin ja käytännöin kyselytoimintaa harjoitettiin. Monet aikaisemmat kyselyaineistoja hyödyntäneet projektit ja tutkimukset käsittelevät kansakunnan muotoutumista ja eri paikallisuuksiin kytkeytyviä valtasuhteita. Ne ovat sekä auttaneet rajaamaan työtäni ja hahmottamaan tutkimukseni kuluessa olennaisiksi nousseita tietoon ja toimijuuteen liittyviä uusia kysymyksiä.⁷⁷ Etnologi Riitta Räsänen (2005) on muistuttanut piikojen ja nais-

75 Eskola 1964; Allardt 1956; Pippingin puheenvuoro teoksessa *Den gamla* 1961, 98; Muun muassa Petri Koikkalainen liittää Koiviston ja hänen väitöskirjansa sosiologian tieteenalan ja Suomen poliittisen kartan uudistajiin, behavioralistien ja empirististen suuntausten edustajaksi. Koikkalainen 2021, 199–203; Koivisto 1954; 1956.

76 Grossberg 1995, 21–23; kartanpiirtäjästä Taira 2004; vastakarvaan lukemisesta Mikkola 2009. Ks. myös Ronkainen 1999; Malkki 2012; Kirveennummi 2016.

77 Alapuro 1995; Tuomaala 2004; Tieteen ja tiedon, tutkimuskohteen ja toimijuuden välisiä suhteita avaavat Klein 2003; Mikkola 2009; Olsson 2011; 2015; 2016; Seppä 2015; Uusitalo

ten asemaa tarkastelevissa tutkimuksissaan kyselytutkimuksen rajausten ja näkökulmien lähtevän liikkeelle kunkin tutkimusajan omista ajankohtaisista kysymyksistä, jotka kuitenkin ovat aina myös valta-asetelmista kertovia ideologisia kysymyksiä. 1950-luvulla huomio kiinnittyi teollistuvan Suomen kansakuvaan poliittisine valtasuhteineen. Sukupuolta ja muita toimijuuksia määrittelevät kysymykset nousivat esiin paljon myöhemmin.⁷⁸ Historioitsija Pirjo Markkola on todennut, että kirjoittamalla uusia kansanryhmiä näkyviksi ”voitiin antaa painoarvoa yhteiskunnallisten liikkeiden poliittisille vaatimuksille”. 1950-luvulla tehtiin kansakäsitysten linjauksiin liittyikin myöhempien aikojen näkökulmasta vielä poliittista varovaisuutta ja paljon myös kokonaan ohitettuja ryhmiä kokemuksiin ja tietokäsityksiin.⁷⁹ Tutkimukseni kautta pyrin kuvaamaan kokonaisuutta, jossa uusia kansanryhmiä tehdään näkyväksi tutkimuksen metodein kysymyksiä, näkökulmia ja käytäntöjä muotoilemalla. Paikannun edellä kuvaamiini keskusteluihin, mutta liikun triviaalimmissa arkisissa konteksteissa, usein tutkijan ja tieteen menneen arjen ja yhteiskunnallisen vuorovaikutuksen tasolla. Tilallisen näkökulmani kuvaan jatkossa metaforisen vuorovaikutusalustan näkökulmalla.

Olen keskittynyt avaamaan joitakin keskeisiksi mieltämiäni pysähtymisen hetkiä arkistojen tiloissa. Keskityn havaintoihin, arkisiin rutiineihin ja viittauksiin ja niiden kautta siihen miten tietoa kuljetettiin vuorovaikutuksessa arkistojen aineistoja tuottavien, tulkitsevien ja käyttävien tahojen välillä. Lähtökohtani on ollut siinä, miten voisin arkiston tiloista ja käytännöistä lähtien tunnistaa ja välittää tietoa vastaajien työtä ja osallistumisen edellytyksiä määrittävistä reunaehdoista ja mahdollisuuksista.

Arkistossa on vastausten lisäksi erilaisia muita lähteitä, merkintöjä ja käytäntöjä, jotka antavat tietoa myös kyselytoiminnasta ja vastaajiin kohdistetuista odotuksista. Näiden jälkien yhdistyminen kyselyihin tai vastauksiin on vaatinut muun muassa eksyneiden tietojen ja muiden tulkinnanvaraisten tai lopultakin epäselviksi jääneiden yksityiskohtien tarkastelua. Tutkimukseni olen kulkenut ajassa taakse ja eteen, suuntien ollessa lopulta kohti eriaikaisia aineistojen käyttömahdollisuuksia spekuloiavaa ja generoivaa tutkimus-

2020; Nilsson 1996; Lilja 1996; Pöysä 1997; Ronkainen 1999.

78 Löfström 2004; Räsänen 2005; Stark 2008.

79 Räsänen 2005; Markkola 1996, 17; Nykyisyyden rajaaminen menneisyyden esityksillä onkin aina ideologinen konstruktio. Le Goff 1986; Koskinen 2014, 128–129, 146–149; Alapuro 1993, 10–12.

ta. Pohdin tilan tuottamista sekä vanhoille että uusille toimijoille, mutta myös erilaisia tutkimusnäkökulmia edustaville tutkijoille ja tutkimuksille.⁸⁰

Kotiseutututkimuksen näkökulmasta tutkimukseen avautuu myös muita tieteellisiä konstellatioita. Esimerkiksi kansalaistieteeksi (*citizen science*) on kutsuttu osin tai kokonaan kansalaisten, harrastajien ja maallikoiden tekemää tiedettä. Käytäntöjensä osalta se yhdistyy yliopistojen nykyisissä strategioissa painottuviin avoimen tieteen ja yhteiskunnallisen vuorovaikutuksen prosesseihin.⁸¹

Perinteentutkimuksen alalla on todettu arkistojen muodostamisen historian ja tiedonkeruun kuvastaneen pitkälti oman aikansa ja tuottamis-kontekstinsa periaatteita ja käytäntöjä. Kansa ja kansaa koskeva tietous ja kansanperinne on nähty sivistyneistöstä, eliitistä ja sen kulttuurista irrallisina alueina. Toisaalta tietenhistorialliset ja metodihistorialliset tutkimukset ovat osoittaneet myös perinteenkerääjien omien tulkintojen moninaisuuden, ja sen miten ristiriitaisetkin käsitykset ovat voineet elää aineistoissa rinnakkain. Kansalaistieteessä kiinnostavaa on suhde, joka muodostuu tiedettä harrastavien ja ammatikseen harjoittavien tutkijoiden välille. Se voi mahdollisesti antaa uusia näkökulmia myös kyselytoiminnan tarkasteluun.⁸²

Kansantietous ja -perinne käsitti periaatteessa suomenkielisen kansan enemmistön yhtenäiskulttuurista lähtevän kulttuuriperintönäkökulman. Eri-laisten vähemmistöjen, kuten saamelaisten tai romanien tai uskonnollisten vähemmistöjen näkökulmat tulivat tarkasteluun sen yhteydessä ja sille alisteisina osa-alueina. Suomen ruotsinkielisten tutkimuslaitosten näkökulma lähti puolestaan ruotsinkielisistä lähtökohdista.

Yhdenvertaisen monikielisen ja -kulttuurisen yhteistyön tekemisestä on vain vähän merkkejä. Moninaisuuden tuottaminen ei ollut lähtökohdista, mutta tarve moninaisuuden ymmärrykseen ja hallintaan kasvoi siinä teollistumisen, kaupungistumisen ja maallistumisen prosessissa, jota modernisaatioprosessien yhteyteen sisällytettiin. Moninaisuuteen ja muuttuvien tulkintojen piiriin liittyvät havainnot kehystivät myös tarkastelemaani kyselytoimintaa ja siinä kehitettyjä käytäntöjä.⁸³

80 Kyselytoiminnan paradigmoista Bringéus 2004, 55–57; kansallisten tieteiden paradigmoista Pöysä & Seppä 2021; Lilja 2016; Pink & Fors 2018, 87–88; Spekulaatiivisen tutkimuksen näkökulman voi nähdä kehittyvän osana tutkivaa mielikuvitusta sekä mahdollisuuksien historiaa. Ryyänen & Rannikko (toim.) 2021; Lohtaja 2022b, 325–326; Lähteenmäki 2016.

81 Esimerkiksi <https://libguides.tuni.fi/kansalaistiede> (luettu 22.6.2022).

82 Latvala-Harvilahti 2021, 64

83 Mikkola et al 2019; Stark, L. 2006.

1.4 Tutkimuksen teoreettisia lähestymistapoja

Tässä luvussa kuvaan tutkimukseni lähestymistapoja, jotka auttavat tekemään näkyväksi ja selkeämmäksi käsittelemieni aineistojen monitahoisia yhteyksiä meneillään oleviin kulttuurisiin ja yhteiskunnallisiin muutoksiin. Orvar Löfgren on (2016) Doreen Masseyta lainaamalla ”throwntogetherness”-käsitteellä kuvannut eri elementtien – ihmisten ja asioiden – esiintulemistä keskinäisten riippuvuuksien yhteenkietoutumina. Erilaiset tiedolliset käännteet ovat esimerkkejä siitä, että kuvaamiimme ilmiöihin sisältyy kompleksisuutta, moniäänisyyttä ja tarvetta valaista näennäisesti yksinkertaisia ilmiöitä uusista kompleksisia kytkentöjä purkavista näkökulmista.⁸⁴ Matkalaukun metaforalla Löfgren keskittyy tapoihin, joilla ihmiset järjestelevät ja organisoivat menneisyytensä aineksia ja varautuvat tulevaan matkaansa. Matkalaukkuun pakatut ja laukun ulkopuolelle jätetyt tavarat saavat merkityksensä siitä, miten niillä voidaan pyrkiä hallitsemaan tulevia tilanteita, toimintoja, tunteita ja odotettavissa olevia asioita ja miten ne organisoivat matkaa ja liikettä. Kokemukset auttavat kehittämään pakkaamista opittuna taitona ja säätelemään mahdollisuuksia tuottaa tavaroiden avulla arjen ja mielialojen uusia kokemuksia. Edellä on ollut esimerkkejä, jotka havainnollistavat ajatustani metaforasta: metafora ei ole vain kuva ja esitys asioiden järjestyksestä, vaan siinä on affektiivinen taso, joka tuottaa muutosta ja liikuttaa ihmisten ruumiillisuutta ja spatiaalisia suhteita. Metaforisten ja konseptuaalisten figuraatioiden tai konfiguraatioiden merkitys on niiden vankassa asemassa suhteita järjestelevinä tietokäytäntöinä (*knowledge practices*).

Tietokäytännöt sisältävät ajatuksen tiedosta ja sen alueen formuloinnista ja kontekstualisoitumisesta, tai konfiguroinnista. Juuri metaforat ovat hyödyllisiä ja usein käytettyjä strategisia työkaluja tiedon jakamiseen ja kommunikoimiseen helposti ymmärrettävässä muodossa ja valikoituun retoriikkaan yhdistettynä. Niiden tietokäytännöt yhdistyvät mallinnuksiin, joilla tulevaisuutta voidaan tarkastella eri näkökulmista ja visioida ja suunnitella. Samalla ne yhdistyvät tutkijan reflektiivisiin käytäntöihin, joilla kulttuurisia suhteita puretaan ja uudenlaisia suhteita luodaan osaksi etnografin ja etnologin metodologiaa ja eri lähestymistapojen vaikutusten kokeiluja, mutta omat työelämän kokemukseni viime vuosikymmenten ajalta ovat tulevaisuuden tutkimuksen työpajoista, joissa metaforien kautta tehtävä tulevaisuudenku-

84 Löfgren 2016; Uusitalo 2020.

vien mallinnus on tapa luoda ja purkaa erilaisia kulttuurisia jäsennyksiä. Se millaisia konseptualisoinnin työkaluja kartat ja polkujen kuvaukset ovat, ovat kuitenkin tulleet keskusteluun vasta viime vuosikymmeninä.⁸⁵

Metaforisen kielen kautta keskustellaan, neuvotellaan ja argumentoidaan. Metaforilla voidaan välittää tehokkaasti ilmiöiden poliittisia ja affektiivisia, dialogisia ja kommunikatiivisia ulottuvuuksia ikään kuin rivien välissä ja ilmiöitä luonnollistaen tai mytologisoiden. Metaforien kulttuurisilla käytänteillä onkin keskeinen merkitys tiedon välittäjinä ja arvoihin kytkeytyvien näkemysten juurruttajina käytäntöön. Ilmiöitä kuvaavilla esimerkeillä ja harkituilla sanavalinnoilla voidaan rakentaa etäisyyttä ja läheisyyttä lukijoihin tai kuulijoihin tai esimerkiksi artikuloida suhteellisia eroja siinä, mikä on ”normaalia”, yhteistä ja luonnollista ja siten kenties oikeutettua, ja mikä toiseen tai viholliseen kytkeytyvää uhkaa.⁸⁶

Tutkimukseni taustalla on hermeneuttinen ja fenomenologinen sekä konstruktionistinen näkemys tiedon ja todellisuuden välisistä suhteista. Sosiaalisen todellisuuden tuottamista voi tarkastella monista erilaisista tiedon objektiivisuutta kyseenalaistavista ja refleksiivisyyttä korostavista lähestymistavoista. Yhteistä niille on kiinnostus kielellisesti välittyneisiin tietokäsityksiin, erilaisiin tietämisen tapoihin sekä metodologisiin keskusteluihin tutkimuksen perusteista. Tiedon tuottamisen edellytyksiä prosessoimalla pyrin ymmärtämään ja ottamaan haltuun tutkimuskohteeni kompleksisuutta ja epäjärjestyttä myös materiaalisen tilan puitteissa. Käsittelen tieteen, tiedon ja kansalaisten tiedon (kansantietous, muistitieto, toisen tieto) välisiä vuorovaikutteisia prosesseja arkielämän käytäntöjen, historiallisten ja diskursiivisten ilmentymien kautta, mutta myös erilaisten toimijoiden välisessä vuorovaikutuksessa sekä kulttuuristen tietojärjestelmien ja -käytäntöjen tasoilla. Usein juuri välittävät prosessit ovat niitä merkitseviä käytäntöjä, joihin erilaisia diskursiivisia, affektiivisia ja metaforisia ulottuvuuksia sovelletaan.⁸⁷

85 Metafora-käsitteen merkitys korostuu tulevaisuuden tutkimuksessa, sillä tulevaisuus muodostaa pitkälti kuvitelmiä ja kielikuvien kautta tavoitettavissa olevan alueen. Löfgren 2016. Lakoff & Johnsonin metaforan määrityksistä puuttuvista affektiivisistä piirteistä kirjoittavat esimerkiksi Rahtu 1993; Lakoff & Johnson 1999; Vainikka et al 2020, 248-250; Wetherell 2012, 51-53. Metaforien merkitystä avaavat myös Löfgren & Wilk 2006, 5-8; Bowes & Katz 2015 ja Bowker & Star 1999.

86 Vainikka et al 2020, 248-250; Wetherell 2012, 51-53. Juurruttamisesta kirjoittavat myös Rinne & Olsson 2019.

87 Aaltonen & Högfors 2015, 11-12; Swidler 2001; Vainikka et al 2020, 249.

Tutkimukseni paikantuu metodihistorialliseksi ja metodisuhdanteiden muutoksia kommentoivaksi ja metodien käyttöyhteyksien merkitystä avaavaksi tutkimukseksi. Löfgrenin esittelemä matkalaukun pakkaaminen, menneisyyden aineiden järjesteleminen tulevia käyttäjiä varten on metaforinen työkalu kuljettamisen prosessilleni. Samalla kun tutkimusaineistoille voi olla mielessä uusia käyttäjiä, on matkalaukkuun pakattavia tavaroita ja työkalujakin kuitenkin hyvä arvioida suhteessa niistä aikaisemmin kertyneeseen hiljaiseen tietoon ja kokemukseen. Hiljainen tieto voi valaista uusia puolia niin käyttökokemuksista kuin niitä tuottaneista konteksteistakin.⁸⁸

Keskityn tunnistamaan ja hahmottamaan kyselytoiminnan parissa merkityksellisiä tiedonalueita ja käytäntöjä. Ne voivat olla jälkiä keskusteluita ja kohtaamisista, strategioista ja tehtävänasetteluista sekä niissä oikeina tai toivottavina vs. epätoivottavina pidetyistä tietokäsityksistä ja yhteistoimintaan perustuvista keruutavoista. Katson, että varsinainen toimijuuksiin ulottuva tutkimus edellyttäisi myös kyselyvastausten esittelyä, kun taas omalla tutkimuksellani keskityn avaamaan kehyksiä, tiedon tuottamisen edellytyksiä ja käytäntöjä, joita kyselyvastaajat kommentoivat omilla tiedoillaan ja puheenvuoroillaan.⁸⁹

Kyselyjen ja etnografian tiedon intressit, tavoitteet ja käytännöt (jatkossa: tietokäytännöt) tai niissä sovellettu metodiikka eivät muodosta yhteismitallisia tai täysin verrattavissa olevia tietokäytäntöjen kokonaisuuksia. Usein huomio kiinnittyy nimenomaan uusien näkökulmien saamiseen ja toisin näkemiseen samoin kuin ymmärrystä lisäävien vuorovaikutteisten kohtaamisten edistämiseen. Pilvi Hämeenahon ja Eerika Koskinen-Koiviston mukaan ”etnografian tutkimus tuottaa tietoa ja tulkintoja yhteisöistä ja kulttuureista. Tieto rakentuu kiinteässä suhteessa tutkimuksen kohteena oleviin ihmisiin ja yhteisöihin: tutkimusaineistot kerätään kenttätöön menetelmin heidän paristaan ja heidän kanssaan.”⁹⁰

Yliopistoinstituutioista lähtevä tiedekäsitys yhdistyy arkeen silloin, kun problematisoidaan tiedon tuottamisen sosiaalisia ja kulttuurisia konteksteja ja tutkijan tekemiä eettisiä valintoja. Esimerkiksi seuraavassa Ilkka

88 Löfgren 2016; Metodihistoriallisista tarkasteluista esimerkkinä myös Alastalo 2005.

89 Alastalo 2005, 21.

90 Hämeenaho & Koskinen-Koivisto 2014, 22–23. Lainaus Hämeenaho & Koskinen-Koivisto (toim.) 2014, *Moniulotteinen etnografia* -teoksen takakannen mainostekstistä. Ks. myös Koskinen 2014, 142–146.

Niiniluodon määritelmässä tiede saa mielekkyyttä konteksteista, joissa tietoa tuotetaan ja eettisiä valintoja tehdään:

Tiede on ihmisten välistä sosiaalista toimintaa, johon liittyy kilpailua kunnian ja resursseista – siten myös vallankäyttöä. Tämä ei kuitenkaan tarkoita, etteikö tiede kykenisi edistymään ja lähestymään totuutta. Tieteen eetoksella ja tutkimusetiikan ylläpitämisellä on tärkeä ideologinen tehtävä yhteiskunnallisen aseman ja arvostuksen vaalimisena. Samalla etiikka, metodologiset normit ja julkisuusperiaate yhdessä pyrkivät turvaamaan tieteen menestystä tiedon kriittisenä etsintänä.⁹¹

Tiede saa omassakin tutkimuksessaan muotonsa kompleksisena ja systeemisenä tiedon järjestelmänä, jonka metodivalinnat muistuttavat matkailukuesimerkin teknologioita. Tietokäsitykset ja -käytännöt elävät ihmisten välisissä vuorovaikutteisissa, pohjimmiltaan kulttuurisissa prosesseissa, toimintana ja tiedon kriittisenä etsintänä ja tarpeellisten työkalujen valintana. Perustelu tietokäytännölle voisi olla siinä, että tiedon tuottaminen arkistolle oli usein muusta arjesta erillinen käytäntö, kenttätöyöharastus, jossa kenttä saattoi olla myös ihmisten muistivarannoissa ja pään sisäisissä maailmoissa, joihin erilaista tietoa kiinnittyi. Antropologi Kirsten Hastrupin mukaan etnografiset tietokäsitykset antavat laaja-alaisuutensa ansiosta mahdollisuuden muiden tietojärjestelmien haastamiseen.⁹² Tiedon kriittiseen etsintään liittyy itseisarvoa, mutta se voidaan yhdistää myös vallitsevien valta-asetelmien haastamiseen. Niiniluoto kytkee tieteen myös ihmisten yhdessä määrittelemisiin arvoihin kuten totuuteen, kunniaan, edistymiseen ja avoimuuteen. Kulttuuriset muutokset ja havainnot tietojärjestelmien ja tietokäsitysten moninaisista muutoksista muokkaavat tieteenaloja. Uusista yhteiskunnallisista kytköksistä syntyy uusia tarpeita ja uudenlaisia tiedollisia painotuksia. Ne vaikuttavat tutkimuksellisiin ja tiedollisiin strategioihin eli siihen millaista uuden oppimista eri tieteenaloihin olisi sisällytettävä, millaisia arkisen järjelyn tapoja niiden tulisi kommunikoida. Siten myös tutkimukset on nähtävä valikoivina, aktiivisina tekoina.⁹³

Näkökulmien vaihtaminen ja moninäkökulmaisuus kuuluu etnografian käsityömaiseen praktiikkaan, antropologin ja kulttuurintutkijan työhön.

91 Niiniluoto 2002, 30, 40.

92 Hastrup 2004, 455–457; Michel Foucaultin ja Martin Heideggerin kanssa keskustelee myös Henry Lefebvre, joka näkee etnologian ja antropologian lisäävän ymmärrystä inhimillisestä toiminnan kokonaisuudesta. Foucault 2011; Heidegger 1987.

93 Niiniluoto 2002, 30, 40–41; Koskinen 2014, 147; Knuutila 2011; Dilley 2010.

Tulkintoja tehdäkseen olisi osattava tuntea ja aistia, sensitiivisesti hyvinkin erilaisia olosuhteita, tunnelmia, emootioita ja muuta vaihtelua. Etnografisen ja kulttuurintutkimuksen haaste on tulkintojen tekemisessä ja sen pohtimisessa, millä edellytyksillä ja millaisiin laajempiin yhteyksiin tietoa kytetään. Tutkija on valintoineen osallisena kuvaamaansa ilmiöön ja siihen, millaisia suhteita on mahdollista tunnistaa ja kuvata. Tutkijan omiin reflektioihin, kokemuksiin ja tunteisiin on kiinnitetty huomiota laajemmin vasta viime vuosikymmenten aikana. Suhtautumistavat, tieteen ja metodien suhdanteet ja metodihistorialliset vaihtelut ovat tutkimuksessani olleet keskeisenä oman tiedon ja oppimisen alueenani. Siksi yhdistän työhöni sekä pragmaattisesti lähestyvien järjelytapojen ja kategorisoinnin kuvauksia että niitä eri kentiltä lähteiden avulla toisiinsa suhteuttavia kokemuksiani.⁹⁴

Myös tieteen paradigmaattisista, murrosmaisista valta-asetelmista kirjoittanut Thomas Kuhn on todennut tiedon historian ja sen tietämistä koskevat, ajan kuluessa kenties toisiinsa sulautuvat tiedon konstellatioit omiksi lähtökohdiksi. Tiede muodostuu kulloisiinkin ajankohtaisiin teksteihin kerätyistä ”tosiasioiden, teorioiden ja metodien konstellatioista.” Tutkijat puolestaan ovat niitä, jotka ovat onnistuneet (tai epäonnistuneet) pyrkimyksissään tuoda tieteen erityisiin konstellatioihin ”elementin jos toisenkin”.⁹⁵

Tiedon ja tieteellisten konstellatioiden tuottaminen on ollut tiedon sosiologisten, historiallisten ja kulttuuristen mutta myös monien etnografisten tutkimusten kohteena.⁹⁶ Yhden esikuvan olen saanut Johannes Fabianin (2008) tutkimuksesta *Ethnography as Commentary*. Siinä Fabian pohtii mahdollisuuksiaan selkeyttää omaa ymmärrystään aikaisempia tutkimuksia ja niissä toteutunutta ajatuksenvaihtoa refleктоimalla. Fabian kuvaa liikkeitään kylien vs. kaupunkien, perinteen vs. modernin parissa jälkiymmärryksellä, nostaen juuri asioita toisiinsa kontrastoivat suhteet itsessään olennaiseksi problematisoinnin kohteeksi. Suhteiden muuttuminen on jatkumoa sille prosessille, jossa erilaisen toisen tuottamista pohditaan monisäikeisten ajallisten ulottuvuuksien kautta ja etäisyyksien merkitystä problematisoiden. Myös lukuisissa toisiaan seuraavissa kylätutkimushankkeissa tulevat hyvin näkyviin

94 Etnografiasta kulttuuritieteitä yhdistävänä menetelmänä Knuuttila 2011, 330–331; Koskinen–Koivisto 2014, 13–14; Metodihistorian esimerkeistä Alastalo 2005; Johnson 2004, 180, 201, 216–217 ja näkökulmien vaihtamisesta Strathern 2002.

95 Kuhn 1996 (1969), 1.

96 Berger & Luckmann 1996; Burke 2015; kulttuurisen tiedon, muistitiedon ja kulttuurisen muistin tutkimukset.

kulttuuriset ja tiedolliset kontekstualisoinnit ja käsitteet, joilla erilaisia toisia on kulloinkin etnografisten menetelmien avulla tehty näkyviksi ja kommentoitu. Yhä enemmän on siirrytty siihen, miten tiedolliset yhteydet ja vuoropuhelujen merkitykset itsessään tulevat esiin tutkimuskohteena.⁹⁷

Vuoropuhelut ovat olleet keskeisessä osassa myös eriaikaisissa etnologisissa kyselyiden tutkimuksissa. Etnologista kyselytutkimusta ovat avanneet Pirjo Korkiakangas, Pia Olsson, Helena Ruotsala ja Anna-Maria Åström vuonna 2016. Etnologisten lukutapojen voi heidän mukaansa kuitenkin nähdä painottavan erityisesti yksityiskohdista lähteviä sosiaalisen ja aineellisen ulottuvuuden kulttuurisia tulkintoja, joissa päästään käsiksi erilaisten merkitysten yhteen kietoutumiseen. Miellän toistuvien, yksityiskohtaisten ja merkityksiltään tiheiden kyselytoiminnan tulkintojen painottavan tiedon vuorovaikutuksellista luonnetta. Ne välittävät tilanteita, konteksteja ja kehyksiä, jotka yhdistävät etnologian perinteentutkimuksen, antropologisen, kulttuurianalyttisen ja mikrohistoriallisen tutkimuksen lähestymistapoihin, mutta myös ihmisten sosiaalisen elämän virtaan. Metodit ja nimenomaan monimetodisuus itsessään auttavat prosessoimaan menneitä, nykyisiä ja tulevia ilmiöitä, sekä itsestäänselvyyksiä että oudolta vaikuttavia ilmiöitä uusista näkökulmista ja erilaisten luokittelujen ulkopuolelta.⁹⁸

Filosofi ja sosiologi Henri Lefebvren (1901–1991) vuonna 1974 julkaisema ja vuonna 1991 englanniksi käännetty teos *The Production of Space* kuuluu tilateoreettisiin klassikoihin. Oman työni kannalta oleellisen lähtökohdan tunnistan Henri Lefebvren käsitteissä ja tavoissa jatkaa Michel Foucault'n ajatusta tiedosta tilana, jonka parissa subjektit diskursseineen neuvottelevat.⁹⁹ Hänen sosiaalisen tilan tuottamiseen liittyvät tarkastelunsa pyrkivät kuitenkin ylittämään kuilua teoreettisen ja käytännöllisen, henkisen ja sosiaalisen, sekä filosofisen ja materiaallisen ulottuvuuden välillä. Tulkitsen arkiston olevan tilallisten käytäntöjen tuottamaa *havaittua tilaa* ja siten etnografisesti havainnoitavissa. Jokapäiväisten toimintojensa kautta arkisto on myös käyttäjiensä

97 Suhteen merkinä Fabianin esimerkissä on ”vs.”, (englanniksi *cf.*). Fabian 2008, 74; Fabian 2012; Dilley 2010. Kulttuurin käsitteeseen kohdistettu kritiikki johti monet antropologit 1990-luvun ja 2000-luvun vaihteessa alussa korvaamaan kulttuurin tiedon käsitteellä. Barth 2002, 23–24.

98 Korkiakangas et al 2016, 14–16; Olsson 2016; 158–159; Daun & Löfgren 1980; Ehn & Löfgren 1982; Ehn & Löfgren 1996; Ehn & Löfgren 2012; Frykman & Povrzanovic Frykman (toim.) 2016. Sosiaalisesta elämästä ja sosiologisesta ontologiasta Weenink et al 2020, 198.

99 Lefebvre 1991, 3–4; 287–291; Foucault 1969, 238.

elettyä tilaa. Usein Lefebvren rinnalla on hyödynnetty Michel de Certeauin ajatuksia arkielämän ja sen käytäntöjen lomassa muodostuvista toimijuuksista, instituutioiden ja vallan taktiikoista.¹⁰⁰ Tilaa rajataan paikoiksi esimerkiksi muistelun tai nimeämisen erityisyyttä tuottavilla kuvauksilla, ja paikkoja harjoittamalla ne jälleen avautuvat tiloiksi. Tarkastelen arkistoista avautuvia sosiaalisia, tilallisia ja ajallisia käytäntöjä usein käsitetyä ja käsitteellisen tilan tasolla, tiedon tuottamisen fenomenologisia prosesseja kuitenkin heuristisesti. Pohdin toisin sanoen monien käsitteiden ja keskustelujen inspiroimana kysymysten ja suunnitelmien kehkeytymistä ja sitä, millaisia vaihtoehtoisia näkökulmia ne tarjoaisivat kyselytoiminnan tilallisten reunaehtojen tuottamisen tapojen tarkasteluun.¹⁰¹

Kuvatut tilateoreettiset jäsennykset eivät ole tarkkarajaisia vaan ne ovat osin kietoutuneet toisiinsa. Havaitun, käsitteellistetyn ja eletyn kautta voi kuitenkin hahmottaa arkistojen materiaalista monikerroksisuutta, jatkuvaa muutosta ja arkista tasapainottelua uhkaavaa epäjärjestyttä vastaan. Käsitetty ja käsitteellisesti ilmaistu tila on läsnä etenkin arkiston hoitajan mutta myös arkistoja käyttävän tutkijan suunnitelmissa ja taktiikoissa, tiedollisten ja tilallisten jäsenysten ja luokitusten tai pohjapiirrosten kautta. 1900-luvun alkupuolella historiallisena sosiologina toiminut Lefebvre pohti eri yhteyksissä ”havaitun todellisuuden” empiiristä luonnetta ja ristiriitaisiakin ilmentymiä suhteessa arjen todellisuuksiin. Hänen teorianmuodostuksensa kohdistui pääosin urbaanin tilan sosiaalisiin esityksiin, mutta historiallisen sosiologin taustallaan hän kommentoi myös yleisempää toisen maailmansodan jälkeistä modernisoitumisprosessia. Maaseutu ja sen kylät tulivat hänen kirjoituksissaan esiin karnevalisoituina arjen tiloina ja paikkoina, eikä urbanisoitumista tarkkaileva Henry Lefebvre aikalaisensa Esko Aaltosen tavoin välttynyt maaseutua nostalgisoivien kuvien viehätökseltä.¹⁰²

100 Lefebvre 1991, 33-39; De Certeau 1988. Käsitetyä tilan rinnalla voisi käyttää myös käsitteellistetyn tilan käsitettä. Kyse on tilan tulemisesta käsitetyksi kielellisesti ja kuvallisesti hahmottuvien käsitteellisten prosessien kautta (*conceived space*). Lefebvren ajattelun moniulotteisuutta kuvastanee hyvin se, miten hän triadisena mallinsa kautta johdattaa tarkastelemaan tilan muuttuvia suhteita yhtäältä kahdella eri tasolla (abstrakti ja fenomenologinen) ja toisaalta niiden sisällä kolmesta eri tarkastelupisteestä. De Certeauin lisäksi uudemmat nonrepresentationaalisuutta ja elettyjä kokemuksia tarkastelevat tutkimukset tuovat Lefebvren ajatusten rinnalle liikkeen, joka jää Lefebvrellä rytmianalyyseja lukuunottamatta toissijaiseksi. Lefebvre 2004; Lappi 2007.

101 De Certeau 1984 (1988), 123; 2013. Ks. myös Highmore 2006. Lefebvre 1991 (ranskaksi vuonna 1972); Elden 2004a; 2004b, xvii-xv; Lefebvre 2004, 79-85.

102 Harvey 1991, Lefebvren tuotanto ja kirjaluettelo, jossa mm. tutkimus Rabelaisista. Ks. myös Grossberg 1995, 21.

Tilan tuottamisen kulttuuriseen prosessiin liittyvä havainnointi, osallistuva kuvittelemine ja muistelemine sekä tilassa kulkemine on prosessi, jossa käsitteelliset ja kuvitteelliset tilat yhdistyvät etnografisten metodien kautta fyysisiin ja sosiaalisiin tiloihin. Kenttä, joka tällöin avautuu, on ”tarkkailun” kenttä – läsnäolo jossakin tietyssä paikassa keholliseen läsnäolon kautta avautuvana tilana. Tiedon kerääminen, piirtäminen, kuvittaminen ja kartoittaminen liittyvät tutkijoiden taipumukseen ja kykyyn käyttää spekulatiivisesti hyväkseen erilaisia näkökulmarakenteita ja sosiaalista tilaa muokkaavia tilallisia järjestyksiä. Suunnitelmat, pohjapiirroksot ja kartat vaativat muokkauksia, ja niissä voi olla tilaa erilaisten dialogien kautta vastaan otetuille kommenteille täsmennyksineen.¹⁰³ Pohjapiirrosten ajatusta hyödynnän myös esimerkiksi henkilötietolomakkeiden ja liitteiden ja kysymyslistojen tehtävänantoja tarkastellessani. Kyselytoiminnan eri aikaiset esitykset ovat siten malleja ja pohjia, joita tutkijat ja kyselyihin vastanneet kansalaiset omista näkökulmistaan ja paikannuksistaan lähtien pyrkivät täydentämään ja kommentoimaan.¹⁰⁴

Tutkimustyön sisältämien arvojen moninaisuutta lähestyvät tarkastellut liittyvät tutkijoiden työnsä antamiin merkityksiin ja tutkimustyön eetosta valaiseviin prosesseihin.¹⁰⁵ Beatrice Wenger-Trayner on työryhmänsä kanssa tarkastellut monimetodista tutkimusta ja kehittänyt monitieteistä ja moniparadigmaattista yhteistoimintaa arvioivaa lähestymistapaa tutkimusprojektien tarpeisiin. Lähestymistavan taustalla on ajatus tiedon ja toimijoiden kohtaamisista projekteissa, jotka ovat erilaisten sosiaalisten ja tilallisten käytäntöjen rajakohteita siinä missä tarkastelemani kyselytoimintakin.

Tutkimuksessa pohdin metatasolla kysymystä siitä, miten kielelliset ilmaisut, metaforat ja retoriset konventiot ovat liikkuneet tutkijan mukana ja miten tutkijat ovat kuljettaneet tiedollisia merkityksiä, kuten sosiaalisia erontekoja ja niiden tulkintoja erilaisiin vuorovaikutusprosesseihin, tilanteisiin ja käytäntöihin. Kulloinkin valitsemani lukemisen tavat ja metodit ovat

103 Tässä mielekästä on kuitenkin kuljettaa mukana ajatusta käsitetyin ja käsitteellisen tilan kulttuurisia merkityksiä purkavista sanallisista tai visuaalisista esityksistä *tilallisten representaatioiden* (*representations of space*). Tilallisista esityksistä voi purkaa eriaikaisia tekijänsä ideoita esiintuvia näkökulmarakenteita. Lefebvre 1991, 8–9, 26–27, 33–39. Näkökulmarakenteista ks. myös Törrönen 2010. Spekulatiivisuutta Lefebvren tilallisissa esityksissä kuvaa myös Stanek 2011 ja poliittisten valtarakenteiden näkökulmasta Lohtaja 2022a.

104 Henri Lefebvren ajatuksia sosiaalisen tilan tuottamisesta on etnologiassa sovellettu aikaisemminkin, ks. esimerkiksi Åström 1999; 2016, 368–371; Lappi 2007. ks. myös Sillanpää 2021.

105 Wenger-Trayner et al 2019; Bowker & Star 1999.

vaihdelleet sen mukaisesti, millaisessa tilassa ja millaisia esimerkkejä kyselyn parissa tapahtuvasta yhteistoiminnasta olen kulloinkin voinut havainnoida. Ilmiöiden kompleksisuudesta ja systeemisistä yhteyksistä lähtevä analyysini ja luova lähestymistapani on siten keskittynyt vuoroin kuvausten yksityiskoh-
tiin ja vuoroin kysymysten ääreltä hahmottamiini laajempiin yhteyksiin.¹⁰⁶

Etnografinen lähestymistapa arjesta tietämiseen

Etnografiset metodologiat, havainnot ja haastattelut ovat esimerkkejä ihmisen lähipiireissään tekemistä keruista, mutta myös kerääjiä kiinnostavan ja hyödyllisen tiedon etsinnästä ja taktikoinnista. Kyselytoiminnan metodiikka liittyy tilallisiin käytäntöihin, arkistoissa ja muissa tieteen harjoittamisen tiloissa tapahtuvaan jatkuvaan prosessiin, jossa tietoa tuotetaan ja tulkitaan, havainnoidaan, kerätään, kierrätetään, reflektoidaan ja kommentoidaan, perustellaan, oikeutetaan ja kommunikoidaan. Kulttuuriset käytännöt ovat jatkuvassa muutoksessa, ja olennaista on se miten sosiaalinen ja materiaallinen yhdistyvät muutosten tekemisestä kertoviin valintoihin ja tieteellisiin (yhteis) toiminnan muotoihin. Ne ovat merkityksellistämisen hetkiä ja paikkoja, joissa voi tunnistaa ja kuunnella erilaisten toimijoiden tapoja ajatella ja reflektoida erilaisia ihmisenä olemisen ja läsnäolemisen saamia muotoja¹⁰⁷

Etnografinen kuvausprosessi sisältää erilaisia läsnäolon tiloja ja paik-
kola tuottavia käytäntöjä. Professori Orvar Löfgren on kuvannut tutkimus-
prosessia Börje Hanssenilta lainaamallaan metaforalla ”rörligt sökarljus”,
vaeltelavasta etsijästä, joka katseellaan suuntaa valonsäteitä huomionsa koh-
teisiin. Liikkuva valo tekee tuo näköpiiriin jatkuvasti uusia, aikaisemmin jää-
nyt varjoon jääneitä kohteita. Tutkijana miellän palanneeni väitöstutkimuk-
seni samojen aiheiden pariin toistuvasti, mutta myös siksi, että varjopaikat
itsessään ovat kiehtoneet – epäjärjestykseen jätetyt, hylätyt ja keskeneräiseksi
jääneet ajatukset ja tulkinnat.¹⁰⁸

Kyselysarja on prosessi, jossa tutkijat vuorollaan sanoittavat ja kuvitta-
vat sosiaalisen todellisuuden tilallisia havaintoja, suhteita ja järjestyksiä. Täs-
sä pyrin valaisemaan valaisun käytäntöjä, ja se on osoittautunut sanoittami-
sen ja kielen osalta vaikeaksi prosessiksi. Tila- ja aikateoreettiset jäsennykset

106 Näkökulmien kompleksisuutta ja tulkintatason skaalautumista kuvaa esimerkiksi Strathern 2002.

107 Löfgren 2016; Ehn & Löfgren 2012, 12–16.

108 Löfgren 1996, 23–24; Löfgren 2016. Ks. myös Daun 2003.

auttavat hahmottamaan ilmiöiden vaihtoehtoisia ulottuvuuksia kriittisenä myös itse tuottamieni metaforisten jäsennysten vaikutuksille. Tilallisten metaforien kautta etnografisten aineistojen kulttuuriseen tulkintaan kietoutuu oletuksia, prosesseja, näkökulmia ja toiminnan tiloja rajaavista tekijöistä ja arvoista. Olen kuitenkin rajannut monia historiallisia ja diskursiivisia konteksteja tarkasteluni ulkopuolelle ja keskittynyt abstraktimpaan tietojen ja toimijoiden läsnä olemisen ja poissaolemisen sekä ohittamisen dynamiikkaan. Siten näkyväksi tulevat paitsi alueet, myös erilaiset kulttuuriset ja tiedolliset käännökset ja käännteet. Niitä voi hahmottaa sekä liikkeinä että pysähdyksen hetkinä, jolloin erilaiset käsitteelliset figuraatiot tulevat paikannetuksi. Valaiseminenkin on käytäntö, jonka suhde eriaikaisiin poliittisen merkityksellistämisen prosesseihin vaihtoehtoinen avaa dialogeja ja viitoittaa reittejä uusiin keskusteluihin.¹⁰⁹

Tutkimukseni kohteena oleviin, eriaikaisiin tiedon ja arjesta tietämisen kulttuurisiin ja etnografisiin jäsenyyksiin, yhteistoimintamuotoihin ja eriaikaisiin esityksiin ei ole olemassa yhtä tiettyä pääsyä. Etnografiaa voi tästä suunnasta ajatella myös tuottamisen näkökulmaisuuksia ja rajallisuuksia paljastavana, tieteidenvälisenä tiedontuottamisen tapana, joka auttaa hahmottamaan erilaisia kohtaamisia ja ihmisten tai ihmisten ja esineiden välisiä suhteita, kenttiä ja rooleja toisiinsa erityisiksi suhteiden figuraatioiksi. Kiertelyni arkistossa ja sen kortistojen äärellä muistuttaa etnologi Erik Ottosonin väitöstyössä kuvaamia mielihyvän tunteita, etsintää kierrätyskonttien ja kirpputorien valikoimien keskellä.¹¹⁰

Etnografiasta on muodostunut käytännöllinen omien kokemusten ja metodien sovellusalue. Sovellan tässä antropologian professori Tim Ingoldin (2014) tulkintaa etnografiasta, joka ei itsessään sisällä kulttuuriteoriaa, eikä ole valmis metodologiaakaan. Sen sijaan etnografian kuvauksissa ”on metodologiaa”. Etnografia elää erilaisissa kohtaamisissa ja siinä, miten niitä kirjoitetaan kuvauksiksi ja tiedoksi kohtaamisista.¹¹¹ Etnografisissa tutkimuskäytännöissä tutkijat käyttävät itseään työkaluna, aistiessaan ja purkaessaan

109 Löfgren & Wilk 2006, 7; Ks. myös Vainikka et al 2019; Åström 2016, 368-369; deCerteau 1988, 118-119;

110 Seppä 2015; Pöysä & Seppä 2021; Ottoson 2008, 53-54. Ks. Kamppinen 2004.

111 Kohtaamiset, tiedot, metodit tai kenttätyöt eivät itsessään ole etnografiaa, mutta kuvauksissa on etnografiaa, toteaa Tim Ingold. Ingold 2008; 2014, 383-386. Ingold 2014, 390-391.

kokemuksiaan, näkemyksiään ja tuntemuksiaan osana kulttuurista osaamistaan ja kehollisia paikannuksiaan.¹¹²

Lähestyn kyselytoimintaa kansalaisille ulkoistettuna etnografiaprosessina. Kyselytoiminta oli tapa kutsua, innostaa ja mobilisoida kansalaisia autamaan tutkijoita tiedonkeruussa. Lähestymistapa johtaa ajatukset ruumiilliseen toimintaan ja vuorovaikutukseen tietyssä ajassa ja tilassa ja kontekstissa. Etnografisen prosessin sisäiseen dynamiikkaan liittyvät pohdinnat siitä, mitä ruumiillinen eri konteksteihin paikantuva toimijuus voisi olla eri näkökulmista. Roy Dilleyn soveltaa Tim Ingoldin ajatusta erilaisista tietämisen ja tietämisen haltuunoton tavoista tietokäytäntöjen käsitteeseen. Tietokäytäntöjen aluetta on vaikea hahmottaa. Miellän vaikeuden liittyvän siihen, että tietoa ja käytäntöjä liikkuu sekä käsitteellisten että arjen tilallisista käytännöistä tehtyjen havaintojen ja elettyjen kokemusten tasolla. Esimerkiksi etnografian kolonialistisen perinnön purkaminen edellyttää Dilleyn mukaan (2010) reflektioita etnografisen tutkimuksen tietokäytännöistä. Sen myötä kohdatut menneet välinpitämättömyyden ja ohittamisen (*ignorance*) ongelmat voivat kehittyä teorioiksi tiedosta, välinpitämättömydestä/ohittamisesta ja olemisesta.¹¹³

Vastaavia eri toimintaympäristöihin sijoittuneita kenttiä halkovia kulttuurisia ja tiedollisia ulottuvuuksia ja niihin paikantuvia ruumiillisia toimijuuksia on reflektoitu monissa aikaisemmissa etnologisissa tutkimusprosesseissa.¹¹⁴ Niistä löytyy esimerkkejä myös arkistoaineistojen tulkintaprosessien kuvauksista. Arkistoissakin tutkija – tai kyselyvastauksen kirjoittaja – siirtyy havaintojensa ja ruumiillisten käytäntöjensä kentältä ja ihmisten vuorovaikutuksen parista omien muistiinpanojensa avaamaan käsitteelliseen ja kuvitteelliseen tilaan. Folkloristi Anneli Kaivola-Bregenhøj on kuvannut tutkijan prosessia liikkeenä ihmisten muodostamalta kentältä arkiston kortistoista muotoutuville perinnekehtille. Kiinnostus tutkimukseen osallistuneiden ihmisten tekemien valintojen reflektointiin ja merkityksellistämiseen on mukana monissa kulttuurisia dialogeja käsittelevissä tutkimusprosesseissa, kuten arkistoetnografiaan ja tiedon etnografioihin liittyen.¹¹⁵ Antropologi Tim Ingold toteaa havainnoitsijan ottavan eri tilanteissa kenties emansipatorisia tai osallistuviakin rooleja, mutta lopulta asetelma muuttuu jälleen, kun etnografi

112 Ortner 2006; Pink 2014, 32–33.

113 Dilleyn 2010, 177. Ks. myös Dilleyn & Kirsch 2015.

114 Suopajarvi et al 2019, 42; Uusitalo 2020;

115 Bregenhøj 2003, 292; Huuskonen 2004.

”kääntää selkäänsä” tutkimuskohteelleen ja kentälleen. Kenttä tulee näkyviin etäisyyden kautta, kun etnografi kirjoittaa prosessista kuvauksen. Kokonaan käsitteelliset, virtuaaliset tilat ja digitaaliset toimintaympäristöt muuttavat puolestaan käsitystä siitä, missä ihmisten välisiä kohtaamisia tapahtuu ja missä kenttä voi sijaita.¹¹⁶

Oma tutkimusprosessini paikantuu erilaisten tutkimusprojektien ris-teyskohtiin ja tarpeeseen avata yhtä nimenomaista etnografisten aineistojen kokoelmaa sen erilaisia tiedontuottamisen tapoja reflektoiden. Tutkimuskoh-teisiin muodostuvaa vastakohtaisuuksia toisiinsa törmäyttävää dialektiikkaa on hyödynnetty eri tutkimusperinteissä. Vastakohtaisuuksien sijasta pyrin etsimään mahdollisuuksia kuvata etnografian avulla tieteellisiä siirtymiä po-sitivististen ja hermeneuttisten, laadullisten ja kvantitatiivisten teorioiden ja metodien välillä. Keskityn niitä erottavien tekijöiden sijasta yhteistoiminnas-ta kertoviin siirtymiin.¹¹⁷

1.5 Arkistot, analyysit ja tulkinat

Turun yliopiston HKTL-arkistoon tallennettu kyselytoiminta on tutkimukse-ni lähtökohta. Kuvaan tässä luvussa pääpiirteitä arkistoaineistoista ja analyysista sekä sen yhteydessä tekemistäni valinnoista.

Tutkimuksessani analysoin vuonna 1958 aloitetun *Tiedusteluja kansallisten tieteiden alalta* -kyselysarjan toteuttamista ja yhteistoimintaan liit-tyviä piirteitä edellä kuvatuilla lähestymistavoilla. Tutkimusaineistoni ovat TYKL-kyselykokoelman painettuja *Turun yliopisto. Tiedusteluja kansallisten tieteiden alalta* -kyselylehtisiä ja kyselyaineistoja, joissa rajaudun erityisesti 1950- ja 1960-lukujen vaihteeseen. Lähtökohtanani ovat olleet 1960-luvun alussa toteutetut *Kylä ja sen naapurisuhteet* -kyselyn aineistojen ja analyysien sekä vuosina 1958–1965 toteutettujen kyselyiden tuottamista valaisevat tutkimusaineistot. Tarkastelemani kyselyt muodostavat tuona aikana, kuten edellä on mainittu, kyselysarjan, jonka täydellisenä nimenä oli *Turun yliopisto, Tiedusteluja kansallisten tieteiden alalta*. Käytän kyselyistä vakiintu-neempaa ja lyhyempää otsikkoa, josta Turun yliopisto -pääotsikko puuttuu. HKTL-arkistoon on tallennettu monenlaisia kyselyitä. Kyselykokoelmien en-simmäiset painetut kyselyt ovat tarkasteluni pääosassa, ne ovat Ilmar Talven vuonna 1984 ”varsinaisiksi kyselyiksi” luonnehtimia kyselyitä. Kyselykokoel-

116 Ingold 2014, 386; Hupaniitti & Peltonen 2021, 9–10, 15.

117 Töttö 1997, 109; Rakennefunktionalismista Knuutila 1982; Lehtonen, J.U.E. 2005.

miin liittyvät myös monistesarjaksi kootut ”B-kyselyt” ja lisäksi oli muita, myöhäisempiä eri tarkoituksiin suunnattuja kyselyitä.¹¹⁸

Rajaudun kyselytoiminnan käsittelyssäni kyselytoiminnan yhteis-toiminnalliseen prosessiin. Mielenkiintoni on kohdistunut erityisesti sosiologisen kyselytoiminnan tuottamiin aineistoihin kansatieteen aineistoista erottautuvana alueena. Avaan esimerkinomaisesti muutamia tunnistamiani seikkoja, jotka tunnistan erityisesti viimeisistä Aaltosen toteuttamista kyselyistä. Ensimmäisen kerran tutustuin niihin 1990-luvun lopulla, kun projektitutkijana yhdessä Riitta Räsänen kanssa inventoin aikaisemmin toteutettujen ja eri arkistoihin tallennettujen kylätutkimushankkeiden arkistoaineistoja, kyselykokoelmat mukaan lukien. Kiinnostuin erityisesti sosiologian laitoksen heinäkuussa 1961 toteuttaman kyselylehtisen 12 toisesta kyselystä nimeltä *Kylä ja sen naapurisuhteet*. Siihen oli kilpailulle asetettuun määräaikaan eli syyskuun loppuun mennessä tullut 167 vastausta, ja määräajan jälkeen lähetys tuli lisää sekä jo aikaisemmin vastanneilta että uusilta henkilöiltä. Viimeisin kyselyyn 12 saapunut vastaus on vuodelta 1980, jolloin kyselytoiminta kokonaisuudessaankin oli jo lopetettu. 1960-luvulla samoihin kortistolaatikoihin on tallennettu toinen kyselyaineisto, eli vuoden 1962 helmikuussa julkistettu täydennyskysely 14_2 otsikolla ”Lisätietoja kaivataan”. Siinäkin on vastauksia yhtäältä aikaisempaan kyselyyn vastanneilta henkilöiltä, mutta myös kokonaan uusilta vastaajilta. Nyt käsittelen koko aineistokorpuksen sijasta muutamia aineiston tuottamiseen liittyviä kysymyksiä.¹¹⁹

Kaikilla HKTL-arkiston TYKL-kokoelmien kyselykokoelmilla on viittauksia varten kyselylehtisten arkistotunnus *TYKL/kys*. Viittaan kyselylehtisen yhteydessä sen kannessa ilmoitettuun järjestysnumeroon. Lähdeluettelossa mainitsen vain ne kyselyt, joihin olen tässä työssä erikseen viittanut. Kyselylehtisiin vastanneisiin henkilöihin viittaan lähinnä tutkimukseni loppuosassa, ja teen sen kyselyn numerolla ja kyselyvastaajan numerolla. Poikkeuksena on edellä mainittu kahden kyselyn monimutkainen kompleks, johon viittaan tunnuksella *TYKL/kys/12&14/*.¹²⁰ Laajempaa kyselyaineistojen aineistokorpusta kuvaan [liitteessä 2.]

118 Talve 1984, 29–30; Leimu 2005.

119 *TYKL/kys/12&14/Kyselyt 12_2 ja 14_1*. Aikaisemmista tutkimusprosesseista ks. esim. Kirveennummi 2016; Räsänen & Kirveennummi 2005.

120 Kyselyiden käsittelyä ja vastausten arviointia vaikeuttaa muun muassa se, että vastausten diariointi on 1960-luvulla jäänyt kesken. Vastaajien numerointijärjestys on muuttunut sen jälkeen monta kertaa.

Kyselyjen kysymysten problematiikkaa on kuvattu aikaisemmin professori Niilo Valosen Kansallismuseoon 1950-luvulla laatimien kysymysten näkökulmasta. Kyselyiden laatiminen edellytti tutkijalta jonkinasteista esiyymmärrystä kyseessä olevasta ilmiöstä. Kysymysten merkitys saattoi olla myös siinä, miten niillä voitiin täydentää tutkijan kuvaa ilmiöstä ja sen variaatioista.¹²¹ Aikaisemmat edellä mainittuihin kyselyaineistoihin tulkintayritykseni olivat johtaneet paikoin umpikujiin, tai ainakin oli pitkien taukojen jälkeen vaikea jatkaa samasta pisteestä, johon olin jäänyt. Tässä työssä pyrin käyttämään aikaisempia kokemuksiani hyväksi, sillä monia arkiston metodia ja tutkimuksellisia käännteitä ja yhteistoiminnan jälkiä voi tulkita vain tutustumalla kyselyiden sisäältä ja kyselymateriaaleista eri yhteyksissä tunnistamiini yksityiskohtiin. Yritykseni selvittää aineistojen kertymistä ja toisiinsa kiertymistä johtivatkin lopulta kääntämään tutkimusprosessini suunnan toisinpäin ja etenemään vastausten tulkinnan parista niitä tuottaneisiin kysymyksiin. Jos olisin alusta alkaen keskittynyt kyselytoimintaan tai tutkimusohjelmiin, olisi tutkimusasetelmani saanut erilaisen muodon. Nyt tutkimukseni kohteeksi tulivat myös muut kuin varsinaiset kyselykokoelmiin tallennetut aineistot.¹²²

Kyselytoimintaa taustoittavia aineistoja ja kyselyiden vastauksista erilleen poimittuja liitteitä on kyselykokoelmien lisäksi tallennettu myös käsi-
kirjoituskokoelmiin (TYKL/kk) sekä sitomattomiin primääriaineistoihin (TYKL/spa). Tutkimusaineistoihini kuuluu eri aikoina tuotettuja kortistoja ja muistiinpanoja, joista TYKL-kokoelmien kyselykokoelmiin on luettavissa vastaajaverkoston kortisto. Se sisältää vastaajakohtaisia henkilö tietoja sekä luettelon niistä kyselyistä, joihin vastaaja on vastannut. Korteille on toisinaan kirjattu myös tietoja palkinnoista sekä kirjalpalkinnoista.¹²³ Suomalaisen Kir-

121 Olsson 2017; Lönnqvist 2016, 46–53.

122 Kansatieteilijä Markku Aukia on omassa väitöskirjassaan tarkastellut kahden samasta aiheesta järjestetyn kyselyn vastaussisältöjä päällekkäisyksineen. Hänen esimerkkinään ovat kasvatusaiheiset kyselyt 25 ja 37, joiden yhteinen aihepiiri loivat edellytyksiä uusien ja vanhojen vastausten vertailulle. Aukia 2010.

123 Esimerkiksi TYKL-kokoelmissa säilyneet kortistot ja niihin tallennettujen ns. merkintäkorttien materiaalsen muodon vaihtelut auttavat hahmottamaan käytössä olleita systeemejä muutoksineen. Sosiologinen ja kansatieteellinen systeemi olivat osin rinnakkaisia, joskin sosiologisen kyselytoiminnan aloitus tehtiin merkitsemällä ensimmäisiin kyselyihin vastanneiden tiedot pienille merkintäkorteille. Ne vastaavat myöhempää ISO-standardia 126 sen A-sarjan kokoa A6. Kansatieteen kortistoa varten käytettiin suurempaa merkintäkorttikokoa ja painatettiin myöhemmin suurempia, A5 kokoisia kortteja ja kirjekuoria. Lopuksi kortit yhdistettiin. Vastaajaverkoston kortistoa säilytettiin 1980–1990-luvuilla kyselyvastauksista erillään, lukitussa ja valvotussa tilassa. TYKL/kys/Vastaajaverkosto.

jallisuuden Seuran kansanrunousarkiston tapaan vastaajaverkostolle on Turun yliopistossakin lähetetty elämäkerrallisia tietoja ja tarkempia henkilötietoja tiedustelevia kyselyitä. Kansatieteen laitoksella kortistossa säilytettävien vastausten yhteydessä on henkilötietolomakkeita, mutta myös laatikollinen monistettuja elämäkertatietoja kerääviä lomakkeita. Viimeksi mainitut lienevät monistejäljestä päätellen 1970-luvun lopulta tai 1980-luvun alusta. Niihin vastanneiden joukossa on alustavasti näkynyt vain yksittäisiä 1960-luvun alun kyselyihin vastanneita henkilöitä, enkä kiinnitä niihin tässä suurta huomiota.

Sitomattomien primääriaineistojen -kokoelmiin (TYKL/spa/) on puolestaan tallennettu kaksi Esko Aaltosen tutkimustyönsä ohessa pitämää kortistoa, joilla on sen sijaan ollut suuri merkitys oman työni kannalta. Uudempi kortisto on tehty oletettavasti vuonna 1961 tai sen jälkeen. Se sisältää keskeneräiseksi jääneen keräelmän kyselyvastauksista poimituista lainauksista. Kokoelmissa on myös toinen kortisto, jonka kokoamisen Aaltonen oli aloittanut ennen toista maailmansotaa ja jonka viimeiset lehdistä ja kirjallisuudesta tehdyt lainaukset on päivätty 1960-luvulle. Vanhemman kortiston aihepiirit liittyvät Aaltosen toimintaan kotiseutukentällä, mutta myös hänen pitkäaikaisiin kiinnostuksen kohteisiinsa. Kortistot ovat auttaneet hahmottamaan johtolankoja eri aineistojen välisistä suhteista samoin kuin kytköksistä eri aikoina toteutettuihin tutkimusohjelmiin.¹²⁴

Aikaisemmissa tutkimusprojekteissa muodostunut ymmärrys arkistokokoelmien ja kyselyaineistojen sisällöistä on vaikuttanut valintoihini ja siihen, että olen ottanut nimenomaan nämä aineistot ja kyselyiden tehtävänannot lähempään tarkasteluun. Tarkastelemallani kyselytoiminnalla on lukuisia yhteyksiä paitsi aikaisempaan keruutoimintaan, myös eri aikaisiin kenttätöihin. Kenttätöihin liittyvät maininnat olen rajannut minimiin, sillä kenttätöitä ja Aaltosen ja muiden kenttätutkimusryhmien keskinäiset suhteet ovat tulleet käsittelyyn muissa yhteyksissä.¹²⁵ Myös Talven toiminnan merkitystä kansatieteelle on käsitelty esimerkiksi professori Helena Ruotsalan artikkelissa *Ilmar Talve ja moderni kansatiede*, ja voin siksi rajautua lähemmin niihin tutkimus- ja metodihistoriallisiin näkökulmiin, jotka ovat tulleet harvemmin

124 Viitataan vanhempaan kortistoon tunnuksella TYKL/spa/1233 ja uudempaan TYKL/spa/1234.

125 Kirveennummi 1997a; 1997b. Kirveennummi & Räsänen 2005. Kirveennummi & Räsänen 2000.

käsittelyiksi silloin, kun aineiston käsittely kohdistuu yhteen aiheeseen tai aineistokorpukseen.¹²⁶

Käsikirjoituskokoelmiin ja sitomattomiin primääriaineistojen kokoelmiin on tallennettu myös itsenäisiä keruu- tai opiskelijatöitä. Kokoelmissa on 1950-luvulla havaittavissa päällekkäisyyksiä muun muassa tutkijoiden tai opiskelijoiden tekemien keruutöiden ja kyselykokoelmiin saapuneiden vastausten välillä. Päällekkäisyydet selittyvät keruutoiminnan historialla, sillä 1900-luvun alussa ja osin myöhemminkin monet keruutyöt tallennettiin käsikirjoituskokoelmiin itsenäisinä keruutöinä.¹²⁷ TYKL-kokoelmiin tallennettuihin kyselyihin saattoivat harvakseltaan vastata myös opiskelijat tai tutkijat, ja käsikirjoituksiin puolestaan tallentui myös töitä, joiden lähtökohta saattoi olla kyselyissä. Tässä tutkimuksessa olen rajannut käsikirjoituskokoelmat ja mahdolliset opintoihin liittyvät keruutyöt kyselykäytäntöjä koskevan tarkasteluni ulkopuolelle.¹²⁸ Vielä 1980-luvullakin opiskelijat tulkitsivat seminaaritöinä kyselyaineistojen tulkintaan, sillä ne tarjosivat arkistopainotteisen vaihtoehdon haastatteluille ja kenttätöille. Tyypillistä oli, että opiskelijat tiivistivät seminaaritöillään kyselyiden tuloksia tutkijoiden ja erityisesti Ilmar Talven käyttöön.¹²⁹

Työni kuluessa olen havainnoinut kyselyiden muotoja, toteutusta ja tekniikkaa, kyselyiden sisältöjen tuottamista ja ennen kaikkea niitä vuorovaikutuksellisia, ajallisia, tilallisia ja sosiaalisia kytköksiä, joita kyselyistä on eri toimijoihin ja toimintakonteksteihin. Apunani ovat olleet havainnot muun muassa edellä mainituista kokoelmista ja aineistolajeista ja niiden tuottamisesta. Etnografisen vuorovaikutusprosessini pääosassa ovat ihmiset ja ihmisten tuotokset. Olen analysoinut aineistoja eri vaiheissa pääasiallisina työkaluinani erilaiset muistikirjat ja muistiinpanot, päiväkirjamaiset tiedostot, tietokannat ja luettelot. Arkiston metatietokannoista tekemäni laskentaulukot ovat keskeneräisiä ja suuntaa antavia sillä metatietokantoja on vielä tarkennettava ja korjattava. Vastausten sisältöjen analyysiin olen käyttänyt

126 Kortistojen merkityksestä Talvelle Ruotsala 2021a, 291; Ruotsala 2021b; Sääsilahti 1997.

127 Haltsonen & Tunkelo 1938.

128 TYKL/kk/opinnäytteet tämän tutkimuksen lähdeluettelossa. Julkaistuja opinnäytteitä on mm. Sosiologian tutkimuksia/monisteita -sarjassa. Ks. myös Mela 1955.

129 Talve 1967. Esimerkiksi Ilmar Talven yleisesitys suomalaisesta kansankulttuurista sisältää samoja aihepiirejä kuin Tiedusteluja kansankulttuurin -alalta kyselysarjan kyselyt ja niiden tuloksia tiivistäneet seminaarityöt ja muut opinnäytteet. Talve 1978. Talve jatkoi myös Uno Harvan tutkimuserinnettä. Anttonen, V. 1987, 184.

myös laadullisten aineistojen analyysiohjelmaa, mutta siitä työstä tähän työhöni on valikoitunut vain murto-osa.¹³⁰

Tärkeitä prosessia jäsentäneitä työkaluja ovat olleet tutkimuspäiväkirjani. Käsini ja tietokoneella kirjoitetut muistiinmerkinnot sisältävät tutkimushavaintojen lisäksi viitteenomaisia kalenterimerkintöjä sekä reflektioita työn kulusta. Kirjoittaminen on auttanut pysähtymään työn äärelle, arvioimaan mennyttä ja muistuttamaan tulevaisuudessa tehtävistä asioista. Tutkimuspäiväkirjat ovat yleisemminkin etnografisen havainnoinnin, tiedon prosessoinnin ja muistamisen, mutta myös tiedon kuljettamisen ja jakamisen työkaluja. Viittaan tutkimusaineistona viimeisimpään tutkimuspäiväkirjaani vuosilta 2020–2023. Tutkimusarkistoon tallentamani digitaalinen versio sisältää arkistoaineistojen tallennukseen liittyviä huomioita ja fragmentaarisia muistiinmerkintöjä. Sen yhteydessä on myös liitteitä, vastaajaluetteloita ja diariointia vasta odottavien aineistojen keskeneräisiä ja tarkennusta odottavia laskelmia. Oma tutkimuspäiväkirjani muistuttaa siis tässä vaiheessa keskeneräistä kortistoa. Viittaan siihen arkistotunnuksella TYKL/spa/1236, Tpk, ja lisäksi tarvittaessa aihe tai muu tunniste.¹³¹

Tarkastelemisiani kyselyaineistoissa on vain harvoin merkkejä vastaajien kirjeenvaihdosta arkiston edustajien kanssa. Lukuisat aikaisemmat kyselyrunkoja, saatekirjeitä ja vastaajien tai tutkijoiden toimintaa ja motiiveja käsitelleet tutkimukset ovatkin auttaneet suhteuttamaan kyselyvastaamiseen liittyviä kysymyksiä TYKL-kokoelmissa vastaan tullessiin asioihin.¹³²

Olen luetellut kaikki vuosina 1958–1965 tuotetut kyselylehtiset sivulla liitteessä 2. HKTL-arkiston TYKL-kokoelmien Kylä ja sen naapurisuhteet -kyselyn vastaukset on tallennettu kortistomuotoisiin laatikostoihin usein alkuperäisissä kirjekuorissa, joissa lähetykset saapuivat. Kunkin kyselyn yhteyteen on laatikkoon liitetty myös kyselylehtinen, vastaajien nimiluetteloita sekä vastaajien kotipaikkakunnista tehty levintäkarta, jonka tässä yhteydessä olen jättänyt huomiotta.

Viimeisen käänteen työ sai tilanteessa, jossa siirryin pandemia-ajan (2020–2021) myötä pääosin digitaalisten aineistojen pariin. Kyselylehtiset on

130 Muun muassa Microsoft Word, Access, Excel sekä Atlas.ti..

131 Hanssen 1978, 87; Evans 2012, 44–45.

132 Esimerkiksi Olsson 2017, 70–71; Aktiivivastaajien motiiveista myös esim. Salonen 2022; Pöysä 2006, 229–230; Latvala 2005, 70; Laurén 2006, 80–83; Mikkola 2009; Olsson 2011; 2016. Elina Makkonen käsittelee yliopistoja koskevan muistitiedon tuottamista yliopistokonteksteissa. Makkonen 2009, 35–40; Maaseudulla vietetyn lapsuuden muistelun prosesseista liikkeessä olevana kerrontana Korkiakangas 1996; 2005, 133–135; Savolainen 2015.

digitoitu, mutta pääosaa kyselyaineistoista sen sijaan ei. Tutustuin aineistoihin Turun yliopiston HKTL-arkiston digitaalisten arkistodokumenttien jakeluun käyttämällä Moodboard-alustalla. Digitaalinen ympäristö toi arkistokontekstissa säilytetyjä dokumentteja näkyviin uudella tavalla, uudessa järjestyksessä, mutta vailla aiempia kontekstitietoja. Oli hyödyllistä joutua tekemään havaintoja ja vertailemaan käyttökokemuksiani yhtäältä arkiston fyysisissä ympäristöissä ja toisaalta digitaalisissa toimintaympäristöissä.

1.6 Tutkimuseettiset kysymykset ja valinnat

Tieteen ja tutkimuksen harjoittamisen käytännöissä on yleisesti sovittuja eettisiä periaatteita ja niiden toteutumista arvioivia kriteeristöjä. Kansallisten tieteiden arkistoihin tallennetut aineistot sisältävät tietoa ja tulkintoja erityisesti historiallisiksi katsottavista tilanteista ja olosuhteista, eikä historiallisiin aineistoihin ole tarkoituksenmukaista soveltaa nykyisiä eettisiä arviointikriteeristöjä sellaisenaan. Harkinnanvaraisuus puolestaan korostaa tutkijan omaa eettistä vastuuta. Tutkimusetiikaksi nimettyyn keskustelualueeseen kuuluu sekä yleisempiä eettisten periaatteiden tieteellisiä ja tutkimuksellisia arviointeja että eettisten periaatteiden konkreettisia käytäntöjä ja toimintatapoja.¹³³

Kyselyaineistojen keruuta tuottaneiden ja keruusiin osallistuneiden keskinäisiä suhteita alettiin tutkia 1900-luvun alussa, jolloin nykyisenkaltaisen arkistotoiminnan puitteet olivat vielä jäsentymättömiä. Omat edellytykseni lähestyä, käsitellä ja arvioida aineistoja ovat vaihdelleet pitkän tutkimusajan kuluessa, mutta niin ovat niitä koskevat ajatukseni. Tutkimusaineistoisani korostuu pienten oppiaineiden tutkimusohjelmien professorivetoisuus ja hierarkkisuus. 1950-luvulla aineistoissa on harvoin mainintoja henkilökuntaan kuuluvista ja tutkimustyötä avustavista assistenteista, tilapäisistä tutkimusapulaisista tai arkistoa käyttäneistä tutkijoista. Olen mahdollisuuksien mukaan pyrkinyt tarkkailemaan sitä, millaisiin konteksteihin mainintoja kuitenkin sisältyi.¹³⁴ Kokoelmilla ei yleensä ollut omia hoitajia, vaan arkistosta huolehdittiin muiden virkatöiden ohella tai tilapäisin ja osa-aikaisin resurssein. Opiskelijan tai jatko-opiskelijan ominaisuudessa tutkimukseen osallistuneita henkilöitä on kokoelmien yhteydessä mainittu harvoin, mutta

133 Käsitteet *research ethics, research integrity*, TENK 2012, 4–5; Spoof 2018.

134 Sekä Erkki Asp että Ilmar Talve kuvaavat muistelmissaan työtään Aaltosen assistenttina tai tutkimusavustajana. Asp 2004; Talve 2004.

opinnäytteiden kautta heidänkin osuuttaan voi yrittää arvioida. Olen usein nostanut esiin tiedeyhteisön, oppiaineen tai henkilöiden aseman ja oppiaineen. Asiahyteys ja asioiden kontekstiin paikantaminen on empiirisen havainnoinnin prosessi, jossa keskeisiä maamerkkejä paikannetaan ja vahvistetaan. Professorit, assistentit ja väitöskirjatutkijat ovat toimijoita, joista on eniten tietoa, mutta toimillani myös vahvistan aikaisempaa rakennetta.

Keskittyminen professorien, Esko Aaltosen ja Ilmar Talven, suunnitelmiin ei ollut tavoitteissani alusta lähtien. He tulevat mukaan tarkastelemallani kyselytoiminnan kentällä näkyvinä hahmoina. Tutkimukseen osallistuneista kyselyvastaajista olen tehnyt erilaisen ratkaisun. Tarve päästä tuomaan esiin tiettyjen aikaisemmin ohitettujen toimijoiden vastauksia oli aikoinaan itseäni motivoivana lähtökohtanani, kun ryhdyin tarkastelemaan naapurisuhteita kuvaavia aineistoja, niihin liittyvää kokemuksellista subjektiviteettia. Nyt olen kuitenkin jättänyt pääosan vastausten tarkasteluista tutkimukseni ulkopuolelle, ja loputkin tutkimukseen osallistuneet vastaajat henkilöinä pääosin näkymättömiin.

Turun yliopiston TYKL-kokoelmien tiedusteluihin ja käsikirjoitusaineistoihin liittyy eri aikaisia tutkimuseettisiä käytäntöjä. Olen kopioinut Turun yliopiston Kansatieteen laitoksen kokoelmien käyttöohjeet, jotka on päivätty Turussa 1 p:nä helmikuuta 1968. Kohdassa 5 ohjeet allekirjoittanut Ilmar Talve toteaa: ”Keruumateriaaliin sisältyvien henkilönimien (kertojien ja haastateltujen yms.) mainitsemista julkaisuissa on vältettävä. Laitoksesta saatua materiaalia ei missään tapauksessa saa käyttää tavalla, joka vahingoittaa yksityistä henkilöä.” Ohjeissa mainitut yksityisen henkilön vahingoittamisen tavat jäävät tarkentamatta, ja ne herättävät kysymyksiä tutkimustekojen ja käytäntöjen mahdollisista vaikutuksista. Ne olisi otettava arviointiin ja keskusteluun nimenomaan konkreettisten tilannekohtaisten prosessien ja koko arkiston elinkaaren aikana valinnoista seuranneiden pitkäaikaisten vaikutusten näkökulmista.¹³⁵ Tämän toiveen toteuttamista olen työni kuluessa pyrkinyt helpottamaan, kuvaamalla arkistoaineistoja tuottaneita toimijoita ja kyselytoimintaa aktiivisena ja merkityksellisenä kulttuurisen järjestämisen prosessina.

135 Ohjeet olivat Fennicumissa sijainneen TYKL-arkiston (nykyisin: kokoelmien) arkistokaapin ovessa. TYKL/spa/1236, Liite 2. Arkiston säännöt vuodelta 1968, kopio. Vakimo 2010, 86–87; Ks. myös Hieta 2016; Hänninen & Syrjälä 2022. Katsaus perinnearkistojen toimintaan ja tietojen uudelleen kierrätyksen kysymyksiin sisältyy myös teokseen Pöysä 2022.

Sosiaalisista, intiimeistäkin suhteista ja tunteista ja normirikkomuksista kertovien Kylä ja sen naapurisuhteet -kyselyaineistojen kuvauksiin sisältyy monia arkaluontoisia kysymyksiä. Arkistoon vastauksiaan lähettäneillä henkilöillä ollut tarve suojata paitsi itsensä myös naapurinsa, joita he kuvaavat. Arkaluontoisuus ei siten koske aina niinkään heitä itseään, vaan heidän ja kuvattujen välisiä luottamuksellisia suhteita. Johdonmukaisuuden vuoksi eli tulevia tutkimuksiani ennakoiden olen tässäkin käyttänyt kyselyvastaajista vain yleisluntuoia tunnistetietoja, vaikka antamani tiedot eivät tule esiin erityisen arkaluontoisina. Pyrin viittausteni avulla helpottamaan aineistojen löytymistä arkistokontekstissa, numerointijärjestysten tai säilytystapojen mahdollisesti muuttuessa. Muuttuminen on todennäköistä siksi, että suuri osa arkiston kyselyvastauksista odottaa digitointia ja samalla on järjestettävä ja kirjattava ne kyselyvastaukset, joita aineistoihin on liitetty varsinaisen kilpailuajan jälkeen. Diarioinnin ja metatietojen päivittämisen lisäksi kyselyt ja kyselyliuskat tulisi numeroida niin, ettei sekaannuksia pääse syntymään. Digitointiresurssien tarve on ilmeinen, ja arkiston aineistojen suojaaminen esimerkiksi mahdolliselta sekoittumiselta nouseekin yhdeksi ajankohtaiseksi eettiseksi kysymykseksi.

Eettiset kysymykset liittyvät tapoihini käsitellä esimerkkeihin, lainauksiin ja muihin valintoihini nostamiani kysymyksiä. Miten ne esittävät, tukevat ja kiistävät tässä työssä esitetyjä asioita? Miten tuoda esiin asioita erilaisista näkökulmista, nyt esitetyjä, ohitettuja ja vahvennettuja näkökulmia kriittisesti arvioiden? Aineistojen perusongelma nykyajasta katsoen liittyy kysymysten tapoihin esittää vahvoja esioletuksia ja luokitella ihmisiä heitä paikantaviin kulttuurisiin ryhmiin. Ajatus erillisistä ryhmistä ja aineistojen sisältämistä kulttuurisista luokituksista vahvistaa kytköksiä aikaisempiin kulttuuriteorioihin. Toisaalta, tieteen- ja metodihistoriallisesti kehystettynä aineistot tuottavat perusteluita ja argumentteja sille, millaisin ennakkoluuloin ihmisiä eri aikoina on luokiteltu ja miten tutkijat siihen ovat osallistuneet. Luokitteluja tuottavien näkökulmarakenteiden, tutkijan roolin ja vaikutusten kaikkinaisen ymmärtäminen jää kulloisenkin nykyhetken sekaavuuden keskellä käsittelyn taustalle ja tavoittamatta, ja uusien tutkimusten aiheiksi. Vastaajien vaihtelevat roolit ja tilanteet ja kontribuutiot tieteellisten yhteisöjen keskusteluihin auttavat kuitenkin pienentämään toistoja, joita tutkija omista näkökulmistaan tekemiensä luokittelujen tai valta-asetelmiensa paikannuksissa väistämättä kohtaa.

Jyrki Pöysä ja Tiina Seppä (2021) ovat hiljattain tarkastelleet vuosikymmenten takaisia tieteellisiä kohtaamisia ja keskusteluja figuraation käsitettä hyödyntäen, ja tarkasteluni muistuttavatkin tieteellisen toiminnan suhteita avaavia figuraatioita. Figuraatiot kiinnittävät huomion erilaisten kysymysten esittämiseen, tehtävänantojen mielekkyyteen ja eettisiin kysymyksiin, sillä kysymykset avaavat aina jostain suunnasta hahmottuvia suhteiden tai suhteissa olon merkityksiä. Tilallisten abstraktioiden tasolla tieteen toimijoiden tutkimuskysymyksillään ja käytännöillään rakentamat suhteet avaavat valta-asetelmien jatkuvasti muuntautuvan prosessin. Näin käynee pääosin siksi, että kansan ja toisen tietoon kytkeytyvät tiedonalueemme ja käytännömme tuottavat jatkuvasti uusia eri toimijoille annettuja merkityksiä ja tulkintoja. Onkin tärkeätä nostaa katsetta ylemmälle tasolle eli tulkintojen ja paikannusten tekemisen tarkasteluun. Myös Pöysä ja Seppä muistuttavat, että tarkasteltaessa tutkijoita vain ”yksittäisinä henkilöinä, menetetään suhteissa olon tuottamat valta-asetelmat ja niiden vaikutukset tieteen kehitykseen.¹³⁶

Työtäni on motivoinut tarve saada kuvatuksi yleisiä tiedonmuodostamisprosesseja ja sitä tieteellisen tiedon järjestämistä, joka on yhteydessä legitimoimisen prosesseihin, yhteiskuntaan ja osallisuuteen liittyviin muutoksiin. Toiveeni on, että myös erilaisten monitieteisten ja monitoimijaisen prosessien sisäisten jännitteiden tunnistaminen auttaa kehittämään yhteistoiminnan ja yhteiskunnallisen vuorovaikutustyön prosesseja.¹³⁷ Antropologit Sarah Pink ja Väike Fors liittyvät pohdinnat ja spekuloinnit yksilöllisiä ja tilannekohtaisia asetelmia arvioivaksi ennakoinniksi. Myös arkistossa ylläpidettävää erilaisiin tilanteisiin varautumista voi pitää yhtenä tutkimuseettisenä strategiana.¹³⁸

Oma valintani on tehdä näkyväksi eriaikaisia yhteyksiä ja tutkimuksessa tehtyjä paikannuksia tietoon ja sen tuottamiseen lähtien kentältä ja tieteelliseen toimintaan osallistuvien toimijoiden parista.¹³⁹ Pohdin työssäni mahdollisuutta havainnollistaa sellaisen tilan ulottuvuuden etiikkaa, jossa olennaista ei ole yksi paikka, kylä, arkisto tai tutkimus ja sen erityisyys,

136 Pöysä ja Seppä 2021, 222; Mikkola et al 2019 arkistojen tuottamista valta-asetelmista.

137 Kivimäki et al 2021, 377; Karonen et al (toim.) 2021; Alapuro 1995; Rosenberg 1968, xii.

138 Pink & Fors 2018, 87–88.

139 Kyselyihin 1930–1960-luvulla vastanneet henkilöt tulevat vastaan esimerkiksi tutkimuksissa, joita ovat tehneet Satu Apo (1980), Kati Mikkola (2009); Ulla-Maija Peltonen (1996); Jyrki Pöysä (1997) ja Tuija Saarinen (2003), Riitta Räsänen (2005; 2006) sekä Laura Stark (2008). Arkistoista ja tiedoista kirjoittavat myös Mikkola et al 2019.

vaan monien tilallisuuksien samanaikaisuudesta johtuvat vuoropuhelut hyvin erilaisiin, vaihteleviin viitekehyksiin ja sijainteihin paikantuvien toimijoiden kesken. Marginaaleja kuvaamalla myös normaali tulee näkyväksi, ja kenties jostain näkökulmasta Turun yliopiston toimijat osallistuvat marginaalin määrittämiseen, ja jostain toisesta he ovat osa sen puolustamisen eetosta. Miten tieteessä tehdään ja hallitaan tätä tilallisiin suhteisiin paikantumista ja miten itse teen? Millaisin lähtökohdin, mahdollisuuksin ja seurauksin? Yhdenlainen ratkaisu on seurata tilan reittejä avoimesti ja erilaisiin topoettisiin paikannuksiin kietoutuneita ilmiöitä jäljittäen.¹⁴⁰

Omat tietoni ja kokemukseni myös osaltaan luovat paikannuksia, jotka sekä auttavat että vaikeuttavat näkökulmien valintaa ja esittämistä. Tutkija ei ole neutraali, mutta tiedostettujen ja tiedostamattomien valintoihin vaikuttavien asioiden ja näkökulmien määrä vaikuttaa loputtomalta. Tiedollisista paikannuksista ensimmäinen liittyy kansallisiin tieteisiin. Olen muuttanut keskipohjalaisesta pikkukaupungista opintojeni perässä Turkuun, ja valinnut monista vaihtoehdoista tuntemattomimman, eli kansatieteen. Isälläni on historia- ja museoalan koulutus, joten alun perin pyrkimyksenä lienee ollut päästä ”pois historiasta” mutta kuitenkin museotoimintaa muistuttaviin tehtäviin. Olen kuitenkin työskennellyt viimeiset 20 vuotta päätoimisesti Turun yliopiston kauppakorkeakoulun alaisuuteen sijoittuneessa Tulevaisuuden tutkimuskeskuksessa erilaisissa projekteissa. Kotiseutuliike on minulle veraten vieras, mutta olen passiivisella jäsenyydelläni tukenut monia suomalaiskansallisia järjestöjä, osittain samoja, joita tutkimuksessanikin kuvaan. Ennen nykyistä työtäni olen työskennellyt muun muassa kotiseutuarkistossa ja -museoissa, ja myös kylätutkimushankkeiden yhteydessä olen tutustunut moniin aktiivisesti kotiseututyötä harrastaviin ja kotiseutuarkistoja ylläpitäviin ihmisiin. TYKL-arkiston kyselyihin vastanneita henkilöitä olen tunnistanut myös monien opiskelutovereideni ja opettajieni lähipiiristä.

Omien 1910-luvulla syntyneiden isovanhempieni lapsuudenkodeissa näkyivät monet eri yhteiskuntaluokat ja niin ollen myös kulttuuriperintöjen eroavaisuudet. Isoäitini lapsuudenkoti oli entinen rustholli ja sukutila, toinen isoäitini puolestaan asui lapsuudessaan satama-alueen laitamilla, samankaltaisissa nykyisin jo maan tasalle poltetun työläisalueen pytingeissä kuin

140 Kymäläinen 2003, 243–244 käyttää käsitettä topoetiikka tavalla, joka viittaa tilallisten järjestysten ja paikannusten herättämiin eettisiin kysymyksiin. Reittien avauksista ja avauksetomuksista Uusitalo 2020.

Esko Aaltonenkin. Omat kotiseutuni muodostuvat vieläkin kirjavammista monipaikkaisista, monikielellisistä ja monikulttuurisista tunneyhteisöistä ja niihin sekä suopeasti että kriittisesti tarkentamistani katseista. Kotiseutuja ni luonnehtivat myös kielelliset, uskonnolliset, poliittiset tai kulttuuriset vähemmistöasemat kirpeine kokemuksineen. Siten väittäisin toiseuden kaltaisten kokemusten iskostuneen taipumuksiini tunnistaa niitä lähes loputtomasti myös oman ryhmän jäsenten erilaisiin valtasuhteisiin paikantumisen tavoissa. Vaikka esimerkiksi luokkaan, sukupuoleen tai etniseen taustaan liittyvät kokemukset eivät korostu työssäni, ne tulevat kenties rivien väleihin kyselyvastausten menneiden lukukokemusten ja niitä merkityksellisiksi paikantamieni kokemusteni kautta.¹⁴¹ Laajasti katsoen monipaikkaisiin kulttuuriin ja liikkuviin suhdejärjestelmiin sijoittui myös professori Ilmar Talve, joka on kuvannut itsellään olleen kolme kotimaata, tai Esko Aaltonen, joka toimi elämänsä aikana keskenään hyvin erilaisissa tehtävissä ja rooleissa.¹⁴²

Etnografia on myös asenne ja tapa katsoa ja kuvata eläviä, yksityiskohdista muodostuvia arjen tai tiedon hetkittäisiä merkityksellisiä ”tapahtumia” sekä elää niitä. *Kylä ja sen naapurisuhteet* -kyselyn tapahtumakirjon lukeminen ja siitä kirjoittaminen vei huomioni usein naapuriapuun ja oikeudenmukaisuuden kysymyksiin, väkivaltaan ja kiusaamiseen ja syrjäytymiseen. Vaikka olen leikannut niitä käsittelevät empiiriset luvut työstäni pois, voivat ne omien kokemusteni ja näkökulmavalintojeni kautta yhä olla läsnä tavoissani valita esimerkkejä ja antaa huomiota myös kyselytoiminnan tekijöille ja heitä kyselyiden tuottamisvaiheessa askarruttaneille kysymyksille.¹⁴³ Tutkimuksessani olen pyrkinyt ottamaan haltuun monia tieteellisiä, paikkaa ja ihmisten paikantumista lähestyviä ja siitä irtautuvia tilallisia prosesseja kenties juuri siksi, että laajempänä tulevaisuuden selviytymiseen ja elinvoimaisuudesta huolehtimiseen liittyvinä vaihtoehtoina ovat ne lähiverkoston prosessit, joilla ihmiset paikantuvat ja asettuvat toistensa läheisyyteen ja tekevät yhteistyön mahdolliseksi.¹⁴⁴ Se mitä paikka ja siinä asuminen – ja jonkin paikan

141 Sukupuolen merkityksestä tutkijaympäristöjen taustalla Räsänen, M. 1997, 144; Vares 2020, 400. Vesa Vares nostaa edellä käsittelemästäni rehtori Osmo Järven vihkiäispuheesta esimerkin, jossa Järvi suhtautui empien naisten kasvavaan edustukseen yliopistoissa muun muassa siksi, että heidän mahdollisuutensa yhdistää perhe- ja työelämää olivat miehiä rajalliset. Ks. myös Turun yliopiston vuosikirja 1958–1959, 145–160.

142 Ruotsala 2021b, 281; Talve 2004; Aaltonen, M. (toim.) 1993.

143 Häkkinen et al (toim.) 2005, esim. Pulma 2005, 455–458; Häkkinen & Tervonen 2005, 27; Tervonen 2015.

144 Seppälä 2022, 241–242.

asuminen – tarkoittaa, on ollut monissa kylätutkimushankkeissa pitkäaikainen perinteentutkimuksellinen prosessi. Yhä enemmän on kyse siitä, millä tavoin paikkoja ja sosiaalisia tiloja tarkastelevan tutkijankin affektiivisilla käytännöilläkin on tai voisi olla merkitystä toivottavan tulevaisuuden tekemiselle.¹⁴⁵

Tässä tutkimuksessa olen pyrkinyt katsomaan erilaisia konstellatioissa ja suhteissa olemista eri toimijoiden näkökulmista, mutta viritykset lienevät aina johonkin suuntaan epäsymmetrisiä omista syntymäpaikannuksistani, intresseistäni ja valinnoistani sekä tieteellisistä painopisteistäni johtuen. Historian poliittisten voimien tarkastelu on tärkeä osa ennakkoinnin prosessia, jotta voisni tulla tietoisiksi siitä, miten ja millaisen yhteistoiminnan logiikan ja kohtaamisen ”etoksen” varassa itse analysoin ja kuvaan kyselyiden käytännöissä ja tietokäsityksissä esiin tulevia arvojärjestyksiä ja legitimoinnin tapoja. Miten valitsen tietyn aineistot ja tulkinnat osaksi omaa kommentoinnin prosessiani? Miten kuva eri tavoin rakentuvista rooleista, positioista ja professioista nyt muodostuu? Tunnistan eri tutkimuksista jo jonkin aikaa meneillään olleen kulttuurintutkimuksen käänteen, liikkumisen, etääntymisen ja vuoropuheluiden tarpeen, jota voisi nimittää kohtaamisen käännteeksi. Toisaalta se voi olla myös metaforinen käänne ja tutkijoiden vaalima ihanne-tila vailla perusteita, sillä tiedonmuodostamisprosessit muuttuvat yhä abstraktimmaksi. Yhtäältä toivon, että kohtaamisen metaforan konkreettinen tilallinen ulottuvuus yhdistäisi erilaiset tässä ajassa tutkitut mutta lähtökohdaisesti erilaisista konstruoidut vuoropuhelut ja konstellatiot toisiinsa. Toisaalta juuri etnografisen tiedon tuottamiseen liittyvä kohtaamisten prosessointi on avointa siksi, että se on jatkuvasti yhtä ristiriitaista, keskeneräistä ja kompleksista kuin sen kuvaama elämäkin on.¹⁴⁶

1.7 Tutkimuksen rakenne

Luvussa 2 kuvaan havaintojani, jotka liittyvät kyselytoiminnan edellytyksiin, suunnitelmiin ja tavoitteisiin erilaisilla kyselytoimintaa kehystävillä tieteellisillä ja järjestötyön kentillä. Olen hahmotellut tulkinnan taustaa kysymyksistä, joita on noussut kyselytoiminnan tavoitteita ja käytäntöjä analysoidessani. Toimijoiden väliset roolit, kyselytoimintaan ohjeistaminen ja virittäminen ta-

145 Rinne & Olsson 2019. Rannikko et al 2009; Rannikko & Sireni 2016.

146 Löfgren & Wilk 2006, 5–12; Kirveenummi 2014; Wasström & Östman (toim.) 2021; Taira 2004.

pahtuvat tutkimusarkiston ulkopuolella, jossa myös kyselytoimintaa yhdessä toteuttavat kansatieteen ja sosiologian toimijat sekä kotiseututyössä keruutoimintaa harrastavat kyselyiden vastaajat kohtaavat.

Luvussa 3 käsittelen kyselytoimintaa kyselylehtisten näkökulmasta. Pyrin esittelemään kyselytoiminnan muodosta tekemiäni päätelmiä kyselytoiminnan alusta ja lopusta sekä monitieteisen yhteistoiminnan muodosta. Kuvaan kyselylehtisiä vuoropuhelujen alustana ja pohdin kyselylehtisten käytäntöjä, joilla vuorovaikutusta säädeltiin. Lopuksi kuvaan aihevalintoja ja mahdollisuuksia erottaa niistä erityisiä tutkimuksellisia keskittyimiä.

Luvussa 4 otan tarkasteluun kyselytoiminnan vuorovaikutuksen ja ajassa ja tilassa erilaisille kentille paikantamieni ihmisten väliset suhteet. Käytän esimerkkeinä Aaltosen kyläkyselyitä ja pohdin mahdollisuuksia tulkita erityisesti Aaltosen viimeisen kyläkyselyn, *Kylä ja sen naapurisuhteet* -kyselyn esimerkkiä: kysymysten kytköksiä kyselyn laatijan muihin tutkimuksellisiin prosesseihin, keskeneräisiin analyysihin ja arkiston käytäntöihin.

Luvussa 5 kuvaan johtopäätökseni työn tuloksista ja niistä kytköksistä, joita tunnistan työlläni olevan ajankohtaisiin keskusteluihin. Pohdin luvussa myös keskeneräiseksi jääneitä tutkimuskysymyksiä ja uusien tutkimusten mahdollisuuksia.

2 HAVAINTOJA KERUUTAVOITTEIDEN KENTILTÄ

Vuonna 1958 aloitetut kansallisten tieteiden kilpakeräykset perustuivat moniin jo olemassa olleisiin kansalaisten ja kansallisten tieteiden tieteellisen toiminnan traditioihin. Kirjoitutuilla kyselyillä vedottiin sekä uusiin yleisöihin että jo kansallisten tieteiden arkistojen kanssa verkottuneisiin ja keruutoimintaa harrastaviin ihmisiin. Tässä pääluvussa havainnoin ja seuraan joitakin kyselytoiminnan parista tunnistamiani linkityksiä keruutoiminnan erilaisille kentille. Keruutoiminnalla oli taustaa kansallisissa laitoksissa ja arkistoissa, mutta myös niiden kanssa tiiviissä yhteistoiminnassa olevien verkostojen ja järjestöjen kanssa. Sanat keräys, varainkeräys, kilpakeräys, keruukysely ja keruutoiminta viittaavat kaikki erilaisiin arkisiin yhteisiin resursseja luomaan ja hallinnoimaan pyrkiviin sosiaalisiin, kulttuurisiin ja taloudellisiin toimintamuotoihin ja käytäntöihin. Keruukyselytoimintaa perusteltiin eri yhteyksissä sillä, että se oli edullinen ja tehokas muoto aineistojen keräämiseksi, mutta työnjako ja tuotanto oli pääosin johdettu ylhäältä käsin. Sosiaalisiin käytäntöihin toiminta asettuu siksi, että keruu edellytti vuorovaikutusta ja suhteiden hallintaa. Kulttuurisiin käytäntöihin yhdistyvät siten sekä materiaalisen että sosiaaliset mutta myös tuotannolliset ja organisatoriset prosessit erityispiirteineen. Näihin voidaan päästä käsiksi tekemällä tilannekohtaisia ja yksityiskohtaisia havaintoja erilaisissa konteksteissa.

Lähtökohtani on ollut nyt esimerkkinä käyttämässäni kyselysarjassa ja vuonna 1961 toteutetun *Kylä ja sen naapurisuhteet* -kyselyn aineistoissa. Sitä kautta kiinnostuin naapuriavun yhteydessä tehdyissä havainnoissa eri-

laisista arkisen yhteistoiminnan muodoista ja edelleen niihin liittyvistä tiedon piireistä. Kokemusteni ja lukemani perusteella parhaat hyvät käytännöt olivat vuorovaikutusmuotoja, jotka kehittivät, lainasivat ja kierrättivät monia arjen eletyissä todellisuuksissa testattuja ja hyväksi todettuja käytäntöjä edelleen. Käytännöt ovat oleellisessa osassa myös siinä toiminnassa, jolla ihmiset ennakoivat ja varautuivat erilaisiin muuttuviin tapahtumiin ja tarpeisiin. Olen pyrkinyt kuvaamaan havainnoimiani tutkimuksellisia yhteyksiä, tietoja ja käytäntöjä erilaisilla kentillä, osin aikaisempia kokemuksiani hyödyntäen. Pyrin tuomaan näkyviin joitakin tiedon piirejä ja yhteistoimintamuotoja, joita tunnistan myöhemmin kuvaamissani kyselytoiminnan käytännöissä ja aihepiireissä. Alkuvaiheissa kartoitus on perustunut pitkälti intuitioon, ja sisältää edelleen monia avonaisia kysymyksiä. Siinä mielessä seuraava alaluku toimii vain alkusysäyksenä niihin käytäntöihin, joita tieteellisen tiedon ja yhteistoiminnan prosesseihin ja tilanteisiin saattoi kuulua joitakin vuosikymmeniä ennen Turun yliopiston *Tiedusteluja kansallisten tieteiden alalta*-kyselytoiminnan käynnistystä.¹⁴⁷

2.1 Turun yliopiston varojen keräysohjelma

Vuonna 1958 Yliopistonmäelle valmistuneeseen uuteen Turun yliopiston päärakennukseen muuttivat sekä sosiologian laitos että professori Esko Aaltosen johtama uusi kansatieteen laitos arkistoineen. Laitokset sijaitsivat saman katon alla, modernissa Aarne Ervin suunnittelemissa rakennuksissa. Edellä kuvaamassani vihkiäistilaisuudessa oli paljastettu myös rakennuksen seinään metallikirjaimilla kiinnitetty teksti ”Vapaan kansan lahja vapaalle tieteelle”. Teksti oli muistomerkki ja muistutus Turun yliopiston perustamisvaiheista ja Turun Suomalaisen Yliopistoseuran toteuttamasta kansalaiskeräyksestä. Varainkeräys 40 vuotta aikaisemmin oli toteutettu yliopistollisen koulutuksen ja tutkimuksen edellyttämien pääomien hankkimiseksi.¹⁴⁸ 1950-luvulla yliopistojen opiskelijamäärät kasvoivat ja yliopistokoulutus tuli mahdolliseksi yhä useammalle. Turun yliopiston kyselytoiminta, *Tiedusteluja kansallisten tieteiden alalta* alkoi vetoamalla uudestaan kansalaisten apuun, jälleen keruun merkeissä. Tarvittiin tutkimusaineistoja, tutkimuksen ja opetuksen resursseja. Käsittelen lyhyesti varainkeruuprosessia ja keruukuvauksia sekä keruusta

147 Korkiakangas 2016, 269–272.

148 Vares 2020, 319–321, 333, 356, 435.

raportoimista – keruun tietokäytäntöjä – erilaisista sosiaalisissa todellisuuk-
sissa tapahtuneiden kohtaamisten näkökulmasta.¹⁴⁹

Vuosina 1917–2020 toteutettu varainkeräys, eli kansalaisilta ja yrityk-
siltä kerätyt lahjoitukset auttoivat yksityisen yliopiston perustamistyössä.¹⁵⁰
Varainkeräystä oli organisoitunut Turun Suomalainen Yliopistoseura, joka pe-
rustettiin Suomalaisessa Tiedeakatemiassa uudesta yliopistosta käytyjen kes-
kusteluiden jälkeen vuonna 1917. Turun Yliopistoseuran asialla kiertäneet
keräysasiamiehet olivat suomenkielisen yliopiston perustamista edistäneitä
vapaaehtoisia. Suomen eri osissa kiertäneet sivistyneistön edustajat kuvasivat
Yliopistoseuralle lähettämässään raporteissa työtään ja varainkeruutyössään
kohtaamiaan ihmisiä. Esimerkiksi Satakunnassa keruutyötä toteutti opetta-
jaksi valmistunut ja vain hieman myöhemmin Helsingin yliopiston suoma-
lais-ugrilaisen kansatieteen professoriksi valittu Albert Hämäläinen.¹⁵¹

Vuosina 1918–1920 kirjoitetuissa raporteissa kuvataan paikkakuntien
taloudellisen menestymisen edellytyksiä, kansalaisten sivistystasoa ja kan-
sanluonteita, samoin kuin kerääjien kokemuksia yhteyden saamisesta paik-
kakunnan mahdollisiin lahjoittajiin. Kansanvalistuksen ja talouden kytkök-
set tulevat näkyviin tavoilla, joilla on tunnistettavia yhteyksiä 1800-luvulla
tuotettuihin paikalliskuvauksiin ja niiden retoriikkaan ja käytäntöihin. Etno-
grafisen kuvauserinteen näkökulmista paikalliskuvauksia tarkastellut etno-
logi Maria Adolfsson on väitöskirjassaan osoittanut, että monet kuvauksissa
käytetyt kategoriat ja lähestymistavat siirtyivät lähes sellaisenaan kansallisten
arkistojen kansanelämätkuvausten luokitteluihin. Muun muassa sen kaut-
ta ne jäivät elämään tulevien kuvausten näkökulmarakenteita muokkaavina
pohjina. Keräyskuvauksissakin voitiin 1900-luvun alun maaseutupitäjiä ku-
vata kurjiksi korpimaiksi tai takapajuloiksi, asukkaita köyhiksi tai saidoiksi.
Alueen identiteettiä kuvattiin muotoutuvan kansakunnan tilaa ja resursseja
arvioivien kriteerien ja tuolloisista kansanvalistusyhteyksistä tutuin normein
ja moraalinäkökulmin.¹⁵²

Koettua läheisyyttä ja samanmielisyyttä arvotetaan kehuilla ja ym-
märtämättömyyttä moititaan kaunistelemattomin sanakääntein. Kuvauksis-

149 Turun yliopiston vuosikirjat 1920–1923. Talve 1984, 25–26.

150 Vares 2020, 333–338; 2017. Keräykset muodostivat yksityisen yliopiston alkupääoman.

151 Turun Suomalainen vuosikirja 1920–1923. Turun Suomalainen Yliopistoseura. Turun
Suomalaisen yliopistoseuran vuosikirja 1944, 40–46. Jäntere 1969(1927), 122–123. Hämä-
läinen 1922.

152 Vares 2020. Jäntere 1969 (1927), 242–249. Jäntere on julkaissut keräyskuvaukset työnsä
liitteenä, sivuilla 144–287; Adolfsson 2000; ks. myös Knuutila & Paasi 1995.

sa osoitetaan opetuksen, koulutuksen ja sivistyksen puutteita ja siten myös sen tulevaa tarvetta. Kuvaukset ovat linjassa myös odotusten ja tulosten kanssa, sillä keräysraporteissa on perusteltava rahankeruun menestymiseen tai epäonnistumiseen johtaneita syitä. Kuvauksilla oli yhteyksiä samanaikaisiin lehdistössä käytyihin keskusteluihin ja muihin julkisiin diskursseihin, joissa kansan kulttuurisista paikannuksista keskusteltiin.¹⁵³ Yhteistyöstä kieltäytyvillä talonpojilla oli kenties ”vielä yleisesti ruotsalaiset nimet” tai heidät kuvattiin säätyläisten seudulla harjoittaman hyväntekeväisyyden tai ”kreivillisen loiston” häikäsemiksi. Hämeenlinnassa opettajana toiminut Albert Hämäläinen kohtasi satakuntalaispitäjässä rukoilevaisia, jotka pitivät yliopistoa kuten kansakouluakin ”jumalattomana laitoksena”.¹⁵⁴

Turun yliopiston perustamiseen johtanutta varojenkeräystä oli suunnattu erityisesti suuriin taloihin ja yrityksiin. Matkan varrella käytiin monissa keskikokoisissa ja pienissäkin taloissa. Varsinaissuomalainen kerääjä raportoi lahjoituksia tulleen myös kalastuksesta ja kesävieraiden pidosta lisäansioita saaneilta torppareilta ja palstatilallisilta. Toinen asiamies kertoo saaneensa lahjoituksen ”seurakunnan aivan köyhältä kanttorilta” ja kolmas suutarilta. Hän kirjoittaa:

Hävetä saavat monet sivistyneet tuon suutarin rinnalla. He asettavat omat mukavuudet ensi sijalle. Tuo suutari taas arvioi yhteisen hyvän ja todelliseen onneen johtavat tiedon korkeimmaksi tavoitteeksi. Ja hänen kaltaisensa pikkulahjoittajat piirtävätkin nimensä pysyvästi suomalaisen yliopiston ja suomalaisuuden historiaan.¹⁵⁵

Turun Suomalaisen yliopistoseuran organisoiman keräistyön kulkua on analysoinut Vesa Vares (2017). Hänen mukaansa kerääjät hahmottivat talonpojat kansan ydinainekseksi, eikä viholliseksi ja uhkatekijäksi koettuun työväestöön kohdistettu suuria odotuksia. Keräistyön käsittelyssä oli samaa julkista retoriikkaa, jota näkyi 1900-luvun alussa käsiteltäessä sanomalehdistön palstoilla väestöryhmien ja poliittisten ryhmien suhteita. Tärkeintä tässä yhteydessä onkin siinä, miten asiat kehystettiin ja mitä toteutuksista raportoi-tiin. Asiamiesten oli vedettävä yliopiston myyntipuheissaan oikeista naruista

153 Vares 2017, 52. Moilanen. Myös Esko Aaltonen poimi lehdistöstä 1800-luvulla ja 1900-luvun alussa julkaistuja kansasuhteen ilmauksia. Esimerkiksi kortilla ”kansa ja sivistyneistö” oli lainaus Åbo Tidningar -sanomalehdestä, pastori Elmgreniltä, joka etsi tapoja ”lähestyä kansaa sielullisessa mielessä” TYKL/spa/1234, kansa ja sivistyneistö.

154 Jäntere 1969 (1927), 122, 242–249, 252.

155 Jäntere 1969 (1927), 252, 256–257, 262. Vrt. Sami Suodenjoki 2009, joka käsittelee yhden itseoppineen suutarin maailmankuvallisia valintoja omassa väitöstutkimuksessaan.

ja, kuten Vesa Vareskin toteaa, taktikoida.¹⁵⁶ Keräysraporteista käy ilmi, että paikkakunnilla kierteli samaan aikaan myös muita kansalaisten huomiosta ja anteliaisuudesta kilpailevia asiamiehiä. He olivat henkivakuutusyhtiöiden asiamiehiä tai merimieslähetyksen, Afrikan lähetyksen sekä Vienan-Karjalan tai Kalevalaseuran hyväksi organisoitujen kansalaiskeräysten asialla.¹⁵⁷

Yliopiston varojen keräysprosessi oli monien toimijoiden yhteistointana ohjattu ja organisoitu hanke, osa 1870-luvulla tapahtunutta yhdistyselämässä, kansallisessa heräämisessä ja kansanliikkeissä tapahtunutta käännettä. Historioitsijat Pertti Haapala, Marko Tikka, Johanna Wassholm ja Ann-Catrin Östman ovat muistuttaneet fennomaanisten ja svekomaanisten sekä muiden kansanliikkeiden prosessin olevan yhteiskunnallista toimintaa, johon myös tavalliset ihmiset haluttiin nostaa, ”kun heidät alettiin ja haluttiin nähdä osana kansakuntaa.” Keräysraportit olivat kiinnostavia tehdessään kansakunnan rakentamisprosessia konkreettisella tavalla näkyväksi. Samoissa ympäristöissä perustettiin myös kotiseutuyhdistyksiä, museoita ja muita instituutioita, jotka, kuten vuonna 1911 perustettu ja keräysraportissa mainittu Kalevalaseurakin, ottivat käyttöön, muokkasivat ja kierrättivät aikaisempien kansankerääjien tietoa. Itse varojen keräystyö oli toisin sanoen moniulotteinen prosessi, ja raportit avaavat näkymiä sen moniin rinnakkaisiin suhdejärjestelmiin: suuriruhtinaskunnan sivistyneistön ja keskiluokan pariin eduskuntavaalien 1907 jälkeen muodostuviin puolueisiin, kieli- ja sukupuolikysymyksiin sekä uskontoon.¹⁵⁸ Suhdejärjestelmien muotoutuminen kaupunkien ja maaseudun välisissä suhteissa ja muilla kentillä ja verkostoissa herää henkiin keräysraporteissa ja varsinkin myöhemmissä Turun yliopiston 1950-luvun lopulla käynnistyneen kyselytoiminnan tuottamissa aineistoissa. Tiedusteluilla kerätyt kyselyaineistot linkittyvät Turun yliopiston keräystoimintaan kääntäessään varallisuutta ja investointeja, kuten esimerkiksi maaseudun viljelyn tuottamaa arvoa kansallisten tieteiden ylläpitämien ja muokkaamien arvojärjestelmien tarpeisiin ja edelleen takaisin tiedoista kiinnostuneiden pariin. Molempiin keräysketjuihin osallistuvia kansalaisia paljettiin Turun yliopiston kunniakirjoilla.

156 Vares 2017, 53–56.

157 Turun yliopiston vuosikirja 1919-2021; Jäntere 1969 (1927), 262–287.

158 Haapala et al 2021, 278–280. Kuvauksissa ja käsittelemässäni avautumisen prosessissa korostuu mieskansalaisuus. Haapala et al 2021 kuvaavat naiskansalaisuuden prosessia ja naisen paikkaa kotona moraalisen voiman kasvattajina. 1950-luvun lopulla tätä korostettiin rehtori Järven pitämässä yliopiston avajaispuheessa. Vares 2020; Östman 2015.

Yhdessä vuonna 1961 kyselyyn tulleessa vastauksessa käsiteltiin kyselylehtisen kysymystä ”Keitä henkilöitä kyläläiset keskuudessaan pitivät arvossa, keitä taas väheksyttiin ja pilkattiin?” Kyselyyn vastannut mieshenkilö nosti esiin tuntemansa miehen ja viittasi varainkeräysohjelmaan kirjoittaessaan ”tälläkin oppineella ihmisellä on Turun yliopiston kunniakirja seinällään.”¹⁵⁹ Kunniakirjojen tavoin muidenkin pitkän ajanjakson kuluessa vakiinnutettujen käytäntöjen voi nähdä toimivan tieteellisten arvomuodostumisprosessien yhteydessä tietoa kuljettaen ja kierrättäen. Tarkastelemieni käytäntöjen ja tiedonmuodostamisprosessien yhteydessä on kortistoihin siirtynyt viitteitä myös keskusteluista koskien sitä, millaisia palkintoja ja millaisin kriteerein tulisi tuottaa, ja joskus keskusteluun osallistuvat myös kyselyaineistoja tuottaneet kansalaiset.¹⁶⁰ Tieteen tekemisen prosesseihin liittyy harkittuja strategisia prosesseja ja tiedostamattomia rutiineja. Uuden tuottamisen prosessit kytkevät hybridimäisesti yhteen aikaisempia käytäntöjä, koska, kuten metaforat, on helpompi kuljettaa eteenpäin asioita, joissa on jo jotain tuttua ja hyväksi koeteltua? Tätä mahdollisuutta kuljetin eteenpäin yhtenä mahdollisena vaihtoehtona, kun lähestyin *Tiedusteluja kansallisten tieteiden alalta* -toiminnan aloittamiseen liittyviä kysymyksiä. Keräämisen ja keräyksen arkiset käytännöt olivat nekin myöhemmin osana uudistamisen prosessia ja paikantuiivat tilannekohtaisiksi kulttuurisiksi neuvotteluiksi kerääjien ja keräyksen resurssien tuottajien välillä.¹⁶¹

Keruutyössä menestyminen edellytti tietoa neuvotteluiden kohteista intresseineen. Oli osattava tehdä taktisia liikkeitä ja saatava toinen puolelleen, hyötyjä oli osattava perustella toisen kielellä, erilaisia alueellisia tarpeita ja myös pitkän aikajänteen ja lyhyemmän aikavälin tavoitteita tunnistaen. Kunniakirjat otettiin käyttöön myös kymmeniä vuosia myöhemmin, kun *Tiedusteluja kansallisten tieteiden alalta* -kyselytoiminta käynnistyi. Turun yliopiston syntyvaiheiden keräytyöstä tehdyistä kuvauksista voi hahmottaa esimerkkejä käytännöistä, kohtaamisista ja keräämisen edellyttämästä vuo-

159 TYKL/kys/Kyselyt 12 & 14/Vastaaja 2 (s. 1902)

160 TYKL/kys/Vastaajakortisto; Vastaajien elämäkertoja.

161 Suomalaiset yliopistot Helsingin ulkopuolella olivat Turku ja vuoroaan odottanut Jyväskylä. Vares 2017, 57. 125–126. SKS:n kansanrunousarkiston vakiinnuttamisesta ja keruutyön moniulotteisesta luonteesta Mikkola 2013, 498; Pöysä 1997, 39. Riitta Räsänen kuvaa organisaatioiden muodostamista ja rinnakkaisjärjestelmien olemassaoloa: vähitellen järjestöt saivat omat printeengeruun organisaationsa ja arkistonsa. Räsänen 1989, 144–146.

rovaikutuksesta. Kuvaukset esittelevät tehtävänantojen ja verkostojen piirtymistä esiin erilaisten kenttien välisissä tiloissa.¹⁶²

Keruukyselyt perustuivat pitkäaikaisiin kansalaisten ja tieteen välisiin vuorovaikutusmuotoihin. Ne tukivat ja legitimoivat uuden yliopiston ja sittemmin uuden kansallisten tieteiden alaan paikantuvan tutkimuslaitoksen perustamista. Uusien toimintamuotojen käynnistämässä tärkeitä olivat erilaiset kansalliset (ja kansainväliset) esikuvat, instituutit, järjestöt ja verkostot, erityisesti Suomalaisen Tiedeakatemian ja Turun yliopistoseuran sekä myöhemmin Turun yliopiston visiot tieteellisten ja yhteiskunnallisten muutosten edellyttämistä uusista tutkimustarpeista.

Turun yliopiston kyselytoiminnan ja aineistojen keruun mahdollistaneet tieteellisten organisaatioiden ja kansallisten tieteiden toimijoiden verkostot ja seurat olivat jo aikaisemmin luotuja ja käynnistyshetkellä tuttuja instituutioita. Kyselytoiminnan keskeiset toimijat, rakenteet ja käytännöt ovat pääpiirteissään samoja kuin noin neljäkymmentä vuotta aikaisemmin, kun Turun yliopiston varat kerättiin ja yliopisto perustettiin. Turun Suomalaisen Yliopistoseuran keskuudessa vuonna 1923 perustetun yksityisen Turun yliopiston oli vapaakirjeoikeuksia saadakseen tukeuduttava Suomalaisen Tiedeakatemian yhteyteen vuonna 1910 perustettuun Suomalaisen Tiedeakatemian Keräilytoimistoon. Suomessa kansanrunouden, -tietouden ja -perinteen keruut olivat perustuneet siihen, että Keräilytoimiston ”tavallisen kansan kokoamiskeskukseen” oli kuka tahansa vapaaehtoinen kerääjä voinut lähettää paikallisia havaintojaan ilmaiseksi ja auttaa tutkijoita tutkimusaineistojen keräämisessä.¹⁶³

Tutkija Ann Swidler on määritellyt käytännöt ihmisten välisiksi verkostojen ja verkottumisen arkisiin rutiineihin kietoutuviksi tavoiksi. Rutinointuminen tekee luonnollisia ja itsestään selviä, huomaamatta tapahtuvia merkityssiirtymiä ja -suhteita ihmisten välille.¹⁶⁴ Tieteen rutinoituneet käytännöt ovat sidoksissa käytettyihin metodeihin ja suhteisiin, joita muodostuu kuvaajien ja heidän kuvattaviensa välille. Kuvausten tuottamisen perinne oli toinen syvälle juurtunut käytäntö. Raportit ovat esimerkkejä kuvauksista, joita on mielletty modernin etnografisen tiedonmuodostamisprosessin edeltäjiksi. Matka- tai paikalliskuvauksia jäseniä katse toiseen, mutta paikalliskirjeen-

162 Vares 2017; Raportit Turun yliopiston vuosikirjoissa vuosina 1920–1923; Jäntere 1969 (1927), 144–287.

163 Paaskoski 2008, 76–77.

164 Swidler 2001.

vaihtajien työn kautta myös lähipiiriään tarkasteleva asukas.¹⁶⁵ Kuvaaminen tai kirjoittaminen on kuitenkin itsessäänkin käytäntö. Siksi ihmisten väliset suhteet tai kuvauksetkaan eivät tässä yhteydessä ole olennaisimpia asioita, vaikka ne ovatkin todella kiinnostavia historiallisia dokumentteja yliopiston varainhankinnasta ja resurssipohjaisista strategioista. Tässä tutkimuksessa korostan vuorovaikutussuhteiden tekemistä, suhteissa olemista, tehtävänantoa ja sen näkökulmia. Arkisiin rutiineihin kietoutuu toistojen kautta elettyjä kokemuksia, periaatteita, peukalosääntöjä, verkostoja ja rakenteita, joita myöhemmin voi hyödyntää niin arjessa kuin sen tutkimuksessakin.¹⁶⁶

Myöhempi tutkimus on kiinnittänyt huomiota myös esimerkiksi viiranomaisten ja organisaatioiden ja yleisesti eri toimijoiden välisissä suhteissa näkyvien kulttuuristen merkityksenantoprosessien havainnointiin ja tietokäytäntöjen merkitykseen. Huomio on kulttuurisen tiedon välittämisessä ja tietämisen tavoissa. Myöhemmät kyselytoiminnan käytännöt sisältävät tieteellistä metodiikkaa, jota on edelleen kehitetty tavoittamaan paremmin menneisiin suhdejärjestelmiin liittyvää monimutkaisuutta.¹⁶⁷

2.2 Kyselytoiminnan tavoitteet ja kansalliset kytkökset

Turun yliopiston *Tiedusteluja kansallisten tieteiden alalta* -kyselytoiminnan tavoitteet on kiteytetty kyselylehtisen numero 1 kansilehdellä.

Monien kansallisia tieteitä tutkivien laitostemme tavoin myös TURUN YLIOPISTO alkaa nyt kerätä erityisen tiedustelulehtisen avulla kansanperinnettä ja muuta muistitietoa kansalaisilta kautta maan. Turun yliopiston Sosiologian laitos tarvitsee tällaista aineistoa maaseutusosiologiaa ja kulttuurin muutosta koskeviin tutkimuksiinsa, niin myös sosiologisten ja sosiaalipsykologisten ilmiöiden selvittelyyn varhaisemman teollisuutemme ja sen työväen parissa, kun taas Kansatieteen laitoksella on omat tutkimuskohteensa.¹⁶⁸

Aaltonen mainitsee keräämisellä olevan edeltäjiä ”muissa kansallisia tieteitä tutkivissa laitoksissa”. Tietokäsitykset ja tieteet hahmottuvat kansalaisten ”kansanperinteen ja muun muistitiedon” alueina. Muistitiedon keruuta oli tehty 1940-luvulla mm. Suomen Historiallisen Seuran toimesta, mutta

165 Löfgren 1990; Mikkola 2013; Lindh 2020.

166 Koskinen 2017; Swidler 2001.

167 Löfgren & Wilk 2006.

168 Aaltonen 1952; Talve 1968; *Tiedusteluja kansallisten tieteiden aloilta -kyselylehtinen numero 1. toukokuussa 1958*. Kyselysarjan otsikkoa on muokattu vuosina 1959 ja 1965. Viitataan kyselysarjassa julkaistuihin lehtisiin jatkossa arkistotunnuksella: TYKL/kys/Kyselylehtinen ja sen numero. Ks. liite 1.

perinteenkeruukyselyiden toteuttaminen lienee ollut lähes pysähdyksissä. Toisaalta tiedot Aaltosen paikallisesta toiminnasta saattavat muuttaa kuvaa, sillä esimerkiksi vuodesta 1950 alkaen Aaltonen toteutti kylä- ja sananparsiaiheisia keruukyselyitä *Uusi Aura* -sanomalehdessä julkaistuilla kyselyillä.¹⁶⁹ Vuonna 1952 kansatieteellisiä aineistoja ryhdyttiin keräämään Åbo Akademin pohjoismaisen kulttuurihistorian ja kansanelämäntutkimuksen laitoksella, esikuvana Ruotsi ja erityisesti Lundin yliopisto. Kansallismuseossa kyselytoiminta käynnistettiin suomeksi ja ruotsiksi julkaistuilla *Seurasari-* ja *Fölisön* -kyselylehtisillä vuonna 1956. Turun yliopiston vuonna 1958 käynnistämä toiminta jatkoi siten jo aikaisemmin kehiteltyä menetelmää. Myös kotiseutuliikkeen vaiheiden kautta voidaan seurata kansanperinteen merkityksen elpymistä ja keruutoiminnan erilaisia muotoja. Selviä signaaleja kiinnostuksen heräämisestä ja toiminnan muutoksista antavat esimerkiksi Aaltosen päätoimittaman *Suomalainen Suomi* -lehden kirja-arviot ja kotiseututyön oppaat. Myös Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran 1930-luvulla ilmestyneen *Kansantieto* -lehden toiminta käynnistettiin uudelleen 1960-luvun lopulla.¹⁷⁰

Aaltosella oli omaa kokemusta Kansallismuseon, Sanakirjasäätiön ja Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran kyselyistä. Esimerkiksi *Kansantieto* -lehden kyselysarjaan Aaltonen oli toteuttanut vuosina 1936–1939 kolme kyselyä (*Vanha suomalainen kylä, Tiedusteluja kylätappeluista* ja *Miten kansa vastaanotti uudet elämänmuodot?*). Kansallisten tieteiden kyselymenetelmä herätti myös sosiologien huomiota vuonna 1958, kun Elina Haavio-Mannila käytti Aaltosen tuottamaa kylätappelukyselyä Helsingin yliopistossa hyväksytyn väitöstutkimuksensa yhtenä aineistona.¹⁷¹

Ensimmäisen lehtisen kytkentä aikaisempaan kansalliseen keruuperinteeseen ja kansallisiin instituutteihin tehtiin selväksi myös kyselysarjan otsikolla *Turun yliopisto. Tiedusteluja kansallisten tieteiden aloilta*. Myös kyselytoiminnan käytännöt olivat pitkälti samoja kuin Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran ja Kansallismuseon keruissa. Kyselylehtisissä julkistettiin kysymykset ja ohjeistukset, ja vastaajien tehtävänä oli valaista tutkijoiden esittämiä

169 Uuden Auran lukijoilta kerätty sosiologinen aineisto toimitettiin Turun yliopiston HKTL-arkistoon maaliskuussa 2023. TYKL/spa/1236, Tpk 15.3.2023.

170 Männistö-Funk 2014, 25; Olsson 2016; Westerholm 2021; Mikkola 2009, 118. Paikallishistoriallinen toimisto julkaisi torppariaiheisen kyselyn vuonna 1944. Kotiseutu 1944.

171 Haavio-Mannila 1958; Haltsonen & Tunkelo 1938; Sanastaja 1, 1927. Aaltonen oli ansioitunut koulupojasta alkaen paikannimistön ja perinteen keräelmien tuottajana, ja Helsingin yliopiston opiskelijana hän oli osallistunut osakuntien kyselyaineistojen, muistitiedon ja kansanperinteen keruusiin. Lahtonen 1993a, 98; Lahtonen 1993b, 25–27.

kysymyksiä omilla tiedoillaan tai koota vanhemmilta ihmisiltä luotettavia tietoja vastaustensa pohjalle. Saadun tiedon oletettiin heijastavan asiantuntemusta, joka vastaajilla tai heidän lähipiiriinsä kuuluvilla ihmisillä oli oman paikkakuntansa ja kotiseutunsa asioista, tavoista ja oloista. Ensimmäisessä kyselylehtisessä ilmoitettiin Turun yliopistossa käynnistetyin toiminnan tavoitteissa olevan vakinaisen vastaajaverkon kokoaminen, ”ensin maaseudulle, myöhemmin toivottavasti myös vanhan teollisuustyöväen pariin”. Vakiintuneen vastaajaverkon käytäntö on sama, jolla muutkin arkistot keruita toteuttivat, vaikka käytetyissä nimityksissä oli hieman vaihtelua. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran kansanrunousarkistossa käytettiin nimitystä keruukysely ja keruuverkko, Turun yliopistossa vastaajaverkon rinnalla käytettiin nimitystä vastaajaverkosto, ja kyselyistä puhuttiin tiedusteluina sekä postikyselyinä.¹⁷²

Lehtisellä viitattiin kansallisiin tieteisiin, mutta tavoitteissa mainittiin maaseutusosiologia ja sosiaalipsykologia. Esko Aaltosen vuonna 1951 alkanut professuuri oli määritelty ”nykyajan kulttuuriyhteiskunnan sosiologian ja sosiaalipsykologian” alueelle.¹⁷³ Tästä lähtökohdasta keruutoiminnan tavoitteisiinkin tuli pyrkimyksiä rakentaa siltaa modernin sosiologian tutkimusalojen ja lehtisessä mainittujen ”kansanperinteen ja muistitiedon” tutkimuksen välille. Aaltonen oli vuonna 1944 julkaistussa väitöskirjassaan painottanut muistitiedon merkitystä historiallisten asiakirjojen rinnalla.¹⁷⁴ Kansantietouden, kansanrunouden ja kansankulttuurin tutkimusala yhdistyi kansanperinteen tutkimuksessa. Ne olivat kuuluneet Aaltosta edeltävän sosiologian professorin (1926–1949) Uno Harvan antropologis- ja uskontotiedepainotteiseen oppituoliin. Hänen kansanelämäntutkimuksen ja sosiologian opetuksensa uudistui professorikauden lopulla, jolloin opintosuunnitelmiin tuli myös sosiaalipsykologia. Westermarckin oppilaiden koulukunnasta Harva kuitenkin poikkesi painottaessaan universalismin sijaan suomalais-ugri-laisten kansojen henkistä kansankulttuuria ja uskontoa kansallisten tieteiden arvoja ja intressejä.¹⁷⁵ Harvan aikana sosiologian laitoksella oli annettu myös kansatieteen opetusta ja käytäntö jatkui 1950-luvulla. Opettajakuntaan kuuluivat muun muassa Suomalaisen Kirjallisuuden Seurassa toiminut dosentti Toivo Vuorela sekä Turun Historiallisen Museon johtajanakin toiminut,

172 Mikkola 2013, 498, viite 9.

173 Haavio, A. 1987, 13-14; Kallio & Nieminen 1993, 172.

174 Aaltonen 1944b.

175 Anttonen, V. 1987, 102, 104–107, 173.

vuonna 1961 Helsingin yliopiston suomalais-ugrilaisen kansatieteen professoriksi valittu Niilo Valonen.¹⁷⁶

Keruu- ja kyselytoimintaa pyrittiin edistämään kansallisten tieteiden tutkimuslaitosten, arkistojen ja museoiden verkostojen lisäksi myös niissä seuroissa ja järjestöissä, joissa tutkijat olivat osallisina.¹⁷⁷ Myös kansatieteilijöiden ja Aaltosen aikaisempi yhteistyö eri järjestöjen ja kotiseutuyhdistysten kanssa oli tuonut alueelle uusia käytäntöjä ja instituutioita, kenttätömenetelmiä ja perinteentutkimuksen keruutoimintaan läheisesti liittyviä julkaisumuotoja. Aaltosen verkostot ulottuivat laajalle. Journalististen ja kustannusalan yhteyksiensä lisäksi Aaltonen oli Kotiseutuliiton puheenjohtaja (1960–1966) ja sitä ennen pitkään Museoliiton neuvottelukunnassa sekä Lounais-Hämeen Kotiseutu- ja Museoyhdistyksessä, Talonpoikaiskulttuurisäätiössä ja lukuisissa muissa järjestöissä.¹⁷⁸

Tärkeä monitieteisen ja yhteiskunnallisen keskusteluareena oli Suomalaisuuden Liiton julkaisema *Suomalainen Suomi* -aikakauskirja. Aaltonen toimi 1950- ja 1960-luvuilla sen päätoimittajana. Sekä Esko Aaltonen että Ilmar Talve, mutta myös nuoremman polven tutkijat kuten Mauno Koivisto, pohtivat aikakauskirjassa tieteenalojensa tulevaisuutta. Monet artikkelit ja kirja-arviot luotasivat kansallisten tieteiden kehitysnäkymiä, mutta erityisesti sen tekivät Aaltosen ja Talven aikakauskirjaan kirjoittamat artikkelit.¹⁷⁹ Artikkelissaan *Sosiologian asemasta ja tehtävistä meidän oloissamme* Esko Aaltonen kuvasi vuonna 1951 alkaneen professuurinsa nykysosiologista linjausta ja määritteli sosiologian ”yleiseksi tieteeksi, joka tutkii sosiaalisen systeemin rakennetta ja toimintaa, ihmisryhmien yhteistoimintaa sosiaalisen mekanismin puitteissa”. Lainauksen lähteenä olivat ruotsalaisen kansanelämäntutkimuksen professorin Sigurd Erixonin ajatukset modernista kansanelämäntutkimuksesta.¹⁸⁰ Kansanelämäntutkimus kiinnitti Aaltosen mukaan huomiota nykyajan ja koko maantieteellisen miljöön ja funktionaalisten, sosiaalisten ja historiallisten tekijöiden merkitykseen ihmisten käyttäytymiselle ja sen kult-

176 Turun yliopiston vuosikirjat vuosilta 1953–1963.

177 Lönnqvist 2016; Ekrem 2003.

178 Kallio & Nieminen 1993, 177–178; Lahtonen 1993, 100, 114, 116; Lahtonen 1995.

179 Aaltonen 1952; Talve 1958; 1961; Koivisto 1958.

180 Aaltonen 1952, 13; Erixonin ruotsinkielisissä teksteissä ja varsinkin kansainvälisissä julkaisuissa etnologia, kansanelämäntutkimus ja kulttuurihistoria tulevat esiin erilaisina muunnelmina. Erixon 1943; Erixon 2017 (1967). Vuorela liitti kansatieteen englanninkieliseen ja pohjoismaissa kansanelämäntutkimuksen sijaan yleistyneeseen etnologia -nimitykseen. Vuorela 1977, 68. Turun yliopistossa suomalaisen ja vertailevan kansatieteen oppiaine muuttui eurooppalaiseksi etnologiaksi vuonna 2020. Ruotsala 2021b, 293.

tuurilaadun erittelylle. Erixonia lainaten Aaltonen päätti artikkelinsa yhden lempiaiheensa, kansanluonteen kysymyksiin: ”Inhimillisen sivistyksen tulevaisuus riippuu suuressa määrin kyvystämme ymmärtää niitä voimia ja tekijöitä, jotka määräävät ihmisten käyttäytymisen.”¹⁸¹

Kenttätutkimuksen ja haastatteluiden suosio kasvoi Suomessa ja muissakin Pohjoismaissa jälleen 1950-luvulla. Kylätutkimuksissa lähtökohdiksi otettiin systemaattiset historialliset ja paikan topografiset tutkimukset, mutta ekologisten ja sosiaalisten suhteiden selvityksen kautta lähestyttiin myös pienyhteisötutkimusta. Kyselytoimintaa toteutettiin Turun yliopiston kansatieteen laitoksella kyliin kohdistuneiden kenttätöiden ja haastatteluiden rinnalla.¹⁸² Helsingin yliopiston historian professori Gunnar Suolahden oppilas Esko Aaltonen oli aikaisemmissa töissäänkin tähdentänyt muistitietoa-aineiston merkitystä historiallista lähteistöä täydentävänä aineistona samoin kuin pitkän aikaperspektiivin merkitystä ihmisen käyttäytymiselle.¹⁸³

Sosiologian professorina ja historioitsijana Aaltonen puolusti muistitieto- ja kansanperinneaineistojen merkitystä ja niihin liittyvää sosiaalishistoriallista näkökulmaa. Hänen mukaansa työnjako modernin sosiologian ja kansanelämäntutkimuksen kanssa hyötyisi omasta kansatieteen oppiaineesta ja suunnitelmat uudesta kansatieteen laitoksesta konkretisoituivat vuonna 1952 julkaisemassa artikkelissaan.¹⁸⁴ Siinä Aaltonen esittää ajatuksensa tulevasta laitoksesta, joka voisi asettua Turun yliopiston ”sosiologian oheen tai suorastaan sen piiriin”, joka tapauksessa ”samoille tutkimusaloille”. Kansatieteen laitos perustettiin omaksi laitoksekseen vuonna 1958, ja ennen oman

181 Aaltonen 1952, 13, 15. Vuorelan mukaan etno-sosiologia vastasi myöhemmin sosiaaliantropologiaksi kutsuttua alaa. Vuorela 1977, 68.

182 Kirveennummi & Räsänen 2005; Erixon 1938; ks. myös Erixon 1931; Kyliä ja talonpoikien yhteenliittymiä tutkineen Erixonin tutkimuksiin viittasi myös Robert Redfield. Redfield 1955, 10. Ilmar Talve toteutti Suomessa kylätutkimuksia, jotka kuuluivat osaksi Helsingin yliopiston kansatieteen professori Niilo Valosen kylätutkimusohjelmaan, ns. Seurasaaarisäätiön kylätutkimuksiin. Kirveennummi & Räsänen 2000. Ennen professorikauttaan Niilo Valonen toimi Helsingin Kansallismuseon ja sitä ennen Turun Historiallisen museon johtajana. Valosen ja Vuorelan aika Turussa kaipaa vielä lisätutkimuksia. Talve julkaisi useimmat kyselyaineistojen ja kenttätutkimusten tulokset Turun yliopiston kansatieteen laitoksen *Scripta Ethnologica* -sarjassa. Tiivis julkaisuutoiminta loi edellytyksiä eri kirjastojen ja tutkimuslaitosten vaihtosuhteiden ylläpidolle.

183 Monien professori Väinö Voionmaan ja Gunnar Suolahden lähestymistapojen voi nähdä yhdistäneen kansatiedettä ja historiaa, se on nähtävissä esimerkiksi hänen oppilaansa Aaltosen talonpoikaista myllylaitosta käsittelevässä väitöstutkimuksessa. Aaltonen 1944b; Ahtiainen & Tervonen 1996, 60–61, 71–73.

184 Ruotsala 2021b, 283; Aaltonen 1952; Erixon 1938.

professorin saamista Aaltonen toimi itse kansatieteen laitoksen esimiehenä ja esittelijänä Turun yliopiston humanistisessa tiedekunnassa.¹⁸⁵

Kansatieteen laitoksen toiminta perustui pitkälti Erixonin oppilaan, vuodesta 1960 määräämiskäisena professorina toimineen Ilmar Talven linjauksiin. Talve oli vuonna 1958 kirjoittanut *Suomalaisen Suomen* aikakauskirjaan artikkelin teollistuvan yhteiskunnan murroksesta ja kaupunkien ja työväen tutkimuksesta, jossa hän laajensi kansan käsitettä talonpoikaisesta työväestöön ja kaupunkilaisiin.¹⁸⁶ Kyselytoiminnan aloitusvaiheita vuonna 1984 kuvannut Talve perusteli kansatieteen kyselytoiminnan aloittamista sillä, että menetelmä oli ollut sekä edullinen että hyvä tapa kerätä laitoksen oman tutkimusprofiilin mukaisia aineistoja.¹⁸⁷

Kesällä 1959 Turun yliopiston sosiologian laitoksella kansankulttuurin tuntiopettajana toiminut dosentti Toivo Vuorela oli esitellyt Turkuun koontuville pohjoismaisille kansanelämäntutkijoille Aaltosen johtamaa uutta kansatieteen laitosta. Konferenssista tuotetun julkaisun mukaan Vuorela käytti laitoksesta nimeä ”uusi etnografinen instituutti” (*den nya etnografiska inrättningen*). Julkaisun perusteella Vuorela esitteli konferenssin kuluessa sosiologi Aaltosen laitoksen johtajana ja liitti laitoksen tutkimuksen sosiologiseen maaseutuohjelmaan.¹⁸⁸

Esko Aaltosella oli runsaasti aikaisempaa kokemusta kylien ja tehdasolojen kenttätutkimuksesta haastatteluineen. Suhde esimerkiksi Nordiska Museetin aloittamiin ammattiryhmien perinteenkeruuseen oli siten kahdensuuntaista, sillä Aaltosen 1930-luvulla tekemät teollisuustyöväen haastattelut mainittiin alan pohjoismaisina pioneeritöinä. Vaikkeivat ne edustaneetkaan suoranaisia elämäkerrallisia muisteluita, oli Aaltosen Forssa Oy:n työoloista tekemissä kuvauksissa eläytyvä ja tarinallinen ote tavalla, joka sosiologiseen tutkimukseen tuli uudestaan 1990-luvun lopulla.¹⁸⁹

185 Aaltonen 1952, 13–14. Asp 1987; Haavio, A. 1987; Kankaanpää 1990. Talve valittiin 1960-luvun alussa ensin määräämiskäiseksi esimieheksi, ja lopullinen nimitys professoriksi tehtiin vuonna 1962. Ruotsala 2021a; 2021b; Talve 2004, 287. TYKL/kys/Kyselylehtinen 22.

186 Ruotsala 2021b, 281.

187 Aaltonen 1952; Talve 1984, 28.

188 Vuorelan käyttämästä ilmaisusta ei vuonna 1961 toimitetun julkaisun pohjalta voi päätellä muuta, kuin että instituutti liitettiin professori Aaltoseen ja Turun yliopiston sosiologiseen maaseutuohjelmaan. Den gamla 1961, 24–28. Aaltonen 1961a. Etnografisesta kuvauserinteestä museokonteksteissa ks. Rosengren 2002, 35–39.

189 Aaltonen edusti suolahtelaista historian tutkimuksen koulukuntaa, ja sittemmin ”eläytyvä” tutkimusote sai sosiologiassakin uutta arvostusta vuosikymmeniä jatkuneen positivistisen tutkimusperinteen rinnalla. Kankaanpää 1990; Rynnänen & Rannikko 2021, 13–16.

1950-luvulla puolestaan kävi niin, että positivistiset tietokäsitykset tulivat osaksi kyselytoiminnan etnografista ja empiirislähtöistä metodiikkaa. Aaltosen mukaan (1952) aineistoja keräävän kansanelämäntutkijan oli opiskeltava todellisuutta sekä kuvattava ja selitettävä ”mitä hän näkee ja kuulee”. Havaintojen tarkkuutta ja luotettavuutta liitettiin myös muistitiedon käsitteeseen. Muistitieto yhdisti muistinvaraisen tiedon keräelmät teknisesti tavalla, johon käytetyimmät historiantutkimuksen menetelmät eivät yltäneet. Muistitiedon kautta kiinnostus voitiin ulottaa nykyaikaan asti eli ”koko siihen vaiheeseen, jonka me itse vielä muistamme”.¹⁹⁰ Mainittu ”me itse”, eli aktiivisesti toimivat yksilöt yhdessä muodostivat ihmisjoukon, jota *Tiedustelija kansallisten tieteiden alalta* -kyselytoiminnan tulevissa keruuprosesseissa tavoiteltiin puolestaan erilaisin perinteen käsitteeseen kytketyin metodein. Keruu kohdistettiin etenkin kansatieteessä ja kansatieteen lehtisissä ”elävään perinteeseen”. Se oli Sigurd Erixonilta lainattu käsite, jossa kiinnostus kohdistui jokaiseen tiedonantajaan itseensä ja hänen välittömään kokemuspäiriinensä. Kokemuspäiriin rajaaminen toiminnalliseen lähipiiriin edellytti yksilön ja hänen tietojensa mahdollisimman tarkkaa paikantamista kuvauskohteeseen, perinneympäristöön. Edellä kuvatut kiinnostukset esimerkiksi kylien (perinne-)ekologisiin suhteisiin tulevat signaaleina näkyviin kyselylehtisten ohjeistuksissa ja kortistoissa. Sosiaaliantropologisille ja funktionalistisille lähestymistavoille kehitettiin kansanrunoudentutkimuksessa, uskontotieteessä ja kansatieteessä myöhemmin uusia tulkintoja.¹⁹¹ 1960-luvun alussa ne eivät vielä tule tarkennetuksi osana laajempia metodisia virtauksia, vaan kytkökset tehdään yksittäisten tutkijoiden kautta. Suunta yleisellä tasolla tehtävistä huomioista oman kokemuspäiriin suuntaan oli kuitenkin jo läsnä ainakin implisiittisellä tasolla, vaikka metodihistoriallisesti siihen johti tarve saada erityisen luotettavaa ja eksaktia tietoa.

Luotettavan ja eksaktin tiedon painotus johti korostamaan tutkijan tekemien tulkintojen merkitystä ylitse kirjoittajien omien tulkintojen. Kyselytoiminnan parissa tutkijan rooliin kuului paitsi havaintojen paikantaminen myös tiedonantajan luotettavuuden testaaminen. Tätä avasi eksplisiittisesti Åbo Akademin etnologi Nils Storå *Fältarbetet*-kokoelmaan vuonna 1968 kirjoittamassaan artikkelissa, jossa hän vertasi kyselytoimintaa ”passiiviseen kenttätööhön”. Ilmar Talve kuvasi virkaanastujaisesityksessään reittiä kansan-

190 Aaltonen 1952, 12–15; Haavio, A. 1987, 13–14; Eskola 1992.

191 Ks. esim. Honko & Löfgren (toim.) 1981.

perinteen keruusta moderniin tieteeseen. Samalla Talve kuitenkin harmitteli muun muassa Uno Harvan edustaman sosiaaliantropologisen ja historiallisen (etno-sosiologisen) suuntauksen syrjäytymistä. Methodisynteeseillä oli moderniin tehtävässä siirtymässä keskeinen rooli, ja siihen sopi oivallisesti myös Storån hybridimäinen ”passiivisen kenttätöön” käsite. Passiivisuus viittasi nimenomaisesti siihen, että tutkijat eivät liikkuneet. Vastajaat sen sijaan tekivät kyselyvastausten pohjaksi usein kenttätöitä ja vieläpä hyvinkin aktiivisesti.¹⁹²

Pienyhteisötutkimuksillaan 1950-luvulla mainetta saavuttanut antropologi Robert Redfield viittasi tutkimuksessaan *Little Community* (1955) Erixonin kylätutkimuksiin omaa suuntaustaan muistuttavina tutkimuksina. Niiden edustama etnologia hahmottui hänelle kuitenkin modernia sosiologiaa ja antropologiaa historiapainotteisempana tieteenalana, joka sen vuoksi ei saanut mainittavaa asemaa tutkimuksellisena vertailukohtena. Muistitiedon käsitekin jäi funktionalistisessa siirtymässä muutenkin synkronisia paikallisuuksia ja kokonaisuuksia tavoitelleen kuvaustradition varjoon. Ruotsissa pienyhteisötutkimuksista tuli kuten sittemmin Suomessakin, pitkäksi aikaa tutkimuksen valtavirtaa ja osin juuri Redfieldin ansiosta.¹⁹³

Kyselytoiminnan yhteydessä kansanperinne- ja muistitieto -käsitteet jäävät yleensä vaille tarkempia määrittelyjä. Turun yliopiston vuosikirjat mainitsevat Aaltosen saaneen kyselytoimintaa varten stipendin, jolla ”laitoksen kansantietousarkistoa” voitiin kehittää ja palkata lisätyövoimaa.¹⁹⁴ Yleiskuva siitä millaiset tiedollisen ja sosiaalisen vuorovaikutuksen prosessit kyselytoimintaa liittyvät, on monin tavoin kietoutunut toiminnan sisältöihin ja käytäntöihin. Siksi keskityn seuraavissa luvuissa kuvaamaan ensin mahdollisia keruuseen ja kyselemiseen liittyviä toimintaympäristöjä ja tilanteita kohtausineen. Siitä etenen pohtimaan tutkimusten viemistä käytäntöön eli erilaisiin muistitiedon ja kansanperinteen keruun metodisiin sovelluksiin ja käytänteisiin.

192 Talve 1963b. Talve nosti virkaanastujaisesityksensä pohjalta kirjoittamassaan artikkelissa vuonna 1961 Turun yliopiston uskontotieteen ja folkloristiikan professoriksi kutsutun Hongon väitöskirjan (1959) merkityksestä perinneympäristön luonteen selvittäjänä.

193 Aaltonen 1952, 13-15; Myös antropologi Robert Redfield, jonka Aaltonen sittemmin omista tutkimuksistaan huomioi, totesi jättäneensä Sigurd Erixonin edustaman kylätutkimuksen historialliset lähestymistavat funktionalistisen käsittelynsä ulkopuolelle. Redfield 1955, 12; Erixon 1946; Löfgren 1993, 110-115.

194 Turun yliopiston vuosikirja (1958–1959), painovuosi 1960-1961. Aaltosen väitöskirjassa muistitieto on arkistojen tarjoaman lähdeaineiston täydentäjänä. Aaltonen 1944b.

Kyselytoimintaan liittyi taloudellista yhteistoimintaa ja varainkeräyksiä, joita myöhemmin kutsuttaisiin yliopistojen yhteiskunnalliseksi vuorovaikutukseksi. Kyselytutkimusten taustalla ollut varainkeruu perustui tutkijoiden verkostoihin ja niihin alkuluvuissa mainitsemini kansallisiin ja tieteellisiin instituutioihin, joista monia Aaltonen oli ollut perustamassakin. Varainkeruun keskiössä oli yhtäältä rahoituksen saaminen tuleville hankkeille, ja toisaalta palkintojen hankkiminen joukkokeruusiin kutsuttaville kansalaisille.¹⁹⁵

Maaseutusosiologinen kyselytoiminta sai apua Valtion humanistiselta ja Valtion yhteiskuntatieteelliseltä toimikunnalta. Aaltosen säätösuhteet auttoivat parantamaan kyselytoiminnan taloudellista perustaa ja yhteiskunnallista vaikuttavuutta. Kyselyiden verkostot ulottuivat kyselylehtisten mukaan myös erilaisiin taloudellisiin taustavoimiin, rahoittajiin ja yhteistyökumppaneihin. Ensimmäisestä kyselystä numero 1 alkaen taustalla hahmottuvat yhteistyökumppanit liittyvät usein kyselyn aiheeseen, jolloin kyseeseen tulivat esimerkiksi työväenkyselyissä ammattiliitot, uittoyhdistykset ja säätiöt. Yhteistyötä tehtiin myös esimerkiksi Ammattien harjoittajain Osuuskassan ja Käsi- ja Pienteollisuuden Keskusliiton kanssa, Rautatiehallituksen sekä vauvaishoitokyselyn toteuttamiseen osallistuneen Sosiaalihuollon keskusliiton kanssa. Yrityksiä edustivat nimeltä mainitsemattomat ”sahalaitokset”, mutta myös Postipankki.¹⁹⁶ Kustannusosakeyhtiöt kuten WSOY lahjoittivat kirjoja kyselyiden kirjapalkinnoiksi. Vaikka yhteistoiminnasta lehtien ja muiden kyselylehtisiä mainostaneiden joukkotiedotusvälineiden kanssa ei ole säilynyt yksityiskohtaisia esimerkkejä, Aaltosella on ollut pitkäaikainen ja tiivis yhteistyösuhde *Forssan Lehteen* ja Turussa ilmestyneeseen Kansallisen kokoomuspuolueen *Uusi Aura* -lehteen.¹⁹⁷

195 Esimerkiksi työ Talonpoikauskulttuurisäätiössä, Kansatieteellinen Filmi Oy:ssa, Gummerus Oy:ssa ja Forssan kirjapaino Oy:ssa kuvasivat monilla eri kentillä liikkuneen Aaltosen aloitteellisuutta. Kyselytoimintaan ne kytkeytyivät muun muassa yhteistyöverkoston kautta. Aaltonen 1939; 1944a; Lahtonen 1993, 112–113.

196 Mainittuja yhteistyökumppaneita ovat esimerkiksi Suomen Uittajainyhdistys, Suomen sahanhoitajayhdistys, Suomen Puutyöväenliitto, sekä Metsämiesten Säätiö. Sen sijaan mainintaa yrityksistä (”useat sahalaitokset”) ei ole avattu tarkemmin. TYKL/kys/Kyselylehtiset n:o 4, 6, 10, 19, 20, 25.

197 Vuosien 1958–1959 aikana sekä professori Aaltonen että dosentti, FT Toivo Vuorela deponoivat itsekin uuteen kansatieteen laitoksen kirjastoon yli 100 teosta. Vuonna 1963 julkaistu Turun yliopiston vuosikirja 1958–1959, Turun yliopisto 1963, 73–74; Vuonna 1965 julkaistu Turun yliopiston vuosikirja 1960–1961, Turun yliopisto 1965, 86–89. TYKL/kys/Vastaajakortisto.

Kyselytoiminnan kunnianhimoisena tavoitteena oli ensimmäisen kyselylehtisen mukaan saada aineistoa kulttuurin muutosta koskeviin tutkimuksiin, mutta myös sosiologisten ja sosiaalipsykologisten ilmiöiden selvittelyyn. Näiden miellän yhdistävän laajojen historiallisten kehityskaarien ja murrosten tutkimuksen ilmiöitä syväluotaaviin tutkimuksiin ja siihen, että niihin tarvittiin nimenomaan monitieteistä ja monimetodista otetta. Vuonna 1958 aloitetulla kyselytoiminnalla tavoiteltiin kansanelämäntutkimusta laajempaan kansallisten tieteiden yhteistoimintaa:

muutkin laitokset ja oppiaineet voinevat ennen pitkää nähdä tarpeelliseksi turvautua kansalaisten apuun saadakseen aineistoa tieteellisiin tutkimuksiinsa. (...) omien tutkimustensa edellyttämillä tavoilla.¹⁹⁸

Ensimmäisen kyselylehtisen mukaisesti työtä tuli tehdä myös ”varhaisemman teollisuutemme ja sen työväen parissa”.¹⁹⁹

Vuonna 1958 perustetulla kansatieteen laitoksella ei vielä kyselytoiminnan alkaessa ollut omaa professoritasoista viranhaltijaa eikä virallista tutkimusohjelmaakaan.²⁰⁰ Kansatieteen erityiset tavoitteet ohitettiin ensimmäisessä kyselylehtisessä maininnalla: ”...kun taas Kansatieteen laitoksella on omat tutkimuskohteensa”.

Kansalaisten apu tai itse kyselykäytäntö ei yliopiston muissa oppiaineissa kuitenkaan herättänyt näkyvää kiinnostusta. Kenties tästä syystä Turun yliopiston uuden kyselysarjan nimi *Tiedusteluja kansallisten tieteiden aloilta* muutettiin jo vuonna 1959 toiseen muotoon. Uudessa otsikossa korostettiin erillisten tieteenalojen sijasta yhtä yhteistä tiedonaluetta otsikolla *Turun yliopisto. Tiedusteluja kansallisten tieteiden alalta*.²⁰¹

Yhteistyö konkretisoitui kansalaisten kanssa tehtyihin ”tiedusteluihin” ja kansalaisten apuun. 1950-luvulla tehtävää avattiin pyrkimykseksi saada mukaan tietoja perinteen käyttökonteksteista.²⁰² Paitsi sosiologian ja kansatieteen, myös kansanrunouden, kielentutkimuksen, uskontotieteen ja histo-

198 Talve 1958. TYKL/kys/Kyselylehtinen 1.

199 Aaltonen 1952; Haavio, A. 1987, 13–14. TYKL/kys/Kyselylehtinen 1.

200 Kotiseututoiminnassa aktiivisen Toivo Vuorelan ja Ilmar Talven näkemyksissä oli eroja, joita tuli esille myöhemmin, kun he samoihin aikoihin julkaisivat omat kansanperinteen vs. kansankulttuurin yleisesityksensä. Vuorela 1979; Talve 1978.

201 Berg 1969 (1961); Historian, kirjallisuus- ja kielitieteen, kansatieteen ja kansanrunouden tutkimuksen ja muiden kansallisten tieteenalojen keskinäisriippuvuudesta kirjoitetaan 1940–1980-luvulla usein, mm. ”lähi- ja aputieteiden” käsitteillä. Ks. esim. Setälä 2015; Harva 1943; Talve 1963b; Haavio, A. 1987, 14.

202 Ks. myös Kansallismuseon 1950-luvulla toteuttama kyselytoiminta, Lönnqvist 2016; Olsson 2016; Snellman 2015.

rian tiedonintressejä näkyi monissa kyselyissä ja kysymyksissä. *Tiedusteluja kansallisten tieteiden alalta* -kyselyn toteuttajiin ei kuitenkaan ilmaantunut uusia tieteenaloja, ei laitoksia eikä oppiaineita. Yksittäisten tutkijoiden välisiä yhteistyötä on kyselyistä vaikeampi erottaa, koska eri tutkijoiden välillä oli myös muuta vuorovaikutusta.

Vuonna 1965 paikallishistorian seminaarissa puhunut Antti Ranta-Knuuttila luonnehti historioitsijoiden ja etnologien tutkimustavoitteita samankaltaisiksi. Hän suositteli historioitsijoita käyttämään arkistojen kyselylehtisiä hyväkseen omien kenttätöiden kysymyksiä muotoiltaessa. Hänen mukaansa paikallishistorioihin tarvittiin ”kansatieteellistä tarkastelutapaa” ja kenties erillisiä etnografisista kuvauksista kirjoitettuja niteitä. Antero Penttilän mukaan arvokasta oli tärkeä saada muistitiedon eli ”muistilokeroissa säilyneen tiedon” kautta vaikutelmia ja tunnelmia sekä kirjallisista lähteistä puuttuvia asiatietoja. Paikallishistorian kirjoittajalle muistitietoa tallentaneiden laitosten asiantuntijoiden laatimat kysymyssarjat olivat hyödyksi, sillä ”niistä hän voi muokata omiin tutkimuksiinsa soveltuvat kysymykset.”²⁰³ Toisin sanoen, vaikka vuonna 1958 käynnistynyt kyselytoiminta ei ollut innostanut historioitsijoita osallistumaan itse toimintaan, tunnistettiin kyselyiden arvo osana paikallisen tiedon kenttää. Arvo realisoitui siten pitkälti metodin kautta: kokonaiskuvaa haettiin esityön avulla, mutta kyselyitä ja kysymyksiä laadittaessa ei tarkasteltu tai kyseenalaistettu kohdetta koskevia arvoja ja esioletuksia, kylläkin toimintaan osallistuvien luotettavuutta.²⁰⁴

Tiedusteluja kansallisten tieteiden alalta -kyselytoiminta pohjattiin kansanperinteen kuvauksiin, melko vapaamuotoiseen kerrontaan sekä yksityiskohtaisilla kysymyksillä kerättyyn muistitietoaineistoon. Määrällistä analyysia niiden pohjalta oli vaikea tehdä. Vallitsevaa sosiologista metodologiaa kuvattiin esimerkiksi vuonna 1965 järjestetyssä paikallishistorioitsijoiden seminaarissa. Sosiologien puheenvuoron seminaarissa käytti Jyväskylän sosiologian professori Faina Jyrkilä. Hänen mukaansa useimmat sosiologit olivat ”kiinnostuneet tarkastelemaan muuttuvaa muotoa, konfiguraatiota ajankohdasta toiseen”. Menneisyyden muodostelmia tarkasteltaessa samanaikaisten

203 Ranta-Knuuttila 1968; Penttilä 1968, 107-109.

204 Yleisesitysten periaatteita valaisee Penttilän tilannetta kärjistävä toteamus, jonka mukaan ”nuoren teollisuuskaupungin vaiheita selvittelevän kirjoittajan ei kannata lähteä keräämään asutustarinoita yhtä vähän kuin puhtaasti agraarisena säilyneen maalaispitäjän historioitsijan teollisuustyöväestön ja työnantajain suhteista kertovaa muistitietoa.” Penttilä 1968, 107.

tai aikasarjaisten vertailukohteiden yhteismitattomuus aiheutti ongelmia, kun eriaikaisia tietoja oli pyrittävä ”transformoimaan” ajallisesti vertailukelpoisiksi eli ”samaaan asteikkoon”. Jyrkilä oli kuitenkin optimistinen ja piti mahdollisena, että tulevaisuudessa voitaisiin kehittää uusia vertailukelpoisten asetelmien tuottamiseen soveltuvia menetelmiä, sitten kun ”tietokoneiden käyttö on tullut yleisemmäksi”.²⁰⁵ Yhteismitattomuus eri vertailuyksikköjen välillä tuotti ongelmia myös historian tutkijoille. Esimerkiksi vuonna 1958 *Suomen talonpojan historian* uudistetun painoksen kirjoittanut professori Eino Jutikkala päätyi jo 1940-luvulla rajaamaan ”synnyltään ja kehitykseltään vaikeasti ajoitettavista talonpoikaiselämän ”kansatieteellisistä piirteistä” muut kuin maanomistushistoriaan ja tuotonjakoon liittyvät aineistot” työnsä ulkopuolelle. Muistitiedon ajoituksiin ja paikannuksiin liittyvä epämääräisyys muodostui kansatieteen tulevan kyselytoiminnan metodiseksi haasteeksi.²⁰⁶

Kansalliset kytkökset – talonpoikaisuuden perintö

Miten Aaltosen 1950- ja 1960-luvulla käynnistämä sosiologinen keruutoiminta suhtautui aikaisempiin talonpoikaisen elämän historiallisiin tulkitoihin ja mikä oli sen suhde maaseutusosiologiaan ja muuttuvaan metodiikkaan? Näitä kysymyksiä ratkaisen merkinnöistä, jotka kuvasivat Aaltosen toimintaa historian tutkijoiden verkostoissa. Joitakin huomioita voi tehdä esimerkiksi *Tiedusteluja kansallisten tieteiden alalta* -kyselytoiminnan aihepiireistä, joissa on yhtymäkohtia Aaltosen 1930-luvulla ja 1940-luvulla aloitamiin hankkeisiin. Sosiologian professorina Aaltosella oli sivutoinään käynnissä Someron historiahanke, joka valmistui vuonna 1958. Siinä Aaltonen käsittelee ja kommentoi maaseudun muutoksia ja muun muassa työväestön vaikutusvallan kasvua 1800-luvulla ja suurlakon jälkeen, kun maahan oli saatu yleinen äänioikeus.²⁰⁷

1950-luvulla Aaltonen oli myös historian professorien Einar W. Juvan, Pentti Renvallin ja monien muiden seurassa Varsinais-Suomen historiankirjoitushanketta ohjanneessa historiatoimikunnassa. Saini Laurikkalan

205 Vuonna 1965 järjestetyn paikallishistoriallisen seminaarin esityksistä Ranta-Knuuttila 1968, 92–93; Jyrkilä 1968, 39–40.

206 Jutikkala 1958, ensimmäisen painoksen esipuhe. Näitä etnososiologisia kysymyksiä olivat tarkastelleet E. A. Virtanen 1934 ja Aaltonen 1944b. E. A. Virtanen ja Aaltonen olivat sittemmin ainoat hakijat Turun yliopiston sosiologian virkaan. Kallio & Nieminen 1993, 168–172.

207 Aaltonen 1958b.

Varsinais-Suomen historiasarjaan kirjoittama osa *Elämää Varsinais-Suomessa 1600- ja 1700-luvulla* valmistui vuonna 1961. Laurikkalan julkaisu rajautui kokonaan talonpoikaisyhteisön sosiaaliseen elämänympäristöön, ”koska talonpojat muodostivat kyseiseen aikaan maaseudun väestön pääosan, sen runkoaineksen. Talollisluokan elintasokin merkitsi jonkinlaista keskivertoa.” Aaltosen vaikutteita voisi olla ainakin siinä kirjan luvussa, jonka otsikko on *Yhteiskunnallinen sopu*. Yhteiskunnalliseen sopuun ja Aaltosen *Someron historiassa* esittämiin tulkintoihin palaan vielä sosiologian laitoksen vuosina 1960 ja 1961 toteuttamia *Tiedusteluja kansallisten tieteiden alalta* -kyselyitä käsitellessäni.²⁰⁸

Tiedusteluja kansallisten tieteiden alalta -kyselytoiminnan parissa havainnoimani ja jo edellisessä luvussa toteamani kansallisten tulkintojen monikerroksinen maasto avautuu parhaiten esimerkeillä, joita voi tehdä Aaltosen tekstien ja kyselyaineistojen välisistä yhteyksistä. Sosiologisen kyselytoiminnan tavoitteet ja käytännöt avautuvat esimerkiksi kiinnittämällä huomiota tieteellisten tulkintojen mahdollisiin muutoksiin ja siirtymiin uusien ja vanhojen suunnitelmien ja tavoitteiden välillä.²⁰⁹

Aaltosen ylläpitämässä aihekortistossa on säilynyt päiväämätön luonnos suomalaista kansanluonnetta käsittelevän teoksen sisällysluetteloksi. Vanhempi aihekortisto on itsessään monikerroksinen rykelmä ajatuksia 1930–1960-luvuilta. Tutkimuksen rakennetta kuvaava dispositioluonnos on kirjoitettu mekaanisella kirjoituskoneella kahdelle A4-kokoiselle paperiliuskalle. Ajoittamaton luonnos avaa tässä yhteydessä yhden lähtökohdan tulkita Aaltosen mahdollisia suunnitelmia esimerkiksi Suomalaisen Kirjallisuuden Seuralle kokoamiensa muistitietoaineistojen käytölle. Suunnitelmalle on annettu otsikoksi *Suomen suvun hengen ja veren perintö (Suomalainen kansanluonne)*. Pääotsikon alle on kaavailtu esipuheen sisältöä sanoilla *Lähteet. Sotilaiden todistus*.²¹⁰ Julkaisun luonnokseen on hahmoteltu seitsemän päälukua, ja niistä kolme on jäänyt vielä nimeämättä. Kaikkien alalukujen otsikot on kuitenkin esitelty. Kuvaan niistä muutamat lyhyesti, sillä vaikka luonnos lie-
nee 1930- ja 1940-lukujen vaiheessa tai toisen maailmansodan jälkeen, tun-

208 Laurikkala 1961, esipuhe sivuilla 5–6. Palaan aiheeseen luvussa 3.

209 Laurikkala 1961. Aaltonen 1933, 32, 278; 1936; 1936.

210 Aaltosen intresseihin kuului kokonaiskuvan luominen suomalaisesta kansankulttuurista ja sen vahvuuksista. Mikkola 2009, 72–77, 303. Kansanluonteen ongelmasta Aaltonen 1956, 218–223.

nistan luonnoksessa olevan joitakin yhteyksiä 1960-luvun alkuvuosien toimintaan.

Julkaisussa lukijalle avataan ensimmäisessä luvussa *Luonteentekijöitä*, joihin kuuluvat ympäristötekijät, talous, ”kohtalonyhteys”, yhteiskunnalliset tekijät sekä ”Rotuperintö. (Talonpoikaissuvut, sotilaat, käsityöläiset)”. Muut luvut käsittelevät kulttuurin ja perinteiden olemusta ja merkitystä osana talonpoikaista kulttuurimuotoa ja uutta länsimaista kulttuurimuotoa. Näihin liittyvä valtataistelu vanhan ja uuden välillä onkin keskeisessä osassa Aaltosen Suomalaisen Kirjallisuuden Seuralle toteuttamassa *Uudet elämänmuodot* (1939) -kyselyssä. Seuraava, vielä nimeämätön pääluke siirtyy pohtimaan suomalaisen demokratian olemusta ja juuria, säätyläisten ja talonpoikien vastakohtia (”itsesäilytysvaisto”) ja kansan oikeustajuntaa, ja päättyy lopulta hahmottamaan erikseen maata omistamattoman maaseutuväestön eli maalaisproletariaatin juuria ja perintöä. Ensimmäisen luvun viimeinen alaluke liittyy sodan aktivoimiin kohtalonkysymyksiin (”puolustustahto”, ”itsesäilytysvaisto”) mutta myös kansallisten tieteiden parissa kansakunnan ydinaineksiksi määriteltyihin toimijoihin (”talonpoikaissukujen rotuperintö”). Muut pääluvut hahmottelevat luonteenlahjoja ja kansanluonteiden ominaisuuksia ennen kuin päädytään alaluvun ”maaseudun urbanisoitumisen” sisältämiin kysymyksiin kaupungin ja maaseudun vuorovaikutuksesta.

Keskeneräisen tai vasta suunnitelmassa olevan kirjan sisältöluonnos on mahdollisesti laadittu esimerkiksi kustantajaa varten. Keskeneräisestä tutkimuksesta on mainintoja eri yhteyksissä. Kenties tutkimus on sama, johon Kati Mikkola kiinnitti huomiota luettuaan professori Martti Haavion ja Esko Aaltosen kirjeenvaihtoa. Yhdessä vuoteen 1947 päivytyssä kirjeessä Haavio patisti Aaltosta pysymään erossa kaikenlaisista kissanristiäisistä ja keskittymään olennaiseen, kirjoitteilla olevan työn loppuunsaattamiseen.²¹¹

Aaltosen 1930-luvulla käyttämä analyysikehikko perustui luokkayhteiskunnan sijasta sääty-yhteiskunnan roolijakoon. Alaluvuissa talonpojat ovat keskeinen toimijaryhmä. Säätyläisistä ja maalaisproletariatista erottuva kansa, ja nimenomaan talonpoikainen väestönosa oli toiminut suomalaisuuden esikuvana yhtenäiskulttuurin aineksia koottaessa.²¹² Luku kansan oikeustajunnasta ja suhteesta lakeihin hahmottelee talonpoikaista moraalia ja

211 Mikkola 2009, 81–82, 336.

212 Mikkola 2009, 295; Haapala, Tuominen & Östman 2021, 276–279. Vuonna 1966 ilmestyi Urho Rauhalan väitöstyö suomalaisen yhteiskunnan sosiaalisesta kerrostuneisuudesta, ja sen jäsenyys omaksuttiin myös kansatieteeseen. Ks. esim. Sappinen 2004; Rauhala 1966.

esivallan oikeuttamisperiaatteita. *Suomalaisen Kulttuurihistorian* kirjoittamiin (1936) osallistunut tutkijapiiri oli ottanut muuttuvat valta-asetelmat tutkimuksensa kohteeksi. Ompeluseuraksi kutsuttu miesverkosto oli kokoontunut 1930-luvulta alkaen, ja ainakin Eino Jutikkala, Pentti Renvall ja Kustaa Vilkin olivat olleet sodan aikana olleet armeijan palveluksessa ja etenkin tiedusteluosastolla.²¹³ Talkooaiheissa kampanjoissa ja teksteissä ja esimerkiksi vuonna 1945 Sakari Pälsin *Pellervo*-lehdessä julkaisemassa artikkelissa *Raja-aita* talonpoikien maanomistukset ja rajan koskemattomuus yhdistyvät sota-ajan puolustusretoriikkaan. Talonpoikien yksityinen piiri oli erotettu kaikille naapureille selviä merkityksiä viestivällä hirsiaidalla. Se painotti pyhää koskemattomuutta ja ”suvereniteettia”.²¹⁴

Toisen maailmansodan jälkeen ja vielä 1950-luvullakin tieteellisten metonymisten ja metaforisten ilmaisujen käyttö- ja merkitysyhteyksiin vaikutti sensuurin ja kylmän sodan ilmapiiri. Sodan seuraukset oli käytävä läpi ja jatkettava sota-ajan henkistä itsepuolustusta tavalla, jota sosiologian professori Pertti Alasuutari on luonnehtinut vetoamiseksi ”moraalitalouden” periaatteisiin. Moraalitalouden käsite selittää vetoamisen kansallisen yhteenkuuluvaisuuden eettisiin, aatteellisiin ja moraalisiin periaatteisiin, sillä näin voitiin keskittyä puolustamaan samalla traditionaalisia arvoja ja oikeuksia poliittisen talouden ajamien vapauksien ja liberalististen suuntausten sijasta. Sodanjälkeistä jälleenrakennustyötä seurasi kriisiaikojen retoriikka, sillä kylmän sodan uhkakuvat valjastettiin nostattamaan yhteisten ponnistusten vaatimaa taistelutahtoa vällinneita yhteiskuntajärjestyksiä kyseenalaistamatta.²¹⁵

Metaforien käyttö kuvaa arvojen tiivistymistä ja siirtymistä samoin kuin muutosten vaatimia panostuksia käsitteiden keskinäisten merkityssuhteiden uusintamiseen. Toimijoiden lähentäminen toisiinsa oli tavoitteena, mutta ilman viittauksia radikaaleihin muutoksiin. Tämä käy ilmi esimerkiksi Åbo Akademin kansanelämäntutkimuksen emeritusprofessorin Gabriel Nikanderin kirjoituksista vuonna 1959 julkaistussa teoksessa *By och bonde i Svensk-Österbotten*. Nikander kirjoittaa esimerkiksi ruotsinkielisen Pohjanmaan talonpoikien suhteesta naapureihinsa 1700-luvun tilanteessa, jossa

213 Mikkola 2009; Kallio & Nieminen 1993.

214 Pälsi 1945; Hirsiaidasta tulee raja-aita ja talonpoikien suvereniteetin symboli. Kielelliset ilmaukset välittävät erilaisia metonymisia ja metaforisia suhteita ja metaforan kautta talonpoikaiset ilmiöt ja maanomistusinstituutiot voidaan valjastaa affektiiviseen käyttöön. Vainikka et al 2020; Lakoff & Johnson 1980.

215 Alasuutari 1996, 258–262.

talojen ja samoihin jakokuntiin ja kyläkuntiin (*byalag*) kuuluneiden naapureidenkin yhteismäärä oli kasvanut. Yhteiselo oli tämän vuoksi saanut huomattavankin kollektiivisia piirteitä, totesi Nikander. Nikanderin oli kuitenkin avattava agraarien toimintojen ”kollektiivisista luonnetta” niin, ettei kollektiivisuuden käsitettä yhdistettäisi Neuvostoliiton kommunistiseen järjestelmään. Nikander muistutti, että ”systeemiä ei voi kutsua kommunistiseksi, sillä oikeus kylän yhteisiin resursseihin on aina suhteutettu yksittäisen tilan verolukuun tai ’kylänosuuteen’”. Maanomistuksen sijaan ”tapa hyödyntää resursseja” oli kollektiivinen.²¹⁶ Toisaalta kollektiivinen nautintaoikeuskin oli rajattu, ja sopimukset maanomistajien hyödykkeiden käytöstä myös maanomistajaryhmän ulkopuolella olivat aina tilannekohtaisia ja luvanvaraisia. Nimenomaan talonpoikaiset kyläkollektiivit ja nautinnan ja jakamisen tavat kiinnostivat etnologeja.²¹⁷

Aaltosen luonnoksessa talonpojista ja käsityöläisistä erotettiin säätyläisten lisäksi omaksi ryhmäkseen maalaisproletariaatti eli maatyöväestö. Yhdelle kirjan luvuista oli annettu nimeksi *Maalaisproletariaatin juuret ja perintö*.²¹⁸ Eri kansalaisryhmien lojaalisuuteen ja erottautumiseen liittyviä uhkakuvia oli käsitelty 1930-luvulla Aaltosen aloitteella toteutetuissa Pidot Tornissa -keskusteluissa, joissa oli poikkeuksellisen suoria dialogeja tutkijoiden kulttuuripoliittisista kannanotoista.²¹⁹ Kansanluonteesta kirjoitettavan esityksen luonnos lienee ainakin jatkosodan aikaisen retoriikkansa osalta myöhemmin vanhentunut. Aakkosjärjestykseen perustuvan teemakortiston sisällä luonnosta on vaikea ajoittaa, sillä kortiston muut osat sisältävät muistiinmerkinöjä 1930-luvulta aina 1960-luvulle asti. Aaltosen kansanluonteita vuonna 1956 käsitelleessä artikkelissa ei ole yhtä jyrkkää erotteluretoriikkaa, vaikka siinäkin keskitytään talonpoikiin, miehisiksi ja talonpoikaisiksi miellettyihin kulttuuripiirteisiin.

216 Nikander 1959, 156; Aaltonen 1936.

217 Kylän tai talonpoikien rooli asukkaitensa toimien jäsentäjänä vaihteli. Muuttuvien nautintaoikeuksien hyödyntäminen ja moraalitalouden idea on avattu muun muassa artikkelissa Soini et al 2016, 5–6; Erixon 1931; Aaltonen 1944; Anttila 1967; Ks. myös Kirveennummi & Räsänen 2000, 21–25.

218 TYKL/spa/1233, kansanluonne. Otsikoissa mm. *Suomalaisen demokratian olemus ja juuret. (kansallinen, hist., yhteiskun., valtiol., vapaudenhalu), Johtajaperiaate käytännössä. Säätyläisten ja talonpoikain vastakohta (itsesäilytysväistö), Kansan oikeustajunta, suhde esivaltaan ja lakeihin. (Verotuksen ja räsätusten vaikutus), Maalaisproletariaatin juuret ja perintö.*

219 Kivimies (toim.) 1937, 136.

Edellä kuvatun julkaisun, Aaltosella kirjoitteilla olleen tutkimuksen luonnoksessa on vain lyhyitä viittauksia alalukuihin kaavailuista sisälloistä. Pääsääntöisesti käsikirjoitusluonnoksen käsitteet sopivat kuvaamaan 1930-luvun jyrkkien kulttuuristen ja poliittisten vastakohtaisuuksien aate-maailmaa. Siinä suhteessa luonnos on esimerkki 1930-luvun jälkeenkin sodanjälkeisessä poliittisessa asetelmassa korostuvasta konservatiivisuudesta ja oikeistolaisuuteen yhdistettävästä nationalismista. Laajemmin se kontekstualisoituu ajalle luonteenomaiseen affektiiviseen poliittis-ideologisen ja kulttuurisen kahtiajakautuneisuuden ilmapiiriin, joka ”pakotti etenkin sivistyneistön ja älymystön ottamaan kantaa ja määrittelemään suhteensa vallitseviin ideologisiin suuntauksiin, ennen kaikkea fasismiin ja kommunismiin.” Toisin ajattelijoita ei suvaittu, mikä tulee toistuvasti vastaan arkiston kyselyvastaajienkin kokemuksissa.²²⁰

1950-luvulla ja 1960-luvun alussa sekä eläkkeelle jäätyään ja kesäyliopiston rehtorin toimiensa ohessa Aaltonen palasi aikaisempiin tutkimuksiinsa ja niiden tulkintoihin. Teemakortistoissa, joihin palaan myöhemmin, oli jälkiä toisenlaisesta käsikirjoituksesta, ja vaikka siinä palataan myös 1930-luvun ajatuksiin, kyläteemaansa Aaltonen omaksui 1960-luvun alkupuolella myös uusia näkökantoja.²²¹

Pertti Alasuutarin edellä mainitsemää yhteisöllistä ja affektiivista hengennostatusta oli etenkin maaseudulla kotiseututyössä. Aaltonen julkaisi suuren osan maaseudun muutoksia käsitelleistä teksteistään *Pellervo*-lehdessä. Alasuutarin mukaan juuri *Pellervo*-lehdellä oli erityinen rooli maaseudun identiteettipuheen ja ”maahengen” rakentajana. Oma kiinnostukseni kohdistuukin nimenomaan siihen, miten hän kuljetti episteemisiä, tiedollisia attribuutteja ja metaforia sekä erilaisia ihmissuhteita tulkitsevia konstellaatioitaan maaseudun populaarijulkaisuihin. Ahkerana kirjoittajana, radioesiintyjänä ja puheiden pitäjänä Aaltonen reflektoi kulttuuriperinnön näkökulmasta strategisia kysymyksiä ihmisten paikasta muistin ja kulttuurin tulkinnoissa. Aaltosen *Pellervo*-lehdessä vuonna 1961 julkaisema esimerkkinä käsitteli kuuluisaa antropologista kiistaa Robert Redfieldin ja Oscar Lewisin välillä. Tutkijat olivat ”saman kylän” ääreltä päätyneet aivan päinvastaisiin johtopäätöksiin tutkimuskohteidensa paikasta yhteiskunnassa. Toinen tutkimus kuvasi sopeutu-

220 Karkama & Koivisto 1999, 7: Ks. myös Aaltonen 1942.

221 TYKL/spa/1233. Aaltonen 1956; Yhteiskuntatieteiden käsikirjassa julkaistu Kylä-määritelmä, Aaltonen 1963b.

vaa kansalaista ja toinen kurjuutta ja epäkohtia – mitä siitä tulisi ajatella?²²² Palaan kysymykseen myöhemmässä yhteydessä, mutta itselleni esimerkki valaisee yhtenäiskulttuurisissa tulkinnoissa vallinnutta ongelmaa. Tulkintojen moninaisuutta tarkastellut folkloristiikan professori Seppo Knuutila on eri yhteyksissä todennut, että talonpoikaisen kansankulttuurin tulkinnoissa ei vielä 1900-luvun alkupuolella eikä paljon myöhemminkään ollut juuri sijaa kulttuurin prosessimaiselle luonteelle sekä väestöryhmien rinnakkaisia ja toisistaan poikkeaviksi osoittautuneita suhteita avaaville tulkinnoille. Kati Mikkolan työ havainnollistaa sitä, miten nämä ainekset kuitenkin voivat tulla tarkasteluun myös Esko Aaltosen vuonna 1939 kansalaisilla kirjoitettujen aineistojen tulkinnoista.²²³

Käsikirjoituksen sisällysluettelo tuo mieleen kansankulttuurin yleisesityksistä 1980- ja 1990-luvulla ja myöhemminkin esitettyjä representatiokriittisiä kommentteja kansasta ja yhtenäiskulttuurisista painotuksista. Myöhemmissä keskusteluissa tutkijan konstruktioiden taustalla olevien kulttuuriteorioiden, mielikuvituksellisten ja myyttisten kuvitelmien ja todellisuutta kollektiivtraditioihin pakottavien tulkintojen tekemistä on tarkasteltu eri tieteenaloilla ja monista eri näkökulmista.²²⁴

1900-luvun alkupuolella julkisessa puheessa säädystä ja sääty-yhteiskunnasta kirjoitettiin erottamalla rahvas ja sivistyneistö toisistaan. Talonpoikainen Suomi edusti kokonaisuudessaan rahvasta. Kansanelämäntutkijoiden näkemyksissä devolutionistinen näkökulma yhdistyi vielä 1950- ja 1960-luvun vaihteessakin funktionalistiseen ajattelutapaan, niin Suomessa kuin Ruotsissakin. Sen mukaisesti kulttuurin kehitys kulki ikään kuin väärään suuntaan, ”harmoninen menneisyys kohtasi pirstalaisen nykyisyyden.”²²⁵ Tulkinnoissa oli vielä varsin vähän tilaa elinolojen erilaisuudelle tai moninaisuudelle.²²⁶

222 Alasuutarin mukaan yhtenäisyyspuhe väheni 1960-luvulla käynnistyneen suunnittelutalouden myötä. Alasuutari 1996, 258–262.

223 Knuutila 1989, 100; Mikkola 2009, 23; 1994, 49; Knuutila 2011.

224 Knuutila 1989, 96–97; 2011; Östergren 2008; Gustavsson 2014; Sääskilahti 1997; Kirveennummi 1997.

225 Löfgren 1993, 102. Ruotsalaisen perinteenkeruun ideoita ja käytäntöjä tarkastellut Fredrik Skott on todennut kansankulttuurin perustaa uhanneen devolutionaarisen katoamisen edenneen kahdesta suunnasta: vanhempien perinteenkantajien kuoleman ja uuden polven edustaman uuden kulttuurisen maailman suunnasta. 1900-luvun alun tulkinnoista Skott 2008, 69–70; Dundes 1986; Hellspong 1993, 58–60.

226 Mikkola 2009, 81–83; Knuutila 1989, 96–97.

Aaltosen ensimmäisen, uusia elämänmuotoja 1930-luvulla käsitelleen kyselyn kysymykset keräsivät aineistoja uutta ja vanhaa aikaa koskeville tarkasteluille. Aaltosen tutkimuksessa uusi näyttäytyy ristiriitaisena ja ambivalenttina konstruktiona, sillä Aaltonen oli vuonna 1939 toteuttanut uusiin elämänmuotoihin liittyvän kyselyn. Kyseessä oli aiemminkin mainittu SKS:lle tuotettu kysely, joka oli ensimmäinen suomalainen teknologisiin ja poliittisiin murrokseen tarttunut kysely. Uskontotieteilijä Kati Mikkolan vuonna 2009 analysoima kysely edustaa pohjoismaisen ja balttilaisen muistitietotutkimuksen kontekstissa harvinaislaatuista varhaisten innovaatioiden vastaanottotutkimusta, ja monien Turun yliopiston kyselyiden voi nähdä jatkavan siihen valittuja teemoja. Mikkola on tulkinnut kyselyaineistoista myös eri toimijoiden käsityksiä kansakunnan roolijaoista ja niistä perusteista, joilla uudistuksia poliittiset liikkeet ja paikannukset mukaan lukien vastusteltiin ja edistettiin.²²⁷ Aaltosen tuottamat kyselyaineistot ovatkin luoneet pohjaa monille vaihtoehtoisten tulkintojen ja todellisuuskäsitysten tarkastelulle.

Esko Aaltosen kirjoituksiin kuten *Pellervo*-lehdessä 1950-luvun lopulla julkaistuihin teksteihin samoin kuin Aaltosen muistiinmerkintöihinkin tuli 1950-luvun lopulla ja 1960-luvun alussa uusia piirteitä. Tulkitsen uutuuksien kulkevan tutkimuksen analyysien rinnalla ja sisältävän myös uusien käsitteiden kokeilevaa opettelua. Aaltonen prosessoi kirjoituksillaan muutoksia koskevia havaintojaan ja vaikutelmiaan ”sekavasta nykyajasta”. Nykyaika sisältää aina monenlaista informaatiota eri ilmiöiden rinnakkaisuhteista ja uusista tutkimuksellisista lähestymistavoista.²²⁸

Asioiden mieltä etsittiin kokeilemalla ja ottamalla käyttöön uusia ideoita, teorioita ja metodeja esimerkiksi kansainvälisiä vierailuja tehneiltä kollegoilta. Usein se tapahtui siten myös nuoremmilta tutkijoilta ja opiskelijoilta omaksuttujen ideoiden kautta. Esimerkiksi folkloristi Jyrki Pöysän mukaan kansanrunouden tutkimuksen professori Martti Haavio oppi sellaisia sosiologisia käsitteitä kuten ulkoryhmäasenne ja etnosentrismi vuonna 1952 sosiologian opinnot aloittaneelta tyttäreltään. Tytär oli vuonna 1958 kylätappelusta väitellyt ja myöhemmin Helsingin yliopiston sosiologian professoriksi valittu Elina Haavio-Mannila.²²⁹ Edellä mainitussa Aaltosen kortistossa on

227 Pohjoismaisesta ja balttilaisesta muistitietotutkimuksen perinnettä kuvataan *oral history* -tutkimuksen yhteydessä suuntauksena, jonka eetokselle on oleellista ”toisen tiedon tavoittaminen”. Savolainen & Taavetti 2022, 11, 21, 36; Ks. myös Heimo 2016.

228 Aaltonen 1964; Hannerz 1992.

229 Aaltonen 1964; 1955; 1958; Pöysä 1997, 308, viite 12.

lukuisia tutkijakollegoihin tehtyjä kirjallisuusviittauksia ja lehtileikkeitä 1920–1930-luvuilta alkaen, mutta viimeiset 1960-luvun alun viitteet ovat usein nuoremmilta ohjattavilta ja työtovereilta. Niiden perusteella Aaltonen sulatteli esimerkiksi Talcott Parsonin ajatuksia Kalevi Pihan kaupunkimaista asuntoyhteisöä kuvanneen väitöstutkimuksen inspiroimana ja kirjoitti: ”Instituutio hajosi, koska roolien jäsentymisen ja arvosuuntaukset eivät olleet keskenään sopusoinnussa”. Talonpoikaisen instituution hajoaminen ja sopuointu kuuluvat niihin kysymyksiin, jotka toistuivat Aaltosen niihin aikoihin toteuttamissa *Tiedusteluja kansallisten tieteiden* -sarjan viimeisissä kyselyissä.²³⁰

Kortistoon tehtyjen kirjallisuuspoimintojen perusteella uusiin teoreettisiin jäsenyyksiin ja orientoitumisiin inspiroivat myös amerikkalaiset vaihto-ohjelmat ja amerikkalaiset kirjalahjoitukset. Toisen maailmansodan jälkeisiä kirjalahjoituksia on kuvannut myös Aaltosen oppilas, Turun yliopiston sosiologian professori (1970–1995) Ari Haavio:

Aaltosella oli (...) eräitä aika vekkuleita yritelmiä: yksi kaikkein mainioimpia oli, että iskettiin eteen jotain suomalaista kansatieteellistä, historiatieteellistä, jopa kaunokirjallista tekstiä, joka piti sitten kääntää sosiologian kielelle, siis sille uudelle uuden maailman terminologialle, jolloinka ei ollut enää ystävyyksiä eikä tuttavuuksia vaan oli sisäryhmiä ja ulkoryhmiä, ei ollut enää istuskelua tai työn tekoa vaan oli expressiivistä ja instrumentaalista käyttäytymistä.²³¹

Ensimmäisessä *Tiedusteluja kansallisten tieteiden aloilta* -kyselylehtisessä kansatieteen tavoitteet jätettiin kansatieteen vastuulle ja myöhemmin avattaviksi. Työväestön ja kaupunkilaisten tavoittelu korostuu ennen kaikkea Ilmar Talven laatimissa kansatieteellisissä kyselyissä, jos kohta tutkimusta varten kansatieteessäkin tarvittiin tietoa koko väestön kansanomaisesta kulttuurista ja kulttuurisista muutoksista laajemminkin ja siten myös maaseutu oli tutkimusten kohteena.²³²

Arkiston näkökulmasta kansatieteen kyselytoiminnan ja tutkimuskohteiden kuvauksia on jo olemassa, mutta sosiologista käynnistysvaihetta on hahmotettava pääasiassa arkistoaineistojen kautta. Aaltosen käsikirjoitusluonnoksessa on alalukuja, joihin liittyvistä aiheista sosiologian laitos sittemmin toteutti *Tiedusteluja kansallisten tieteiden alalta* -kyselyitä. 1950-luvun

230 TYKL/spa/1233, sosiaalinen. Aaltonen mainitsee kortiston sosiaalinen-kortissa Kalevi Pihan, Yrjö Littusen ja Bronislaw Manilowskin tutkimukset. TYKL/kys/Kyselylehtiset 12 ja 14, kyselyt 12_2 ja 14_1.

231 Haavio, A. 1996. Ks. myös Kallio & Nieminen 1993, 174.

232 Sappinen 2004.

lopulla ja 1960-luvulla Turun yliopiston sosiologian opinnäytteissä sen sijaan näkyy teollisuustyöväestön, kaupunkiasumisen ja vähemmistöjen tutkimusten suosio. Arto Kankaanpään mukaan monia tuolloin toteutettuja tutkimuksia voisi yhteiskunnallisten muutosten ja arvostusten näkökulmasta luonnehtia myös häviäjiksi luonnehdittavien ihmisryhmien tutkimukseksi.²³³ Sosiologian kyselytoiminta tuotti aineistoja pienempien opinnäytteiden ja tutkimusten aineksiksi. Kotiseututyöhön ja kyläaiheisiin kutsuttiin mukaan myös opiskelijoita ja laitoksen muuta henkilökuntaa. Niihin kohdistuva analyysi ja synteesi, mitä oletettavammin Aaltosen oma tutkimus, jäi kuitenkin kesken, kun Aaltonen menehtyi äkillisesti vuonna 1966.²³⁴

2.3 Kyselytoiminnan verkostot ja muodot kotiseututyön kentillä

Kotiseututyö ja siihen liittyvä kotiseututietoisuuden herättely on osa kansalaistoiminnan avulla tehtävää kansakunnan ja kansan luomisprosessia. Tässä luvussa tarkastelen sen sisältöjä ja muotoja kansakunnan ja kansalaisten keruuprosessien yhtenä kontekstina.²³⁵ Esko Aaltosen (1897–1966) kotiseututyö alkoi nuorena koululaisena luontohavaintojen keruulla ja laajeni pian nimistön ja kansanperinteen keruuksi. Räjähdysmäisen nopeasti kasvaneessa Forssan tehdasyhdyskunnassa työläisperheeseen syntynyt Aaltonen oli Forssan suomalaisessa yhteiskoulussa tutustunut suomalaiskansallisen herätykseen ja kotiseutuliikkeen päämääriin. Aaltonen kirjoitti ensimmäisen *Kotiseutu*-lehdessä julkaistavan artikkelinsa 18-vuotiaana, ja siinä ja *Lounais-Hämeen Kotiseutu- ja museoyhdistyksen vuosikirjassa* kymmeniä artikkeleita myöhemmin. 1910-luvulla Aaltonen vastasi kansatieteen professori U. T. Sireliuksen Kansallismuseolle laatimaan avioliittokäytäntöjä käsitelleeseen kyselyyn. Opiskeluaikoina Aaltonen osallistui sanastojen ja perinneaineistojen keruisiin muun muassa Hämmäläis-Osakunnan kotiseuturekillä ja 1930-luvulla hän tuotti itse kyselyitä Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran *Kansantieto*-lehtisen kautta.²³⁶

233 Kankaanpää 1990; Vehmas 1962.

234 Haavio 1966. Aaltosen Kotiseutuliiiton puheenjohtajana tekemän työn näkymistä sosiologian laitoksella on kuvannut mm. Erkki Asp 2004. Ks. myös Toivonen 2014; Asp 1967.

235 Haapala et al 2021, 178; Räsänen 1989; Mikkola 2009, 18–20; Anttonen, P. 2005, 50–66.

236 Kallio & Nieminen 1993. Sireliuksen vuosina 1912 ja 1914 toteuttamat kyselyt mainitsee myös Bo Lönnqvist 2016, 42.

Tiedusteluja Kansallisten tieteiden alalta -kyselysarjaa toteutettaessa vastaajakunta oli osittain olemassa. Toiminnan aloittaminen perustui kansantietoutta, kansanperinnettä, muistitietoa ja sen keruuta harrastavien verkostoon, jota Ilmar Talve luonnehti ”Aaltosen verkostoksi”. Monet 1950- ja 1960-luvun vaihteessa Turun yliopiston kyselytoimintaan osallistuneet ihmiset olivat suurelta osin vuonna 1897 syntyneen Aaltosen ikätovereita sillä vastaajien enemmistö oli syntynyt vuosien 1880–1910 välisenä aikana Kyselyvastaajat olivat miehiä ja naisia, jotka hankkivat tietoaan eri tavoin.²³⁷ He kirjoittivat ja muistelivat, mutta myös kysyivät, kuuntelivat, keskustelivat ja haastattelivat ja yhdistivät kokemustensa ja havaintojensa pohjalta muistiinmerkitöjään joko suoraan kyselyihin tai vastaisuuden varalle. Vastaajien tausta vaihteli, mutta keskeisin yhteinen tekijä oli maaseudulla vietetty lapsuus ja useimmilla aikuisuuskin. Monet asuivat kirjoittamishetkellä kaupungeissa tai taajamissa. Nopeasti teollistuvassa ja murroksellisessa yhdyskunnassa vietettyä lapsuutta on kuvattu Aaltosen keruutyön yhdeksi motivaatiotekijäksi.²³⁸

Työmuotoja ja niiden muutoksia samoin kuin vastaajille annettuja ohjeitakin voi katsoa Esko Aaltosen kotiseutuväelle kirjoittamien oppaiden avulla.²³⁹ Nuorison Liiton julkaisema *Kotiseututyön opas* ilmestyi kolmena versiona vuosina 1948, 1953 ja 1963. Näiden välissä vuonna 1960 ilmestyi kansatieteilijä Veikko Anttilan *Kotiseututyö tänään*. Sen julkaisi Otava kansalaisen vuosikirja -sarjassaan *Mitä Missä Milloin*. Oppaissa kansalaisia ohjattiin kyselyvastaamiseen yhteistyössä Kansallismuseon, Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran ja Työväenarkiston ja yleisesti muiden perinteentutkimusta harjoittavien laitosten tai arkistojen kanssa.²⁴⁰

Oppaiden konkreettisilla ohjeilla kotiseutujärjestöille ja kilpakeruiden harrastajille täsmennettiin, miten vastaamista kuului tehdä. Keruuyhteisöjen ja järjestöjen käyttöön tarkoitetuissa ohjeistuksissa käsiteltiin myös erilaisten tieteellisten metodien ja näkökulmien kehittymistä. Ohjeistukset olivat tär-

237 Räsänen 1989; 2005.

238 Kallio & Nieminen 1993. Käsitellen vastaajakuntaan liittyviä tietoja lähemmin luvussa 4.

239 Kotiseutututkimuksen keskusvaliokunta oli ennen vuotta 1917 julkistanut keskitetysti kyselyvihkosia ja siten auttanut muun muassa Kansanvalistusseuran ja muiden järjestöjen rinnalla myös Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Kansanrunousarkiston kokoelmien kertymistä. 1920- ja 1930-luvulla kotiseutututkimuksen keskusvaliokunta oli rajoittanut toimintansa aineiston keruuseen ja valinnut yhteistyökumppaneikseen osakunnat ja järjestöt, kunnes niiden keruutoiminta hiipui. Räsänen 1989, 146–152; Kurki 2002; Saarinen 2003; Mikkola 2009; 2013; Seppä 2015.

240 Aaltonen 1948a; 1953; 1963a; Anttila 1960.

keitä tiedeviestinnän muotoja, mutta lisäksi yleisten kotiseutuoppaiden pohjalta laadittiin usein yksityiskohtaisempia ja suoraan toteutuskelpoisia ohjelmia erilaisten järjestöjen tarpeisiin.

Perinne-, tiede- ja opintopiirien kenttä kattoi laajasti erilaiset puolue- ja kansansivistysjärjestöt. Olla Teräsvuori kirjoitti Opintotoiminnan Keskusliitolle vuonna 1949 opinto-ohjelman pieneen vihkoseen nimeltä *Ohjeita ja viitteitä Esko Aaltosen 'Kotiseututyön oppaan' opiskeluun*. Ensimmäisessä kokouksessa johdateltiin aiheeseen, mutta toinen opiskelukokous käsitteli aiheetta ”Tutkiva ja tallentava kotiseututoiminta”. Kokouksen kunnianhimoista sisältöä oli yritetty keventää, sillä ohjelmarunkoa rytmittivät yhteislaulut ja runoesitykset ja lukupiirin kaltainen Aaltosen kotiseutuoppaan ja muiden tekstien yhteisluenta. Niiden välissä kulkivat keskustelut, joihin oli johdateltu Aaltosen oppaan pohjalta laadituilla kysymyksillä. Kysymysten aiheet liittyivät laveasti katsoen osallistujien perinne- ja historiatietouteen. Keskusteluja viriteltiin esimerkiksi seudulla jo tunnetuista esineellisen ja henkisen perinteen kerääjistä sekä kunkin omassa kodissa, kenties ullakolla ajelehtimassa olevista historiallisista asiakirjoista. Kokouksesta vei suuren osan yleinen ympäristötietoisuuden herättely: ympäristön ja luonnonmaisemaa muuttaneiden tapahtumien muistelu sekä erityisten kalliorotkojen, pellon keskellä olevien suurten kivien muistelu, eläin- ja kasvilajien tunnistaminen ja muu luonnonympäristöön liittyvä keruutoiminta.²⁴¹

Kotiseututoiminnan tieteellisen tietoisuuden herättely ei toisin sanoen rajoittunut pelkästään kansallisiin tieteisiin, eikä toimintaa ollut vain Suomessa. Kyselytoiminnan käytäntöjen ja yhteistoimintamuotojen kiinnostuksen kohteena olivat ympäröivästä maailmasta ja luonnosta löytyvät ainekset paikalliskuvausten tapaan. Aikaisemmat kotiseututyön muodoista käydyt keskustelut auttavat hahmottamaan, miten tietoisesti kiinnostusta rajaten ja millaisilla tieteen ja järjestötyön verkostoilla ja roolijaoilla toimintaa kuitenkin käytännössä toteutettiin.²⁴²

Aaltosen oma rooli muuttui 1900-luvun alussa, mutta omat kokemukset lienevät yhdistäneen häntä ja muuta kotiseutuväkeä. Lisäksi hän saattoi eri yhteyksissä 1920-1950-luvuilla julkaisemillaan kirjoituksilla viedä aja-

241 Teräsvuori 1949, 10–12.

242 Talven tutkimuksellinen toimintakenttä oli vertailevassa tutkimuksessa ja eri Euroopan maiden, erityisesti Ruotsin ja Baltian maiden kansanperinteessä ilman näkyviä kansallishenkisiä painotuksia. Virossa Talve vaikutti sen sijaan myös kotimaataan ja kokemuksiaan kuvaavana kirjailijana. Talve 2004; Ruotsala 2021b.

tuksiaan kotiseututyön kentiltä edelleen maaseudulla asuville tai historiasta kiinnostuneille lukijoille. 1950-luvulla hän levitti tieteellisen työn muotoja, käsitteitä ja käytäntöjä Kotiseutuliiton johdossa ja sitä ennen Museoliiton valtuuskunnassa ja Talonpoikaiskulttuurisäätiössä, Kansatieteellinen Filmi Oy:n perustajana ja niin edelleen. Myös *Pellervo*-lehden numeroissa hän puuttui nimenomaisesti talonpoikaisen kulttuuriperinnön tulkintoihin. Kaikista näistä johtaa yhteyksiä, polkuja ja reittejä kyselytoiminnan eriaikaisiin muotoihin.

Kotiseutuliikkeen toimintamuodoilla voi nähdä olevan monia yhtymäkohtia kansalaistieteeseen.²⁴³ Kansalaistieteeksi (*citizen science*) on kutsuttu osin tai kokonaan kansalaisten, harrastajien ja maallikoiden tekemää tiedettä. Käytäntöjensä osalta se yhdistyy yliopistojen nykyisissä strategioissa painottuviin avoimen tieteen ja yhteiskunnallisen vuorovaikutuksen prosesseihin. Sekä kansalaistieteen että kotiseutuliikkeen parissa harjoitetun 'kotiseututieteen' toimintaa motivoi myös kiinnostus lähiympäristöön ja luontoon, eläimiin, kallioperään, maaperään ja niiden tarkkailuun. Tietämystä kerrytettiin tekemällä lajihavainnoja ja keräämällä näytteitä.²⁴⁴

1900-luvun alkuvuosikymmenten kotiseutuaate ja kotiseutuliikkeen varhaisvaiheet olivat Veikko Anttilan Turun yliopistossa tekemän kansatieteellisen lisensiaattitutkimuksen kohteina. Anttilan tutkimus liittyy 1900-luvun alkuvuosikymmenten kotiseututoiminnan organisoitumisen monitieteiseksi ja monialaiseksi lähiympäristöön kohdistuneeksi toiminnaksi. Anttila kuvaa myös aatteellisia päämääriä, jotka osaltaan innostivat kansalaisia kansakunnan kulttuuriseen ja tiedolliseen rakentamistyöhön. Etnologi Riitta Räsänen on Anttilan tutkimuksen pohjalta korostanut, että kotiseutuliikkeen kansanvalistustehtävä paikantui alkuun ennen kaikkea sivistyneistön projektiksi. Toiminta kytkeytyi kansallisten tieteiden ja yhdistysten muotoutumiseen ja siten moniin 1800- ja 1900-lukujen vaihteen kansanliikkeisiin, ruotsinkielisen ja suomenkielisen väestön keskuudessa ja myös kaksikielisissä järjestöissä.²⁴⁵ Kansallisiin järjestöihin osallistuvien toiminta oli myös hajautunut samanaikaisesti moniin eri yhdistyksiin, säätiöihin ja muihin aloittei-

243 Kansalaistieteestä Bonney et al 2019; Koskinen 2017, 1–2. Kotiseututieteen nimitys esiintyy kotiseutuliikkeen teksteissä, esim. Aaltonen 1953.

244 Harrastamisen motiiveista kansalaistieteessä Santaoja 2021. Valistuksen projektista ja hyödyllisen tiedon piireistä Ahokas & Räsänen-Schröder 2018, 7–10.

245 Räsänen 1989, 146–149; Korhonen 1989, 103–105. SKS:n ja Kansallismuseon keruu- ja kyselytoiminta museo- ja kotiseututyön toimintaympäristössä. Haltsonen-Tunkelo 1938; Kaukonen 1959; Räsänen, R. 144–145.

siin, kuten Esko Aaltosen toimintakin osoittaa. Myöhemmät, eri kenttätyöyhteyksissä ja arkistoissa tekemäni havainnot vahvistavat monien suhteiden ja kytkösten jatkuvan asukas-, kaupunginosa- ja kylätoiminnan nimissä ja muissa paikallisissa järjestöissä.²⁴⁶ Kotiseututyöllä oli ja on yhteyksiä moniin kansallisten tieteiden opetusohjelmiin ja instituutioihin, kuten paikallisten arkistojen, kirjastojen, museoiden ja lukuisten seurojen, opintopiirien ja koulujen toimintaan. Toiminta itsessään joko perustui tai loi uusia edellytyksiä erilaisille yhteistoiminnan muodoille ja luottamussuhteille.²⁴⁷

1900-luvun alkupuolella kotiseututyö auttoi nostamaan esille kansanperinteen merkitystä, mutta sille luotiin myös erilaisia uusia tieteellisiä, sosiaalisia ja kulttuurisia käyttöyhteyksiä. Kotiseututyöhön kuului kansaninnostaminen sekä historiatietoisuuden (muistitieto ja kansanperinne) ja kielen (kansanrunous ja kirjallisuus) edistäminen, ja ne kuten kirjallisuus ja elokuvatkin puolestaan vaikuttivat siihen, miten kotiseutua ja sen muuttamista ”luettiin”.²⁴⁸ Luettelo kasvaa, kun kotiseututyötä tarkastellaan eri näkökulmista. Kotiseututyön herättelemän tulevaisuus- ja historiatietoisuuden kautta ihmisten huomio kiinnitettiin kulttuuriperintöön ja siihen, miten lähiympäristöjen tarkkailusta voitaisiin tuottaa tarpeeksi uskottavia aineistoja eri aikojen tutkimusten tarpeisiin. Folkloristi Tuulikki Kurki on kuvannut menneiden maailmojen tulkintoja prosessina, jossa paikallisuus ja yhteisyys kontekstualisoituvat uusina arvonantoina, merkityksellistämisen tapoina ja käytäntöinä. Kansalliset tieteet ja kansalliset laitokset olivat, kuten edellä on mainittu, keskeisessä asemassa luomassa merkityksellisyyden kokemuksia. Suomenkielisen kirjoittamisen ja kirjallisuuden edistäjät tekivät erilaisia kansalaisten itseilmaisua ja individualistisuutta korostavia toimia ja yhteiskuntaan osallistumista mahdolliseksi.²⁴⁹ Merkityksellistämisen tavat ja merkityksellisyyden kokemukset liittyivät myös arvojen ja arvokkuuden kokemuksiin, omaehtoisten toimien ja erilaisten tunnustusten kautta.

Kotiseutuliikkeen keruutoiminta näyttäytyy sekä yksilöllisenä tiedollisena toimintana että keskenään varsin erilaisinkin intresseihin ja päämääriin. Ohjelmalliset yhteistoimintamuodot auttoivat lisäämään yhteenkuulu-

246 TYKL/spa/1236, Tpk, kylätoiminnan ja kotiseututoiminnan verkostoista. Vuosina 1996–1997 kiersimme Riitta Räsänen kanssa kylissä, joita kansatieteilijät olivat 1950- ja 1960-lukujen vaihteessa dokumentoineet. Tein myös omia haastatteluita varsinaissuomalaisissa ja pohjalaisissa kylissä. Ks. esim. Kirveennummi & Räsänen 2005.

247 Häikiö 1993, 26.

248 Räsänen 1989, 145.

249 Kurki 2004, 80-81; Ks. myös Mikkola 2013.

vuuden kokemuksia. Myös julkaisuihin päätyneillä kotiseutukuvauksilla ja paikalliskuvauksilla ja niiden sisältämällä retoriikalla pyrittiin innostamaan ihmisiä osaksi tiettyä aluetta, sen yhdistystoimintaa ja kansanliikkeitä, vaikka käytännössä voimakas aatteellinen paatos saattoi toimia myös toimijoita etäännyttäen.²⁵⁰ Kotiseutuliiikettä tukevia tieteellisiä toimijoita olivat esimerkiksi Suomalainen Tiedeakatemia ja yliopistot, yliopistojen osakunnat, paikalliset nuorisoseurat ja kansallisella tasolla Kansanvalistusseura. Tiedekatemian merkitys Keräilytoimiston perustamisessa on käynyt ilmi aikaisemminkin, mutta myös ylioppilaiden kotiseuturetket ja heidän julkaisemansa kotiseutukuvaukset auttoivat silloittamaan verkostomaisia kytköksiä ja toiminnan rakenteellisia edellytyksiä, joihin myöhempi, tässä tutkimuksessa tarkasteltu kyselytoiminta saattoi kiinnittyä. Verkostojen ylläpito ja arkielämän todellisten vuorovaikutussuhteiden mahdollinen keskittyminen ovat kysymyksiä, joihin liittyy etnografista problematiikkaa ja sekä sosiologiaa että kansatiedettä kiinnostanutta kohtaamisen ontologiaa. Tätä ontologiaa on lähestytty myöhemmin fenomenologispainotteisilla tutkimuksilla ja elettyjä kokemuksia tarkastellen. Huomion kiinnittyy siinä ihmisenä ja jossain paikassa ja suhteissa olemiseen sekä siihen kysymykseen, millaisista tavoista ja käytännöistä toiminnan arvot ja merkitykset saavat kulloinkin merkityksensä ja mitä niillä tehdään.²⁵¹

1930- ja 1950-luku olivat kotiseututyön nousuaikaa, ja ne olivat myös kyselytoiminnassa näkyviä toimeliaisuuden keskittymiä. Ruotsissa kyselyiden huippuhetket ajoittuvat joitakin vuosikymmeniä aikaisemmaksi.²⁵² 1960-luvun keskusteluista ja kyselyaineistoista tunnistan tarpeen korostaa kotiseutuyhdistysten tekemää työtä myöhemmin omaksi matkailu- ja kulttuuritoimialakseen kehittyvällä alueella. Esimerkiksi Veikko Anttila kuvasi *Kotiseututyö tänään* -julkaisussaan kansankulttuurin pohjalta laadittujen ohjelmistojen viemistä osaksi juhlien järjestämistä, vieraanvaraisuutta ja yleisötyötä, ja Kustaa Vilkuna pohti kulttuurityön organisoimista osaksi kuntien työtä.²⁵³

250 Paikalliskuvauksista mm. Adolfsson 2000; matkakuvausten retoriikasta Löfgren 1990; Lindh 2020; Räsänen 1989, 145.

251 Kallberg 2022 tarkastelee Tiedusteluja kansallisten tieteiden alalta -kyselyä n:o 17 ja 18. Ks. suhteista myös Karvonen 1999, 96, joka viittaa kohtaamisen ontologialla Heideggerin (1987) ja Merleau-Pontyn (1986) tutkimuksiin.

252 Ks. Männistö-Funk 2014. Uppsalan kyselyistä Lilja 1995 ja 1996. Ammattiryhmien kyselyitä toteutettiin erityisesti 1940-luvulla. Nilsson 1996.

253 Anttila 1960, 63–66; Vilkuna 1966, eripainos *Kotiseutu*-aikakauslehdestä.

Ketkä kotiseututyön kentällä kohtasivat ja miten? Ja miten yhteiskunnassa ja esimerkiksi kansakäsityksissä ja tutkimusmetodiikassa tapahtuneet muutokset näkyivät kentällä? Riitta Räsänen mukaan varhainen kotiseuduntutkimuskin oli sisältänyt jännitteitä siinä, kenen arvioitiin olevan kelvollinen yhtäältä havainnoimaan ja toisaalta tutkimaan ympäristöään. Kansan aktivoiminen oli sivistyneistön moraalinen valistus- ja opetustehtävä, joka edellytti uskoa ja luottamusta ”kansan kykyyn toimia ympäristönsä havainnoijana”. Kun tieteellisyyden, tieteellisen toiminnan ja tulosten kriteerit ja vaatimukset lisääntyivät tai tarkentuivat, se voimisti tiedemiehen roolia. Olennaista on se, että tässä vaiheessa huomio kiinnitettiin ennemminkin työn organisoimiseen kuin siihen, miten kerätty aineisto voitaisiin saada vastaamaan paremmin tutkimuksen kriteerejä.

Päädettiin siihen, että kotiseuduntutkimuksen organisaation päätehtävä oli aputyövoiman hankkiminen tiedemiehille ja koko maata kattavan verkoston luominen, joka antaisi vastauksia esitettyihin kysymyksiin.²⁵⁴

Jyväskylän yliopiston museologian professori Janne Vilkun mukaan Esko Aaltonen ja Kustaa Vilkuna olivat ottaneen vuonna 1908 perustetun ja 1930-luvulla lakkautetun Suomen Kotiseutututkimuksen Keskusvaliokunnan julkaisutehtävät vuodesta 1939 toimineeseen Talonpoikaiskulttuurisäätiöön sen perustajajäsenenä. Aaltonen toimi Talonpoikaiskulttuurisäätiön puheenjohtajana ja *Kotiseutu*-lehden päätoimittajana ja toimittajana ja kirjoitti ja esitelmöi toisen maailmansodan jälkeen monista kotiseututyön uudelleen organisoimiseen liittyvistä kysymyksistä.²⁵⁵ Sodanjälkeinen kotiseutuliikkeen uudelleenorganisointumisen liittyi Suomen jälleenrakentamiseen. Kotiseutuliike tuli paikkaamaan isänmaallisesti aktiivisten ihmisten kaipaamaa toiminnallista aukkoa. Kansatieteen professori ja akateemikko Kustaa Vilkuna muisteli vuonna 1979 sotien jälkeistä tilannetta seuraavasti:

Kun syysmyöhällä 1944 jouduttiin lakkauttamaan valtakunnallisia järjestöjä, kuten suojeluskunnat, Lotta Svärd ja aseveliyhdistykset, niin etenkin maaseudulla vapautui runsaasti osallistuvia, aktiivisia kansalaisia yhteisrienoista, mikä tuntui kohtalokkaalta, kun muutenkin mielialat olivat lamassa. Allekirjoittanut oli yksi niistä, jotka pyrkivät löytämään näille voimille uutta innostavaa tehtävää. Ryhdyttiin perustamaan kotiseutuyhdistyksiä ja pitäjäseuroja innokkaimpana vetäjänä Talonpoikaiskulttuurisäätiö ja sen puheenjohtaja Esko Aaltonen.²⁵⁶

254 Räsänen 1989, 149-151. Ks. esim. Heigl et al 2019, kansalaistieteen käsikirja.

255 Vilkuna, J. 2019, 10; Aaltonen 1946.

256 Räsänen 1989, 153-154; Vilkuna 1979, 153-156; Turunen 2004.

Vilkunan mainitsema välirauhansopimus ehtoineen myllersi kansallisten tieteiden kotiseutuyhteyksiä ja kotiseututoiminnan kenttää.²⁵⁷ Riitta Räsänen ja Harri Turusen mukaan uutta oli se, että kansallisten ja nationalististen ihanteiden sijasta oli sopeuduttava uuteen poliittiseen järjestykseen. Uuteen tilanteeseen kuului paikallisten valtasuhteiden näkökulmasta esimerkiksi ulkopuolinen siirtoväki, palveluiden ja liikkumisen lisääntyminen ja työväestö.²⁵⁸ Vuonna 1950 Suomen maatilat olivat pääosin pienviljelmisiä, sillä siirtoväen ja rintamamiesten asuttaminen oli vähentänyt suurtilojen osuutta entisestään. Läheskään kaikki eivät kyenneet tulemaan toimeen ilman muualta hankittavia lisäansioita. Muuttoliike taajamiin ja kaupunkieihin tuli seuraavina vuosina kiihtymään, ja ”nuorison maaltapaon hillitsemiseksi” tarvittiin uusia toimintaideoita.²⁵⁹

Vuonna 1949 Lounais-Hämeen Pirtillä perustetusta Kotiseutuliitosta tuli kotiseututyötä tekevien ja paikallisten ja alueellisten piirteiden pohjalta kansallisesta kehityksestä huolehtivien järjestöjen keskuselin.²⁶⁰ Vuonna 1963 Esko Aaltonen kuvaa 1950-luvulla alkanutta aikaa uusimman kotiseututyön oppaan viimeisillä sivuilla kotiseututyön uudeksi vaiheeksi. Aaltonen yhdisti kotiseutuliikkeen konkareilta, Julius Ailiolta ja Gunnar Suolahdelta, perityn ”avartuvan” ”sosiaalisen näkemyksen” kansasta ja sen tehtävistä niin kutsutun ”kotiseudunhoidoksi”, josta Aaltonen pohti lopuksi osana eräänlaista kotiseututiedettä, vaikkei se tieteellisiä tunnusmerkkejä täyttäneenkään.²⁶¹

Aaltosen hahmottelemaan ”uuteen sosiaaliseen näkemykseen” kuului olennaisesti ”mm. sosiologisen kenttätönnön vetäminen kotiseudullisen keräyksen ja tutkimuksen piiriin sekä muun toiminnan ohjaaminen uudenaikaisen kotiseututyön, ns. kotiseudunhoidon alalle”. Kotiseudunhoito määrittyi panostuksena luontoon, ympäristönsuojeluun ja kulttuurimaisemaan, ennen kaikkea kotiseudun viihtyvyyteen ja vetovoimaisuuteen. Asuinympäristön siistimishankkeet ja muut toimet ”maaseudun kasvojen pesemiseksi” saivat

257 Vilkuna 1979, 181.

258 Turunen 2004; Räsänen 1989, 156–157.

259 Niemelä 2008, 138–139; Perinteellisen maaseutukulttuurin kohtalo. Komiteamietinnöstä Maalaiskulttuuri ja maaseudun väestön asema Suomessa, 1956

260 Kotiseutu-lehti siirtyi Kotiseutuliiton haltuun. Kotiseutuliiton tavoitteita ja sääntöjä ja kotiseututyön muotoja on eri vuosikymmenillä uudistettu ja monimuotoisuutta lisätty, mutta ei radikaalisti: Janne Vilkunan mukaan ”liitto perustettiin aikanaan sellaisiin tarpeisiin, jotka ovat säilyneet yhteiskunnan muutoksesta huolimatta 70 vuotta”. Vilkuna, J. 2019, 9–13.

261 Aaltonen 1963, 22, 127–128.

1940-luvun lopulla ja 1950-luvulla pontta lähestyvistä olympialaisista. Viimeinen vaihe vie sosiologiaa ja tulevaa tieteidenvälistä suunnittelutiedettä muistuttavia aihioita kentälle.²⁶² Ohjelma muistutti strategiaa, jolla oli selvät tavoitteet. Strategian eri osa-alueet olivat esillä jo vuonna 1953, jolloin Aaltonen hahmotteli, miltä kotiseututyön avulla toteutettava sosiaalipoliittinen ohjelma voisi näyttää:

Pulmaksi jää, kuinka pitkälle kaupunkilaistumista kohti maaseudulla elävät ihmiset voivat mennä joutumatta väistämättömään ristiriitaan niiden perusarvojen kanssa, joihin maatalouskulttuuri vaatii heidät suuntaamaan toimintansa ja kehityksensä. Yhtä mieltä oltaneen kuitenkin tästä: uusi maalaiskulttuuri on rakennettava siltä pohjalta, että maalaiselämän tarjoamat edut säilytetään mahdollisimman suuressa määrin ja että maaseudun varjopuolista johtuvat seuraukset poistetaan niin tehokkaasti kuin suinkin voidaan. Yhteiskuntatieteilijät esittävät sosiaalipoliittiseksi ohjelmaksi sen, että asuminen maaseudulla on tehtävä yhtä viihtyisäksi – vaikka vähän toisin keinoin kuin kaupungissa asuminen. Tässä pyrkimyksessä avautuu kotiseudunhoidolle avara työmaa. Kotiseutuväen tehtävänä on siis muokata ympäristöään ja suunnitella sen tulevaisuuttakin, niin että kotiseudun asukkaiden hyvinvointi ja viihtyvyys lisääntyisivät. Siksi on luonnollista, että kotiseututyölle eivät taloudellisetkaan asiat ole vieraita, ei edes sellainen nykyaikainen tehtävä kuin aluesuunnittelu. Siinä valvotaan seudun kulttuuriarvojen säilyttämistä, mutta myös avarretaan kotiseudun aineellisia mahdollisuuksia ja järjestetään elinkeinollisia laitoksia, kulkuväyliä jne.²⁶³

1950-luvulla paikalliset instituutiot ja kokonaisuudet kiinnitettiin yhä tiiviimmin valtion ohjaukseen ja valtiollisten instituutioiden merkitys kasvoi. Sami Moisio on kuvannut hajautetun hyvinvointivaltion rakentamista aktiiviseksi prosessiksi, joka kulminoitui juuri 1950- ja 1960-luvun vaihteessa valtion lukuisten maaseudun kasvukeskuksiin tekemien investointien kautta. Talonpoikaisuus oli hahmottunut osana sääty-yhteiskunnan perustaa. Sotien ja kansainvälisten muutosten myötä erilaiset väestöryhmät tulivat näkyväksi ja uusi sosiaalinen näkemys edellytti tämän prosessin seuraamista ja väestöryhmien keskinäisten suhteiden paikantamista koko ajan uudestaan. Helsingin yliopiston kansatieteen professori Hanna Snellman on kuvannut talonpoikaisuudelle kansallisen sivistyksen kehittämisen prosessissa annettua merkitystä kansakunnan henkisen mahdin valamistyönä, joka käynnistyi jo ennen toista maailmansotaa, valkoisen Suomen pohjalta. ”Terveen valtion ydin” oli siinä keskeisessä osassa.

Hajautetun hyvinvointivaltion valtiomuodostuman rakentaminen, keskusjohtoinen aluesuunnittelu ja paikallisen ulottuvuuden kansallistami-

262 Aaltonen 1963, 178.

263 Aaltonen 1953, 31.

nen sisälsivät kaikki jännitteisiä prosesseja, ja jo sana ”valtio” edusti Aaltoselle ainakin jossain määrin negatiivista ilmausta kaupunkilähtöisenä valtakonstellaationa, paikallisen ja itsenäisen talonpoikaisuuden vastakohtana.²⁶⁴ Kotiseututoiminta tarjosi keinon edistää tai vaalia vaihtoehtoisia jäsenyyksiä, jollei muuten niin pysäyttämällä hidastamalla tiettyjen ilmiöiden häviämistä, tallentamalla muistin ja arjen elettyjen tilojen kokemuksia ja tuottamalla niistä eri tilanteisiin sopivia symbolisia representaatioita.

Kotiseutuliikkeen tutkijat Riitta Räsänen, Harri Turunen ja Janne Vilkkuna ovat korostaneet tutkijoiden ja kansalaisten yhteistoimintaa ja sen merkitystä paikkakunnan kotiseutu- ja historiatietoisuuden lisääntymiselle. Janne Vilkkuna painottaa Räsästä ja Turusta voimakkaammin jatkosodan jälkeisen kotiseututyön ja sen uuden toimeliaisuuden kansaa yhdistämään pyrkivää ja epäpoliittista luonnetta. Kotiseututyön yhtenä olennaisena osana oli ihmisläheinen ja konkreettinen toiminta muun muassa ympäristön viihtyisyyden ja historiallisen kulttuuriympäristön hyväksi. Käytännössä ihmiset saattoivat hyvinkin omaehtoisesti kanavoida toimintaa oman asuinympäristön näkökulmasta kiinnostaviin ja yhteisesti valittuihin kohteisiin.²⁶⁵ Toisaalta ihmisten innostusta pyrittiin ohjaamaan kilpailuilla ja kampanjoilla tiettyihin kotiseudun näkökulmasta merkittävinä pidettäviin kysymyksiin. Viihtyisyyden ja esteettisen ulottuvuuden ja ympäristötyön rinnalla kulkee siten aloitteita, jotka kytkevät esimerkiksi menneiden kansantapojen vaalimiseen tai kansan sivistämiseen ja koulumiseen, ja siten myös toimijoita paikantavaan mikropoliittikkaan tai esimerkiksi kulttuuri- ja sosiaalipoliittikkaan.²⁶⁶

Kotiseutuyhdistysten keruutoiminta muodosti oman kotiseututyön haaransa. Kansatieteen professori Kustaa Vilkkuna kuvasi kotiseutuyhdistysten tutkimustyön olleen pitkään ”aniharvan innostuneen yksityisen, usein hiukan originellin idealistin, hyvän ihmisen, hallussa”. Kansalaisten tutkimuksellisia panostuksia säätelivät monet tiedepoliittiset tekijät ja se, miten kansan tekemä tieteellinen työ puolestaan paikantui arvostukseltaan ja tavoitteiltaan muuttuvien kansallisten laitosten yhteyteen. Kun kotiseututyön yhteisöllistä pohjaa haluttiin laventaa, jäi tutkiva ja tallentava toiminta kenties entistä enemmän syrjään. Elämyksellisten tapahtumien kautta voitiin

264 Moisio 2012, 153–154; Snellman 1997, 25–26.

265 Vilkkuna, J. 2019; Turunen 2004; Räsänen 1989; Riukulehto 2017.

266 Tuomaala 2004; Snellman 1996 kirjoittaa talkoista ja kansanperinteen käytöistä.

pyrkii turvaamaan kotiseutuyhdistysten toiminnan jatkuvuutta ja uusiutumista.²⁶⁷

Kotiseututyö demokratisoituvassa yhteiskunnassa

Monien sotaa edeltäneen sukupolven edustajien kuten Esko Aaltosen ja Kustaa Vilkunan maailmankuva oli vielä rakentunut talonpoikaisen Suomen ja talonpoikaisen kansan perustalle. Siinä asetelmassa talonpoikaisella kylämuodolla nähtiin olevan symbolista merkitystä välittäjänä maaseudun ja kaupunkien vuorovaikutuksessa. Myös Riitta Räsänen liittyy 1930- ja 1940-luvulla aktiivisesti toimineen tutkijasukupolven omaksuman tehtävän siihen, miten suomalaisuus tuli paikantaa ”suomalaisen talonpojan elämämuodon kautta kansallisen kulttuurin osaksi”.²⁶⁸ Monet keruutyötä vuosikautia harrastaneet kansankerääjät olivat jakaneet edellisessä luvussa kuvatun talonpoikaisen arvomaailman, tulleet ammattimaisiksi kansankuvaajiksi ja osallistuneet tutkijoiden rinnalla kotiseutujulkaisujen tuottamiseen. Sivistyneistön kansansivistysprojektit kietoutuivat suomalaisen kansallisvaltion kansallisen kulttuurin järjestelmään hyvin tiiviisti.

Kustaa Vilkun kuvaamissa sodanjälkeisissä käännteissä kuvastui kuitenkin kotiseututyön uudelleenorganisoinnin prosessi. Oli otettava huomioon kaupungin asukkaat, teollisuus, joka laajeni maaseudulle ja taajamiin kuten työväestökin, muuttaen maaseudun poliittisia valtasuhteita. Kulutusikäyttäytymistä muutti myös elintason nousu ja uudet kulttuuriset virtaukset ja kulutushyödykkeet, sekä muutosten vaikutukset ihmisryhmien keskinäisille suhteille ja valtasuhteille laajemminkin.

1950-luvulla eli ennen Suomeen muuttamistaan Ruotsissa asunut virolaistaustainen Ilmar Talve ei osallistunut Suomessa kotiseututyöhön, kylätutkimuksiin kylläkin. Teollistumisen murros ja vaikutus suomalaiselle kansankulttuurille nousee merkittävimmäksi aiheeksi Ilmar Talven monissa tutkimuksissa, ja myös Anttilan aloitteesta käynnistetyssä, 1960- ja 1970-luvun vaihteessa toteutetussa Turun yliopiston kylätutkimusohjelmassa. Ihmiset muuttivat työn perässä tai siirtolaisina uusille asuinsijoille. He myös paikantivat ja kiinnittyivät uuteen kotiseutuun, tai etsivät kenties aktiivisesti juuriaan. Kotiseututyön laajentaminen, josta edellisessä luvussa kirjoitin, oli

267 K. Vilksuna 1966, 205–208. Ks. myös Kustaa Vilkun vuonna 1969 kirjoittama artikkeli Yhteiskunnan loimet ja kuteet. Julkaistu kokoomateoksessa Vilksuna, K. 1989.

268 Aaltonen 1963; Räsänen 1989, 153.

reaktio tarpeeseen tavoittaa entistä useampia ihmisiä heidän ”paikallisista” lähtöalueistaan huolimatta. Juuriin ja paikannuksiin liittyi kuitenkin tunteita, jotka motivoivat usein perustamaan uusia omannäköisiä yhdistyksiä ja vaaliin lähtöalueiden identiteettiä.²⁶⁹

Euroopassa muuttoliikkeen katsottiin tuottaneen myös siirtotyöväen eli työperäisen maahanmuuton ongelmia. 1960-luvulla ne vaikuttivat sveitsiläisen kansatieteen (*Volkskunde*) professorin, kansatieteilijä Richard Weissin arvioinneissa siitä mitä kansatieteen tulisi jatkossa olla. Weissin pohdinnat etnologian mahdollisuuksista lähestyä moninaistuvan kansakunnan kysymyksiä johtivat hänet samankaltaiseen metodologiseen uudistustyöhön, johon professori Sigurd Erixonkin oli ryhtynyt liikkuvan ja ”elävän perinteen” käsitteellään. Se koski tieteenalan ontologisia sitoumuksia sekä ethnos- ja kansakäsitteiden mahdollisia rasitteita ja lisämerkityksiä. 1960-luvulta peräisin olevan tarinan mukaan Richard Weiss oli jopa esitellyt kollegoilleen näkemäänsä unta, jossa tieteenala oli saanut uuden nimen. Aamulla uusi nimi oli kuitenkin unohtunut.²⁷⁰

Richard Weissin unessa kokema tieteenalan nimenmuutos kertoo yhteiskunnan muutoksista ja paineista uudistaa etnologian tutkimusalaa.²⁷¹ Sosiologian professori Pertti Alasuutarin mukaan suomalaista kansaa kuvaamalla sivistyneistö tuli määrittäneeksi suomalaisuutta laajemminkin, ja sen seurauksena tulkintojen konteksti mutkistui. Kuvauksesta tuli sivistyneistölle sekä tehtävänanto että tehtävän oikeuttamisen peruste samalla kun sivistyneistö saattoi kuvausprosessinsa kautta uusintaa kansaa koskevaa määrittelyvaltaansa. Kohteen ja kuvaajan välisessä suhteessa oli ”tultu tuottaneeksi sellainen sivistyneen puhujan ja toimijan asema, joka on rahvaan yläpuolella, ja jota voidaan tavoitella.”²⁷²

Demokratisoitumisen prosessiin liittyi tavoitteita kaventaa eroja ja tuottaa lukutaidon, koulutuksen tai kansanvalistuksen kautta pääsy sosiaalisen nousun piiriin. Prosessi kuva modernin valtiokehityksen ideaaleja, joiden mukaan oli lisättävä kansalaisten mahdollisuuksia kuvitella, tavoitella ja

269 Kylätutkimusohjelmasta Tommila (toim.) 1980; Leinamo 2002.

270 Kuhn 2015, 80–85; Anttila 1997; Suomessa Richard Weissin ajatukset tulivat laajemmalle yleisölle tutuksi Aaltosen Pellervo-lehdessä julkaisemien yleistajuisten tekstien kautta. Niistä on julkaistu valikoima vuonna 1964. Aaltonen 1964. Ks. myös Gyr 2009.

271 Sääskilähti 1997; Knuutila 2011.

272 Alasuutari 1996, 228. Muuttoliikkekin oli osa demokratisoitumisprosessia, samoin sosiaalinen nousu, jonka edellytyksiä käsiteltiin sekä sosiologiassa että kansatieteessä. Allardt 1950; Räsänen 1989, 152–153.

myös toteuttaa unelmiaan ja samalla osallistua paremmin myös valtion kehittämiseen.²⁷³

1920- ja 1930-luvulla Esko Aaltonen oli osallistunut Kokoomuspuolueen alla toimineen Forssan kansallisseuran johtokuntaan. Tieteen popularisoijana tunnettu Aaltonen oli tuttu nimi myös lehden Radionurkassa julkaisemissa Suomen Yleisradion ohjelmatiedoissa. Suomen kulttuurihistorian alaan kuuluvia radioesitelmiä oli vanhan kansan kyläelämää ja esimerkiksi luontosuhteita kuvaavista aiheista. Vaihtoehtoisia arvonantamisen ja merkityksellistämisen prosesseja, tapoja ja käytänteitä oli myös siinä, miten moninaisilla tavoilla tutkijat itsekkin sijoittuivat kiinnostustensa kautta poliittiselle järjestökentälle ja puolueisiin, ja miten se kytkeytyi heidän tieteellisiin intresseihinsä.²⁷⁴

1950-luvulla ja 1960-luvulla poliittinen ja tutkimuslaitosten tilanne oli muuttunut kansakäsitteen saamien ideologisten konnotaatioiden kautta. Toisen maailmansodan jälkeistä ”Hitlerkauden konkurssipesää” – Ilmar Talven nimitystä käyttäkseni – oli mahdollisesti puitu. Keskustelut 1900-luvun sodista, väkivaltaisista yhteydenotoista – luokkayhteiskunnasta, kansalaisodasta ja muista kansakäsitteeseen vaikuttaneista kokemuksista – alkoivat 1960-luvun alussa tulla näkyviin ja vaikuttaa kansallisten tieteiden tutkimusaloitteisiin.²⁷⁵

Kansalaisia avoimesti ja kuitenkin suhteellisen varovaisesti lähestyvää kotiseutuohjelmaa voi tarkastella Veikko Anttilan *Kotiseututyö tänään* -julkaisun kuvaamista kotiseututyön asetelmista. Pieni opus kuvaa kotiseututyön kenttää ja luettelee sen työmuotoja kuten kyselyvastaamista kansatieteen näkökulmasta. Se on julkaistu vuonna 1960 eli seitsemän vuotta Aaltosen kotiseutuoppaan toisen painoksen ilmestymisen jälkeen ja muutamaa vuotta ennen Aaltosen vuoden 1963 uusintapainosta, jossa hän teki kotiseutuohjelmaan ja kotiseutuoppaaseen suuria muutoksia. Aaltosen ja Anttilan välil-

273 Modernisoitumisen prosessit kietovat yhteen eri aikaisia aatteellisia, sosiaalisia ja teknologisia, kansallisia ja paikallisia muutosten prosesseja ks. esim. Stark, L. 2006; Stark, E. 2006; Mikkola 2009; Männistö-Funk 2014; Laine 2016, 167–170.

274 TYKL/spa/1236, maaliskuu 2023. Turussa julkaistu Uusi Aura julkaisi säännöllisesti uutisia edustamansa Kansallisen Kokoomuspuolueen toiminnasta. Esimerkiksi Uusi Aura 25.3.1930 mainitsee Aaltosen tulleen valituksi Forssan Lehden toimituksessa pidetyssä kokouksessa. Aaltosen aatteellinen ja poliittinen toiminta 1930-luvulla Mikkola 2009, 72–84; Aaltonen, M. 1993a.

275 Peltonen 1996; Kansatieteessä Teppo Korhosen ja Matti Räsänen toimittama *Kansa kuvastimessa* -julkaisu ilmestyi professori Veikko Anttilan 60-vuotispäivän kunniaksi vuonna 1989.

lä ei näyttäisi olevan suuria eroja, ja Anttilan *Kotiseututyö tänään* -opuksen todetaankin keskittyvän ”kysymyksiin, joiden suhteen esiintyy eniten epäselvyyttä”. Anttila mainostaa tässä laajalle levinneessä *Mitä - Missä - Milloin* -kansalaisen vuosikirjan lisäosassa historiapainotteisen kotiseututyön harrastusalan elinvoimaa ja kansanvalistusaatteen pyrkimyksiä. Anttila viittaa myös kehitysojasta periytyvään optimismiin tiedon ”ihmistä jalostavista ominaisuuksista”. Toisena lähtökohtana on ”tieteellisen työn demokratisoiminen: tavallinen kansanmies ja -nainen kelpaa työskentelemään tieteellisen työn raivioilla, joilla kaivattiin paikallisia olosuhteita ja kulttuuriperinnettä tuntevia muistiin merkitsijöitä.” Nämä olivat linjassa Aaltosen ajatusten kanssa, ja joitakin vuosia myöhemmin kotiseutuliikkeen historia tuli Anttilan Turun yliopiston kansatieteen oppiaineessa tekemän lisensoitettujen aiheeksi.²⁷⁶

Kotiseutuliikkeen varhaisiin sisältöihin ja 1950-luvun ja 1960-luvun vaihteessa kirjoitettuihin oppaisiin liittyi monia ristiriitaisia tavoitteita. Osin ne olivat tuttuja paljon myöhemmän kansalaistieteen parissa nostetuista kysymyksistä. Yksi kysymys oli miten tasapainotella tieteelliseen tutkimukseen ylhäältä ohjautumisen ja toisaalta eri järjestöjen tekemien kansanvalistusprosessien ja itseoppineisuuden projektien välillä. Lisäksi ne herättivät kysymyksiä siitä, miten laajentaa osallistujajoukkoja ja omaehtoisuutta tiettyjä aikaisemmin omaksuttuja tieteellisiä kriteerejä tai uusia tiedon intressejä heikentämättä.²⁷⁷

Anttila lähestyi kotiseutuliikettä isänmaallisen mielen herättämisestä ja routavuosisista ja uumoili Aaltosen tapaan kotiseututyön muuttavan luonnettaan ”arvattavasti entistä enemmän sosiaaliseen suuntaan.” Kirjaa voikin lukea tarvittavista muutoksista viestivänä siltana Aaltosten 1953 ja 1963 opaiden välisessä ajassa ja tilassa. Olympia-aate on yhä päässyt mukaan, sillä keräystyö oli kilpailusuoritus, johon sovellettiin urheiluretoriikkaa:

Suomi on urheilun maa. Maailmanennätyksiä voi kuitenkin saavuttaa myös hengen kentällä, ja Suomella on silläkin merkittäviä saavutuksia, ainakin kansalaisten vapaaehtoiseen harrastukseen perustuvan muistitietokeräyksen alalla.

Uusien vastaajien suostutteluun yhdistettiin myös raivaushenkeä, sillä kyselyihin vastanneita kutsuttiin Suomen kotiseututyön ”uranaukaisijoiksi”. Kulttuurisen murroksen näkökulma oli taustalla, sillä taisteluhenkeä luotiin tilannekuvalla, jossa yhtenäiskulttuuri on peittämässä alleen maakunnallisen

²⁷⁶ Anttila 1960, 6–9

²⁷⁷ Räsänen 1989.

ilmeen. Erityistä ja omaleimaista paikallista tietoutta saadakseen oli mentävä pienempiin kokonaisuuksiin ja kerättävä muistitietoa pitäjistä, kylistä, asutuskeskuksista ja työväestön eri ammattiryhmistä.²⁷⁸ Modernit ilmiöt sen sijaan nähtiin kaikille yhteisinä asioina: ”Kaikkialla voidaan kysellä kaupan, liikenteen ja teollisuuden vaikutusta ihmisten elämään.”²⁷⁹

1960-luvulla julkaistuissa kotiseutuoppaissa tulee vahvasti esiin pyrkimys yhdistää kotiseututyön keruu- ja tiedonkäsittelyprosessit tiukemmin oman paikkakunnan paikallishistoriaan. Käytännössä se oli talojen ja sukujen historiaa yhdistettynä varsinaiseen sukututkimukseen eli genealologiaan. Suvun tietoja, kiinnostavia henkilökuvia, paikallistarinoita ja muita paikallistasolta saavutettavissa olevia tietoja käsiteltiin pitäjätasolla.²⁸⁰

Pitäjäseurat olivat keruutyön organisoimisen näkökulmasta tärkeä toimijaryhmä ja niiden yhteyteen, sekä maalaiskuntiin että kaupunkiin perustettiin omia kotiseutuarkistoja. Sen sijaan tässäkin tutkimuksessa käsiteltävien kansallisten arkistojen eli tieteellisten keruuarkistojen asema kuvattiin kotiseututyön ”keskusarkistoina”. Keskusarkistoilla oli omat vakiintuneet lehtisensä ja kerääjäkuntansa, mutta myös aikaisempaa tiukemmat kriteerit sille, mikä oli tieteellisesti arvostettua paikallista tietoa ja kuka sitä saattoi tuottaa. Anttilan mukaan tiedon tuottajan ”tulee mieluummin olla paikkakunnalla syntynyt tai ainakin pääosan siellä asunut henkilö, jolla on harrastusta tämäntapaisiin asioihin.” Anttila mainitsee pitäjäseurojen omat aineistonkeruut ja muistuttaa toisinaan myös siirtoväen merkityksestä osana paikkakunnan historiaa: ”Kerääpä pitäjäseura muistitietoa kilpailen tai ei, ei olisi unohdettava, että paikkakunnalla saattaa asua ’paljasjalkaisten’ asukkaiden lisäksi myös Karjalasta muuttaneita siirtolaisia.”²⁸¹

Tiedonkeruun organisoimisessa korostui käytännönläheisyys. Viittaukset tieteeseen käsittelevät lyhyesti tieteellisen työn paikallista ja historiallista ulottuvuutta, ”kotiseudunhoitoa” (*hembygdsvård*). Se Anttilan mukaan Ruotsista peritty ja 1950-luvun puolivälistä alkaen käytössä ollut yhteisnimitys luonnonsuojelun ja kotiseututyön alaa koskevalle työlle mitä erilaisimmissa järjestöissä. Kotiseututyöhön kuului muistitiedon keräys, rakennusperinteen ja nimistön vaaliminen, valokuvaus, kotiseutuarkistot ja

278 Aaltosen tavoin ja häneen viitaten Anttila korosti kotiseututyötä kansalaissopua edistävänä ja ihmisiä toisiinsa lähentävänä työmuotona. Anttila 1960, 7-9, 14.

279 Anttila 1960.

280 Anttila 1960, 7, 35–61; Räsänen 1993.

281 Anttila 1960, 50–52.

kotiseutujulkaisut. Ne kaikki yhdistyivät tieteelliseen tutkimustyöhön aktiivisesti mainostettujen muistiorganisaatioiden tiedustelujen ja muiden kilpikirjoituskyselyiden kautta.²⁸²

Kentän toiminnassa korostuvat paikallisen tiedon käyttöyhteydet. Anttilan käsittelyssä tulee esiin aikaisemmin mainittu kotiseutuyhdistysten toiminta paikkakunnan juhlien- ja matkailupalveluiden tuottajana. Hyvien juhlien järjestäminen edellytti kotiseututietoa, ja siksi oli tunnistettava paikkakunnan nähtävyydet ja erityispiirteet. Kotiseutuaktivisteilla ja heidän kirjoituksillaan oli merkittävä välittäjärooli. Arvokkaiden kotiseudun merkkipaikkojen tunnistajien työtä palkittiin osana Kotiseutuliiiton ja Talonpoikaskulttuurisäätiön ohjelmaa, ja usein kyse oli sukutalojen sukutilaviireistä ja kunniakilvistä.²⁸³

Anttila antoi omissa *Kotiseututyö tänään* -julkaisussaan tiivistetyn esityksen nimenomaan Aaltosen johdolla etenevästä kotiseututyöstä yhteistyömuotoineen. Aaltosen kirjoituksissa, joita julkaistiin *Pellervossa* ja kotiseutukentällä 1950-luvulla ja 1960-luvulla, käsiteltiin maaseudun kulttuuriperintöä. Enimmäkseen kirjoituksissa eläydyttiin talonpoikaisuuteen, sen muutoksiin ja kansankulttuuriin muotoihin, arvoihin ja tulevaisuuden mahdollisuuksiin. Talonpoikaisuus tarjosi rikkaiden ”kulttuurimuistojen” ansiosta tarvittavan vastavoiman sille tuholle, jota ”tekniikan häikäilemättömyyden kausi” edusti. Mikäli talonpoikaisuuden saavutuksia ei arvostettu, pidetty hengissä ja vaalittu, yhä useampi valitsi uuden elämäntavan houkuttuksineen. Myös Esko Aaltonen pohti samansuuntaisesti kysymyksiä kyläen tilasta, maisemasta, todeten ”nykyisen kyläkuvan” olevan hyvin ”sekava”. Molempien ajatukset puolestaan jatkoivat aikaisempia *Kotiseutu*-lehdessä julkaistuja puheenvuoroja. Aaltonen kommentoi kansan- ja muistitiedon keruuta ja keruiden pohjalta tehtäviä johtopäätöksiä siitä, miten kansanluonteeseen kuului alttius kilpailuun ja pyrkimys tehdä vaikutus naapureihin.²⁸⁴

282 Anttila 1960, 7, 72–73. Työväenperinteen keräämisestä ja muistitietokeruista huolehti vuodesta 1909 alkaen Työväenarkisto (Tyark.fi). Sen vuosina 1960–1966 tuottamat kyselyt sisälsivät myös lisälehtiä eri ammattiryhmien edustajille.

283 Sukutilaviirien jakaminen oli 1940-luvun lopulta alkaen Maatalousseurojen Keskusliiton työtä. <http://maaseuturakentamisenhelmi.blogspot.com/2018/04/sukutilaviireista-ja-niiden-historiasta.html>.

284 Anttila 1960; Aaltonen 1963, 128; Aaltonen 1951a, 117–118; 1951b, 178–179; 1954; 1956a.

Anttila ja Aaltonen avaavat yhdenlaisen tasapainottelun mallia jäsentämällä kotiseututyön ideat ”kolmen pilarin” avulla.²⁸⁵ Ensinnä oli sovittava teollistuvan yhteiskunnan muutokset mahdollisimman saumattomasti kulttuurimaisemaan, toiseksi huomioitava maakunnalliset erikoispiirteet ja viimeisenä huolehdittava siitä, että kulttuuriperinteen tallennus ja keruu organisoitaisiin jokaisella alueella vähintäänkin tyydyttävästi. ”Omapohjaisen” ja ”omaperäisen” kulttuuriperinteen tunnistamiseen tarvittiin tutkimustyötä.

Laajempi ohjelma sisälsi kulttuuripoliittisia huomioita kansallisesta, alueellisesta ja paikallisesta näkökulmasta ja niiden suhteista merkittäväksi koettuihin ilmiöihin. Kotiseutuoppaissa pyritään toisaalta myös häivyttämään nostalgiapainotteista käsittelytapaa kietomalla talonpoikaisuuden ajatukset osaksi liikkuvaa perintöä ja ”uutta sosiaalista mieltä”. Maaseutua tuli tarkastella ”kadottamatta näkymää sen suhteesta laajempaan kulttuuriseen maisemaan”.

Esko Aaltosen kuten myös Veikko Anttilan kotiseututoiminnan linjauksissa näkyy selvä tarve kääntää talonpoikainen elämänmuoto ja kotiseutuliikkeen avartuminen yhdessä kohti suomalaisuuden ytimessä elävää yhteishenkeä, valitsemalla sen pohjaksi yhteisiä arvoja. Arvoissa kuitenkin tasapainoiltiin jatkuvasti sen kanssa, mikä merkitys menneisyydelle tulisi antaa ja miten, ja miten uutuuksiin tulisi suhtautua? Kysymysten avoimeksi jättäminen ja tasapainottelun eetos tulee esiin myös tarkastelemisani *Tiedusteluja kansallisten tieteiden alalta* -kyselyissä.²⁸⁶

Itse hahmotan tasapainottelun näkökulmasta kaksi eri aluetta, johon valikoiminen keskittyy. Yhtäältä huomio kiinnittyy yhteiseen ja jaettuun: oli osattava tunnistaa joukosta sellaista, mikä itsellä oli arvokasta ja mitä toisilta, naapurialueilta ja kyliltä kenties puuttui. Tätä yhteyttä luovaan ja innovatiiviseen kulttuuritoimintaan ja tapahtumatoimintaan korostettiin omien kokemusteni mukaan kylätoiminnassa vielä vuosikymmeniä myöhemminkin, kun kylien oli muista erottautuakseen ja kilpailuissa pärjätäkseen etsittävä oma profiilinsa tai kehitettävä jotain ”uutta”. Ilmiön sosiaalinen aspekti oli usein sivuroolissa, ja eteenpäin kulkivat siksi kehittäjiensä näköiset ideat.²⁸⁷

Kotiseututyön näkökulmasta toinen tärkeä asia oli puolestaan niin ikään ohjelmajulistuksista tunnistettava arvon antaminen sosiaalisessa, kas-

285 Kielikuvana käytettiin työn yllä heilahtelevaa Damokleen miekkaa, minkä vuoksi ajatukset suuntautuivat ”pilareihin” enemmän kuin kotoisiin kulmakiviin. Anttila 1960, 9.

286 Anttila 1960; 1964; Aaltonen 1964.

287 Anttila 1960, 7–9; Aaltonen 1963.

vokkaisessa vuorovaikutuksessa tehtäville asioille. Niiden mielekkyys oli sekä konkreettisuudessa että sosiaalista edistävässä pienimuotoisuudessa – Anttilan sanoin siellä missä ”ihmisten henkilökohtaisten kosketuksien edistämiseksi on tärkeä sija”.²⁸⁸ Tätä herkkää yhteistoiminnan aluetta vaalittiin eri yhteyksissä, mutta harvoin täysin irti edellä kuvatuista sisällöistä.

Näistä teen sen johtopäätöksen, että kotiseututoiminnan voi Janne Vilkkunan edellä mainitsemin tavoin mieltää myös epäpoliittiseksi mahdollisuudeksi hoitaa arjen jokapäiväisiä isoja ja pieniä kysymyksiä vaikkapa yhdistämällä voimat eri taustoja edustavien ihmisten kanssa. Ihmisten yhteys kulttuurisiin erityispiirteisiin ja erilaisiin kollektiiveihin tekee kulttuuriperintökeskusteluista kuitenkin yleensä myös poliittisia. Tilanne muuttui koko ajan, ja esimerkiksi 1960-luvulla, kun muuttoliike maaseudulta kaupunkeihin, taajamiin ja Ruotsiin voimistui, lisääntyivät myös kotiseutuliikkeen kontaktit eri paikkojen ja taustaisten ihmisten välillä.²⁸⁹

Kotiseutuoppaista voi lukea yrityksistä herättää kotiseututyötä tekevien huomio uusien yleisöjen tavoitteluun ja uudenlaisen matkailun mahdollisuuksiin. Olympialaisten jälkimainingeissa Aaltonen muistutti, että Suomessa voitaisiin Sveitsin alppikylien tapaan koristella asuinalueita matkailijoiden silmiin sopiviksi. Folkloristiikan professori Matti Kuusi kommentoi puolestaan koristeluintoa *Kotiseutu* -lehteen lukuisia vuosia myöhemmin kirjoittamassa puheenvuorossa *Perkele, kyllä tää synnyinmaa on synkkä*. Kuusi arvosteli maaseutumatkailun edistäjiä, jotka virittelivät kyläympäristöihin viihtyisyyttä tirolilaiskuvista tutuksi tulleilla kukka-asetelmilla, vaikka ihmisten tavallinen arki ja pienimuotoinen elämä voisi itsessäänkin riittää matkailijoiden iloksi.²⁹⁰

Yhtenäiskulttuurin tulkinnoissa oli harvemmin pysähtytty ihmisten erilaisten makumieltymysten ja elämäntapojen yksilöllisten eroavaisuuksien äärelle. Vapaa-ajan ja liikkumisen lisääntyminen korostivat kuitenkin nekin maaseudun erilaisia merkityksiä ja maaseudun kultivoimista maataloustuotannon tilaksi ja edelleen kuluttamisen tilaksi.²⁹¹ Kotiseututyöhön liittyi siten monia 1900-luvulla tiedotusvälineissäkin käynnissä olleita ihmisten olemuksen ja maun kultivoimisen prosesseja. Niissä maaseutua kohennettiin ja

288 Anttila 1970, 65.

289 Vilkkuna 2019.

290 Kuusi 1972, 3–7; Ks. myös Karvonen 2000; Aaltonen 1963.

291 Itkonen & Simula 2008, 197; Uusitalo 2020; Tervonen 2015.

konstruointiin kaupunkilaisten makujen lähtökohdista.²⁹² Kotiseututyön avulla pyrittiin nostamaan esille omintakeista, autenttista mutta positiivista tai houkuttelevaa kulttuurista perintöä, mutta sitä ennen oli heräteltävä ihmisten kulttuuri-, historia- ja perinnetietoisuutta. Varsin usein ideat omintakeisuudesta kuitenkin tulivat kehittäjiltä. Esko Aaltonen kirjoitti ja puhui toistuvasti siitä, miten talonpoikaista perinnettä oli kuljetettava eteenpäin ja tunnistettava uusia mahdollisia perinteenkäyttöyhteyksiä. Aaltonen poimi ja muotoili talonpoikaisten arvojen positiivisia ulottuvuuksia strategisten arvojen tasolle. Ihmisten todelliset eletyt kokemukset ja moninaiset paikallisen perinne- ja historytyön näkökulmat ja tulkinnat eivät välttämättä kohdanneet.²⁹³ Esko Aaltonen kirjoitti viimeisen, vuonna 1963 uusimansa kotiseututyön oppaan uuteen järjestykseen todeten jättäneensä ”harkinnan jälkeen lähes kokonaan pois” kotiseututyön keräilevää ja tutkivaa puolta koskevat selitykset ja ohjeet. Kyselytoiminnan konkretian, ohjeiden ja tutkimustyöpainotukselle annetun merkityksen muutosta Aaltonen perusteli sillä, että kansantietouden kerääminen kuului tutkimuslaitosten ohjelmiin. Sen sijaan nousi tarve korostaa maaseudun väestölle kotiseudun yhteiskunnallista merkitystä sosiologian keinoin. Yhteistoiminnallisuuden ajatus ja retoriikka painottui nykyisyyteen ja yhdessä tehtävään tulevaisuuteen. Elävät kotiseututyötä tekevät ihmiset olivat huomion keskipisteessä, ja teoksensa johdannossa Aaltonen kirjoittaa tarkkailleensa uusinta kotiseututyön opastaan varten ”mitä itse ’kentällä’ tapahtuu”. Aaltonen mukaan ihmisille ei tarvinnut väkimmäisesti suositella työmuotoja, sillä kotiseutuväki oli ”itse hyvä niitä keksimään omista paikallisista oloista ja edellytyksistä käsin.”²⁹⁴

Aaltonen käyttää käsitteitä kansantietous, yhteiskuntatietous ja kotiseututietous. Yhteiskuntatietous näkyy tulevaisuuden rakentamisen ja suunnittelun ulottuvuutena, kotiseututietous puolestaan hyödyllisenä ja mieluisana arvona, ’omaisuutena.’²⁹⁵ Perinnetietoisuuden eri muotoja siltaavana käsitteenä Aaltonen käyttää kulttuurisen ja sosiaalisen perinnön käsitteitä rinnakkain.²⁹⁶ Sosiaalisen perinnön käsite rinnastuu elävään perinteeseen ja siihen, mitä nykypolvi edellisiltä sukupolvilta on oppinut. Se on kuitenkin

292 Frykman et al 1985; Karvonen 2000, 30.

293 Wenger-Trayner et al 2019, 322–323. Katriina Siivonen kuvaa samankaltaista jännitettä aluekehitystyön arkea käsittelevässä väitöstutkimuksessaan. Siivonen 2008.

294 Aaltonen 1963, 5–6, 109. Kolmannen painoksen esipuhe viittaa kunnalliseen museo- ja kulttuuritoimintaan.

295 Aaltonen 1964 (1954; 1958) 1963, 14–17.

296 Aaltonen 1963, 12–13; Aaltonen 1964.

käytössä harvoin, ja silloinkin yleensä tunnetummaksi tulleen kulttuuriperinnön rinnalla ja synonyymina. Aaltonen lainaa Richard Weissia joka vuonna 1946, toisen maailmansodan jälkeen näki ”demokraattisen valtion välttämättömänä turvana huojuvaa joukkohenkeä”, kansanvallan pahinta vihollista vastaan. Monet sosiaalisen perinnön käsitteen merkitykset yhdistyvät moraalisiin ja rivien välissä kommunikoituihin ohjeistuksiin, sosiaalisen eli tässä perintöjen pohjalta tapahtuvan eteenpäin pyrkivän mielen virittämiseen. Sen keskeinen alue muodostuu tavoista, joilla perintö asettui tai sen haluttiin asettuvan osaksi sosiaalista ja kulttuurista valintaa menneisyyden pohjalta jatkuvana prosessina. Sosiaalisen perinnön yhteydessä korostuva toimijuus tekee siitä kuitenkin kulttuuriperintöä strategisemman käsitteen: sosiaalisen perinnön pohjalta voitiin katsoa eteenpäin, vaikka samalla tulikin keskittää huomio perinteen kannattajien ja kuljettajien velvoitteisiin ja esi-isien työn merkitykseen.²⁹⁷ Kotiseututyön opas (1963) linjasi perinteiden vaalimisen sisällöllisesti luonnosta, maisemasta ja rakennuksista välittävien ihmisten huolenpitoon, kiinnittämällä huomiota tapoihin ja tottumuksiin.²⁹⁸

Turun yliopiston kokoelmiin tallennetun kortistonsa perusteella Aaltonen tutki sosiaalisen ja perinnön käsitteitä erikseen. Sosiaalisen perinnön käsitteen voisi tulkita yhdistävän yhteiseen talouteen ja jakamiseen liittyviä kysymyksiä eli eräänlaista maaseudun suku- ja yhteisöperintöjen politiikkaa. Kyselyvastaukset, jotka näitä kysymyksiä kommentoivat käsitteivät naapurirapua ja talonpoikaista yhteisomistajuutta, luottamusverkostoja ja niiden hajoamista.²⁹⁹ Ajatus kytkee Aaltosen peruskäsitteet, sovun, rakentavan tasapainottelun ja hyväntahtoisuuden haluttujen yhteiskuntamuutosten aikaansaamiseen. Muutokset tuli sitoa valikoituihin perinteisiin, joista haettiin suojaa muutoksilta tai yhtenäisyyttä, kansallista eheyttä ja sopua totuttuja yhteiskuntarakenteita muuttamaan pyrkivien voimien – kuten työväestön ja maata omistamattoman proletariaatin – rinnalle. 1950- ja 1960-luvun yhteiskunnallisen mielialan vakauttaminen kytkettiin kulttuuriperinnön jatkumiin liian radikaalien muutospyrkimysten estämiseksi. Aaltonen kuvasi tätä pyrkimyksenä vaikuttaa ihmisiin, jotta he näkisivät, miten välttämätöntä oli valaa kulttuurin uudet ilmiöt perinteellisiin muotoihin ”niin pitkälle kuin se suinkin on mahdollista”. Uuden ja vanhan tasapainottelussa Aaltonen edusti siten

297 Aaltonen 1963, 13-14.

298 Aaltonen 1963.

299 Aaltonen 1936; 1944b. Olen työni loppuvaiheissa rajannut työni naapurirapua käsittelevät luvut pois.

1950- ja 1960-luvullakin konservatiivista linjaa.³⁰⁰ 1950-luvulla Aaltonen käsittelee vanhan ja uuden välistä valtataistelua yhä uudelleen ja eri näkökulmista. Kotiseututyön kentällä käydyt keskustelut kehystävät mielestäni laajasti Aaltosen ja sosiologisen kyselytoiminnan tavoitteita sekä kansatieteellisen ja sosiologisen kyselytoiminnan yhteisiä metodisia ja yhteistoiminnallisia lähtökohtia.

Historioitsija Harri Turusen kotiseutuliikkeen historiaa tarkastelevasta tutkimuksesta käy ilmi, että työväestöä, sosiaalidemokraattisten työväenyhdistysten tai maalaisliitonkaan aktiivijäseniä ei ollut helppo houkutella kotiseututoimintaan. He suosivat mieluummin omia yhdistyksiään. Yhdistys- ja puoluedynamiikkaa ei kuitenkaan ole kuvattu kovin kattavasti, ja paikkakuntakohtaiset erot olivat 1950-luvulla hyvinkin suuria. Esimerkiksi siirtoväen asuttamisessa noudatettu käytäntö keskittää yhden pitäjän asukkaita samoille seuduille johti siirtoväen perustamaan omia perinne- ja kotiseutuyhdistyksiään. Kotiseutuyhdistysten keskittyminen sukutiloihin, maanomistajiin ja talonpoikiin oli kuitenkin juurtunut joidenkin paikallisyhdistysten toimintaan, toisinaan yhdistyksen jäsenkriteereihinkin. Kaikki kyselyvastaajat eivät suinkaan olleet paikallisten seurojen aktiivisia tai passiivisiakaan jäseniä – jäsenkysymys ansaitsisi oman tutkimuksensa. Monille seuroihin kuulumattomille maaseudun asukkaille tai kulttuuritoimijoille Aaltosen ajatukset maaseutukulttuurista ja kulttuuriperinnöstä saattoivat kuitenkin olla tuttuja esimerkiksi maanviljelystuottajien Pellervo-osuuskunnan julkaisemasta *Pellervo*-lehdestä.³⁰¹

Esko Aaltonen arvosteli *Pellervo*-lehdessä vuonna 1954 myös käytäntöä, jonka mukaan kotiseutuyhdistyksen jäseniksi joissakin pitäjissä pääsivät vain paikkakuntalaiset. Toinen Aaltosen huolen aihe liittyi nuorisoon ja siihen, miten se saataisiin jäämään paikkakunnalle ja osallistumaan kotiseututoimintaan. Nuorison mukaan saaminen nähtiin edellytyksenä sellaisen tulevaisuuden rakentamiselle, joka tapahtuisi ylisukupolvisen työn kautta, mutta ennen kaikkea edeltävien sukupolvien työtä kunnioittaen.³⁰²

Esko Aaltonen toimi vuoteen 1966 eli kuolemaansa saakka Kotiseutuliiton puheenjohtajana ja niinpä hän professorin toimiensa ohessa liikkui

300 Aaltonen 1963, 18–22, 127–128.

301 Aaltonen 1948a; 1953; 1963; 1964.

302 Anttila 1964; 1968; Riukulehto 2017; Turunen 2017. Aaltosen *Pellervo* -lehteen kirjoittamia artikkeleita julkaistiin myös vuonna 1964 WSOY:n kokoomateoksessa *Maaseudun kulttuuriperintö*. Aaltonen 1948a; 1953; 1954; 1963a.

aktiivisesti kotiseututyön kentällä. Sosiologian professori Erkki Asp mainitsi Aaltosen kaksoisroolin lyhyesti omien muistelmiensa yhteydessä, sillä juuri Asp sai 1960-luvun alussa Aaltosen assistenttina tehtäväkseen kuljettaa professori Aaltosta autollaan maaseudulle ja ”maakuntiin” suuntautuneille puhujamatkoille.³⁰³ Kotiseutuliikkeessä ja kenties kyselytoiminnassakin aktiivisia jäseniä Aaltonen tavoitti monilla muillakin puhujamatkoillaan sekä radio-esitelmillään, joskin toiminnan laajuus on Aaltosen lukuisten roolien yhteydessä jäänyt jossain määrin avoimeksi.³⁰⁴

Modernissa amerikkalaisessa maaseutusosiologiassa pyrittiin toisen maailmansodan jälkeen aktiivisesti eroon eri rotujen tai maaseudun ja kaupungin kulttuurisia eroja kärjistävistä konfliktiasetelmista.³⁰⁵ Maaseutusosiologiset ajatukset levisivät puolestaan suomalaisiin ja eurooppalaisiin yliopistoihin muun muassa Yhdysvaltain hallituksen myöntämien apurahojen ja kirjalahjoitusten kautta. Esimerkiksi Lowry Nelson kirjoittaa vuonna 1948 kirjassaan *Rural Sociology* maailmansotien aiheutuneen ”ryhmäeroja tuottavasta perinnöstä”. Kansallismielisten intressien, ryhmien ja perinnön sijaan eri kansakuntien tuli yhdistyä maailmanlaajuisiksi, orgaanisiksi kansalaisten kokonaisuuksiksi ja ottaa oppia toistensa elämästä.³⁰⁶

Maaseutusosiologian oli määrä edistää eri kansalaisten yhteiseloja, sopeutumista ja lopulta myös integroitumista laajemman yhtenäiskulttuurin osaksi. Historian professori Pirjo Markkola, historian dosentti Ann-Catrin Östman ja kansatieteen professori Hanna Snellman kutsuvat artikkelikokoelmassa *Kotiseutu ja kansakunta* (2014) kansallisten tieteiden historiallista kotiseutuprojektia ”metodologisen nationalismin projektiksi”. Metodologiassa nationalismissa kansakunta tai kansallisvaltio rinnastetaan ”modernin maailman luonnolliseksi sosiaaliseksi tai poliittiseksi muodoksi”.³⁰⁷ Kansallisten tieteiden kyselytoiminnan käynnistäminen nimenomaan kansallisten tieteiden otsikolla tekee linkityksen kotiseututyön historiaan ja talonpoikaiseen yhtenäiskulttuuriin kansallisvaltioon kytkeytyväksi elimelliseksi osaksi,

303 Asp 2004, 61–62. 1960-luvun lopulla Turun yliopiston sosiologian professoriksi valittu Erkki Asp kirjoitti Lounais-Hämeen Museo- ja kotiseutujulkaisun kirjoituksen kyläyhteisöjen kiinteydestä vuonna 1967.

304 Asp 2004, 80. TYKL-kokoelmien kortistossa on lehtileikkeitä Aaltosta lähimpänä olleen Lounais-Hämäläisen Kotiseutu- ja Museoyhdistyksen toiminnasta. TYKL/spa/1233, kotiseutu; TYKL/spa/1236, Tpk, Aaltosen radiossa pitämät esitelmät.

305 Ks. myös Jalava & Rainio-Niemi 2019; Haavio 1996.

306 Nelson 1948, 3–4, 526–527. Hallussani olevassa kirjaston poistokappaleessa on merkintä kirjalahjoituksesta Yhdysvaltojen hallitukselta Suomen kansalle.

307 Markkola, Snellman & Östman 2015.

jolloin sitä ei heti mielletä poliittiseksi. Sen kytkösten luonnollisuutta korostettiin perinteiden kautta, ja yhtenäisyyttä haettaessa juuri talonpoikaiset perinteet siirrettiin myyttisiin ja ilmiöiden monimutkaisuutta yksinkertaistaviin käyttöyhteyksiin. Mutta juhlapuheiden rinnalla edistettiin myös arkista työtä.³⁰⁸

Aaltosen kirjoittaman *Kotiseututyön oppaan* viimeisessä painoksessa kyselyvastaamiseen opastaneet luvut siirrettiin kirjan loppuosiin, ja niiden tilan valtasivat kotiseututyön muodot, jotka vertautuvat aktivismiin ja yhteiskuntasuunnitteluun. Niin sanotut suunnittelutieteelliset näkökulmat yleistyivät toisen maailmansodan jälkeen sekä sosiologiassa että kansatieteessä. Kansatieteellinen tutkimustyö operoi usein museokentällä, materiaalisen kulttuuriperinnön ja rakennussuojelun parissa. Siinäkin työssä oli tarvetta tiedoille sosiaalisista elinolosuhteista ja rakennuksista ja esineitä ja niiden käyttöyhteyksiä taustoittavista konteksteista.³⁰⁹

Aaltosen ja Anttilan oppaissa paino oli myös sellaisissa konkreettisten kotiseututyön muodoissa, joihin liittyi lakisääteisiä velvoitteita. Kaupunkien ja pienten kuntien kulttuuritoiminta ei ollut vielä kehittynyt, maaseudusta puhumattakaan.³¹⁰ Säilyttämistä ajavan edunvalvonnan näkökulmat korostivat uuden yhteiskunnan rakentamista osana kulttuuripolitiikkaa. Aaltosen mukaan kotiseututyössä oli ollut erilaisia käännekohtia: menneisyyteen suuntautuneesta keräilevästä ja tutkivasta kotiseututyöstä oli edetty vaalivaan ja elvyttävään työhön. Vuonna 1963 oppaassa aloitettiin tietoisesti kolmas tie – strateginen painotus käännettiin luovaan ja tulevaisuutta rakentavaan työhön. Aaltosen mukaan mainitut kolme työmuotoa ”ehtimiseen sivuavat toisiaan”, mutta viimeinen sai käsitteellisen muotonsa sosiologian yhteydessä.

Aaltosen sivumennen kulttuuriperinnön rinnalla mainitsemän ”sosiaalisen perinnön” idea jatkuu edelleen yhteisöllisyyttä käsittelevissä kyläyhdistysten tai kylätutkimusten ohjelmissa ja -hankkeissa sekä Maa- ja metsätalousministeriötä myöten tarpeessa korostaa ”elävän” maaseudun

308 Markkola, Snellman & Östman 2015. Kettunen 2008, 16–19, 43–47; Karvonen 2000.

309 Eskola 1992. Kansallismuseossa käynnistynyt kyselytoiminta keskittyi pääosin materiaalisen kulttuurin ilmiöihin, poikkeuksena esimerkiksi toisen maailmansodan jälkeistä siirtoväkeä tavoitteleva kysely. Lönnqvist 2016.

310 Kotiseutuoppaiden liitteenä ovat kuvaukset aiemmista työn lähtökohtina olevista lakiesityksistä. Aaltonen 1963, 130–136, uusittu Muinaismuistolaki vuodelta 1963. Anttila 1960, Muinaismuistoasetus vuodelta 1883 sekä Luonnonsuojelulaki vuodelta 1923.

merkitystä. Käsite antaa myös historiallista perspektiiviä sosiaalisen pääoman käsitteelle.³¹¹

1960-luvun alussa lisääntyivät kansalaisten ja kansallisuuksien edustajien ryhmittymiä ja niiden keskinäistä integroitumista käsittelevät tutkimukset Euroopassakin. Esimerkiksi etnologian professori Richard Weissin Sveitsissä tekemien huomioiden mukaan tieteenalaa koskevat haasteet käsitivät myös kysymyksiä siitä, miten vierasmaalaisia, pysyvämmän tai tilapäisemmin maahan saapuneita vierastyöläisiä tulisi integroida kansakuntaan, kylään ja kotiseutuun. Myös Turun yliopiston sosiologian laitoksella toteutettiin 1950- ja 1960-luvun vaihteessa rinnakkaisia tutkimuksia ja kyselyitä erilaisten tutuiksi ja vieraksi hahmottuvien merkityksellisten toisten näkökulmista. Nykykulttuuriin sopivissa ja uudenlaisia kansalaiskonstellaatioita hahmottavissa tutkimuksissa purettiin aikaisempia käsitteitä ja kytköksiä. Esimerkiksi Raimo Vehmas kirjoitti Sosiologian laitoksen eripainossarjassa katsauksen *Hämäristä rotukäsitteistä vähemmistöongelmiin*. Aihe sai jatkoa otsikolla *Sosiologian pulma ”sotkuisessa maailmassa”*.³¹² Lowry Nelson pohdi maaseutusosiologisen työn yhteyttä yhdyskuntasuunnitteluun ja samalla myös tutkijan roolia esittämällä lopuksi kysymyksen: ”Onko mahdollista olla sekä sosiaalityöntekijä että sosiaalinen uudistaja?”³¹³

Näihin konteksteihin liittyy erityisiä tapoja kuvata kansaa ja sen suhdetta tieteeseen, mutta kuvaustavat ovat aina oman aikansa ja näkökulmansa tuotteita. Veikko Anttilan mukaan nimenomaan eri keskusarkistojen johtamat kansanperinteen joukkokeruut olivat puolestaan olleet merkittävässä roolissa ja antaneet virikkeitä ylioppilaiden kotiseuduntutkimukselle, ja nämä edelleen 1960-luvulla tehdyille kenttätöille ja lopulta 1960-luvun lopulla käynnistyneeseen Turun yliopiston monitieteiseen kylien kenttätöprojektiin. Suhde kentälle ei uusiudu itsestään, vaan sitä rakennetaan uudelleen joka hetki. Kotiseutuliikkeen tausta ja kansalaisten halu osallistua tieteelliseen projektiin yhdisti kansalaisia myös kulttuuriseen käytäntöön, joka muuntui jatkuvasi osana muita käytäntöjä. Tästä vuorovaikutteisesta tiedonkeruuprosessista kansalaistieteeksi kutsuttu tieteenalakin sittemmin sai muotonsa.³¹⁴

311 Aaltonen 1963; Hautamäki & Palonen 1988; TYKL/kys/spa/1236, Tpk, Elävä maaseutu.

312 Vehmas 1962a; 1962b.

313 Nelson 1948, 11–13. Piha 1962; TYKL/spa/1233, naapuruus.

314 Räsänen 1989, 145–146, 149–159; Anttila 1964, 162–176.

Tavoitteeni on ollut edellä näyttää, että 1950- ja 1960-lukujen kyselytoiminnassa esiin tuleva talonpoikaisuus on saanut Aaltosella ja kansatieteessäkin erilaisia muotoja tieteellisten ja yhteiskunnallisten muutosprosessien kuten teollistumisen antamien ”sysäysten” keskellä. Kotiseututyön monitieteisen ja monisäikeisen toiminnan hallinnointi osoittautui jo 1900-luvun alkupuolella haastavaksi. Syntyi Kotiseutuliitto (1949) ja tarve avartaa toimintaa kaikkiin kansanluokkiin. Kotiseututyössä, tieteenalojen kohteissa sekä kyselytoiminnassa tapahtuneet käännteet ja muutokset ovat kietoutuneet yhteen. Tieteelliset tavoitteet, tieteelliset kokeilut ohjelmiseen ja käytäntöineen näkyvät kotiseutukentän asiantuntijaohjauksessa. Kotiseutukentän ilmiöiden ja harrastusmuotojen havainnointi – jota Esko Aaltonen *Kotiseutuoppaan* esipuheessa ilmoittaa tehneensä – puolestaan vaikutti siihen, miten oppaiden ohjeita oli mielekästä kirjoittaa. Aaltonen vaikuttaa tuntevan kotiseudun kentän vuosikymmenten kokemuksella, ohjeet sisälsivät maanläheisiä esimerkkejä arjen työhön ja estetiikkaan. Sosiaalisen perinnön, kulttuurisen perinnön, sekä ihmisten sosiaalisen käyttäytymisen hallinnan ja ”insinöröinnin” käytännöt olivat myös perintöpolitiikan tietokäytäntöjä. Kotiseututoimintaa toteutettiin erimerkiksi valikoimalla uusia kyselytoiminnan aiheita ja kuljettamalla niitä ”kotiseututyön” tekemiseen ja tekijöiden tietoisuuteen.³¹⁵

Tieteelliseen toimintaan viittaavat ”kotiseutututkimus” tai kotiseuduntutkimus ovat käsitteitä, jotka käytännössä hävisivät tieteellisestä kielenkäytöstä viimeistään 1950-luvulla. Veikko Anttila, joka lisensiaattitutkimuksessaan vuonna 1964 oli käsitellyt kansanperinteen varhaisia joukkokeruita, käsittelee tätä prosessia samassa yhteydessä kuin muitakin kansanperinteen kerääjien statuksessa tapahtuneita muutoksia. Vuosina 1894–1920 kansanperinteen kerääjiä oli vielä kutsuttu yleisesti kotiseutututkijoiksi. Kyse oli enimäkseen sivistyneistöön kuuluneista harrastajista, joiden saamaa vähäistäkin koulutusta arvostettiin enemmän silloin, kun se oli harvinaista eikä tieteellisillä professioilla ollut vielä samaa muodollista asemaa tai merkitystä, jonka ne myöhemmin saivat. Myös raja opiskelijoiden ja tutkijoiden välillä saattoi olla liukuva. Joissakin tilanteissa myös mahdolliset sääty- tai luokkaerot kansan ja tutkijoiden välillä olivat suuremmat kuin tutkijoiden ja opiskelijoiden väliset erot, joissakin tilanteissa eroja ei ollut. Tätä toimintaympäris-

315 Kotiseutukirjallisuuden joukkoon Anttila laskee paitsi *Kotiseutu-* ja *Pellervo-*lehdet, myös Nuorisoliiton *Pyrkijä-*lehden, jota en tässä tutkimuksessa ole tarkastellut. Aaltonen 1963, 127–129; Ks. myös Anttila 1964; Anttila 1960; Aaltonen 1953.

tön muutosta ja mahdollisia eteen tulevia kohtaamisia kuvasin myös alkuluvussa. Turun yliopiston varainkeräys osui samoihin aikoihin itsenäistymisen kunniaksi perustetun Helsingin ensimmäisen kansatieteen oppituolin (1921) kanssa.³¹⁶ Kotiseutu- ja keruutyön varhaisiin muotoihin osallistuivat yliopistolastutkijat eri järjestöissä, mutta jatkossa tutkimustyö kytkeytyisi tiiviimmin yliopistoihin ja niiden tieteellisyden vaatimuksiin ja siitä seuraaviin hierarkiisiin käytäntöihin. Tutkimustyön tekemisen tieteellisyysvaatimukset korostuivat siis vähitellen, ja siksi myös termistä ”kotiseuduntutkimus” pyrittiin 1900-luvun alkupuolella eroon. Kunnes 1950- ja 1960-luvulla tieteellisyysvaatimuksia ja toiveita oli tarve jälleen täsmentää lähtien siitä uudesta vuorovaikutusasetelmasta, johon *Tiedusteluja kansallisten tieteiden alalta* -toiminta kotiseutuliiikkeen kentällä ja muuttuvassa valtiossa laajemminkin keskittyi.³¹⁷

Kansankirjoittajien motiiveja ja kirjallistamisen traditioita käsitellyt Kati Mikkola on todennut, että eri kansankerroksia edustavat, perinteentutkimusta harrastavat itseoppineet kansankerääjät luokiteltiin SKS:n 1930-luvulla ylläpitämässä kerääjälistassa omaksi kategoriakseen, erilleen niin kutsutuista tutkijakerääjistä. Samoin Elina Haavio-Mannila luokitteli väitöskirjassaan (1958) SKS:n aineistoista koulutetut kerääjät ja ”tiedonantajat” erilleen. Vuonna 1959 Esko Aaltonen sai tilaisuuden esitellä vuonna 1939 tekemänsä kyselyä ja siitä tekemiään uusia tulkintoja monitieteiselle tiedeyleisölle. Turussa järjestetyssä kansanelämän- ja kansanrunoustutkijoiden konferenssissa Aaltonen käytti kaikista harrastajista nimitystä ”kansanelämätkuavaajat” (*folklivsskildrare*) ja tutkijoista nimitystä ”kansanelämäntutkijat” (*folklivsforskare*).³¹⁸ Nimityksissä näkyy empiirisen tutkimuksen tieteellinen typologisointi eri hierarkiatasoiin. Etnografialle on usein annettu merkitys, joka viittaa konkreettiseen kuvaustasoon. Koulutetun etnologin tai antropologin tutkimusten tehtävä oli antaa kuvauksille selitys joko liittämällä tiedot ajallisiin, alueellisiin ja sosiaalisiin yhteyksiinsä tai vertailemalla tietoja keskenään. Tieteellisyden asteikolla edettiin ylemmäksi nostamalla teorioiden ja tulkintojen käsitteellistä abstraktiotasoa symbolisiin merkityksiin ja muutosteorioihin. Kotiseututyön konteksteissa palkintoja, kuten kunniakirjoja tai ansiomerkkejä annettiin erityisen ansiokkaista etnografisista keruutöistä, kuvauksista tai museotoiminnasta. Esimerkiksi Samuli Paulaharju sai

316 Ruotsala 2021b, 280.

317 Moisio 2012.

318 Aaltonen 1961a; 1964. Mikkola 2009, 96–97.

Helsingin yliopiston professorin arvonimen etnografisista ansioistaan kansanelämänkuvaajana.³¹⁹

2.4 Kansanelämäntutkimus ja kulttuurisen muutoksen paradigmat

Turussa vuonna 1959 järjestetyssä Pohjoismaisessa kansanelämän- ja kansanrunoutentutkimuksen konferenssissa käsiteltiin kansanelämäntutkimuksen suhdetta talonpoikaiskulttuuriin, pitkäaikaiseen tutkimuskohteeseensa. Konferenssin otsikossa aihe oli muodossa *Den gamla bondekulturens upplösning*, vanhan talonpoikaiskulttuurin hajoaminen. Konferenssin lopputulemassa päädyttiin siihen, että otsikko oli uudempien tutkimuksellisten lähestymistapojen vastainen. Kansalla tarkoitettiin väestöä kokonaisuudessaan, ”vanhan” sijasta tulisi käyttää neutraalimpaa ilmaisua ”entinen”, talonpoikaiskulttuurin sijasta kyse oli kulttuurista. Hajoaminen miellettiin arvoväritteiseksi ja talonpoikaiseksi lähestymistavaksi. Ennemmin tulisi tutkia muutosta.³²⁰ Konferenssin pääjärjestäjänä oli Åbo Akademin kansanelämäntutkimuksen oppiaine. Osallistajat edustivat laajasti kansallisia tieteitä (jos sellaista nimitystä edes laajemmin enää käytettiin), kansanelämän ja -runoutentutkimuksen, kansanmusiikin tai kansanperinteen tutkijoita. Kansanelämäntutkimuksen keskusteluihin osallistui tässä yhteydessä myös yhteiskuntatieteen, sosiologian ja tilastotieteen edustajia, ja käytän yleisimmin tätä nimitystä.³²¹ Vuonna 1961 julkaistujen konferenssiesitelmien ja puheenvuorojen ansiosta on mahdollista seurata keskusteluja ja kuvitella niiden esittäjät mielessään. Monet todellisessa vuorovaikutuksessa esiin tulevat spontaanit poikkeamat kirjoitetusta tekstistä tai muut inhimilliset ja persoonalliset tekijät antaisivat puheenvuoroihin tärkeitä lisäjä, epävirallisista käytävä- ja iltakeskusteluista. Toisaalta etukäteen tilattujen kommenttipuheenvuorojen (*diskussionsinlägg*) ja loppukeskustelun lukeminen tapahtuu jälkiymmärryksellä, jolloin keskus-

319 Tieteellisten tasojen hierarkiasta Vesterinen 1995, 27–28; Paulaharjun tuotannosta ja palkitsemisesta Vuorela 1977, 67; Paulaharjun tuntemuksista ja kokemuksista kirjoittaa Sepä 2015.

320 Talve 1958; 1963; Ruotsala 2021.

321 Vuorela mainitsee asian vuonna 1961 julkaistussa konferenssiraportissa nimeltä *Den gamla bondekulturens upplösning*. Viitataan siihen jatkossa lyhenteellä Den gamla 1961. Konferenssiin osallistui toistasataa pohjoismaista kansanelämäntutkimuksesta ja kansanrunoutentutkimuksesta (*folklivsforskning, folkminnen*) kiinnostunutta tutkijaa. Suomalaisen talonpoikaiskulttuurin tutkijoista puheenvuoroja käyttivät Esko Aaltosen lisäksi kansatieteilijät Kustaa Vilkkunen, Toivo Vuorela, Ilmar Talve ja Ragna Ahlbäck. Sosiologeista ainakin professori Knut Pipping Åbo Akademin sosiologian ja tilastotieteen laitokselta.

teluihin osallistuvat sellaisetkin puheenvuorot, jotka myöhemmin arvioivat ja kommentoivat samaista konferenssia.

Konferenssin keskusteluissa käy ilmi 1960-lukua lähestyvän tutkimusalan tarve orientoida kohteensa uudelleen. Keskustelut siitä, miten kyselytoiminnassakin mainittuja ”kulttuurin muutoksia” tulisi tavoitella ja millaisin metodologisin uudistuksin, olivat konferenssin pääantia. Tutkimuksen uusien suuntien tulkinnoissa korostettiin tutkimuksen objektiivisuutta ja kaikkien väestöryhmien huomioimisen tuomaa kattavuutta.³²²

Oman työni näkökulmasta kiinnostavaa on se, miten professori Aaltonen esitteli konferenssissa maaseudun uusia elämänmuotoja koskevaa kyselytutkimustaan ja millaisen vastaanoton se sai. Aaltosen tapa ottaa 1930-luvulla toteuttamansa kysely nyt uuteen tarkasteluun painottaa taas omasta 1950-lukua tarkastelevasta näkökulmastani muistitiedon esitysten strategista ja kommunikatiivista käyttöolottuvuutta, jossa muistitietoa ja tulkintoja siirretään kontekstista toiseen. Aaltosen tutkimus käsitteli talonpoikaiskulttuurin muutoksia ja muutosten konservatiivisia ja dynaamisia piirteitä osana yleistä kulttuurinmuutosta. Mikkola on kyselyä ja sen aineistoja vastakarvaan lukiessaan todennut maaseudun asukkaiden muutosvastarinnan, konservatiivisten ja dynaamisten rintamalinjojen tulkintojen mutkikkuuden. Toisaalta vuoden 1959 konferenssissa käytiin tiedeyhteisön kesken keskusteluja Aaltosen tekemien tulkintojen osuvuudesta. Uudet kulttuurikäsitteet ja aineistojen eriaikaiset tulkinnat loivat uuden ja vanhan välisen rintamalinjan nyt myös tiedeyhteisöjen sisälle ja eri tavoin kohdettaan tarkastelevien tutkijoiden välille. Kulttuurinmuutosta eri tavoin tulkitsevien tutkijoiden muutosta koskevat asenteet olivat konferenssia myöhemmin arvioineen Lauri Hongon mukaan ennen kaikkea tutkijasukupolvia erottavia kysymyksiä. Nuorempien tutkijoiden elämässä, kokemuksissa ja arvomaailmassa muutokset olivat jo konkretisoituneet siten, ettei yhteisiä jäsenyyksiä talonpoikaiskulttuuria tutkimuskohteenaan pitäneiden tutkijoiden kanssa juuri ollut.³²³

Aaltosen konferenssiesitelmä käsitteli maaseutukulttuurin muutosta ja uuden vastaanottoa. Esitelmä herätti kiivasta keskustelua, jonka voi tiivistää kahtalaiseen kritiikkiin. Ensimmäinen liittyi kulttuurikäsitteiden erilaisiin la-

322 Siirtoväen sopeutumisesta oli vuonna 1952 ilmestynyt ”ensimmäinen moderni haastattelututkimus”, Waris et al 1952. Anttilan mukaan siirtoväki oli huomioitava paikallista muistitietoa kerätessä. Anttila 1960, 40. Kansallismuseon kyselystä Olsson 2016.

323 Hongon vuonna 1959 Kotiseutu-lehteen kirjoittama arvio konferenssista. Tutkijasukupolvien välisistä ristiriidoista ks. myös Honko 2009.

tauksiin: hajoamispuhe viittasi yhden kulttuurimuodon loppumiseen ja kuolemaan, kun taas kulttuurin muutoksen näkökulmasta maaseudun elämänmuodon koettiin edelleen elävän ja uudistuvan, saavan uusia piirteitä kuten aikaisemminkin. Konferenssissa tutkimuskohteesta puhuttiin ihmisryhmien tasolla, kansasta puhuminen oli harvinaista tai sitä oli rivien välissä. Sen sijaan analyysin yksikkönä oli modernien metodien kautta tavoitettava ihmisjoukko. Kulttuurisen muutoksen kommenteissa oli vahva normien mukaisen elämän painotus, ja käyttäytymismuutoksia moralisoivia kannanottoja esitettiin kulttuurikapinasta, uutuuksien perässä juoksemisesta sekä perinteiden hylkäämisestä.³²⁴

Käynnissä ollut yhteiskunnallinen ja kulttuurinen muutos näkyi eri tavoin myös konferenssiin osallistuneiden tutkijoiden elämässä, sosiaalisissa ja tieteellisissä piireissä. Paitsi merkittäväksi mielletyt arvot, myös tutkijoiden tutkimuskohde oli hajoamassa, kenties häviämässä ja menettämässä kokonaan arvonsa uudistusten pyörteissä. Uudistusten merkitysten pohdinta tulee esiin esitelmien rivien välissä, vaikka pääosa esityksistä käsitteli menneisyyden tulkintoja. Uusiin kulttuurimuotoihin myönteisesti suhtautuneet löysivät muutoksista hyviä puolia. Esimerkiksi Åbo Akademin professori Otto Andersson totesi muutoksen positiivisen kääntöpuolen: kansanmusiikista luopuminen ei tarkoittanut kansan luopumista musiikista. Muutos toi mukanaan musiikkimuotojen monipuolistumisen ja teknologisten uudistusten kautta musiikkia oli mahdollista kuunnella radion ja levyjen välityksellä kaikkialla.³²⁵

Konferenssin loppupuheenvuoroissa hahmotettiin myös tieteenalojen entistä parempia mahdollisuuksia osallistua yhteiskunnan suunnitteluun ja tulevan yhteiskuntakehityksen arviointiin.³²⁶ Norjalainen professori Knut Kolsrud esitti omassa, konferenssin viimeisessä loppupuheenvuorossaan yhteenvedon konferenssin ”etnologisesta hajoamisproblematiikasta”. Kolsrudin mukaan talonpoikaisromanttisia käsityksiä vaalivat tutkijat painottivat yhä

324 Den gamla 1961, 24–28.

325 Andersson 1961, 160–162. Tiina Männistö-Funk kuvaa puheena olleita teknologisen muutoksen mullistuksia kyselytoimintaan pohjautuvassa väitöskirjassaan *Itse tehty moderni* Männistö-Funk 2014.

326 Den gamla 1961, 27. Åbo Akademin etnologian laitos toimi konferenssin pääjärjestäjänä, ja Aaltonen oli mukana järjestelytoimikunnassa. Konferenssissa oli oma osionsa arkistojen ja museoiden raporteille, joissa käsiteltiin tarvetta uusintaa SKS:n keruuverkostoa. Tieteelliset esitelmät ja valmistellut kommenttipuheenvuorot seurasivat niiden jälkeen. Den gamla 1961, 8–9.

tulkintoja kulttuurin ”hajoamisesta”, kun taas kulttuurin ”muutoksen” puolesta puhuvat – nuoremmat, amerikkalaiseen perinteeseen tutustuneet ja mahdollisesti Kolsrudin tavoin jo ulkomailla opiskelleet tutkijat – tulkitsivat muutoksia monitahoisempia rakenteita ja funktioita tarkastelevan dynamiikan osana. Knut Kolsrud arvioikin loppupuheenvuorossaan Esko Aaltosen kuljettaneen työssään sekä muutosta ymmärtäviä että talonpoikaisromanttisia tulkintoja ”painottaessaan, että uutuuksia omaksuneet edistysmieliset kansanosat representoivat rikkoontuvaa (*sönderfallande*) joskin samalla myös dynaamista kyläyhteisöä”.³²⁷

Kulttuuriteoriat eivät konferenssijulkaisussa tulleet kovinkaan näkyvästi esiin. Aaltonen mainitsi kuitenkin ranskalaisen René Maunierin ja amerikkalaisen sosiologi Folsomin vaikutukset ajattelulleen, Toivo Vuorela puolestaan viittasi katsauksessaan sosiaalidarwinismia edustaneeseen Herbert Spenceriin.³²⁸ Paljon huomiota kiinnitettiin kuitenkin kulttuuri-ilmiöiden levintään ja kielellisiin ilmaisuihin. Pohtiessaan hajoamisen uusia metaforisia vaihtoehtoja Knut Kolsrud samalla muotoili oman näkemykseni mukaan ajatusta, uutta ideaa ja teoriaa siitä, miten uuteen siirtymistä voitaisiin käsitteellistää ilman, että se ”väistämättä merkitsisi kulttuurin katoamista tai loppumista”. Kolsrud kokeili siirtymän ajatusta muun muassa musiikkikeskusteluista lainatulla dissonanssin käsitteellä. Voitaisiinko dissonanssilla havainnollistaa siirtymistä yhdestä olomuodosta toiseen?³²⁹

Toisenlaisia kriittisiä keskustelujuonteita syntyi Aaltosen esitykseen etukäteen tilatuissa kommenttipuheenvuoroissa. Yleisten kulttuuriteorioiden sijasta niissä keskityttiin suomalaisen kansankulttuurin historiallisiin taustatekijöihin (Talve) ja talonpoikaisen kansanelämän ja kansanluonteen tulkintoihin (Vilkuna). Ensimmäisessä, Ilmar Talven Aaltoselle esittämässä kommenttipuheenvuorossa Talve nosti esiin ”maalaisproletariaatin” (*jordproletariat*) eli sen väestöosan, joiden näkökulmia talonpoikaisuuteen keskittynyt tutkimus ei ollut ottanut huomioon. Virosta Ruotsin kautta Suomeen edellisenä vuonna muuttanut Talve muistutti pohjoismaisia kuulijoita ”tosi-asiallisista” sosiaalisista ja historiallisista muutostekijöistä, jotka olivat vaikuttaneet kaikkien maaseudulla asuvien suomalaisten elämänolosuhteiden muotoutumiseen. Talve kuvasi verotalonpoikia ”feodaaliherroiksi” (*feodalherrar*),

327 Kolsrud 1961, 172–173; Haavio 1966.

328 Aaltonen 1961a, 44; Vuorela 1961.

329 Kolsrud 1961, 180–182.

jotka hallitsivat torppareita maanomistussuhteiden 1700-luvulla tapahtuneiden muutosten ja väestön kasvun jälkeen. Sosiaalisten erojen kasvaminen oli muuttanut tilanteen. Vanha kyläyhteiskunta oli osoittautunut ”kykenemättömäksi elättämään kasvavaa maatyöläisproletariaattia” (*jordproletariat*). Talonpoikien omistuksessa olleiden yhteismaiden jakaminen ja nälkävuodet olivat heikentäneet tilattoman väestön asemaa entisestään, kun taas talonpoikia metsätalouden ja maa- ja karjatalouden noususuhdanteet olivat rikastuttaneet. Vasta väestöpaineiden purkautuminen, muuttoliike (Pohjois-Amerikkaan) ja työtilaisuuksia tarjonneet teollisuuslaitokset ja rakennustyömaat olivat auttaneet yhteiskunnan olojen parantumista, totesi Talve.³³⁰

Toisen kriittisen puheenvuoron esitti Kustaa Vilkuna, joka puolestaan ei allekirjoittanut Esko Aaltosen *Uudet elämänmuodot* -esityksen ”sosilogisia tulkintoja talonpoikaisuuden staattisesta painotuksesta”. Vilkunan hahmotuksessa talonpoikaisen elämän todellisuutta jäsensi ennemminkin jatkuvan kulttuurisen muutoksen sävyttämä kehitys kuin jonkin vanhan hajoaminen. Aaltosen kansan keskuudesta esiin nostamalla konservatiivisilla ja uudistusmielisillä ääripäillä ei hänen mukaansa ollut niin suurta merkitystä kuin Aaltonen niille halusi antaa. ”Tavallisella ihmisellä – myös talonpojalla – oli luontainen tarve olla moderni, mutta myös yksilöllinen”, totesi Vilkuna.³³¹

Konferenssissa Aaltoselle esittämässään kommenttipuheenvuorossa Kustaa Vilkuna kysyikin vielä lopuksi, voisiko Aaltosen uutuuksien vastaanottohalukkuudessa toteamilla eroilla olla todellista merkitystä. Vilkunan mukaan jännitteitä oli paikkakunnan puoluepoliittisissa valta-asetelmissa ja johtoasemista käydyissä kamppailuissa, mutta näillä ei sinänsä pitänyt olla vaikutusta normaalina pidettävään uudistusintoon. Näitä erojen juurisyytä pohtiessaan Vilkuna kysyi, olisiko eri alueilla erilaisia reagointitapoja. Viimeisenä kommenttinaan Vilkuna päätyikin leikillisesti esittämään jälkimmäistä vaihtoehtoa tukevan johtopäätöksen, jonka mukaan eroja oli, ja ne olivat tutkijoiden itselleen omaksumissa elämänsenteissa. Tulkintaerot olisivat perustavanlaatuisia näkökulmaeroja yritteliäisyyden kulttuurisesta maisemasta tulevan pohjalaisen Vilkunan ja varovaisuutta painottaneita hämäläisiä edustavan Aaltosen välillä.³³²

330 Talve 1961a, 74–77; Andersson 1961, 159.

331 Vilkuna 1961, 48–49.

332 Vilkuna 1961, 48–49.

Keskustelut tutkijoiden tutkimuskohteestaan tekemistä tulkinnoista ja tulkintojen painotuksiin vaikuttaneista tekijöistä ovat kiinnostavia myös siksi, ettei tutkijoiden omia paikannuksia juuri ollut tapana reflektoida avoimesti. Folkloristiikan ja uskontotieteen professori Lauri Honko on myöhemmin kommentoinut konferenssia, jossa hän ja muut nuoremman sukupolven edustajat kohtasivat maaseudulta kaupunkiin muuttaneen vanhemman sukupolven. Tälle sukupolvelle, Aaltonen mukaan lukien, kansallisuus ja talonpoikaiskulttuuri oli muodostanut osan identiteettiä, vaikka he eivät itse olleetkaan kuuluneet talollisväestöön.³³³

Aaltosta itseään kiinnosti kysymys siitä, millaisia johtopäätöksiä eri tavoin painottuvista kansanelämän tulkinnoista tulisi tehdä.³³⁴ Samana vuonna kuin konferenssijulkaisu ilmestyi Aaltosen *Pellervo*-lehden lukijakunnalle esittelemä pohdinta sovittavien ja kriittisten näkökulmien merkityksestä tutkimuksen tuloksille. Esimerkkinään Aaltonen käytti 1950-luvulla antropologisissa piireissä paljon huomiota herättänyttä vastakkaisasettelua Robert Redfieldin ja Oscar Lewisin välillä. Tutkijat olivat valinneet tutkimuskohteeseen kumpikin saman meksikolaisen kylän ihmissuhteineen, mutta esittivät siitä eroavia, lähes päinvastaisia tulkintoja ja johtopäätöksiä: Redfield (1930) painotti kyläelämän positiivisia ja Lewis (1944) kriittisiä näkökohtia, ja keskustelut levisivät myös Pohjoismaihin.³³⁵

Aaltonen avasi keskustelun luonnehtimalla ”tiedemiesten” eli Robert Redfieldin ja Oscar Lewisin tutkimuksia yhtäältä talonpoikaisyhteisön tasapainoista ja toisaalta dynaamista ja liikkuvaa kuvaa valaiseviksi näkökulmiksi. Vain muutamaa vuotta aikaisemminhan Aaltonen ja Vilkuna olivat itsekin päätyneet Turussa keskustelemaan hyvin samanlaisesta asetelmasta, ja todenneet paikannustensa kautta omaavansa erilaisia tulokulmia asiaan. Nyt Aaltonen kirjoittaa:

... kummallakin oli eri näkökulma, mistä he oloja tarkastelivat. Redfield otti selkoa mistä kyläläiset elämässään nauttivat, mihin he olivat tyytyväiset. Lewis taas etsi vastausta kysymykseen, mistä kyläläiset kärsivät. Hän katsoi olevan antoisampaa ottaa selville ne syyt, mitkä aiheuttivat ihmisille kärsimyksiä ja vaikeuksia naapureiden taholta, kuin vetää esille niitä elämän puolia, jotka kyläläisille tuottivat mielihyvää. Ensin mainitun tutkimuksessa päädyttiin talonpoikaisyhteisön tasapainoiseen

333 Honko 2009 (1986); Östman 2015; Ks. myös konferenssin arvio Honko 1959, 170–173.

334 Kolsrud 1961, 172–173; Aaltosen pohdinta ilmestyi myös samana vuonna kuin myöhemmin käsitteilyyn ottamani *Kylä ja sen naapurisuhteet* -kysely.

335 Aaltonen 1961a; Aaltonen 1961c, 980; Mikrososiaaliseen tutkimukseen keskittyntä Chicago-koulukuntaa edustaneiden antropologien kiistoja ovat kontekstualisoineet mm. Mayer 2015, 676 sekä Hylland Eriksen & Sivert Nielsen 2001, 67–68.

kuvaan, jälkimmäisen tutkimuksessa taas kyläelämän dynaamiseen, liikkuvaan puoleen.³³⁶

Antropologien tekemä kylän ”kaksoisvalaistus” johti Aaltosen pohtimaan suomalaisten talonpoikaisten kyläyhteisöjen positiivisia ja negatiivisia piirteitä kansanluonteiden tulkintoina. Miten kielteisiä piirteitä tulisi tulkita? Olivatko negatiivisten piirteiden kuten kateuden merkitystä korostaneet tulkinnat tyypillisiä rajoitettujen mahdollisuuksien ja kilpailun ilmapiirissä, kuten myös Aaltosen lähteenä käyttämä sosiologi Georg Foster oli ehdottanut? Vai ”oliko oikeassa Lewis”, joka Fosterin taloustieteellisen determinismin sijasta painotti yhteiskunnan järjestäytymisen ja lasten kasvatuksen merkitystä hyvinvoinnille? Tai, kuten Aaltonen viimeisen vaihtohehtonsa muotoili: oliko yhteistyöhaluttomuudessa sittenkin kyse yksilöllisyyden ja peräti jalon riippumattomuuden ilmentymistä? Jälkimmäinen, antropologi Pitt-Riversin ehdotus johti Aaltoselle luonteenomaiseen talonpoikaisen elämänmuodon tasapainohakuisuutta korostavaan tulkintaan. Lewisin kriittisen ja dynaamisen tulkinnan sijasta viehättivät Redfieldin sovinnolliset näkemykset.³³⁷

Tieteen ja tutkimusten tietokäsityksissä tapahtuneita muutoksia on tuotu esille eri näkökulmista ja erilaisten vuorovaikutussuhteiden esityksistä. Julkaisuihin tuotetuista retorisisista perusasetelmista on vaikea hahmottaa todellista liikettä, sillä keskusteluissa mikrotasolla esiin tulevia oivalluksia, ajatusten prosessointia ja valintojen hetkiä ei niihin sisälly. Ne havainnollistavat mielestäni kuitenkin sitä, miten monenlaisia keskusteluja 1950- ja 1960-luvun vaihteessa käytiin modernin tieteen ja yhteiskunnan muutosprosessista ja muutoksen variaatioista ja tulkinnoista. Konferenssissa vuorovaikutus tapahtui akateemisen yhteisön sisällä, erilaisten tieteenrajojen ja tutkimuksellisten traditioiden välillä. Siihen osallistuneet toimijat olivat keskenään tasa-arvoisemmassa asemassa, vaikka roolit olikin jaettu etukäteen esitelmäsihtöiden ja kommentoijien välille. Kotiseutukentän tekstit välittivät kohtaamisia vain käsitteellisellä tasolla, vuoropuhelut jakautuivat tutkijoiden kesken, ja tutkijat ovat kotiseutuväen suuntaan asiantuntijoita. Toimittajana, ahkerana kirjoittajana ja tutkijana ja kotiseututyön parissa Aaltonen toimi kuitenkin myös välittäjän rooleissa – maaseudun asukkaiden muutostokemusten ja tunteiden ohjailijana, organisoijana ja liikuttajana sekä tiedemiehen että aktivistin roolissakin.

336 Aaltonen 1961c, 980.

337 Aaltonen 1961c, 980; Aaltonen 1961b.

Edellä olen käsitellyt sellaisia kansatieteilijöiden ja sosiologien keskusteluja, jotka paikantuvat kyselytoiminnan aloittamisen lähimaastoon, usein sekä ajallisesti että paikallisesti. Varsinaisia kohtaamistilanteita on kuvattu harvoin, mutta näistä avautuu kuitenkin näkymiä kyselytoimintaa kontekstualisoiviin käsitteellisiin keskusteluihin. Kyselyt antoivat tilaa vastaajan subjektiviteetille, kyselyn laatijan ja tutkijayhteisön itseymmärrys tutkimuskohteesta vaikutti taustalla. 1950-luvun lopulla toteutettu konferenssi oli osoitus siitä, että itseymmärrys oli liikkeessä, samoin kuin liikettä ohjailevat käsitteetkin. Myös tutkimusmenetelmät kaipaivat päivitystä, mutta käytäntöjen muuttaminen tapahtui hitaasti.³³⁸

---

338 Ruotsissa 1900-luvun alkupuolella harjoitettua kyselytoimintaa tarkastellut Agneta Lilja on tehnyt konferenssin keskusteluiden pohjalta samanlaisen johtopäätöksen. Lilja 2016, 24–26. Ideoiden ja käytäntöjen välisestä ristiriidasta ja tutkimuskäytäntöjen muuttumisen hitaudesta myös Kirveennummi 1997b. Käsitteistä historiallisen liikkeen ohjausvälineinä kirjoittaa Kettunen 2015, 72; Koselleck 1979, 344.

3 KYSELYTOIMINNAN AIHEVALINNAT JA YHTEISTOIMINTAMUODOT

3.1 Kyselylehtiset vuorovaikutusalustoina

Turun yliopiston *Tiedusteluja kansallisten tieteiden alalta* -kyselylehtisten tavoitteena oli saada tutkimusaineistoja tutkimuksen ja opetuksen tarpeisiin. Seuraavassa luvussa tarkastelen vuorovaikutteisia tiedollisia ja metodisia keinoja, joilla tavoitteisiin pyrittiin. Keinoja voidaan kutsua myös tutkimuksen sosiaalista perintöä jatkaviksi tietokäytännöiksi, sillä ne kytkeytyvät edellisissä luvuissa esiteltyihin keskusteluihin, ajatuksiin ja metodisiin keinoihin edistää pyrkimyksiä keruukäytäntöjen kentällä. Tässä luvussa tarkastelen kysymystä siitä, miten sosiologista ja kansatieteellistä kyselytoimintaa yhdessä toteutettiin: millaisia vuorovaikutteisia ja kommunikatiivisia muotoja valittiin ja mitä sellaisia yhteistoiminnan reunaehtoja oli, joiden kautta voisi kuvata toiminnan rajoja ja kenties julkilausumattomia periaatteitakin

TURUN YLIOPISTO. Tiedusteluja kansallisten tieteiden alalta -kyselytoiminta perustui kahdesta viiteen kertaan vuodessa ilmestyneisiin kyselylehtisiin. Tarkasteluni kohteena ovat kaikki sosiologian ja kansatieteen kyselylehtiset, jotka ilmestyivät vuosina 1958–1965. Olen poiminut kyselylehtisistä niiden otsikot, toteuttamisajat ja toteuttajat. Kansallisten tieteiden tiedustelulehtisiä ilmestyi yhteensä 24, ja niiden sisällä oli kaikkiaan 29 kyselyä. Kyselyiden numerointi noudattaa kyselylehtisten numerointia, mutta

ei ole niiden kanssa aivan identtinen. Jatkossa tarkennan kyselylehtisten ja kyselyiden numeroita alaviitteissä.

Kyselyiden allekirjoittajana on aina joko sosiologian laitos tai kansatieteen laitos, tai molemmat yhdessä. Lopuksi kokeiltiin myös mallia, jossa molemmilla oli oma kyselynsä samassa lehtisessä. Allekirjoitukset auttavat tunnistamaan pääpiirteitä omistajuudessa. Allekirjoitukset eivät kuvaa kaikkea kyselyiden suunnittelussa ja toteutuksessa harjoitettua yhteistyötä, mutta ne havainnollistavat hyvin sen, että kyselytoiminnan kysymyksenasetteluilla edistettiin pääasiassa oppiaineiden omia itsenäisiä tutkimusohjelmia. Yleisesti voi todeta, että ensimmäisten kyselylehtisten kyselyt ovat enimmäkseen sosiologisia. Sosiologinen kyselytoiminta kuitenkin hiipui vähitellen, kun taas kansatieteellisten kyselyiden ilmestyminen pääsi vasta 1960-luvun alussa kunnolla käyntiin.

Vuonna 1962 ilmestynyt kyselylehtinen numero 14 on kyselytoiminnassa poikkeus, sillä kyselyn allekirjoittajana toimi Turun Yliopiston sosiologian laitos ja sen esimies professori Esko Aaltonen omalla nimellään. Se lienee ollut harkittua, sillä kyselylehtinen jäi viimeiseksi viralliseksi sosiologian laitoksen toteuttamaksi lehtiseksi. Aaltonen toimi sen jälkeenkin ainakin rautatieläisten muistitiedon keruukilpailun palkintolautakunnassa, mutta jäi eläkkeelle vuonna 1963. Määräaikaista professuuria ja lehtorintehtäviä hoitanut Ilmar Talve oli edellisenä vuonna 1962 nimetty kansatieteen vakinaiseksi professoriksi. Talve otti vastuun Aaltosen aloittamasta kyselytoiminnasta.³³⁹

Kyselytoiminnassa käänne näkyi varsinaisesti vuonna 1965, jolloin kyselylehtinen numero 25 ilmestyi ja kyselytoiminta siirtyi kansatieteen laitokselle. Kyselytoiminta jatkui uusiksi nimetyllä kyselylehtisellä *TURUN YLIOPISTO. KANSATIETEEN LAITOS I. Tiedusteluja kansankulttuurin alalta*. Nimenmuutoksen yhteydessä juhlistettiin pitkäaikaista yhteistyötä ja kiitettiin kansalaisia kyselyihin tulleista vastauksista. Arkistoon lähetettyjen vastausten määrässä oli ylittymässä 100 000 liuskan rajapyykki.³⁴⁰

Kyselytoiminnan aktiivisin ja monitieteiseksi luokiteltava yhteistoiminta suunnitteluineen ja toteutuksineen keskittyikin *Turun yliopis-*

339 TYKL/kys/Kyselylehtinen 18. Kalle Kallio käsittelee rautatienrakentajien kokemuksia vuonna 2022 ilmestyneessä väitöskirjassaan *Ratajätkäät*. Kallio 2022.

340 Turun yliopiston painettujen Tiedusteluja -sarjan lehtiset koostuivat numeroista 1–57 ja ne ilmestyivät 1958–1979. Monistetuista B-kyselyiksi kutsutuista kyselyitä olivat numero 1–24, 1962–1984. Kyselyistä on olemassa erilaisia kierrekansioissa säilytettyjä irtolehtisten kokoelmia, joista käyvät parhaiten ilmi myös mahdolliset uudet painokset. TYKL/spa/1236.

to. *Tiedusteluja kansallisten tieteiden alalta* -kyselysarjan alkuun, 1950- ja 1960-lukujen vaihteeseen. Keskityn jatkossa kuvaamaan erityisesti tätä aikaa, sosiologisten ja kansatieteellisten kyselyiden tietokäytäntöjen muotoutumista ja metodiikkaa.

Kyselyistä kokoamani luettelo on esitetty kokonaisuudessaan liitteessä 2. Kyselytoiminnan vuorovaikutteisia käytäntöjä voi lukea lehtisten otsikoista, joissa tietyt elementit toistuvat lehtisestä toiseen ja toimintaan osallistuvasta tieteenalasta riippumatta.

Kyselytoiminnan vakinaisiin käytäntöihin sisältyy toisin sanoen kyselyistä riippumatonta yhteistoimintaa, yleisöjen kanssa kommunikointia ja viestintää. Viestinnän ja dialogisuuden vaatima työmäärä jää usein huomiotta silloin, kun tarkastellaan pelkästään kyselyiden tiedollisten tavoitteiden toteuttamista. Kyselylehtisissä toteutettua julkista tiedeviestintää voi tulkita kansalaisten ja tieteen suhdetta säätelevänä toimintana. Osa käytännöistä oli tiedostamattomia ja huomaamattomia tapoja ja osa tietoisesti valittua retoriikkaa. Kansalaisten elämästä ja havainnoista kiinnostuneet tutkijat rakensivat tieteellisiä tehtävänantojaan ja ohjeistuksiaan huolella, ja tehtävänantojen problematiikka muistuttaa monessa suhteessa asetelmaa, joka on tuttu kansalaistieteen parissa esitetyistä pohdinnoista. Tilallisesta näkökulmasta tarkastellen kyselytoiminnan käytännöt puolestaan tuottavat erityisen tyyppistä tiedollista ja sosiaalista tilaa, jota voisi kyselylehtisen yksisuuntaisen tiedotuskanavan sijaan luonnehtia myös materiaaliseksi ja sosiaaliseksi vuorovaikutusalustaksi.

Sosiologian ja kansatieteen laitosten yhteisten *Tiedusteluja kansallisten tieteiden alalta* -kyselyiden merkittävin tietoaineisto muodostuu painetuista kyselylehtisistä, joiden sarjamaisuutta korostaa juokseva numerointi sekä Turun yliopiston säilyminen kapiteleilla painettuna otsikkona lehtisen kansilehden näkyvimällä paikalla. Pysyväisluontoinen otsikko muodostaa oman muista erottautuvan brändinsä, jonka alle vaihtuvaisältöiset kyselyt asettuvat. Ulkoasultaan ja typografialtaan kirjapainossa painetut vihkoset säilyivät aina samanlaisina. Vaikutelma yhtenäisestä toimijasta syntyy siitäkin, että vaikka nimi vuonna 1965 vaihtui, juokseva numerointi jatkui vielä uuden nimen sisällä aina loppuun eli vuoteen 1979 ja kyselylehtiseen numero 57 asti. Vaikutelma on tehokas, sillä ainakaan itse en ollut kiinnittänyt nimenmuutokseen huomiota, vaikka olin nähnyt lehtisiä jo opiskelijavuosinani. Kyselyi-

den sisältä katsottuna tämä ja monet muutkin toteutuksiin liittyvät eroavaisuudet tulivat näkyviin vasta pysähtyessäni kunnolla analysoimaan toimintaa ja lehtisiin kirjoitettujen toimintamuotojen sisäkkäisyyksiä.³⁴¹

Kokeilun suhteen painetut kyselyt eivät olleet ihanteellisia. Esimerkiksi muutamia vuosia myöhemmin 1960-luvulla käynnistetyssä kansatieteen laitoksen monistekyselysarjassa eli niin sanotuissa *B-kyselyissä* oli mahdollista toteuttaa sisäistä vaihtelua helpommin ja joustavammin. Niiden ja nyt käsiteltävien painettujen kyselyiden välillä ei kuitenkaan 1960-luvulla painottunut kokeilu-ulottuvuus, vaan toisenlainen hierarkkinen erottelu. Professorit Ilmar Talve ja Pekka Leimu kirjoittavat painetuista eli varsinaisista kyselyistä vakinaisena sarjana ja monistetekniikalla toteutetuista B-kyselyistä tilapäisyyttä korostaen. Luokitusjärjestelmä seuraa arkisto-oppaisiin ja tallenteisiin. Luokitteluita, sarjoja ja numerojärjestyksiä täydentävä ja luokitteluita helpottava B-tunnus on ollut yleisesti käytössä muissakin yhteyksissä ja esimerkiksi vinyylitalennusten A- ja B-puolesta puhuttaessa.

Nimenvaihdon rinnalla toinen poikkeama oli se, että myöhemmin 1960-luvulla myös painetuista kyselyistä voitiin julkaista monistetekniikalla uusia versioita. Sarjan yhtenäinen ulkoasu ja painatusperiaate siis rikkoutui uuden teknologian salliessa lisää kokeilua ja räätälöintiä kirjapainossa painettujen kyselyiden rinnalla. Muutokset näkyvät myös sisällöissä ja siinä, että kyselyihin viittaamisessa oli lisää sekaannuksia ja virheiden mahdollisuuksia.³⁴²

Tiedusteluja -kyselysarjan painetuissa kyselylehtisissä oli 4–12 sivua, ja muodoltaan ne olivat 1–3 taitetun arkin kokoisia nidottuja vihkosia. Kulloistakin kyselylehtistä painettiin Talven antamien myöhempien tietojen mukaan 800–1200 kappaletta, ja hänen mukaansa vastaajaverkostossa oli keskimäärin noin 350–400 jäsentä.³⁴³ Palaan vastaajaverkoston problematiikkaan myöhemmin.

341 TYKL/kys/Kyselylehtinen 57. Sisäkkäisyyksistä ks. myös lapsuusaihetta kyselyiden sisältä tarkastellut Korkiakangas 2016.

342 Talve 1984, 29-30; Leimu 2005, 79; Lehtonen & Wahlström 2002. Esim. TYKL/kys/Kyselylehtinen 6 (1966, 3.painos), Turun yliopiston Kansatieteen laitos.

343 Talve 1984, 29–30. Vastausten määrä ilmoitetaan kyselylehtisissä, mutta luvussa ovat silloin vain määräaikaan mennessä saapuneet lähetykset. Vuosien 1958–1962 välillä kyselyihin saapui määräaikaan mennessä 143–362 vastausta, mutta ensimmäisten kyselyiden määrä kasvoi vuosien kuluessa jopa noin kolmanneksella. Vertailun vuoksi: Matti Kuusen mukaan vuoden 1937 suuren Kalevalan riemuvuoden kyselylehtisen painos oli 1500 kpl. Kuusi 1993. *Kansantieto*-lehtien painosmääristä Mikkola 2009, 24; Mikkola 2013.

Kyselylehtisten muotoilu ja viimeistely ulottuivat myös vastauskuoriin ja henkilötietolomakkeisiin ja vastausten mukaan liitettäviin arkiston omiin papereihin. Kyselylehtisten yhteistyökumppaneihin kuului myös lehtiset painanut Forssan kirjapaino Oy. Yksi sen perustajajäsenistä oli Esko Aaltonen, joka ennen professorivuosiaan toimi lehtimiehenä ja myös Forssan kirjapainon johtajana. Mahdollisesti Aaltosen yhteydet ja liikkeet Forssan ja Turun välillä vaikuttivat prosessin kulkuun, mutta tästä ei ole tarkempia tietoja.³⁴⁴

Painettujen kyselylehtisten ulkoasu painopaikkoineen, painovuosi-
neen ja sivunumeroineen muistutti 1950–1980-luvuilla yleisiä eripainoksia. Yleisen käytännön mukaisesti kirjoittajille jaettiin eripainoksia kirjapainoissa painetuista kokoomateoksissa ja aikakauslehdissä julkaistuista artikkeleista. Ne olivat esimerkiksi muutamien painoarkkien paksuisia lehtisiä, joita tutkijat saivat lähettää omille verkostoilleen. Eripainosten hengessä professori Ilmar Talve luonnehti sosiologian laitoksen kanssa julkaistua painettujen kyselylehtisten sarjaa laitoksen ”vanhimmaksi julkaisuksi”.³⁴⁵

Valmiiksi maksettujen vastauskirjeiden mukana lähetetyt A5-kokoiset vastauspaperit painettiin nekin kirjapainossa ja viivoitettiin toiselta puolelta. Vastaajia kehoitettiin kirjottamaan vain yhdelle puolelle, jotta arkistointi kortistolaatikoihin olisi helpompaa. Papereita käytettiin kuitenkin usein säästelen ja omiinkin papereihin turvautuen. Kirjapapereiden perusteella voi myös tunnistaa väärin arkistoihin tai kokoelmiin kulkeutuneita aineistoja. Kyselyvastauksia muistuttavia kirjoitelmia ja keruutöitä on myös käsikirjoituskokoelmissa.³⁴⁶ Erityisen paljon sekaannusta aiheuttavat *Tiedusteluja kansallisten tieteiden alalta* -kyselylehtiset, jotka sisälsivät kutsuja useampaan kyselyyn.³⁴⁷ Yleisimmin kyselytoiminnassa pidettiin yllä suhteellisen tiheää ja säännöllistä julkaisutahtia, jolloin välttyttiin myös kilpailutilanteelta.

344 Aaltonen kuului vuonna 1919 toimintansa aloittaneen *Forssan lehden* sekä Forssan Kirjapaino Oy:n perustajiin ja pitkäaikaisiin toimittajiin ja avustajiin. Hän toimi mm. Forssan lehden päätoimittajana ja vuosina 1920–1934, 1940 ja 1953 kirjapainon johtajana. Forssan Kansallisseura, jonka hallitukseen Aaltonen kuului, kokoontui myös Forssan Lehden tiloissa. Kun Aaltonen vuonna 1953 aloitti työnsä professorina, hänen poikansa jatkoi kirjapainon toimintaa. Henttinen 2008, kansallisbibliografia; Uusi Aura, 25.3.1930.

345 Talve 1984, 6, 53. Muiden julkaisujen tapaan kyselylehtisiä lähetettiin verkostoitumisen ajatuksella eri tutkimuslaitoksille. Keskinäisen vaihtosuhteen mukaisesti heiltä otettiin puolestaan julkaisuja ja pienpainatteita vastaan ja säästettiin laitosten määrärahoja. TYKL, painetut kyselyt 1–57 (1958–1979). Monistettuja kyselyitä eli B-sarjaa julkaistiin 28 vuosina 1962–1984.

346 Talve 1984, 29.

347 TYKL/kys/Esim. Kyselylehtinen 12 & 14.

Kyselytoiminnalle oli tyypillistä, että varsinaista kyselyrunkoa edelsi lyhyt kyselyn aihepiiriin ja vastaamiseen virittävä johdanto-osio.³⁴⁸ Esimerkiksi vain yhden taitetun A4-arkin kokoinen kyselylehtinen numero 5 (1959) oli lyhyt, sillä useimmat kyselylehtiset olivat kahden arkin mittaisia. Varsinaisen keruukutsun lisäksi siinäkin kuitenkin voitiin käsitellä monenlaista vastaajille suunnattua informaatiota. Ensinnä siinä julkistettiin tulokset kyselylehtisessä numero 3 julkistetuista, huutokauppoja, kiekonlyöntiä ja kyläkeinuelämää sekä uittotöitä koskevista kyselyistä. Lisäksi siinä annettiin ennakoilmoitus, joka koski ”loppusuvesta järjestettävää uutta kilpakeräystä entisajan sahatöistä”. Kaikkia, joilla oli omakohtaisia kokemuksia ja muistoja, tai haastatteluun kykeneviä kansalaisia kannustettiin jo aloittamaan aiheeseen liittyvää keruutyötä ja merkitsemään tietoja jo paperille, vaikka kyselylehtistä ei vielä ollutkaan. Vastaajat otettiin mukaan myös toiminnan toteuttajien suunnitelmiin pyytämällä heitä jo ennalta lähettämään tietoja mahdollisista uusista vastaajista. Esimerkiksi sahatyöläisistä toteutettuun kyselyyn pyydettiin lähettämään vanhojen sahatyönjohtajien ja sahatyöläisten nimiä. Sosiologian laitoksen rooli toiminnan koordinoijana käykin hyvin ilmi näiden ensimmäisten kyselyiden yksityiskohdista. Myöhempien tietojen perusteella kysymysten laatimiseen osallistuivat ainakin sosiologian laitoksen Esko Aaltonen, että kansatieteilijä Ilmar Talve.³⁴⁹

Liitteessä 2 on avattu kaikki kyselylehtiset ja niiden sisältämien elementtien otsikot vuosilta 1958–1965. Ne havainnollistavat, miten varsinaisen kilpakeräyskysely saattaa ”piiloutua” lukuisten muiden tietojen keskelle. Vuoropuheluita käynnistettiin ja pidettiin yllä kyselylehtisten toimituksellisilla sisällöillä, kyselyillä, ohjeistuksilla ja tervehdyksillä. Niihin liittyy säännöllisesti eritasoisten otsikkojen ja luetteloiden alla annettuja palautteita sekä pyyntöjen muodossa esitettyjä tehtävänantoja. Suoriin kysymyksiin liittyy usein pyyntöjä täsmentää jo aikaisempia aiheesta olevia tietoja.³⁵⁰ Aikaa myöten toiminta vakiintui ja etenkin kansatieteen laitoksen kyselylehtisissä informaatiotulva tasaantui. Lehtisissä pysytellään toimittajan ja tehtävänantajan roolissa, esitetään aihepiiriä koskevia lyhyitä taustoituksia, tieteellisiä menetelmään johdattelevia alustuksia ja tehtävänantoja, varoituksia ja odotuksia.

348 Ekrem 2003; Olsson 2017.

349 TYKL/kys/Kyselylehtinen 5.

350 Yksityiskohtien tasolle menevää vuoropuhelua on kuvattu myös Kansallismuseon samanaikaista kyselytoimintaa tarkasteltaessa. Ks. Lönnqvist 2016; Olsson 2016.

Esimerkiksi: ”Vastaukset on pidettävä edellisestä kysymyssarjasta erillään ja eri esilehti tietoineen on lähetykseen lisättävä”.

Tunnustusten, eli kiitosten, kehujen ja arvostusten jakaminen on toinen tärkeä kyselylehtisissä toistuva elementti. Tunnustuksia hallittiin ja säädeltiin tavoilla, joissa on sekä suunnitelmallisia että spontaaneilta vaikuttavia elementtejä. Jotkin tunnustuksen muodot vakiintuivat, toiset vaikuttavat ainutkertaisilta. Tarkastelemallani ajanjaksolla tunnustuksiin liittyi sekä vastausten määrää että laatua mutta myös kirjoittamisen tieteellistä sisältöä ja teknisiä kysymyksiä arvioivia osa-alueita. Yhtäältä kyselyissä pyritään saamaan kaikki mukaan, esittämällä suoranaisia ohjeita, suostuttelua, kehuja ja kiitoksia, esimerkiksi ”... k a i k k i ovat lähettäneet arvokkaita tietoja”, ”Hyvä saalis kyläkilpailuista, palkinnoiksi 34 000 mk ja 30 kirjaa” tai neutraalisti kertomalla toimintamuotoa ylläpitävien tutkijoiden päivystävän taustalla ja olevan tarvittaessa valmiita auttamaan: ”Pyytäkää tarpeen vaatiessa lisäpaperia ja kirjekuoria”.³⁵¹

Kyselytoiminnalle ominaista ajallista, tilallista ja sosiaalista dynamiikkaa voi tarkastella kyselylehtinen tai kysely kerrallaan tai vertailemalla eri kyselyitä tai kokoelmia toisiinsa. Tässä tutkimuksessa kiinnostavat ne muodot ja toteuttajat, alustan tekeminen sekä osallistumisen avaamiseen ja paikan-
nuksiin liittyvät tekijät, joita tutkijat ja heidän toteuttamansa kyselyt tekevät mahdollisiksi. Tutkijoiden omatkin mahdollisuusalueet muotoutuvat toiminnan kuluessa. Esimerkiksi toiminnan alkuvaiheessa tutkijat ovat optimistisia ja lupaavat esimerkiksi ammattiryhmäkyselyistä pikaisia tuloksia. Vähitellen työmäärään ja odotuksiin tulee mukaan realismia, ja tutkijoiden aikatauluista ja julkaisulupauksista luovutaan. Samalla tiedot kyselyvastaajien tietojen käyttöyhteyksistä jätetään keruun ulkopuolelle, ja tieteellinen keruu määrittyy yleisemmin tutkimuksen ja sen aihepiirien yleisistä tarpeista käsin.³⁵²

Monista kilpakeruista siis tiedotettiin edellisissä kyselylehtisissä. Toisaalta vastaajille annettiin kilpailuun osallistumiseen oikeuttava määräaika, mutta kyselyihin kannustettiin osallistumaan myöhemminkin, eli varsinaisen kilpailuajan jo päätyttyä. Esimerkiksi kyselylehtisissä 8, 13 ja 17 julkaisiin luettelo aikaisemmista kyselyistä, joihin yhä toivottiin vastauksia, vaikka niiden taustalla ollut keruukilpailu oli jo päätynyt. Tältä osin käytäntö muistuttaa myös Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran ja Kansallismuseon ai-

351 Esim. TYKL/kys/Kyselylehtinen 13, 14. Savolainen, T. 2015, 138-139.

352 TYKL/kys/Kyselylehtiset 4, 5, 6, 10, 23.

kaisempia keruukäytäntöjä. Suurkeruiden aikataulu ja mahdolliset julkaisut olivat erityisiä projekteja julkaisuineen, mutta muuta kansanperinnettä oli pitkään kerätty myös omassa tahdissa ja kerääjän omien kiinnostusten ohjaamana. Kansanperinteen keruita 1930-luvulla harrastaneet kansalaiset olivat tallentaneet tutkimusarkistoihin keräysmatkojensa tuloksina kansanperinnettä eri aiheista ja jatkoivat toimintaa osallistumalla Turun yliopiston keruusiin.³⁵³ Esko Aaltosen ja Veikko Anttilan kotiseututyön oppaissa oli nimenomaisesti pyydetty kotiseutuliikkeen parissa toimivia ihmisiä suuntaamaan voimansa tutkimuslaitosten toteuttamiin keruusiin.³⁵⁴

Monien kyselyiden yhteydessä on tietoja edellisissä kyselyissä parhaille vastauksille annetuista palkinnoista. Vähitellen kaikista kyselyistä julkistettiin voittajien nimet ja heidän saamansa palkinnot, samalla kun julkistettiin uusia kyselyitä. Julkinen arvonnanto oli palkintojen ja kunniakirjojen ohella vastaajia sitouttava ja kilpailuhenkisyteen liittyvä kannustin. Kilpaileminen itsessään otettiin kuitenkin vain harvoin esille. ”Toivomme erittäin runsasta osanottoa ja toivotamme kaikille entisille ja uusille vastaajille reipasta kilpailumieltä tämän kiintoisan aiheen parissa!”³⁵⁵

Tiedusteluja kansallisten tieteiden alalta -kyselylehtisillä tavoiteltiin mahdollisimman hyvää alueellista kattavuutta.³⁵⁶ Kyselyvastaajille oli tähdennettävä, miten keskeinen tekijä alueellinen edustavuus oli siinä, että kyselyn alussa avatut tutkimustavoitteet saavutettaisiin. Uusia vastaajia toivottiin erityisesti ”Oulun ja Kajaanin välisen linjan pohjoispuolelta”, mistä ”meille saapuu liian vähän vastauksia”. Toisessa yhteydessä puolestaan muistutettiin, ettei Mikkelin alueelta ollut tarpeeksi vastauksia.³⁵⁷

Tiedustelut toteutettiin koko maan alueella suomen kielellä muutamia poikkeuksia lukuun ottamatta. *Tiedusteluja kansallisten tieteiden alalta* -kyselyitä ja myöhempiä kansankulttuurin alalta -kyselyitä toteutettiin erillisinä suomen- ja ruotsinkielisinä painoksina silloin, kun tavoiteltiin laajempaa kohderyhmää aihealueilla, joilla ruotsinkielisyydellä oli erityistä merkitystä. Näin oli *Merimiesten elämää* (1963) ja myöhemmin kaupunkielämää (1966)

353 Ks. myös Seppä 2015; TYKL/spa/1236, kyselyvastaajat ja kenttätöiden tekijät.

354 Aaltonen 1948a; 1953; 1963a; Anttila 1960 toisaalta kehottaa tuottamaan aineistoja myös kotiseutuarkistoihin.

355 TYKL/spa/1236, Tpk. kilpailut, signaaleja ja hiljaista tietoa. Ks. myös Kuusi 1993.

356 Monistekyselyissä sen sijaan oli useammin paikallinen näkökulma. Kaupunkielämään kohdistettu kyselystakin tehtiin monistemuotoinen vain Turku koskeva kysely. TYKL/kys/Kyselylehtinen 26.

357 TYKL/kys/Kyselylehtiset 5; 12&14; 21, 22.

käsitelleissä kyselyissä, jotka eivät myöskään kilpailleet Åbo Akademin tutkimusprofiilin kanssa.³⁵⁸

Periaatteessa kyselytoimintaa voi kokonaisuudessaan arvioida kaikille kansalaisille suunnattuna kutsuna osallistua siinä kuvattuun kilpakeräykseen. Kutsu kytkeytyi kuitenkin hyvin erityisellä tavalla säädeltyyn toimintamuotoon ja julkisen tilan alustaan. Sen toimintaperiaatteet olivat hyvin tuttuja niille, jotka osallistuivat aktiivisesti kotiseututyöhön ja kansallisten arkistojen keruutoimintaan ja kenties vieraampia uusille vastaajille, joita tavoiteltiin muun muassa lehdistön kautta. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran vuonna 1969 toteuttamaa *Jätkäperinteen keruukilpailua* tarkastellut Jyrki Pöysä on kuvannut kyselylehtisen retoriikkaa mainoshenkiseksi suostutteluksi ja innostamiseksi. Jätkäperinteen keruuesitteessä korostuu suojea, reipas ja lennokaskin ote. Osallistumista on pyritty helpottamaan ennakoimalla erilaisia vastaajapositioneja ja luettelemalla niitä erilaisia aihetta koskevia näkökulmia, joista vastausta voitaisiin rakentaa.³⁵⁹

Tiedusteluja kansallisten tieteiden alalta -kyselyissä vastaavat suostuttelun käytännöt vaihtelivat hieman aiheen ja kohderyhmän mukaan. Yleisesti sävy on hyvinkin asiallinen ja neutraalin kohtelias. Alkuvaiheen sosiologisissa kyselyissä kuten kyläkeinukyselyssä oli ilmavuutta ja leppoisuutta, joka myöhemmistä pitkistä kyselyrungoista puuttui. Kyselytoiminnan monitieteinen yhteistyö korosti asetelman monimutkaisuutta, sillä vastaajille tähdennettiin myös tieteenalojen erilaisia tavoitteita vaatimuksineen.

3.2 Kyselyiden ja kysymysten reittejä ajassa ja tilassa

Ensimmäiset *Tiedusteluja kansallisten tieteiden aloilta* -kyselylehtiset tuotti sosiologian laitos, ja kyselyt käsittelivät maaseudun talonpoikaisen kansankulttuurin sosiaalisia ja taloudellisia ulottuvuuksia eli avioliittojen järjestelyitä puhemiehen välityksellä, pitoja ja pitopiirejä sekä huutokauppoja. Maa-seutusosiologisesta näkökulmasta painotukset olivat katoavissa yhteistyön ja suhdeverkostojen muodoissa.³⁶⁰

Ensimmäisissä sosiologisissa kyselyissä aiheet oli kohdistettu suhteellisen kapeiksi rajattuihin aihepiireihin. On mahdollista, että Aaltosen Suoma-

358 Åbo Akademin kyselyistä Westerholm 2021. TYKL/kys/Kyselylehtiset 19 & 20. *Merimieskysely – Sjömansminnen*; Kyselylehtinen 26. *Muistitietoa entisajan kaupunkielämästä*. Monistaversio 26b. *Muistitietoa entisajan Turusta* (1966).

359 Pöysä 1997, 40–41.

360 Haavio-Mannila 1958; Kolsrud 1961; Kankaanpää 1990. Ks. myös Uusitalo 2020.

laisen Kirjallisuuden Seuralle *Kansantieto*-kyselylehtisen kautta toteuttamia kyselyitä oli alun perin ollut tarkoitus jatkaa vielä vuoden 1939 jälkeen. Aihepiirit olivat jo valmiina ja vain odottaneet sopivaa toteutushetkeä. 1950-luvun alussa ja Turkuun siirtymässään Aaltonen keräsi kyläkuvauksia ja sananparsia – ”Kansan suusta siepattua” – myös Kansallisen Kokoomuksen julkaiseman *Uusi Aura* -sanomalehden kautta. Niiden voi todeta jatkavan Suomalaisen Kirjallisuuden Seurassa aloitettua kansantietouden keruuta. Myös Turun yliopiston kyselytoimintaan viitataan vuosikirjaan tehdyssä merkinnässä ensimmäisen kerran luonnehtimalla tiedusteluita nimenomaan kansantietouden kyselyiksi.³⁶¹

Kansatieteen ja sosiologian yhteistyö tarkoitti käytännössä sitä, että sosiologista näkökulmaa kansantapojen tutkimukseen oli tähdennettävä kyselyiden vastaajakunnalle vielä erikseen.

Kuvauksia kyläkeinelämästä -kyselyssä sosiologista näkökulmaa kuvattiin näin:

Kyläkeinuista on kirjallisuudessa ja arkistoissa kyllä runsaasti kuvauksia, mutta tätä kansantapaa ei ole vielä riittävästi tutkittu sosiologisesta näkökulmasta. Seuraavassa tiedustelussa ei tarvitse kiinnittää huomiota niinkään paljon keinun rakenteeseen kuin niihin ihmisiin, jotka kyläkeinun äärellä hyöriivät.³⁶²

Keinun rakenne eli materiaallinen näkökulma rinnastuu tässäkin yhteydessä kansatieteelliseen, ja ”hyörinä” sosiologian näkökulmaan. Täsmennys lienee ollut paikallaan, sillä vastaajakunnassa oli lukuisia Kansallismuseon kyselyihin tottuneita vastaajia. Sosiologiselta kannalta pidoissa kiinnosti pitolahko rituaaleineen ja arvojärjestyksineen, mutta pitopäivällisten ruokailuvälineet, ruoat ja ruoanvalmistus mainittiin ”asioina, jotka kuuluvat kansatieteen alaan ja niistä saataneen myöhemmin eri kysely”.³⁶³

Kyläkeinukyselyssä aihetta lähestytään kysymyksillä, joissa kiinnitetään huomiota keinun sijaintiin ja keinutyyppeihin, keinun rakentajiin ja keinujiin sekä keinumisaikojen ajallisiin rajauksiin ja rytmeihin. Näistä puit-

361 TYKL/spa/1236, 15.3.2023. Esko Aaltosen Uusi Aura -kyselyihin saapuneet vastaukset on siirretty sosiologian laitokselta HKTL-arkistoon vasta keväällä 2023. Turun yliopiston vuosikirja 1958-1959.

362 TYKL/kys/Kyselylehtiset 1, 2, 3, 5 vuosina 1958–1959. Kyselylehtisessä 5 kommentoidaan sahatyöläisille lähetettyä kyselyä ja todetaan, että kyselyn tiedot olivat niin perinpohjaisia ja luotettavia, että ”kyselystä on tekeillä tieteellisiä tutkimuksia”. Vuosina 1961–1964 Talve kirjoitti kyselyihin pohjautuvia tieteellisiä ja yleistajuisia artikkeleita. Ensimmäinen hyödynsi myös sosiologian laitoksen tuottamaa aineistoa ja julkaistiin nimellä *Keinu ja keinuminen Suomessa*. Talve 1961b.

363 TYKL/kys/Kyselylehtinen 2.

teista tarkasteluun otetaan myös itse keinuelämän sosiaalinen dynamiikka ja etenkin eri sukupolvien ja sukupuolten roolit. ”Mitä tekivät tytöt, entä pojat? Oliko rohkeita poikia?” Edellä mainittu ”hyörinä” konkretisoitui kysymyksillä, jotka nostivat pääosaan tekemisen, mutta myös vakiintuneita oletuksia ja käyttäytymismuotoja sekä kysymyksiä ilmiön häviämiseen tai rappeutumiseen johtaneista ulkoisista tekijöistä.³⁶⁴ Ulkoisiin tekijöihin kuuluivat erilaisen keinumäelle saapuneiden ihmisten oheistoiminta ja mahdolliset lieveilmiöt – kuten tappelut, korttipelit, keinujen vahingoittamisen ja kostoretket. Kysymyksiä laadittiin myös näitä käyttäytymismuotoja arvioivista ja arvottavista suhtautumistavoista. Niiden joukossa voi nähdä etsityn merkkejä muutoksia vastustaneista arvoyhteisöistä, joita Kati Mikkola on tunnistanut myös Aaltosen vuonna 1939 tuottaman *Uudet elämänmuodot* -kyselyn aineistoista. Etnografisesta näkökulmasta kyläkeinukysymyksiin tulee myös yhteisöllisten tilanteiden ja suhteiden tilallisia jäsennyksiä.³⁶⁵

Turun yliopiston Tiedusteluja kansallisten tieteiden alalta -kyselysarjan avaukset teki sosiologia; mutta kun kansatiede aloitti kyselytoimintansa kyselylehtisessä numero 7 toteutetulla *Musta ja valkoinen rippipuku* -kyselyllä, korostettiin seuraavassa *Maalaiskylä ulkomaailman yhteydessä* -kyselyssä sosiologista näkökulmaa vastaajille jälleen uudestaan: ”Kun kerätty materiaali tulee lähinnä s o s i o l o g i e n käyttöön, ovat *pääasiana ihmisten väliset suhteet, tutustuminen vieraisiin ihmisiin, näiden kohtelu, muualta kylään tulleiden ihmisten käyttäytyminen, heidän tekemänsä vaikutus jne.*”³⁶⁶ (alkuperäinen kursivointi ja harvennus) Kansatieteen omien kyselyiden kysymyksenasettelu poikkesi sosiologisista kyselyistä usein siinä, että huomio oli ensisijaisesti ”omassa elämänympäristössä ja paikkakunnalla” eikä niinkään ihmisryhmässä sinänsä. Huomio kohdistui yksilön tunnistaman ja edustaman paikallisen tai alueellisen perinteen hahmoon ajan ja sosiaalisen kontekstissa. Kansatieteen kysymyksenasetteluista voi kuitenkin tehdä senkin havainnon, ettei niissä tehty erottelua maaseudun ja kaupunkien välillä. Konferenssin vuonna 1959 esittelemä lähestymistapa ”joukosta”, jonka elävää kulttuurista perinnettä kansanelämäntutkimus tarkasteli, sopi erityisen hyvin kansatieteellisten kyselyiden kysymysten avaaman tilan yhteyteen. Sosiologisissa kyselyissä ko-

364 Kansallismuseon kyselylehtisiä, kyselyvihkoja ja niissä kuvattuja erontekoja tarkastellut Pia Olsson on kiinnittänyt huomiota Niilo Valosen kysymysten yksityiskohtaisuuteen. Olsson 2017; Olsson 2016. Ks. myös Lönnqvist 2016.

365 Talve on tuottanut kyläkeinuaineistojen pohjalta tutkimuksen vuonna 1963.

366 TYKL/kys/Kyselylehtiset 6, 7, 8 (1959, 1960).

rostuivat ihmisryhmien hierarkkisten suhteiden konstellaatiot normeineen ja arvostuksineen.³⁶⁷

Ammattiryhmien perinteenkeruut aloitettiin vuonna 1959. Ensimmäinen kysely *Entisajan uittotyöt* toteutettiin yhteistyössä Suomen Uittajainyhdistyksen kanssa. Sosiologian laitoksen nimissä toteutettua kyselyä laatimaan oli palkattu jo edellisenä vuonna ruotsalaisen kansanelämäntutkimuksen professori Sigurd Erixonin oppilas, virolaistaustainen Ilmar Talve, josta vuonna 1960 tuli kansatieteen määrääkainen professori.³⁶⁸

Ensimmäiset ammattiryhmät edustivat maaseudun resurssien hyödyntämisen näkökulmasta välttämätöntä metsä- ja maatyöväkeä. Uitto-, metsä- ja sahatyön kyselyt ja myöhemmät päivätyöläisiin kohdistetut kyselyt käsittelivät maaseudulla asuneen tai kierrelleen työväestön työ- ja asuinolosuhteita ja työn tekemisen puitteita sekä organisoimista. Töillä oli suuri merkitys maaseudulla asuvien maanvuokralaisten ja pienviljelijöiden taloudelle, mutta toisin kuin kylän kokonaisuutuksessa, yhteys paikalliseen asujaimistoon ohitetaan näissä kyselyissä. Kuva lapsuuden yhteisöstä muodostettiin kysymyksillä ”kotioloista ja perhe-elämästä”, ei kiinnekohdista edellisessä kyselyssä tiedusteltuihin taloihin.³⁶⁹ Taustaa kartoitettiin myös pyytämällä vanhempien jakamia muistikuvia, havaintoja ja kokemuksia elämästä sekä tätä valaisevia dokumentteja: ”kirjeitä, päivä- ja tilikirjoja, kontrahteja ja sopimuksia yms.” Näiden yhteydessä, yhdessä tarkkan sijainnin kanssa, pyydettiin piirtämään lapsuuskodin keskeisiä tilallisia jäsennyksiä avaava pohjapiirros (huoneet, uuni tai takka, huonekalut) ja valaisemaan muita elinolosuhteisiin liittyviä seikkoja. Tutkijoita kiinnostanut yhteisö oli ensisijaisesti työyhteisö, sen ja työn organisoituminen, arki ja poikkeustilat (onnettomuudet, sairausapu, työnseisaukset, lakot) sekä alkuaikoina myös muistot työväenliikkeen alkuajoilta ja ammattiyhdistysliikkeestä.³⁷⁰

Metsä- ja uittotyöläisten toimijuus hahmottuu kysymyksissä työsuoritusten ja työvoiman organisoitumisen sekä työ-, asuin- ja elinolosuhteiden kuvaamisen ja havainnoinnin kautta. Maalaiskylän kysymyksissä tavoitellaan ”entisajan” kylää, 1800-luvun jälkipuoliskon ja 1900-luvun alkuvuosia, ja kysymyksissä asukkaat mielletään paikallaanpysyviksi (talollisiksi) ja kylissä

367 TYKL/kys/Kyselylehtinen 11. Den gamle 1961; Vuorela 1977; Sääsikiilahti 1997; Ruotsala 2021.

368 TYKL/kys/Kyselylehtinen 4; Talve 2004.

369 TYKL/kys/Kyselylehtinen 8.

370 TYKL/kys/Kyselylehtiset 4, 6.

kiertävät ulkomaailman edustajat vieraiksi. Kyselylehtinen numero 8 sisältää alustavan luettelon kylissä liikkuvista, joihin kuuluivat myös työmiehet (tukinuittajat, metsänkaatajat ja rautatienrakentajat) sekä torpparit taksvärkkimatkoineen. Kysymysten yleisenä piirteenä voi hahmottaa luottamuksen ja erilaisten reviirien rakentumisen: ”Kyseltiinkö heidän kotipaikkaansa, sukuaan, asioitaan? Uskottiinko heidän puheitaan vai oltiinko epäluuloisia?”³⁷¹

Sittemmin työläisten perinnettä tiedusteltiin myös rakennustyöläisten, ratatyöläisten, merimiesten ja maaseudun päivätyöläisten keskuudessa.³⁷² Työläisten muistelmat määriteltiin ”aineiston keruuksi”, jossa kaikki esimerkiksi sahoilla ja lautatarhoissa työskennelleet ”voivat auttaa” kirjoittamalla omista kokemuksistaan yhtenäisiä elämänkuvauksia (vanhemmat ihmiset) tai kyselemällä ja muistiinmerkitsemällä (nuoremmat).

Ammattiryhmien perinteenkeruissa sosiologian ja kansatieteen näkökulmat yhdistyivät, sillä esikuvat olivat pitkälti ruotsalaisen professori Sigurd Erixonin 1930-luvulla aloittamissa Nordiska Museetin työläiskyselyissä. Etnologit Bo G. Nilsson on väitöstutkimuksessaan todennut Erixonin saaneen inspiraatiota muun muassa amerikkalaisessa maaseutusosiologiassa suosituista aikatutkimuksista. Aikatutkimukset olivat esimerkki oman aikansa tehokkuusideologiasta, joka Aaltostakin kiinnosti. Nilssonin mukaan työväki hahmottui niissä työnantajien lähtökohdista. Kun yritykset eivät Ruotsissa vuonna 1919 toteutuneiden työaikalakien jälkeen enää voineet lisätä ansiotaan pidentämällä työmiesten työpäivää, huomio siirtyi itse tuotantoprosessiin. Erixonia tutkimuksissa kiinnosti muun muassa halu modernisoida etnologian metodologista pohjaa, ja se johti hänet kokeilemaan myös funktionaalisia metodeja. Metodien kehittämiseen osallistui koko modernisoituva yhteiskunta, sillä tehokkuutta mitattiin vertailevien aikatutkimusten kautta ja keräämällä tietoa tavoista kompensoida työpäivän lyhentymisestä työnantajille aiheutunutta haittaa.³⁷³

371 TYKL/kys/Kyselylehtinen 8 jatkaa myös Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran *Kylätappulut* -kyselyn (1937) aihepiiriä: ”Kertokaa syntyneistä tappeluista. Kertokaa myös kylän tyttöjen ja ulkokuntalaisten välisistä avioliitoista.”

372 Aaltonen oli kuvannut Forssan teollisuustyöväen työoloja jo 1930-luvulla. Omanlaisensa Aaltosen perinteen jatkumon voi nähdä siinä, miten kohteeksi tulivat myös pienet tehdasyhteisöt ja -organisaatiot. Talve 1983; Sappinen 2004; Forssa Oy oli vuodesta 1934 Finlayson-Forssa Oy. Vanha-Similä 2017.

373 Nilsson 1996, 114. Erikssoniin ja amerikkalaisiin viitteestä 16. Aikakäsitykset ja Aikatutkimukset. Eriksson 2004.

Kansatieteen laitoksen oma kyselytoiminta käynnistyi lokakuusta 1959 alkaen rippipukukyselyllä (numero 7), ja kysely numero 11 (1960/61) *Kansantapojen muuttuminen* aloitti kuoleman enteitä tiedustelemalla useampaan osaan jaetun kansantapojen muutostutkimuksen.³⁷⁴

Vuonna 1958 Ilmar Talve alkoi Aaltosen assistenttina laatia ensimmäistä ammattiryhmäkyselyä. Helmikuussa 1959 sosiologian laitoksen julkaisemassa *Tiedusteluja kansallisten tieteiden alalta* -kyselyssä numero 4, *Entisajan uittotöistä*, lähdetään liikkeelle työtekniikasta, rakenteista ja työoloista ja siirrytään vähitellen elinolosuhteiden järjestymiseen (*Majoitus, vaatetus ja ruoka*) ja viimeksi vapaa-aikaan (*Tapoja ja harrastuksia*). Sen yhteydessä pyydettiin kertomaan muistoja työväenliikkeen alkua ajoilta, päivän kulusta ja liikkeistä työmaiden välillä. Myös mahdollisten maanviljelystöiden järjestäminen poissaolon aikana kiinnosti tutkijoita. Eteneminen työn ja asumisen organisoitumisen muodoista ja materiaalisesta perustasta sosiaaliseen ja tarinoiden, juttujen, vitsien ja laulujen maailmaan muistutti samanaikaisissa kylätutkimuksissa toteutettua paikan topografista tutkimusotetta. Ensin kuvattiin ydin, paikan rakenne, jota sitten elävöitettiin – jos siihen jäi tarpeeksi aikaa. Vastaamisen kynnystä ei vielä tässä kyselyssä madallettu. Kyselyssä oli 26 numeroitua kysymyskokonaisuutta ja kaikkiaan yli 50 erillistä kysymystä. Vastaajille ei tähdennetty sitä, että kysymykset olisivat ohjeellisia. Sen sijaan kuvaukset ohjeistettiin kirjoittamaan ”meiltä ilmaiseksi saataville tietynkoisille paperiarkeille, vain paperin toiselle puolelle ja siten, että vastaukset kyselyn kuhunkin numeroon aloitetaan aina uudelta arkilta.”³⁷⁵

Kysely pohjasi kertojan elämään, vaikka varsinaiseksi elämäkertamenetelmäksi kyselymenetelmää ei voisi kutsua – eikä kutsuttukaan. Kun Sigurd Erixonin ammattiryhmätutkimukset alkoivat, lähtökohtana oli yksilö toisin kuin hänen aikaisemmissa kylätutkimuksissaan. Yksilö oli etnologi Bo G. Nilssonin mukaan tullut Erixonin tutkimukseen kansantaiteen kautta, eli alalta, jolla yksilön luovaa panosta arvostettiin jo ainakin jossain määrin, ja myös folkloristi C. W. von Sydowin vaikutuksesta. Turun yliopiston *Tiedusteluja kansallisten tieteiden alalta* -kyselyssä metodisesti uutta oli se, että yksilöllinen, henkilökohtainen ja jossain määrin luovaksikin määrittyvä ”perinteenkantaja” kiinnosti sosiaalisena toimijana.³⁷⁶ Mukaan liitettävässä lo-

374 TYKL/kys/Kyselylehtinen 11. Den gamle 1961.

375 TYKL/kys/Kyselylehtinen 4; Kirveennummi & Räsänen 2000, 11–12.

376 Nilsson 1996, 121–127 mainitsee muun muassa kansanrunoustieteen tutkijan C.W. von Sydowin ajattelun olleen Erixonin työn konteksteja arvioitaessa mahdollisesti oleelli-

makkeessa kertojan nimi ja taustatiedot pyydettiin merkitsemään ensimmäisenä. Kertojalle tai häntä haastattelevalla kyselyyn vastanneelle kuvauksen kerääjälle ja tallentajalle oli kuitenkin heti alussa tehty selväksi myös paikan merkitys kuvauksen jäsentäjänä: ”Jos kertoja on ollut uittotöissä eri seuduilla, on vastauksissa tarkoin pidettävä erillään eri paikkakunnat ja uittovesistöt.” (alkuperäinen kursivointi) Jos olosuhteet näissä vaihtelivat, kuvaustehtävän vaikeuskerroin kasvoi.³⁷⁷

Ensimmäisissä Turun yliopiston *Tiedusteluja kansallisten tieteiden alalta* -ammattiryhmäkyselyissä työläisten kytkentä paikkakuntarakenteeseen määräytyi työn kautta.³⁷⁸ Uitto-, metsä- ja sahatyöväkeen kuuluvien ihmisten lähipiirit muodostuivat työporukoista, ja niissä tehtiin myös joitakin kysymyksiä osallisuudesta työväenyhteisöihin, työväenliikkeisiin tai työnsäuksiin. Mahdollinen suhde johonkin läheisyydessä olevaan paikkakuntaan, kylään tai naapurustoon tai teollisuusyhdyskuntaan jäi ensin avoimeksi. Kysymyksissä tiedustellaan lapsuuden perheestä tai mahdollista omaa viljelystä. Työväki hahmottuu *Tiedusteluja kansallisten tieteiden alalta* -kyselyissä toisin sanoen ensin pääosin työmailla liikkuvan työnsä kautta. Metsätyökyselyyn tuli mukaan kysymys siitä, miten ”liikkuvat metsä- ja uittotyöläiset ovat jääneet paikkakunnalle asumaan. Kertokaa tapauksista, joita tunnette! Kertokaa metsätyöläisten ja paikallisen väestön suhteista ja siitä, miten metsätyöläisiä on arvostettu esim. talollisten taholta”. Arvostukseen liittyvät kysymykset tulivat nimenomaan talollisten taholta nähtynä myös monien kylätutkimusten keskeisiksi jäsentäjiksi.³⁷⁹

Kansatieteellinen näkökulma korostaa olemisen materiaalisuutta, olosuhteita, ruokaa, vaatteita ja rakennuksia. Työväestön perinneaineokset paikannetaan kulttuuriseen ja kansalliseen tilaan tavalla, joka sallii niiden myöhemmän vertailun ja alueelliset ja historialliset synteetit. Etnologi Bo G. Nilssonin tutkimusten perusteella ruotsalaisten ammattityöryhmäkuvausten taustalla oli tarve paikantaa kaikki resurssit osaksi modernin valtion muo-

---

nen yksilöpainotusten näkökulman tuoja. Toisaalta Erixon keskittyi tutkimuksessaan kansantaiteen tekijöihin kohdistunutta tutkimustaan lukuun ottamatta kulttuuristen ilmiöiden historialliseen ja maantieteelliseen kartoittamiseen. Ks. myös Erixon 2017 (1969); Hellspong 1993, 58.

377 TYKL/kys/Kyselylehtinen 4.

378 TYKL/kys/Kyselylehtiset 1–59. *Tiedusteluja kansallisten tieteiden alalta*-kyselysarjassa kyselyt numero 1–24. [Ks. liite 2.] Kansatieteen laitoksen myöhemmin itsenäisesti toteuttamat *Tiedusteluja kansankulttuurin alalta* -kyselyt numero 25–59.

379 Ks. myös Häkkinen 2005; Tervonen 2005; Knuutila & Rannikko 2009, 61–62.

toutumisprosessia. Ammattiryhmätutkimuksen yhteydessä oli selvää, että resurssihin kuului myös työvoima ja sen elintaso. Toisaalta tässä muotoutumisprosessissa ihminen alkoi Ruotsissa saada merkitystä myös uutta luovana yksilönä.³⁸⁰ Turun yliopiston kyselytutkimuksen kokonaisuuteen liittyy moneen eri suuntaan osoittavia tilallisia muotoutumisprosesseja. Esko Aaltonen ja Ilmar Talve sovelsivat Sigurd Erixonilta saamiaan vaikutteita eri tavoin. Ilmar Talve keskittyi pragmaattisemmin kansankulttuurin käsitteellä tavoitettavaan kulttuurihistorialliseen ja alueelliseen, maantieteelliseen kokonaisuuteen. ”Elävän perinteen” idea kattoi yksittäisen kertojan elämänajan niin kauaksi taaksepäin kuin mahdollista ja toisaalta nykyaikaan. Kysymyksissä yksilöt kiinnostivat siten historiallisten taustatekijöiden, mutta myös kokiensa murrosten ja ilmiöiden kuvaajina. Aaltosen kiinnostus sosiaalipsykologisten kansanluonteiden ja talonpoikaisuuden muutoksiin on kuvattu edellisessä luvussa, ja palaan siihen vielä myöhemmin pienyhteisötutkimuksen esimerkillä.³⁸¹

Eri ammattiryhmien edustajiin kohdistettuja kyselyitä muokattiin jokaisessa kyselyssä edellisten vastausten pohjalta hieman toimivammaksi.³⁸² Vuoden 1959 syyskuussa käynnistetyssä *Sahatyöläisten muistelmat* -kyselyssä kiinnostus kohdistui edelleen työhön ja työolosuhteisiin, ja yksityiskohtaisiin kuvauksiin tilapäisistä majoitusratkaisuista, työvälineistöstä ja ruokailusta. Materiaalisten olosuhteiden, elämisen puitteiden, jäsentymistä tarkasteltiin kiinnittämällä huomiota työsuoritusten ja vapaa-ajan vieton ajallisiin rytmeihin yksityiskohtaisine variaatioineen. Metodisesti vastaajia ohjeistettiin sekä kokemusten kirjoittamiseen, että vanhemmilta kerättyjen mahdollisimman yksityiskohtaisten tietojen muistiinmerkitsemiseen. Lopuksi toivottiin kirjoittajien kiinnittävän erityistä huomiota vastauksensa kerronnalliseen esitystapaan niin, että se vastaisi ”yhtenäistä kuvausta”.³⁸³ Molempien laitosten

380 Nilsson 1996, 123, 126–127. Etnologi Bo G. Nilsson on hahmottanut (2011) Nordiska Museetin kyselyaineistojen pohjalta myös ”työläisten syntymänarratiivia”. Mikhail Bahtinin kronotooppi-käsitteen avulla hän tarkastelee sitä, miten identiteettiä konstituoitiin erilaisilla tilaan ladatuilla ideoilla ja omaelämäkerrallisilla paikannuksilla. Nilsson 2001, 53–54. Ks. myös Kallberg 2022, merimieskyselyn pohjalta tehty tutkimus, TYKL/kys/Kyselylehtinen 17.

381 TYKL/kys/Kyselylehtiset 4, 5, 6. Elävästä perinteestä TYKL/kys/Kyselylehtinen 11, sivu 4. Paikallishistorian toimiston 1940-luvun torpparikyselyistä, Kotiseutu 1944; Kansanrunousarkiston kyselyn laati Eino Jutikkala vuonna 1940. Kotiseutu 1940.

382 Uusissa kyselyissä kysymysten määrää karsittiin ja siten valinnat liittyvät siihen eivätkä ohjelmaan. Vastaajilta pyydettiin piirroksia ja muitakin dokumentteja vastauksen liitteeksi. TYKL/kys/Kyselylehtiset 4, 6, 10.

383 Talve 1963a; Aaltonen 1952. Vastauksen kirjoittajan tai hänen haastattelemansa kertojan oli kuitenkin muistettava ajoittaa ja paikantaa kuvaamansa asiat mahdollisimman täs-

yhdessä järjestämän sahatyöläiskyselyn johdanto-osio alkoi virityksellä, jolla heräteltiin vastaajan omaa mennyttä kokemusta ja toisaalta sen paikkaa yleisessä työoloja koskevassa historiatietoisuudessa:

Siitä ajasta, kun ensimmäisen höyrysahan pilli vihelsi Suomessa, on kulunut tasan sata vuotta. Siitä lähtien on työoloissa tapahtunut paljon muutoksia, joista vanhimmissa työläisillä on vielä henkilökohtaisia kokemuksia; on esim. siirrytty vesisahoista höyrysafoihin, työvälaineet ovat vaihtuneet, lasten työskentely loppunut jne. Henkilökohtaiset muistelmät menneiltä ajoilta voivat antaa tärkeitä lisä Suomen kansan sosiaalishistorian valaisemiseksi.

Tämä viritys ja tieteellinen paikannus sosiaalishistoriaan poistettiin kyselyn 1960-luvulla järjestetystä uusintapainoksesta.³⁸⁴

Edellä on jo käynyt ilmi, että kirjoittajia pyydettiin usein ”kertomaan” ja ”kuvaamaan” asioita. Kertominen suhteutui kysytyyn asiaan tai jo ”monin paikoin kerrottuun”, jolloin kirjoittajien oli vuorostaan kerrottava, ”miten asian laita oli”. Kertomisen käsite yhdisti suullisen ja kirjoittamalla kertomisen, mutta myös asioiden nimeämisen ja luetteloinnisen sekä esimerkeillä tehtävän ajoittamisen ja paikantamisen.

Käytäntöjä ja toivottuja näkökulmia avattiin lähestymällä niitä kussakin kysymyksissä aina hieman eri suunnista. Oli mainittava esimerkiksi puhemiehinä toimineiden ihmisten nimiä ja kerrottava ”heidän elämästään ja tavoistaan, yksityiskohtaisesti heidän aikaansaannoksistaan, milloin he elivät, mikä oli heidän alkuperäinen ammattinsa, heidän toimeentulonsa jne.” Liitäinkin tämälntapaisen kertomisen sellaiseksi ennalta tiedettyjä kategorioita täydentäväksi luetteloinniksi, jossa oli melko vähän sijaa kuvittelulle tai kerronnallisille vaihteluille.³⁸⁵ Sosiologisissa kyselyissä kertomukset itsessään pääsivät paremmin esille, voitiin kysyä ”liioiteltiinko”, ”sattuiko joskus, että...” tai tiedustella esimerkiksi pilkkalauluja ja arvostetuista henkilöistä kerrottuja paikallistarinoita. Ensimmäisessä uittomiehille järjestetyssä ammattiryhmäkyselyssä kiinnostivat myös tarinat, jutut, vitsit, sanomalehtien ja kirjojen lukeminen, työn aikana ja levossa laulaminen, laulujen sanat. Saha-työläiskyselystä vapaa-aikaan liittyviä kysymyksiä karsittiin ja keskityttiin perhe-elämän viettoon. Perhe-elämä oli oletuksena ja nuorison huvituksiin viitattiin lyhyesti aikana ennen perheen perustamista. Vuoden 1960 metsä-

mällisesti, jotta muutosten analyysi olisi mahdollista. TYKL/kys/Kyselylehtinen 6.

384 TYKL/kys/Kyselylehtinen 6 (1959) ja sen arkistossa säilynyt, monisteena julkaistu 3. painos (1966).

385 Täydentävästä näkökulmasta Lönnqvist 2016; Hynninen 2011, 274; Klein 2003.

työkyselyyn vapaa-aikaan liittyvät tiedustelut eli ”ehtoapuhteen viettoon” liittyvät laulut, kertomukset ja vitsit tulivat jälleen uudestaan.³⁸⁶

Muistiinpanojen ja kuvausten tekemiseen ohjeistettiin:

Muistiinmerkitseminen tapahtukoon kuitenkin mahdollisimman tarkkaan kertomuksen mukaan, ilman lisäyksiä. Keräyksen tarkoituksena on hankkia niin yksityiskohtaisia tietoja kuin mahdollista niiden ihmisten elämästä ja toiminnasta, jotka ovat itse työskennelleet sahoilla ja lautatarhoissa. Olisi suotavaa saada mahdollisimman paljon yhtenäisiä elämäkuvauksia, joissa kerrotaan paitsi työstä sahoilla ja lautatarhoissa myös asianomaisen lapsuudesta, kotioloista ja perhe-elämästä sekä muistakin töistä, joihin kertoja on osallistunut.

Kyselylehtisten ja kyselyiden kysymysrungot ohjasivat ja strukturoivat vastausta voimakkaasti, mutta toisaalla muistutettiin, että kysymykset oli ”tarkoitettu lähinnä vain apuvälineeksi ja muistioksi, jotta tärkeimmät ja tutkimuksen kannalta mielenkiintoisimmat pääkohdat tulisivat mukaan”. Vaikka kyselylehtisessä siis korostettiin kuvausten kokemuksellista ja kertomuksellista puolta, itse kuvaus muodosti kriittisen tekijän: ”Juuri yksityiskohdilla on usein suuri merkitys. Jos ette voi vastata perusteellisesti kaikkiin kysymyksiin, kirjoittakaa ainoastaan niistä, joista teillä on lähempiä tietoja.” Oli kirjoitettava aina täsmällisesti, *missä* asiat olivat tapahtuneet ja *milloin*, ja mikäli asiat oli kuultu kerrottavan, oli mainittava *keneltä*. (alkuperäinen kursivointi) Sävyä lievennettiin kuitenkin nyt hieman: ”Jos ette muista tarkkaan, kuitenkin lähimailleen.”³⁸⁷

Menetelmässä on vaihtelua strukturoidun, lomakemaisen raportointimallin ja etnografiseen tulkitsevaan traditioon kuuluvan ”tiheän kuvauksen” välillä riippuen muun muassa siitä, miten kerronnassa voidaan valaista otettua mittakaavaa ja kuvauksen yhteyksiä nykykonteksteihin tai millaisia aihepiiriä syventäviä minietnografoita kuvauksiin sisältyy. Samankaltainen jännite liittyy myös Pirjo Korkiakankaan mainitsemaan muistitiedon ja muistelun näkökulmaan ja ylipäänsä siihen valikoivaan traditioon, jossa tietystä ja ennalta määrätystä tiedon sosiaalisesta ja kulttuurisesta kategoriasta siirrytään vapaampaan ja toimijuutta ja kirjoittajien omia jäsennyksiä korostavaan (oman) ajattelemisen, kirjoittamisen ja kertomisen käytäntöön. Kysymyksiä muokattiin, ja niissä tasapainoiltiin omia kokemuksia koskevien selostusten

386 TYKL/kys/Kyselylehtinen 4, 6.

387 TYKL/kys/Kyselylehtinen n:o 6. Kyselylehtisestä on tallennettu myös monisteverso, jonka ilmoitetaan olevan kyselyn kolmas painos vuodelta 1966. Kysymysrunnon strukturoiva kaavaa ovat eri näkökulmista tarkastelleet esimerkiksi Klein 2003; Olsson 2016; Suominen 2011; Mikkola 2009.

ja havainnoinnin välimaastossa. Kuvittelulle ja mielikuville ei ollut sijaa, mutta havainnointiin liitettiin kuitenkin myös omaa arviointia ja tulkintaa. Esimerkiksi työväenliikkeen sijasta kysyttiin ammattiyhdistysliikkeestä, ja pyydettiin kuvaamaan liikkeen leviämistä sahalle, jossa kertoja työskenteli. Myös lasten ja naisten työstä esitettiin kysymyksiä: Olivatko he nuoria tyttöjä tai naimisissa olevia? Kysymykset asunnosta, perheestä ja kodista, vaatetuksesta ja ruuasta olivat aivan lopussa, ja niiden elämäkerrallinen kokemuspiiri oli keskitetty oletettuun avioitumiseen ja perheeseen: ”Kertokaa perheenne kasvusta, sen suruista ja iloista. - - Kertokaa nuorison huvituksista siltä ajalta, jolloin olitte naimaton.”³⁸⁸

Kyselylehtisten kysymyksissä eri aiheiden saaman tilan puitteissa tapahtuva tasapainottelu on kiinnostavaa. Tasapainottelu, vaikka se ei kenties aina olisikaan tietoista, lisää kyselyihin näkökulmien vaihtelua. Kerrontaa arvottavat kehykset, kuten tiettyjen moraalisten ja normatiivisten näkökulmien toistaminen vaikuttaa puolestaan kirjoittajien valintoja tai ainakin tarjoiltuja toimijuuksia kaventavasti.³⁸⁹ Vuosien 1958–1965 välillä ja vielä myöhemminkin painotuseroista voi yrittää tulkita myös tieteenalojen mahdollisia kohtaamisia ja työnjaoksi kaavailtuja asetelmia muutoksineen.

Sahatyöläisten muistelmat -kyselylehtisessä sosiologia ja kansatiede olivat nimenneet yhteisen tutkimusalansa ”Suomen kansan sosiaalishistoriaksi”. Sosiaalishistorian tutkimusperinteessä korostui poikkitieteisyys ja yhteys yhteiskunnallisiin ongelmiin, perheeseen ja työyhteisöön. Esko Aaltosen lähimmät opettajat Helsingin yliopistossa, eli professori Väinö Voionmaa ja professori Gunnar Suolahti edustivat myös sosiaalishistoriallista ihmisryhmiä ja väestön historian tutkimusta. Aaltosen lähin yhteistyökumppani, kansatieteen professori Talve kuvasi vuonna 1984 kirjoittamassaan historiassa Aaltosen olevan koulutukseltaan ”sosiaalishistorian tutkija mutta myös innokas kotiseututyön harrastaja.”³⁹⁰

Sahatyöläisten muistelmat - ja Suuri kilpakeräys entisajan metsätöistä -kyselyt jäivät ainoiksi sosiologian ja kansatieteen laitosten yhteisesti allekirjoittamiksi kyselyiksi. Sosiologian laitos ja Aaltonen keskittyivät kyselyihin, joiden painopiste oli kylissä ja talonpoikaisessa kulttuurissa. Ammattiryhmien tutkimusta jatkettiin kansatieteessä ja kansatieteen näköisenä. Siitä ker-

388 Korkiakangas 1996, 133.

389 Löfström 1999.

390 Haapala 1989, 14–16; Talve 1984, 5.

too myös painetusta sahatyöläiskyselystä numero 6 vuonna 1966 otettu monistemuotoinen painos, jossa alkuperäistä kyselyä oli hieman lyhennetty.³⁹¹

Sekä kansatieteessä että sosiologiassa toivottiin kuvauksia tilanteista ja tapauksista. Esimerkiksi kun vuonna 1964 kyselylehtisessä etsittiin tietoja kihlauksista ja vihkimisestä, vastaajan haluttiin ”kertovan tietyistä tapauksista”, ajan, paikan ja henkilökin tarkkaan kuvaten. Kansatieteellisten kyselyiden yhteydessä tehtiin myös selväksi kansankulttuurin kenttä, joka poikkesi sosiologiaan agraariyhteisöihin kohdistuneista painotuksista. ”Tähdennämme erikoisesti, että tiedot maaseudulta, kauppaloista, tehdasyhdyskunnista ja rautatiekeskuksista ja kaupungeista ovat yhtä tärkeitä ja arvokkaita tutkimukselle.”³⁹²

Sosiologian laitoksen kyselytoiminnassa toimintaan tuli käänne, kun ammattiryhmätutkimukset siirtyivät kansatieteen toteutettavaksi ja sosiologiassa aloitettiin sen sijaan kyliin ja maaseutuun kohdistettava maaseutusosiologinen tutkimus. Vuonna 1960 käynnistetty *Entisajan maalaiskylä ja ulkomaailma* -kysely tarkasteli maalaiskylän väestön liikkuvuutta aikaisempien kyläkyselyisen sijasta kokonaisvaltaisemmin. Kyselylehtisen avauksen mukaan kyseessä oli ”tieteellinen kylätutkimus”, johon haettiin ”kokonaiskuvauksia” sekä ”kertomuksia ja kuvauksia” ulkomaailman ja maalaiskyläisten välisistä yhteyksistä. Tieteellistä tutkimusta painotettiin pyytämällä yleisluontoisten kuvausten sijasta ilmiöiden tarkkoja ajoituksia ja paikannuksia, tiedonantajien tietoja sekä funktionalistinen tutkimuksen tapaan myös ilmiön laajempia merkitysyhteyksiä:

Jotta kuvauksista ilmenisi mahdollisimman tarkoin, mistä aikakaudesta, mistä vuosikymmenestä niissä on puhetta, on kirjoittajan mainittava, kertooko hän oman kokemuksensa ja muistinsa mukaan ja minä vuonna hän on syntynyt, tai kertooko hän sen mukaan, mitä hän on vanhemmiltaan tai muilta samanikäisiltä kuullut, jolloin hän ilmoittaa näiden kertojien nimen ja syntymäajan. Edelleen on hyvin tärkeää panna merkille ja siitä muistiinpanoissa mainita, mikä on suunnilleen se rajakohta, mihin asti kuvatuilla oloilla ja suhteilla on merkitystä.³⁹³

Muistelmilla, kertomuksilla, tarinoilla ja tapahtumilla ei itsessään ollut merkitystä, jos ei niitä osattu jäsentää ja kommunikoida, kielellisesti, piirtämällä tai dokumenttien avulla. Empiirisen tutkimuksen konteksti tulee esiin myös fyysisen miljööön kuvauksissa. Ne yhdistävät kyselyt etnografisten pai-

391 Uusiin painoksiin liittyi myös editoimisen mahdollisuus. TYKL/kys/Kyselylehtinen 6, 10. SKS toteutti myöhemmin 1960-luvulla jatkaperinteen keräyksen. Pöytä 1997.

392 TYKL/kys/Kyselylehtinen 6, 11, 22.

393 Vrt. Sigfrid Svenssonin kysely *Bygd och yttervärld*. Nordiska museet. Svensson 1969.

kalliskuvauksien sekä elämäkerta-, muistitieto- ja kansantietoutta käsittelevien kuvausten traditioihin.

Kaikkia liitteessä 2 esitettyjä kyselyitä 1–24 luonnehtii ensisijaisesti pyyntö ”kertokaa” tai ”kuvailkaa”. Poikkeuksen tekee kuitenkin ensimmäisenä vuonna pitoja ja pitopiirejä tiedusteleva sosiologinen kysely 2 (1958), jossa vastaajia pyydetään kuvaamisen tai kertomisen sijasta muistelemaan: ”muistelkaa”. Pohdinkin, onko kyseessä sattuma, vai kertooko kysely toisesta kyselyn laatijasta tai kenties yhteen kertaan jääneestä metodisesta kokeilusta. Ainakin ensimmäinen kansatieteellinen kysely rippipuvuista 7 (1959) sisälsi alkuaikojen metodista kokeilua ja sopivan kysymysmuodon etsintää. Kertomisen ja kuvailemisen käsitteitä vältellään. Sen sijaan painotetaan suoria kysymyksiä kuten ”missä”, ”milloin”, ”oliko”, ”jos tiedätte tai muistatte”, ”voitteko sanoa”. Siinä vastausten ”sopivan lähtökohdan muodostaa jokaisen vastaajan oma rippikoulu-aika, koska siitä muistetaan tarkkaan sekä aika että paikka.” Kertoja paikannetaan empiirisen havainnoinnin kenttään, tosiasioiden äärelle. Myöhemmin sekä kansatieteellisissä että sosiologisissa kyselyissä yleistyi yhtä lailla kertomisen kuin kuvailemisenkin käsite, mutta monilla edellä kuvattuja tarkkoja havaintoja täydentävillä ohjeistuksilla.³⁹⁴

Kyselyiden metodiikassa, kysymysten aiheissa ja näkökulmarakenteissa oli erilaista kyselyiden tiedollisissa paikannuksissa ja suhteissa näkyvää vaihtelua. Se oli yhtäältä oppialakohtaista, mutta myös yhteisiä tiedonalueita hakevaa toimintaa ja kysymysten ja ohjeiden kehittelyä ja suunnittelua. Kysymysten esittämisen tavoissa oli sisäkkäistä vaihtelua ja koko kyselytoiminnan kehittymistä. Vaihtelu saattoi liittyä professorien, Esko Aaltosen ja Ilmar Talven, kyselytoiminnasta saamiin kokemuksiin tai ympäristöstä omaksuttuihin vaikutteisiin. Funktionaalisen paradigman yhteydessä ne liittyivät myös vertailuasetelmien luomiseen, ja siitä näkökulmasta tarkastelin erilaisia mahdollisia kysymysten lähestymistavoissa ja aihepiireissä tapahtuvia muutoksia.

Kansanelämäntutkijoiden konferenssikeskusteluissa tutkijat olivat vuonna 1959 kommentoineet kriittisesti Aaltosen talonpoikaisesta muutoksesta esittämää hajoamisen tulkintaa. Huolimatta siitä, että talonpoikainen hajoaminen oli ollut konferenssin otsikkona ja siten lähtökohtanakin, Aaltosen näkökulma edusti vanhentunutta tulkintaa. Ilmar Talve oli ollut yksi Aaltosta oikaisseista tutkijoista, ja siten kyselytoiminnan aikana esiin piirtyvä ero ei ole yllättävä. Aaltosen painotus on talonpoikaisen kulttuurin ilmiöissä,

³⁹⁴ TYKL/kys/Kyselylehtiset 1–24. Pitopiireistä ks. Mela 1955.

ja Talven siinä, miten suomalaisen kansankulttuurin murrosten historialliset päälinjat näkyvät kaikkien väestöryhmien elämässä.³⁹⁵

Kyselytoiminnan parista voi erottaa monia toisiinsa kytkeytyneitä aihealueita, ja niinpä pienetkään kyselyt eivät tarkemmin katsoen ole irrallisia. Sosiologian kyselyiden voi nähdä jatkavan Aaltosen Suomalaisen Kirjallisuuden Seuralle tuottamien kyselyiden, *Kylätappelu*-aiheen ja Aaltosen 1950-luvulla analysoitavaksi ottaman *Uudet elämänmuodot* -kyselyn pohjalta. Ne tuottavat agraariyhteisöihin sijoittuvia mikroetnografisia tilannekuvauksia tietyistä tavoista ja instituutioista, ja niiden sisälläkin on keskinäistä iteraatiivisuutta. Esimerkiksi karjan ostamiseen ja kuljetukseen liittyvä kysely on mielletävissä huutokauppakyselyn jatkoksi.³⁹⁶

Toisena ohjelmallisena kokonaisuutena hahmottuvat ammattiryhmäkyselyt. Työväestön merkitys piirtyy esiin työn kautta, usein jostain paikallisyhteisöstä mutta ei kuitenkaan välttämättä perheestä irrallaan. Kansatieteen laitoksen myöhemmissä tutkimuksissa tutkimus laajeni myös työläisyhteisöihin ja teollisuusyhdyksuntiin. Kansatiede ottikin jo ensimmäisten yhteisten kyselytutkimusten jälkeen ammattiryhmäkyselyiden jatkon hoitaakseen. Tutkimus kohdistui elämäntavallisiin olosuhteisiin ja jäsenyyksiin ennemminkin kuin poliittisiin muotoihin. Poliittinen osallistuminen tai vaihtoehtoisesti poliittisten liikkeiden leviämisen havainnointi oli tehtävänannoissa mukana, mutta niin pienessä osassa, että aineistot jäivät vähäisiksi. Sen tutkimusta tulisi tehdä kyselyiden systemaattisella poikkileikkauksella ennemminkin kuin keskittymällä yhden kyselykorpuksen analyysiin.³⁹⁷

Sosiologian ja kansatieteen varsinainen kyselyiden sisälle asti ulottuva yhteistoiminta näkyy ainoastaan ammattiryhmätutkimuksissa, joita toteutettiin vuosina 1958–1959. Muissa kyselysarjan sisällä hahmotuvissa tutkimusohjelmissa sosiologia ja kansatiede ovat erillään. Kohtaamisetkin jäävät edellä mainittuun vuoden 1959 konferenssiin. Toinen, säännöllisempi ja siten tärkeämpi osa muodostui itse kyselytoiminnan alustasta ja käytännöistä.

395 Talven kotimaa oli Viro, ja virolaista kansanelämää Talve lähestyi myös kaunokirjallisuuden kautta. Ruotsala 2021b.

396 Edellä kuvatun, Aaltosen kansanluonnetta käsitelleen käsikirjoitusluonnoksen luvuissa on yhtymäkohtia myös Aaltosen 1930-luvulla SKS:lle toteuttamiin kyselyihin ja lehtikirjoituksiin, kuten luku *Valtataistelussa vanhan ja uuden välillä*, joka vastannee Aaltosen myöhemminkin käsittelyyn ottamaa SKS:n *Miten kansa vastaanotti uudet elämänmuodot* -kyselyä vuodelta 1939. Aaltonen 1951c; 1961; Mikkola 2009.

397 Poikkeuksena TYKL/kys/Kyselylehtinen 17, merimieskysely, jonka taustahahmoina oli myös Merimiesunioni. Kansatieteen kansakäsitteen laajenemisesta ja suhteesta poliittiseen käytiin keskustelua 1980-luvulla. Kirveennummi 1997b.

Kolmantena hahmotan ne kansankulttuurin tapoihin kohdistuvat tutkimukset, joita kansatieteessä aloitettiin vuonna 1959 ja jatkettiin 1960- ja 1970-luvulla ammattiryhmätutkimuksen rinnalla. Näitä jatkettiin aina siihen asti, kun kyselytoiminta vuonna 1979 loppui. Vuonna 1978 ilmestyi Ilmar Talven kirjoittama *Suomalainen kansankulttuuri*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran kustantama teos lyhennettiin ja tiivistettiin, ja väljempi uudistettu painos ilmestyi vuonna 1991. Teoksen sisällysluettelossa ovat näkyvillä ne kansankulttuurin osa-alueet, joihin kyselyitä myöhemmin 1960- ja 1970-luvulla kohdistettiin ja joihin arkistojärjestelmäkin pitkälti perustui.³⁹⁸ Laaja kansankulttuurin kokonaisuus oli rakennefunktionalistisessa tarkastelutavassa pilkkottava pienemmiksi osa-alueiksi, ja näiden yhdistelmästä koostui kansankulttuuri.

Myös tarkastelemisani alkuvaiheiden kyselyissä toteutettiin suunnitelmaa, jossa oli kyse isoista ja pienemmistä kokonaisuuksista. Esimerkiksi kyselylehtisessä numero 12, jonka ensimmäinen kysely oli kansatieteellinen, vastaajille kerrottiin kyselyn muodostavan toisen osan edellisessä lehtisessä aloitetusta pienemmästä ”tiedustelusarjasta”. Tässä esimerkissä kyselyiden sisälle muodostui harkitusti tapakulttuurin alaan liitettävä sarja, mutta toinen käytäntö oli järjestää kyselyitä uudestaan joko eri näkökulmia tai harkitusti vertailtavissa olevia aikasarjoja rakennellen.³⁹⁹

Vastaajille käytäntö esiteltiin tavalla, joka kutsui heidätkin omien tietojensa jäsentämiseen: ”Käännymme vapaaehtoisen avustajakunnan puoleen niin, että esimerkiksi hautajaistavoista ei julkaista ”yhdellä kertaa laajaa kyselykaavaketta, vaan paria-kolmea, hautajaistapojen eri jaksoja käsittelevää kyselyä.” Kyselyiden pilkkominen hautaustapojen eri jaksoihin oli osa edellä kuvattua synteisiin pyrkivää metodologiaa, mutta myös käytännön sanelemaa. Kyselytoiminnassa oli pohdittava kyselyvastaajien ajankäyttöä ja lisäksi vuoroteltava sosiologisten kyselyiden kanssa. Samassa lehtisessä järjestettiin laaja sosiologinen kyläkysely, ja ne kilpailivat keskenään.⁴⁰⁰ Toisaalta jaksomaisuuden ajatus ja pilkkominen tuottivat näin avattuina mahdollisuuksia päästä myös tutkijoiden analyttisten ajattelutapojen jäljille.

398 Talve 1978; 1991.

399 Tietoja pyydettiin ”ihmisten omasta elinympäristöstä ja paikkakunnasta”, sekä ”hautajaisiin ja kuolemaan liittyvistä käsityksistä ja uskomuksista muutoksineen.” TYKL/kys/Kyselylehtinen 12, kysely 12_1. (1961).

400 Vastaajia kannustettiin vastaamaan useampaan kyselyyn lupaamalla siitä erityistä palkintoa. Palkitseminen toteutui vuonna 1965 kun kokoelmien raja ylitti 100.000 liuskaa ja aktiivisille vastaajille jaettiin Turun yliopiston kunniakirjat. TYKL/kys/

Kyselylehtisten sarjamaista lähestymistapaa oli kokeiltu myös 1950-luvun alussa Ruotsissa. Uppsalan yliopiston etnologian (1952) toteuttamissa kyselyissä aiheena olivat niin ikään kuolemaan ja kuoleman enteisiin ja hautajaistapoja käsittelevät kysymykset. Turussa toteutetun ohjelman perustalla ollut vertaileva menetelmä näkyi myös kansatieteen oppiaineen nimessä (Suomalainen ja vertaileva kansatiede). Vertailuasetelmien kautta toiminta oli kansainvälistä, ja kyselyiden synkronoimista tulisikin jatkossa tarkastella Itämeren alueella lähemminkin.⁴⁰¹

Neljäntenä kokonaisuutena erottuu *Tiedusteluja kansallisten tieteiden alalta* -kyselysarjan neljä viimeistä sosiologista kyselyä eli vuosina 1960–1962 toteutetut kyselyt 8, 9, 12 (12_2) ja 14 (sekä 14_1 että 14_2). Temaattisesti ne jatkavat aikaisempien kyläaiheisten tutkimusten eli esimerkiksi kyläkeinu- ja pitokyselyiden linjoilla, vahvojen sosiologisten maaseudun instituutioihin ja ihmis- ja ammattiryhmiin keskittyvien sosiologisten painotustensa vuoksi. Kyselyiden lähestymistapa ja metodi poikkesi kuitenkin selvästi aikaisemmista. Se muistuttaa ennemminkin maaseutusosiologia ja antropologiaa pienyhteisötutkimuksia. Vuonna 1960 Turun yliopiston vuosikirjassa sosiologian laitoksen yhteydessä mainitaan ensimmäisen kerran Suomalaisen Tiedeakatemian Humanistisen Toimikunnan rahoittama maaseutuohjelma. Samana vuonna julkistettiin sosiologian laitoksen ensimmäinen kylän kokonaisuutta tavoitellut kysely. *Maalaiskylä ulkomaailman yhteydessä* -kysely julkaistiin kyselylehtisessä numero 8 (1960). Kysely poikkesi edellisistä kyläkyselyistä siten, että kuvaamisen pääpaino oli taloissa (talonpoikien maanomistuksellisten kokonaisuuksien) muodostamien paikallisten ja alueellisten kokonaisuuksien sisällä muotoutuvissa suhdejärjestelmissä.⁴⁰²

Maaseutuohjelman runko saattoi muodostua edellä mainituista neljän kyselyn ”pienyhteisötutkimuksesta”, jota avaan seuraavaksi pääosin *Kylä ja sen naapurisuhteet* -kyselyn esimerkeillä.

401 Talve oli 1940-luvulla toteuttanut Virossa Eesti Rahva Museumille kyselyn aiheenaan kyläpaimenet. ERM, arkisto. Lilja 1995.(ULMA). Agneta Liljan vuonna 1995 luetteloidut kyselyt. 1961 kyselylehtisissä 11–13 julkaistu kansantapojen kyselysarja. Lilja 1995, 27, M196-M199. Ks. myös Åbo Akademin KIVÅ kyselyitä käsitellyt Westerholm 2021, 217. 402 Ty vsk 1960–1961 (julkaistu 1962–1963).

3.3 Maaseudun pienyhteisöjen tutkimus – lähekkäissuhteiden jäljillä?

Aaltosen kokoamassa vanhemmassa kortistossa on kirjallisuusviittauksia ja lehtileikkeitä 1920–1930-luvuilta alkaen aina 1960-luvun alkuun asti. Ajaltaan ja tekotavaltaan uudemmassa kortistossa puolestaan toteutuu keräelmä, jossa samoja teemoja on jäsennellyt uutta julkaisua varten kyselyvastausten tuottamien aineistojen johdattelemana. Yhtenä mahdollisena tulevan synteesin viitekehystenä on mainittu kyläasutuksen ekologia, jolla voidaan viitata laajemminkin kyläsuhteiden ekologiaan samoin kuin tasapainoon. Talonpoikaisen instituution hajoamiseen ja sopusointuun liittyviä teemoja Aaltonen lisäsi erityisesti viimeisiin kyläkyselyihinsä, eli *Tiedusteluja kansallisten tieteidien* kyselyihin numerot 12_2 ja 14_1 (1961, 1962).⁴⁰³

Esikuvana toimi muun muassa antropologi Robert Redfield, jonka pienyhteisötutkimus *Little Community* vuodelta 1955 herätti huomiota Ruotsissa ja Suomessakin. Redfield oli yhdistänyt työhönsä jo aikaisemmin Sigurd Erixonilta sekä ruotsalaiselta etnologilta ja sosiologilta Börje Hanssenilta saamia vaikutteita. Börje Hanssenin merkitys oli näkyvämpi, sillä hän oli *Österlen*-väitöstutkimuksessaan kehittänyt erityisen toimintakentän käsitteen (*activity-field*) kuvaamaan nimenomaan ekologisten kyläsuhteiden jäsentymistä. Börje Hanssenin *Österlen*-tutkimus on osoittautunut klassikoksi, jota ei omana aikanaan osattu paikantaa oikein sosiologiaan eikä kansatieteeseenkään. Hanssenin työssä ihmissuhteiden tilallisia ja ajallisia muotoja ja verkostomaisia suhteita hahmotettiin 1700-luvun arkistoaineistoista. Perheet ja kotitaloudet, kylän kentät ja verkostot, läheiset ja etäiset vuorovaikutuskentät olivat toimijoita, joiden välisiä suhteita voitiin tavoittaa historiallisten arkistolähteiden kautta.⁴⁰⁴

Redfield puolestaan rajasi historiallisen tarkastelun synkronistisen otteensa ulkopuolelle, luonnehtien vuonna 1955 julkaisemaansa pienyhteisötutkimusta ”kirjaksi metodista”. Kirjan metodisia työkaluja olivat ”ilmiöiden käsitteellistykset (*conceptions*), joiden kautta tutkija luonnehti ja vertaili ilmiöitään” sekä ”kommunikoi” tiedeyhteisön kanssa. Robert Redfield totesi valinneensa työkalukseen pienen yhteisön kokemusten perusteella eli siksi, että ”se kuvaa eräänlaista inhimillistä kokonaisuutta, josta ihmistä opiskelevilla (*students of man*) on paljon kokemusta”. Varsinaiseksi tutkimuskohteek-

403 Esimerkiksi TYKL/spa/1233, sosiaalinen. Piha s.a., sivut 116, 124.

404 Redfield 1955, 125–131; Hanssen 1952.

seen hän kuitenkin nimesi pienyhteisön tarkasteluun liittyvät ajatusmuodot ja ajatusketjut (*a chain of thought*), jotka muistuttivat Ruth Benedictin (1934) ajatusta konfiguraatioista. Kokonaisuutta koskevia tulkintoja oli Redfieldin mukaan helpompi rakentaa suhteessa yksinkertaisiin pieniin kyliin ja ryhmittymiin kuin laajempiin ja monimutkaisempiin kokonaisuuksiin. Tutkimustapa yleistyi 1950–1960-luvulla, jolloin etnologiassa alkoi pienyhteisötutkimuksen kultakausi.⁴⁰⁵

Aaltosen pienyhteisöihin sijoittuvien kyselyiden kokonaisuus käsitti useampia kyselylehtisiä, joiden välisiä yhteyksiä voi tulkita tehtävänannoista, kyselylehtisten metodisista ohjeistuksista ja kysymysrungoista.⁴⁰⁶ Kyselyjen kysymysrungot aktivoivat kielellisillä valinnoillaan tiettyjä näkökulmia ja suhteita.⁴⁰⁷ Kielellisten käytäntöjen kautta ne virittivät myös ajatuksia siitä, mitä erilaisilla ajatuskuvioilla ja suhteilla oli ajateltu tehtävän ja mihin suuntaan ihmisten toivottiin ajatustensa kanssa etenevän. Esimerkiksi ”kyläasukunnan ekologian” on ajatuskuvio ja metafora, jolla huomio siirtyy Redfieldin esimerkin tapaan paikan topografisista suhteista abstraktille tilalliselle tasolle, topologisiin suhteisiin. Erityisiin kulttuurisiin konteksteihin ja esimerkkeihin liittämällä ajatuksia voitiin virittää edelleen ajatuksiin luonnollisina ja normaaleina pidetyistä asioista ja siitä, millaisia suhteita kyläyhteisöesimerkkien kautta haluttiin sisällyttää suomalaisesta kansanluonteesta tai kansanelämästä koostettavaan synteisiin. Aaltosen toiveissa olleella synteillä tavoiteltiin kenties aiheenvalinnasta alkaen tietynlaisia ajatuskuvioita, mutta ihmisten houkuttelemiseen ja yleisösuhteen rakentamiseen liittyi hitaita ja ennakoimattomia prosesseja. Menneisyyden muisteluprosessien reflektointi kosketteli myös monia läheissuhteisiin kytkeytyviä eettisiä kysymyksiä, joihin tutkija otti myös sanavalinnoillaan ja uusilla käsitteellistämisen tavoillaan.⁴⁰⁸ Havainnoilla pyrittiin saamaan irti tosiseikkoja, sosiologi René Maunierin sanoja lainaten oli tärkeää vertailla etnografisia ja historiallisia olosuhteita eri paikoissa, jotta sosiaalisia faktoja vertailemalla voitiin ”tavoittaa se mikä oli normaalia ja perustavaa” laatua oleva yleistettävä systeemi.⁴⁰⁹

405 Redfield 1955, 1–3, 175. Ehn & Löfgren 1996; Kirveenummi & Räsänen 2000.

406 Pienyhteisötutkimuksen kokonaisuus on ollut tarkastelussani aiemmin. Kirveenummi 1997a; TYKL/spa/1236. Liite 1. Kirveenummi 2008, julkaisematon käsikirjoitus.

407 Mol & Law 2022 käsittelevät artikkelissaan kielellisten valintojen kielisidonnaisuutta.

408 TYKL/spa 1234. Ks. myös König 1958, 54–57; Kalela 2002, 180–181.

409 Aaltonen 1963; Maunier 1946, 70–71.

1960-luvun alussa toteutetut kyselyt sisälsivät kulttuurin muutoksen vertailuasetelmia ja edellä kuvatun Robert Redfieldin pienyhteisötutkimuksen vaikutteita. Aaltonen hahmotteli kaikesta päätellen omanlaistaan funktionaalista kokonaiskuvaa maaseudun kulttuurisista ja sosiaalisista suhteista. Molemmassa Aaltosen nimiin liitetyissä kortistoissa on eriaikaisia ajatuksia ohjaavia tulkintoja, puheita, runoja, kotiseututoiminnan julkaisujen ja oheisaineistojen lainauksia. Kortistot havainnollistavat mahdollista suunnitelmien muokkausta, aikaisempien tulkintojen hylkäämistä ja uusien ajatusten omaksumista, eli elävää tutkimusprosessia.

Kylistä oli 1950-luvulla ja sitä aikaisemminkin tehty monia kulttuurihistoriallisia ja kansatieteellisiä tutkimuksia. Sosiologisia kysymyksiäkin oli viritelty kokeellisesti uudestaan muun muassa hämäläisen osakunnan tutkimuksissa vuonna 1955. Vuonna 1960 käynnistetyssä sosiologisessa kyselytutkimuksessa kylä hahmottui rajattuna paikkana, jonka rajanylityksiä tekivät pääasiassa aikaisemmissakin kyselyissä esiin tulleet nuoret miehet.

”Ulkomaailmaa” oli entisaikaan kaikki se, mikä sijaitsi kylän rajojen takana, niin hyvin naapurikylät kuin naapuripitäjätkin, puhumattakaan ulkomaista. On ollut yleinen käsitys, että asujaimisto pysytteli entisajan maalaiskylässä kovin paikallaan. Kirkossa ja markkinoilla toki käytiin ja ”maailmaa” nähtiin silloinkin, kun menttiin sukulaisten kutsumiin talkoihin taikka pitoihin toisiin kyliin. Tietysti myös nuoret miehet kävivät usein kotinurkkia kauempana riiuuretkillä, toisen kylän keinuja rikkomassa taikka peräti haastetappeluun osallistumassa.

Vuonna 2005 historianantutkijat Antti Häkkinen ja Miika Tervonen analysoivat kyselyaineistojen muistelukerrontaa ja monikulttuurisia kohtauksia. Maaseudulla ansiomahdollisuuksia etsivät erilaiset liikkuvat ammattiryhmät ja etniset vähemmistöt, jotka olivat 1800-luvun lopulla ja 1900-luvun alussa riippuvaisia maanomistajista ja heidän luottamusta vahvistavista sosiaalisen pääoman verkostoistaan. Kiertäjien maine, tuttuus tai muukalaisuus muodostui paikoin hyvin haurassa rakenteissa. Samaan aikaan hyvinvointivaltion kehittymiseen yhdistyvät tuotantotekniset uudistukset, koulutusmahdollisuudet ja sosiaaliset uudistukset pyrkivät ja osin onnistuivatkin nostamaan elintasoja ja poistamaan varsinaiseen kurjuuteen yhdistettävää köyhyyttä. Mahdollisuus osallistua elintason kasvun mukaan tuomiin parannuksiin kohteli kuitenkin erilaisia etnisiä ja kulttuurisia ryhmiä ja vähemmistöjä eri tilanteissa eri tavoin.⁴¹⁰

410 TYKL/kys/Kyselylehtinen 8; Häkkinen & Tervonen 2005, 28–31; Tervonen 2005, 62; Pulma 2005, 455–457, 463–468; ks. myös Anttonen, M. 1999.

Kulttuuristen ryhmittelyiden, kulttuuriperinteiden ja kulttuuriperintökäsitteiden monimutkaiset kytkennät esimerkiksi sukupuolten, luokkien tai kansallisuuksien etnopolitiisiin valta-asetelmiin ovat perinnetieteissä ja antropologiassa tulleet keskusteluihin 1900-luvun lopulla. Tytti Steelin mukaan intersektionaalisuutta tarkastelevissa tulkinnoissa on moninaisuutta; erot tulevat näkyviin risteävinä luokitusten kohtaamisina. ”Luokkaisuus” määrittää eri toimijoita eri tavoin, ja siksi on edettävä käsitteille ja toimijoille annettuja merkityksiä sekä niihin liitettyjä eriaikaisia ideologioita kytkentöjä purkaen. Omat kokemukseni kyselyiden analyysien parissa osoittivat, että kaikkia erottelujen ja risteämien kohtaamisia oli vaikea tarkastella samanaikaisesti ja irrallaan tutkijan intentioista.⁴¹¹ Etenin tarkastelemaan erotteluja tuottaneita ideologioita näkökulmia ja näkökulmarakenteita sekä yhden kyselyn että laajemminkin eri kyselyiden yhteen kietoutumisen kautta. Lopulta päädyin itse tehtävänantoihin ja tavoitteenasetteluihin.

Kyläaiheinen kysely *Kylä ja sen naapurisuhteet* (numero 12_2) oli tarkastelussani pisimpään ollut kysely. Vuonna 1961 toteutetun sosiologisen kyselyn kyläkeskeisyys ja temporaalinen rakenne muistuttivat kyliin kohdistuneista kenttätutkimuksista. Tässä kyselyssä Aaltosen huomio kiinnittyi kylän sisäisiin suhteisiin, eri väestökerroksista esitettyihin näkemyksiin sekä todellisesta tai kuvitteellisesta kyläkeskustasta hahmottuviin alueellisten erottautumisen prosesseihin. Kysymykset tarkentuivat kylään toiminnallisen systeeminä, mutta eri toimijoiden suhteet hahmottuivat edelleen pääosin talollisten näkökulmasta. Naapurisuhdetutkimusta seuranneessa *Lisätietoja kysytään* -kyselyssä (numero 14_1) esitettiin edellisten kyselyiden vastausten pohjalta tarkentavia kysymyksiä ja palattiin lopuksi tarkastelemaan kyläläisten suhteita kaupunkilaisväestöön, kesävieraisiin. Myös tämä asetelma muistutti kylien kenttätutkimuksia, joissa tutkija tai tutkijaryhmä saattoi usein palata aikaisemman tutkimusaiheen pariin, mutta aiheitaan uudesta näkökulmasta tarkkaillen.⁴¹²

Muiden Aaltosen kyselyiden yhteydessä kävi ilmi naapurikyselyiden metodinen lähestymistapa. Vaikka näitä kyselyitä edeltänyt sosiologian lai-

411 Steel 2013, 254; Hylland Eriksen 2007, 1055–1057; Anttonen, M. 1999; Anttonen, P. 2005; Siivonen 2009.

412 Uusitalo 2020 käsittelee uusimpia kylätutkimuksia, 1900-luvun tutkimuksia puolestaan Leinamo 2002 sekä Kirveennummi & Räsänen 2000. TYKL/kys/Kyselylehtinen 8. Tästä vuonna 1960 toteutetusta kyselystä toteutettiin vuonna 1972 uusi kansatieteellinen versio TYKL/kys/Kyselylehtiset 12, 14 ja 52.

toksen *Suuri kilpakeräys herätysliikkeistä* -kysely *Tiedusteluja kansallisten tieteiden alalta* -lehtisessä numero 9 (kesäkuu 1960) ei teknisesti ottaen olutkaan käsitellyt kyläaihetta, oli siinäkin lähtökohtana kokonaiskuvan saaminen tilaan paikantuvien yksityiskohtien välisiä suhteita tarkastelemalla. Se sisälsi ohjeistuksen kuvata ilmiöitä nimenomaan maaseudulle, kyliin ja sen nimettyihin henkilöihin ja taloihin paikantuvien ihmisten kautta:

Ei ole tarkoitus, että numeroituihin kysymyksiin vastataan lyhyesti ja kuivasti ja sitten kiirehditään seuraavaan kohtaan. Asiat on puettu lyhyiden kysymysten muotoon vain muistinne virkistämiseksi. Onkin järkevintä ensin lukea lävitse koko kysely ja sitten kun ajatuksenne ja muistinne ovat virittyneet aiheen käsittelyyn ryhdytte kirjoittamaan yhtenäistä k u v a u s t a. Esityksenne saa sitä enemmän todellisuuden sävyä, kun mainitsette runsaasti henkilöiden, talojen ja kylien nimiä, joilla on ollut merkitystä herätysliikkeissä, ja kun kuvailette yksityiskohtaisesti tapahtumia, juhlamatkoja, esiin puhjenneita riitoja jne.⁴¹³

Kyselyiden ajallinen konteksti lienee vaikuttanut käytettyihin lähestymistapoihin. Vain vuotta aikaisemmin, esitellessään kansanelämäntutkimuksen konferenssissa *Uudet elämänmuodot* -kyselyn vastauksia (1959) Aaltonen oli saanut kritiikkiä ”talonpoikaisyhteisöjen hajoamista” koskevista tulkinnoistaan. Konferenssissa oli toisaalta kritisoitu myös sitä, ettei perinnetieteissä yleisemminkään vielä kiinnitetty huomiota kaikkiin moninaiisiin tapoihin, joilla uuden ja vanhan vastakohtaisuudet tulivat esille.⁴¹⁴ *Kylä ja sen naapurisuhteet* -kyselyssä asia pyrittiin korjaamaan, sillä johdannossa todettiin:

Kertojia pyydetään ensin kuvailemaan, millainen asuinpaikka oli e n t i s a j a n maalaiskylä, ja minkälaiset naapurisuhteet siellä vallitsivat. Kertokaa runsaasti tosia yksityistapauksia mainitsemalla talojen ja ihmisten nimetkin sekä vuosilukuja - Eri papereille Teitä pyydetään kuvailemaan, kuinka kyläkuva on tullut toiseksi ja naapurisuhteet muuttuneet n y k y a i k a n a.

Kylä ja sen naapurisuhteet -kyselyn johdannossa Aaltonen ohjasi kirjoittajia oikean näkökulman ja jäsenystävän valintaan. Ohjeita ja vihjeitä oli johdannon lisäksi yksityiskohtaisia kysymyksiä sisältäneessä kyselyrungossa, mutta myös kyselyn loppuun kootuissa erityisissä pyynnöissä ja toiveissa. Useimmat varsinaisen kysymysrungon yksityiskohtaisista kysymyksistä ja niiden alakysymyksistä käsitelivät entisajan kylän vuorovaikutussuhteita. Niissä tarkastelun kohteeksi valittiin kylän kokonaisuus, alueiden segregoituminen, väestöryhmät hierarkioineen ja eri kansanluonteita edustavine ihmistyyppineen. Käsitteeseen tulivat myös erilaiset kylää yhdistävät ja hajot-

413 TYKL/kys/Kyselylehtiset 8, 9, 12.

414 Honko 1959, 170-172.

tavat voimat. Kyselyn alkuun ja loppuun sijoittuneet muutoksia käsittelevät kysymykset välttivät puhetta ”hajoamisesta” käyttämällä ilmaisua ”toiseksi tuleminen”. Toiseuden näkökulma ja ajallinen katkos korostui myös kyselyn vastausten jäsentämistä ja tutkijoiden myöhempää käsittelyä helpottavassa käytännössä, kun eri aikatasot pyydettiin tuottamaan erillisinä, omille pape-reilleen kirjoitettavina kuvauksina.⁴¹⁵

Yksityiskohtaisten kysymysten asetelma noudattaa monista kenttä-töistäkin tuttua tavoitetta rekonstruoida kylän asutus yhteen historialliseen aikatasoon. Yhtenä työkaluna siihen olivat olleet kylien pohjapiirroksot. It-selleni kyselyiden kysymykset havainnollistavat Henri Lefebvren ajatusta til-an sosiaalisesta ja tiedollisesta tuottamisesta arkkitehtuurin avulla. Tutkijan käytettävissä olevat tavat tuottaa sosiaalista tilaa liittyvät usein muutenkin metaforiin tiedolle ominaisista liikkeistä, kartoittamisesta tai kuvittamisesta ja etenemisestä käsitteellisiin pohjapiirroksiin erilaisten tiedon polkujen ja reittien kautta. Pohjapiirroksilla ja yhteiskuntasuunnittelulla voitiin kyse-lyissäkin kuvata arkkitehtien tavoin eri ilmiöiden lähekkäisyyhteitä ja ilmiön sisäisiä suhdejärjestelmiä muutoksineen.⁴¹⁶

Kysymyksillä tuotettavaa kylän konstruktiota rakennettiin kenties Aal-tosen uudemman teemakortiston mukaisesti, vaikka kortisto jäikin Aaltosel-ta kesken. Kortistossa myöhemmillä vuosikymmenillä yhä suosittumaksi tuleva kulttuuriekologinen lähestymistapa yhdistyy moderniin maaseutuso-siologiseen kysymyksenasetteluun.⁴¹⁷ Aaltosen kysymykset käsittelevät muun muassa sitä, miten kylä jakautuu erilaisiin naapurustoihin ja niissä kuvatta-viin topologiaan suhteisiin. Ne pureutuvat kylän keskustasta erottautuviin alueisiin tai toimijoiden välisiin suhteisiin, arvostuksiin ja maineen raken-tumiseen etäisyyksiin ja läheisyyksiin. Ohjeilla annetaan esimerkkejä, joiden soveltamisen helppous tai vaikeus vastaajien keskuudessa muodosti oman ky-symyksensä: pohdin myöhemmin henkilötietolomakkeen yhteydessä, miten aikaisemmat ja käynnissä olleet muuttoliikkeet 1960-luvun alkuun mennessä vaikuttivat siihen, millaisista asetelmista kyselyyn vastattiin. Kysymykset hei-

415 TYKL/kys/Kyselylehtinen n:o 12, kysely 12_2.

416 Lefebvre 1991. Kuviteltujen yhteisöjen ja tunneyhteisöjen topologiaa suhteita moraa-lisine ja poliittisine ulottuvuuksineen kuvaa Anna-Maria Tapaninen väitöstutkimuksessaan, Tapaninen 1996.

417 Paluista kylän tulkintojen äärelle Uusitalo 2020; Knuuttila et al 2008; paluista paikan topografisten tutkimusten äärelle Kirveennummi & Räsänen 2000.

jastavat kyselyn laatijan käsityksiä kylästä – arvostuksia ja kussakin kontekstissa normaaleiksi miellettyjä kysymyksiä käsitteellisine muotoiluineen.⁴¹⁸

- (1) Millä nimellä kutsuttiin eri kylänosia (Ylikylä, Alikylä, Mäkikylä, Aittakylä), kuinka kyläkeskuksen ulkopuolella sijaitsevia maita (takamaa, ulkomaata, metsäkylä)? Millä nimellä kutsuttiin eri kylänosissa asuvia ihmisiä (alakyyläläiset, mäkeläiset)? Entä miten kutsuttiin vesien takana sijaitsevia pitäjänosia (Vesikansa) ja näiden asukkaita (Venesväki)?
- (2) Tunsivatko kaikki täysikasvuiset kyläläiset toisensa sekä näöltä että nimeltä, vaikka kylä oli suurikin? Kuinka yleistä oli sinuttelu (samanikäiset ja säätyiset)?
- (3) Mihin väestökerroksiin kylän asukkaat ryhmiteltiin (talolliset, torpparit, käsityöläiset, entä herrasväet? Miten kutsuttiin niitä ihmisiä, jotka eivät kuuluneet minkään talon väkeen tai alustalaisiin (itselliset, mäkitupalaiset, eriväet, kestit, loiset)?⁴¹⁹

Kyselyrunko avaa kysymyksillään kiinnostavasti tilan käyttöä ja siihen liittyviä lähekkäisyyksiä (*proximity*). Lähtökohtana ovat talojen omistukset ja erilaisten instituutioiden jatkuvuus ajassa ja tilassa. Sekä naapurisuhteiden kehitys että aikaisempi *Maalaiskylä ulkomaailman yhteydessä* -kysely kiinnittävät huomiota myös suhteissa tapahtuviin katkoksiin. Huomio jakautui kuitenkin epätasaisesti: vaikka naapurikyselyä voi pitää nykyaikaa koskevan havainnoinnin edelläkävijänä, pääasiallinen kiinnostus oli kylissä maatalouslinkeinojen harjoittajina ja resurssien jakamiseen kytkeytyvien ”vanhojen” instituutioiden jatkajina. Toiminnalliset vuorovaikutussuhteet yli rajojen ja esimerkiksi osuustoiminnan käynnistäminen eivät olleet tämän kyselyn aiheena. Pikemminkin metodissa oli kaikuja Aaltosen aikaisemmasta viimeisten muisti- ja havaintojälkien eli jäänteiden etsinnästä. Vaikka vastaajat eivät suuremmin innostuneet kirjoittamaan nykyaikaa koskevia huomioita, ei heillä monistakaan kyselyn peräämistä yhteisomistuksista ollut enää kovin eläviä muistoja.

4. Mitä yhteisiä laitoksia kylällä oli? esimerkkejä: mylly, paja, tervahauta, kirkkoveine, nuotta, riihi, sauna ja kaivo (luetelkaa kylän kaivot), pitotupa, kirkkovoerotaulu, yhteinen kirkkotakki jne. Oliko kirkolla kyläkunnan (tai muutamien talojen) yhteinen talli? Oliko hautausmaa kylittäin (paikoin puhutaan kyläkunnan haudasta)?⁴²⁰

418 Kylän käsitteellinen pohjapiirros symbolisine ja tilallisine representaatioineen. Kyselyrunгон käsitteellisten vihjeiden esimerkeillä muodostuvat topologiset suhteet vertautuvat Tapanisen (1996) sosiaalisen topografian käsitteeseen. Huotari & Eskelinen 2020.

419 TYKL/kys/Kyselylehtinen n:o 12, kysely 12_2.

420 TYKL/kys/Kyselylehtinen n:o 12, kysely 12_2.

Kyselyissä toteutetuilla menetelmillä on yhtymäkohtia Kansallismuseossa 1950-luvulla tuotettuihin kansatieteellisiin kyselytutkimuksiin. Lönnqvist toteaa niissä usein tiedustellun ilmiöiden funktionaalisia käyttöyhteyksiä. Sekä Aaltonen että etnologian professori Sigurd Erixon olivat käsitelleet kylänmiesten eli talonpoikien veljespiirejä moraalisisesta näkökulmasta, kommentoimalla arkistolähteiden pohjalta tapojen asteittaista rapautumista ja piirien hajoamista.⁴²¹ Sekä kaunokirjallisuudessa että siihen läheisesti kytkeytyvässä kotiseutukirjallisuudessa oli julkaistu lukuisia kyläkuvauksia. Osin kenties niidenkin pohjalta kysymysten esimerkit houkuttelivat kirjoittajia usein kaunopuheisiin yleistyksiin ”entisajan kylistä”. Harmonisen ja sopuisan kylän esimerkkien esiin nostamiseen ja kuvaamiseen kannustettiin kuitenkin myös itse kyselylehtisessä. Aaltosen kyselylehtisen loppuosassa antamat ohjeistukset vetosivat nimenomaan vastaajien tyyllisiin ja sisällöllisiin valintoihin ja entisajan kylää koskeviin tunteisiin:

Vastaajia pyydetään pitämään varansa, etteivät liiaksi yleistäen, [kirjoita] kylälämmän varjopuolista ja jätä vähemmälle kaikkea sitä sopua, ystävällisyyttä ja auttamista, jota naapurisuhteissa kai kuitenkin runsaasti oli vielä vuosisatojen vaihteessa, ehkä myöhemminkin.⁴²²

Edellä kuvattuja kotiseututyön ja kulttuurinmuutoksen konteksteja vasten tulkitsen Aaltosen olleen naapurisuhdetutkimuksessa kiinnostunut esimerkeistä, joilla kuvittaa teoriaansa maaseudun entisaikojen kylien yhteisöllisyyden ylivertaisuudesta. Kiinnostus kohdistui materiaalien olosuhteiden sijasta sosiaalisen velvollisuus- ja luottamusetiikan parista johdettaviin ideoihin. Ideoita vastaavat konkreettiset esimerkit olivat tarpeen tilanteessa, jossa kamppailtiin maaseutua ja yhteiskuntajärjestyksiä uhkaavien muutosten ja ”vastavaikutusilmiöiden” kanssa. Vastaajien toivottiin poimivan esiin parhaita esikuvia ja erilaisiin käyttöyhteyksiin sopivia esimerkkejä talollisten omaksumista eettisistä periaatteista ja moraalisisista velvoitteista.

421 Lönnqvist 2016; Erixon 1931. 1950-luvun lopulla oli myös Åbo Akademin kulttuurin historian ja kansanelämäntutkimuksen emeritusprofessori Gabriel Nikander (1884–1959) ottanut tarkasteluun ne katoamassa olevat, kylänmiesten kollektiiviset ilmiöt, joista vielä voitiin pelastaa tietoja jälkipolville. Nikander 1959.

422 Kontrastiivista menetelmää on kehitetty Tönniesin, Durkheimin, Weberin, Redfieldin ja ajatuksissa. Niiden voi nähdä vaikuttavan Aaltosen ajattelun taustalla ja käytäntöjen teoria oli osin kriittisenä vastauksena niissä esitetyille deterministisille malleille ja teorioille. Toisaalta niiden voi nähdä olevan pohjapiirroksen kaltaisia ideaalimalleja, joita myöhempi tutkimus kommentoi. Swidler 2001, 74–75.

Kertokaa esimerkkejä jonkun talon haltijaväen osoittamasta vieraanvaraisuudesta, avuliaisuudesta, hyvydestä, ja maineesta, jonka talo tämän takia sai.⁴²³

1900-luvun alkuvuosikymmenten agraarissa yhteiskunnallisessa, sosiaalisessa ja kulttuurisessa vuorovaikutuksessa talollisilla oli erityinen asema yhteisönsä töiden johtamisessa ja resurssien jakamisessa. Talollisten vieraanvaraisuuteen kohdistuneet odotukset toistuivat monissa sosiologisissa kyselyissä, alkaen pitokyselystä aina kyselyyn numero 8, *Maalaiskylä ulkomaailman yhteydessä*. Kysymys ”vieraasta” sai monia eri sävyjä ja asteita riippuen siitä, millaisten lähekkäissuhteiden tasolla asiasta kirjoitettiin. Myös ”talon haltijaväki” on käsite, johon voi liittää monenlaisia sivumerkityksiä. Vastaava käsite toistuu myös Varsinais-Suomen historiassa vuonna 1961 julkaistussa Saini Laurikkalan kirjoittamassa tekstissä *Yhteiskunnallinen sopu*.⁴²⁴ Talon haltijaväestä puhuminen voi olla tietoinenkin valinta yhdistää emännän maineesta rakentunutta kunniaa koko talon maineeseen. Kysymyksessä 9 vastaajia pyydetään kertomaan ”*pahoista isännistä ja hyvistä emännistä ja päin vastoin*”. Tätä talonpoikaisiin perinteisiin kytkeytyä kansanomaista velvollisuusetiikkaa käsitteli myös Kati Mikkola, sillä se tuli esiin myös Aaltosen 1930-luvulla tuottamissa kyselyissä. Aaltonen käyttää kyläläisistä värikkäitä ilmaisuja, jotka ovat tuttuja kansanomaisissa kotiseutu- ja kansankuvauksissa sekä kirjallisuudessa esiintyvistä henkilökuvista: ”kertokaa saidoista ja nuukista kyläläisistä, äreistä ja kiroilevista miehistä sekä pahansuovista, panettelevista ja kielevistä eukoista”. Naiset mainitaan kyselyssä kaiken kaikkiaan vain kahdesti – hyvinä emäntinä ja kielevinä eukkoina, avioliittokäytäntöjen ja muiden yhteydessäkin välillisesti. *Lisätietoja kysytään* -kyselyssä näkökulma täydentyy vielä vanhapiikoihin ja -poikiin kohdistetuilla kysymyksillä.⁴²⁵

Kansalaisten liikehdintään liittyi myös kyselylehtisen viimeisellä sivulla esitetty selvityspyyntö, joka jatkaa vuoden 1939 kyselyssä esitettyä kysymystä:

On vaikeata antaa neuvoja ja osviittaa siitä, miten olisi kuvattava naapurisuhteissa tapahtuneita muutoksia suurlakon jälkeisenä aikana, jolloin puolue-elämä sai maaseudulla jalansijaa ja kylät alkoivat hajaantua. Kuitenkin tämän muutoksen selvittely on tieteelle hyvin tärkeää. Tämän vuoksi jaetaan kaksi ylimääräistä palkintoa

423 TYKL/kys/Kyselylehtinen n:o 12, kysely 12_2.

424 Laurikkala 1961, 115.

425 Mikkola 2005, 11–12. Aaltonen palasi 1960-luvun alussa kansanelämäkuvauksiin, julkaisemalla 1920-luvun lopulla kylätutkimuksissa tehtyjen muistiinpanojen pohjalta artikkelin kyläelämän värikkästä puolesta. Eläytyvä kansankuvaus viehätti Aaltosta mahdollisuutena osoittaa kontrastia teollisen ajan pakkotahtisuudelle. Aaltonen 1953; 1961b, 14–17.

(2.000 ja 1.000 mk) niille vastaajille, jotka mainitun muutoksen ovat parhaiten kuvanneet.⁴²⁶

Kylän hajaantumisen lähtöpisteeksi annetaan vuoden 1906 suurlakko ja sen jälkeiset havainnot puolue-elämän ”jalansijasta” kylien elämässä. Suurlakkoon ja vuoteen 1918 tehdyt rajaukset eivät ole harvinaisia kylätutkimuksissa ja haastatteluissakaan, mutta tässä ne yhdistyvät jälleen hajomisteemaan. Vuoden 1959 konferenssissa Aaltosen tulkintoihin talonpoikaikulttuurin hajoamisesta oli liittynyt myös puhe ihmisten halukkuudesta vaalia ennalta sovittuja järjestyksiä. Muutokset kertoivat talonpoikien vapauden ja itsemääräämisoikeuden tarpeesta, voimasuhteiden muutokset ja vahva valtiojohtoisuus puolestaan määrittyivät paikallisen itsemääräytymisen näkökulmasta kielteisinä ilmiöinä.⁴²⁷

Aikaisemmin esiin nostamassani Pellervo-lehdessä vuodelta 1961 Aaltonen pohti sopua ja sovun tuottamista käyttämällä esimerkkinä Robert Redfieldin ja Oscar Lewisin antropologia tulkintoja – tulkintoja, joista oli noussut huomattava tieteellinen debatti 1950- ja 1960-luvulla.⁴²⁸ Yhteiskuntakriittisiä ja materialistisia seikkoja korostaneen Oscar Lewisin sijasta Aaltonen kallistui sovittelivamman Robert Redfieldin kannoille. Aaltosen mukaan vuoropuhelujen rakentuminen kaupunkilaisten ja maalaisten välillä kaipasi harmonisen tasapainon mallia – ja samalla jatkumoa sille 1930-luvun asetelmalle, jossa huolehdittiin talonpoikaisuuden hyvään ytimeen perustuvan kansakuvan ja yhtenäiskulttuurisen näkemyksen päätyemisestä kansankulttuurin ja kulttuuriperinnön ytimeen.⁴²⁹

1960-luvun alussa yhteiskuntasuunnittelun konteksti oli pitkälti keskittynyt kaupunkeihin.⁴³⁰ Kyläsuhteiden esioletuksia kontekstualisoivassa kysymyksenasettelussa ohitetaan monilukuinen, usein jo talonpoikaiskylienkin enemmistöksi muodostunut liikkuvampi vuokralaisväestö ja työväestö mahdollisesti kriittisine näkökulmineen. Vastaajilta pyydetään sen sijaan kuvauksia sovun maisemista ja riidan ratkaisemiseen johtaneista tekijöistä. 1960-lu-

426 TYKL/kys/Kyselylehtinen n:o 12 heinäkuu 1961.

427 Aaltonen 1964, 66–70 käsitteli aihetta kirjoituksella Talonpoika ja valtio – siinä Aaltonen puolusti talonpojan halua olla suvereeni valtion järjestelyn ja säännöstelyn alaisuudesta. Alun perin julkaisussa. Pellervo 1958. Myös ”sekin on ymmärrettävää, etteivät maalaiset halua olla yhteistyössä kaupunkilaisten kanssa, koska viimeksi mainitut yrittävät määrätä talonpoikaiskansan makua ja mielipiteitä”. Aaltonen 1961c.

428 Aaltonen 1961c; Kiistan sisältöjä avaa mm. Hylland Eriksen & Nielsen 2001, 67–68.

429 Myös Räsänen 1989; Sääsکیlahti 1997; Stark, L. 2006 ja Mikkola 2009; Tervonen 2015.

430 Kivilaakso 2017.

vulla yhteiskunnallisiin keskusteluihin nousi kuitenkin vähitellen keskustelua siitä, miten torppariasia, työväestön asema tai vuoden 1918 tapahtumat tulisi saada tallennettua.⁴³¹ Ammattiryhmiä koskevissa tiedusteluissa politiikka tuli näkyvästi mukaan kysymyksiin työolosuhteista, yrityskorporaatioita edustavien työnantajien ja työläisten välisistä kiistoista, työnseisauksista, lakoista sekä ammattiyhdistysliikkeestä. Suhde paikallisyhteisöön ja sen tilallisiin jäsentäjiin, pienyhteisötutkimuksissa kiinnostuksen kohteina olleisiin talollisiin, jätettiin uittotyöläiskyselyssä tarkastelun ulkopuolelle; metsätyöläisille osoitetussa kyselyssä se otettiin mukaan. Näin tarkastellen huomiotta jää kuitenkin se kysymysten esioletuksilla rakentuva perintöjen politiikka, jossa ohjailu tapahtuu rivien välissä, muun muassa erilaisten normaliteettien ja niiden ehdoilla toistojen kautta vahvistuvien näkökulmarakenteiden kautta. Metaforien luonnollistamat järjestykset ovat kielellisiä konstruktioita, mutta niillä tuotetaan erilaisia toimijuuksia ja paikannuksia elettyihin tiloihin.⁴³²

1960-luvulla pohdittiin kylän ja sen ulkomaailman jäsentymistä sekä vieraanvaraisuuden näkökulmasta että erilaisten toisten muodostamaa uhkaa vasten. Vuoden 1961 kyselyssä hahmotellut kylän topologiset asetelmat puolestaan kertovat tarpeesta nostaa positiivisia ja kannustavia esimerkkejä entisajan kylän yhteishengestä ja -toiminnasta. Kysyntää oli uudennaisille perinnäisiä arvoja koossapitäville voimille, ja Aaltosen talonpoikaiskyselyillä otettiin kanta 1960-luvun kulttuuripoliittiseen keskusteluun monin osin vielä 1930-luvun aatemaailmasta tutuin säätyasetelmin.⁴³³

Kotiseutuliikkeessä Aaltonen oli mukana vaalimassa kansallisiin mielikuviin perustuvaa konstruktioita ja kuvitteellista tunneyhteisöä, jota suomalaiskansallinen talonpoikainen perinnepiiri hänelle edusti. Aaltosen tutkimukset kohdistuivat hänen sosiaalisen perinnön näkökulmasta tärkeimmiksi valitsemiensa ilmiöiden pelastamiseen ja tallentamiseen, mutta ei pelkästään arkistoihin ja tulevien tutkimusten kohteeksi, vaan jo melko nopeasti erilaisten keskusteluiden osaksi ja perinteen ilmentymiä puolustaviksi kannanotoiksi. Kulttuurista muutosta Aaltonen pohti muun muassa ”Suomen kulttuurihistoriaan” kirjoittamassaan artikkelissa *Kyläyhteiskunta isojaosta alkaen*. Artikkeliki keskittyi entisajan kylän konstruktion talonpoikaiseen maanomistukseen ja sen esiteolliseen murrokseen ja sääty-yhteiskunnan ha-

431 Peltonen 1996; Heimo 2010; Fingerroos 2004; Anttila et al. 2009.

432 Mm. Skeggs 1997; 2004. TYKL/kys/Kyselylehtinen n:o 4, 6, 10. Merimieskyselyistä on tulossa oma tutkimuksensa Kallberg 2022.

433 Aaltonen 1936, 95.

joamiseen. Esimerkit olivat hämäläisestä kylästä, josta tuli siten myös suomalaisen kylän prototyyppi. Siinä esitetty kylän keskusjohtoinen malli vietiin naapurisuhderykelyllä edelleen kyselyvastaajien kommentoitavaksi. Tekstit ja kysymyksen asettelut tekivät vahvoja oletuksia tietynlaisesta ”oikeasta kylästä” ja sen voimasuhteista.⁴³⁴

Kyselyvastaajille annettu tehtävänanto, jossa oli kuvattava entisajan kyliä ja niiden naapurisuhteita ”toiseksi tulemisen” metaforalla oli kiinnostava. Tulkinat entisajan kylän yhtenäisyyden ”hajoamista” tuottavista voimista nostavat esiin arvoja, ihanteita ja toimintamalleja, erilaisten toimijoiden näkökulmia modernin ja poliittisen Suomen syntymiseen. Vastaukset avaavat kirjon, jossa asiaa lähestytään Aaltosen toiveiden mukaisesti yhtäältä sovittelun ja toisaalta suurlakon jälkeisiä myllerryksiä yhteisöjen tasolla kommentoiden. Useimmat valitsevat vaikenemisen ja ohittavat nykytilaa koskevan kysymyksen.⁴³⁵ Talonpoikaisen kylän ja yhteiskunnallisen sovun välistä jännitettä avattiin Aaltosen ja monien muiden kansallisten tieteiden tutkijoiden 1930- ja 1940-luvuilla käymissä keskusteluissa. Esimerkiksi *Pidot Tornissa* -kirjaan kootuissa keskusteluissa ja Aaltosen Suomalaisen Kirjallisuuden Seuralle toteuttamassa *Uudet elämänmuodot* -kyselyssä (1939) Aaltonen nostaa esille kyselyvastaajien suhtautumisen maaseudun ”vieraaseen ainekseen” ja ”työväkeen”.⁴³⁶

Someron historia 2 -teoksessa ilmestyi Aaltosen katsaus paikallishallintoon ja Saini Laurikkalan katsaus yhteiskunnalliseen sopuun. Samana vuonna Aaltonen julkaisi *Forssan Lehdessä* lyhyen katsauksen, jossa hän kommentoi teoksen historiatulkintoja ja teoksen kirjoittajien yksimielistä kuvaa sopuisuudesta. Aaltosen mukaan teoksen johtopäätökset pätevät edelleen:

Meitä askarruttaa myös kysymys naapuri- ja yhteiskuntasovun säilymisestä eri aikoina. Sehän särkyy helpoimmin yhteiskunnallisten vastakohtien ollessa jyrkät. Mitä on tässä suhteessa sanottava somerniemeläisten menneisyydestä? Vastaus on ehdottomasti myönteinen, positiivinen. Tähän asti tunnetut historian lähteet eivät

434 Östman 2014. Kommenteista esimerkiksi TYKL/kys/12 & 14/Vastaajat 96 (s. 1911) ja 190 (s. 1898). Uskonnollisesta argumentaatiosta ja oikean ja hyvän konteksteista kansanetiikassa ks. Mikkola 2005, 14.

435 Alapuro 1995 käsittelee prosessia Huittisten paikkakunnan esimerkillä.

436 Aaltonen 1958b. Kivimies (toim.) 1937. Puolue- elämä, ja etenkin työväestön poliittisen tietoisuuden herääminen yhteisön hajottajana on esillä Aaltosen SKS:lle toteuttama ”*Uudet elämänmuodot*”-kyselyn (1939) kysymyksessä 10: ”miten valtiolliset mielipiteet, siis puolue-elämä alkoi kylässä ilmetä” ”eripuraisuutena palvelusväen ja isäntäväen kesken” tai ”isäntien ja torpparien” suhteissa. Mikkola 2009, 27, ks. myös Aaltonen 1951c.

tunne yhtään vakavampaa riitaa somerniemeläisten keskuudessa. Yhteiskunnallisia vastakohtaisuuksia kyllä oli. (...)⁴³⁷

Tekstin perusteella Aaltosen *Kylä ja sen naapurisuhteet* -kyselyn kysymystenkin voisi tulkita tavoitelleen rekonstruktiota, joka auttaisi kuvaamaan tai pidemminkin artikuloimaan muutoksia talonpoikaisten ympäristöjen ydintoimijoiden keskinäisissä luottamussuhteissa. Kysely auttaa hahmottamaan sen, että kuvaamisessa on aina kyse esimerkeistä, joilla tutkija ei vain kuvaa, vaan myös oikeuttaa ja vakuuttaa tietynlaisia kulttuurisia konstruktioita. Kyselytoiminnan pitkässä ajallisessa kaaressa sopua voi pitää poliittisen tasapainottelun yhtenä osana, ja se yhdistyy myös myöhempien tulkintojen luomisen ja tieteellisen tiedon tulevien painotusten ja arvostusten historiaan.

Yhteiskunnalliset vastakkaisuudet eivät purkaudu näkyvästi, ei vaikka paikkakuntien kriisikestävyyttä testataan sisällissodan aikana tai vaikka vastakohtaisuudet koettelevat vakiintuneita valta-asetelmia. Huomio kiinnitetään niiden vuorovaikutuskäytäntöjen historiaan, joilla yhteiskuntasopua oli onnistuttu pitämään yllä, ja niihin periaatteisiin, joilla valtasuhteita kussakin erityisessä tilanteessa ja suhdeverkostossa legitimoitiin.⁴³⁸

Mielessäni on valintatilanne, jota Orvar Löfgren kuvaa esimerkillään matkalaukusta, jonne pakataan menneisyyden, nykyisyyden ja tulevaisuuden näkökulmasta oleellisia aineksia. Valintatilanne, kuten Oscar Lewisin ja Robert Redfieldin esimerkki oli osoittanut, oli haastava, mutta olennaista tässä on se, että Aaltonenkin käytti tekstiensä kautta sekä historiatulkintojen tekijän että niitä retorisesti hyödyntävän valitsijan ja vaikuttajan valtaa. Aaltonen kuljetti ja kierrätti ajatuksiaan ja tulkintojaan sopeuttaen niitä uusiin konteksteihin. Usein kysymyksissä on jo oletuksena jonkinasteinen konfrontaatio uuden ja vanhan välillä. Kyselyvastaajille annettu mahdollisuus kiistää ja moninaistaa kuvaa, vaikka se muodostaa omanlaisensa problematiikan. Kati Mikkola on käsitellyt perinpohjaisesti rintamalinjoja, joita 1930-luvun vastaajajoukon keskuuteen muodostui. On mahdollista pohtia, madaltuiko kynnys silloin, kun vastaamiseen ei liittynyt kokemus- tai arvoriitiriitaa – vai

437 Aaltonen 1958b; kommentit Aaltonen 1961b. Talonpoikien ja työväestön vastakkainasettelusta Aaltonen oli kirjoittanut myös 1930-luvun alussa vanhasta Tammelasta julkaisemassaan kuvateoksessa. Tammelan asukkaita kuvataan hämäläisille perinnäistavoilleen ja vanhoille sukutaloilleen uskollisina ja hyvin paikallaan pysyvänä väkenä, johon sittemmin sekaantui ”vieraita rotuaineksia” etenkin Jokioisten ja Forssan tehdasväestön vaikutuksesta. Aaltonen 1977(1931), 3-4, 5-21; ks. myös Kirveenummi & Räsänen 2000, 201-202

438 Löfgren 2016.

motivoiko halu oikaista sopuisaa kuvaa kenties vastaamiseen.⁴³⁹ Vuonna 1958 kirjoittamansa lehtiartikkelin lopussa Aaltonen konkretisoi vielä sodan hegemonialle muodostamaa uhkakuvaa, joka menneisyydessä oli ollut ja voitettu:

Maailman- ja sitä seuraavan vapaussodan aika näyttää Somerniemellä sivuutetun ilman sellaisia järkytyksiä ja tapahtumia, joita esim. sattui naapurikunnassa Tammelassa. Kun sitten asetettiin uusien kunnallislakien mukaan kunnanvaltuusto ja siihen tuli sosialidemokraattinen enemmistö, olisivatkin yhteenotot voineet pahastikin järkyttää kunnalliselämän normaalia kulkua, mutta sen mukaan kuin pöytäkirjat kertovat, on koko kunnanvaltuuston olemassaolon ajan siinä vallinnut sovinnollinen ja positiivinen henki ja yhteistyön halu.⁴⁴⁰

Esimerkiksi Agneta Lilja, Fredrik Skott ja Eva Österberg ovat eri näkökulmista käsitelleet prosessia, jonka kuluessa kansanperinteen keruuaineistoilla muokattiin kuvaa ruotsalaisesta agraarista talonpoikaisesta kansasta, yhtenäisestä ja tasavertaisesta perheestä. Prosessi eteni pitkälti myytinrakentamisen merkeissä tutkijoiden muokatessa todellisia väestörakenteita ja olosuhteita mieleisekseen. Kansallisuusmielisissä tulkintoissa talonpoikaisista tuotettu kuva valjastettiin edustamaan idealisoitua ja sankarillista kansaa.⁴⁴¹ Etnologi Fredrik Skott on väitöstyössään todennut, että ”käänteisiä utopioita” oli tarvittu jatkuvuutta, kansakunnan ydintä ja sen ideaalista kulttuurista taustaa muotoiltaessa. Suomessakin kansakuntaa yhteen liittäviä voimia etsittiin työn sankareista ja työn sankarieetoksesta pääosin maaseudulta. Suomessa teollisuustyöväen ympärille ei tarjoutunut sellaista kansankodin rakentamisen odotushorisonttia, etenäkään kun katse oli kääntynyt menneisyyteen. Keruutöiden ja keruunäkökulmien painopiste siirtyi agraarista miljööstä kaupunki- ja teollisuustyöväestöön ja -yhdyskuntiin Ruotsissa 1970-luvun lopulta alkaen ja Suomessa aikaisintaan 1980-luvun loppupuolella. Muutosta hidasti myös käytetty metodi, vakituinen vastaajaverkosto, jonka muodostivat pääsääntöisesti maaseudulta lähteneet tai siellä yhä asuvat vastaajat.⁴⁴²

Kyselyyn vastanneiden kommentoinnin kautta kuva hajoaa ja muodostuu moninaisemmaksi, mutta se ei poista ajatusta kyselyn pohjalla vaikuttavien kaavojen mahdollisesta vallasta strukturoida vastaamista tai jopa alistaa niitä valittujen kehitysteorioiden tarpeisiin. Dialogeja avaavilla ja sul-

439 Mikkola 2009. Vastaavasti olen ollut mukana tulevaisuusaiheisissa kehittämishankkeissa, joita on ohjannut vahva kehitysusko tai –toive ja pyrkimys päästä eroon joistakin haitallisiksi koetuista toimintatavoista.

440 Aaltonen 1958b, 62-63.

441 Lilja 1996; Österberg 1986; 2008; Skott 2008; Ks. myös Räsänen 1989; Frykman et al 1985, 44-45; Hansen 1998; Bohman 1997.

442 Skott 2008, 230.

kevillä kyselykäytännöillä voidaan siten madaltaa kynnyistä ja avata tai vaihtoehtoisesti myös sulkea eri toimijoiden poliittisia paikannuksia. Se missä mielessä ne tekivät kyselyihin vastaamisen helpommaksi tai vaikeammaksi.⁴⁴³

Helsingin yliopiston kansatieteen professorin Juhani U. E. Lehtosen mukaan ”Suomessa sisällissota oli omiaan vielä lisäämään tätä ihailua. Talonpojathan muodostivat voittoisan valkoisen armeijan selkärangan, ja heissä liittyi muihin hyveisiin nyt lainkuuliaisuus ja urhoollisuus.” ”Talonpoikaisuuden etevyydestä kertovilla tutkimuksilla” oli ’sosiaalinen tilaus’ vielä 1960-luvulla, kun Suomi koki historiansa suurimman muuttoliikkeen maalta kaupunkeihin. Lähiöiden ensimmäinen sukupolvi kaipasi kotoisia juuriaan, ja [Kustaa] Vilkuna ja muut kansatieteilijät kertoivat niistä.”⁴⁴⁴

Toisaalta 1950- ja 1960-lukujen vaihteessa käynnissä oli ollut jo hyvinvointivaltion ja valtiotilan muodostumisen prosessi, joka oli nostanut elintasoja ja lisännyt tyytyväisyyttä, mutta myös synnyttänyt uusia tarpeita. Kotiseututyönoppaissa tähän pyrittiin vastaamaan ja luomaan paikallisiin yhteisöihin uutta elämää ja viihtyisyyden luomisen ajatuksia. Oman erityislaatuisuuden ja vapauden merkityksen ymmärtäminen oli osa ohjelmaa. Esko Aaltonen korosti 1950-luvulla paikallisen yhteisön yhtenäisyysnäkökulmaa, johon nähden ”valtio” asettuu liikaa ohjailevana ja byrokraattisena hyvän kehityksen vastapuoleksi.⁴⁴⁵ Paikallisuuksien mieltäminen valtiota vapaammaksi ja itsenäisemmäksi kokonaisuudeksi johti puolestaan etsimään esimerkkejä ja muistomerkkejä talonpoikaisista kulttuurimuodoista. Aaltonen tulkintoihin valtiosta ja kansalaisoikeuksista liittyi myös sisällissodan luoma poliittinen jännite, jota ei vielä toisen maailmansodan jälkeenkään (ja kylmän sodan aikana) purettu.⁴⁴⁶ Luokkamudostelmista puhumista vältettiin ja paikallisten järjestysten purkaminen nähtiin eheiksi miellettyjen kokonaisuuksien hajoamiseksi, kuten vuoden 1959 konferenssissa esitetyistä tulkinnoista kävi ilmi. Se, miten uusi tässä yhteydessä tuli näkyviin, liittyi kulttuuriteoreettisiin hahmotuksiin: kulttuuria ei tulkittu sinä avoimena ja muuttavana yksilöiden systeeminä, johon Knut Kolsrudin johdolla vuoden

443 Lilja 2016.

444 Lehtonen 2005, 18-21.

445 Moisio 2012 kuvaa 1950-luvun ja 1960-luvun vaihdetta valtiotilan muotoutumisen ajaksi. Aaltonen 1960, Suomalainen Suomi.

446 Pelttonen 1996; Talve 1961c; 1984.

1959 konferenssissa käydyissä keskusteluissa painopistettä haluttiin linjata, vaan hajoavien talonpoikaisten instituutioiden systeemiksi.⁴⁴⁷

Kylä ja sen naapurisuhteet -kyselyssä vastaajille annettiin myös monia sellaisia kuvaus- ja luokittelutehtäviä, joissa suhteet kylän eri yhteiskuntaryhmien välillä tulevat tarkasteluun kokonaisuutena. Niissä vastaajan on sovellettava paikallis- ja historiatietoisuuttaan analyyttisellä tasolla, kuvattava kylän keskustaa ja eri kylänosia sekä ihmisiä nimityksineen sekä kuvattava ”väestökerroksia, joihin kylän asukkaat ryhmiteltiin”. Etnografisen kuvittelun kautta niistä voi edelleen yrittää hahmottaa kuvauksiin toivottuja asetelmia: todellisuuspohjaa pyrittiin varmentamaan ja mielikuvituksen osuutta häiventämään, mutta silti tulkinnoissa liikutaan jatkuvasti kuvitelmien ja todellisten kohtaamisten välimaastossa, itseään aina johonkin toisista koostuvaan laajempaan kokonaisuuteen suhteuttaen.⁴⁴⁸

Samankaltaista kokonaisvaltaista katoavan ympäristön ja kulttuuriperinnön pelastustehtävää toteutettiin samaan aikaan edellä mainitun kyselyn kanssa sekä kotiseututyössä että kansatieteellisessä tutkimuskontekstissa. Seurasarisäätiön kylätutkimusohjelmassa ja sen kymmeneen kyliin kohdistuneissa kenttätutkimuksissa piirrettiin ja dokumentoitiin suomalaisten kylien hahmoa ja kulttuuriperintöä paikallisten topografisten mallien ja Erixonin esikuvien johdattamina. Sekään ei ohjelmana toteutunut ilman, että tutkijoilla oli suunnitelmia ja alustavia pohjapiirroksia siitä mitä ja miten havaintoja tulisi kerätä. Pääperiaatteena oli konstruoida kullekin alueelle tyyppillisiä fyysisiä kylämuotoja ja täydentää niitä 1960-luvun alussa käyttöönotettujen yhteisömallien perusteella tuotetuilla kysymyksillä. Näihin myös Ilmar Talve oli osallistunut vuosina 1955–1960. Aaltosen kyselytutkimuksen kysymykset voi nähdä kotiseututyön jatkumona.

Sosiologiset kyselyt ottavat kuitenkin esiin kiinnostavia kansalaisten tietoisuuteen ja muisteluun kietoutuneita kulttuurisia käsityksiä ja käytäntöjä esimerkiksi asutuksen tilallisista järjestyksistä ja topologisista suhteista nimityksineen. Kyselyrungossa vastaajia pyydetään kommentoimaan erilaisiin muuttuviin kylämuotoihin ja niiden asutus-, elinkeino- ja väestörakenteisiin liittyviä kysymyksiä.⁴⁴⁹ Kyselyrungon kysymysten taustalla on edellä mainittu talollisiin keskittynyt länsisuomalainen kylä ja moniin alakysymyksiin kes-

447 Kolsrud 1961, 172.

448 De Certeau 1984; Willis 2000, 95–96. Paikantuvasta tiedosta Haraway 1988.

449 TYKL/kys/Kyselylehtinen n:o 12 & 14.

kittyvä kysymysrunko, eli tutkijan jo valmisteleva ja suhteissa olemista kuvaava topologinen pohjapiirros. Kokonaisvaltaisuus ja toiseksi tulemista tavoitteleva nykyisyyteen tuleminen antaa kuitenkin vastaajille tilaa noudattaa kirjoittamisen käytännöissä myös omaa mielikuvitusta ja harkintaa. Monet käyttävät kuvauksen laatimiseen aikaa ja osallistuvat kilpailuun ”oman tutkielman” kanssa. Aineistoissa on subjektiviteettia ja aktiivista, kylissä asuvien etnografista ja autoetnografista toimijuutta, jota oli vaikea kytkeä kansatieteellisiin kylätutkimuksiin.⁴⁵⁰

1960-luvun alussa vuoden 1918 tapahtumiin tartuttiin eri arkistoissa. Kyselyvastaajien reaktioista päätellen yhtenä tekijänä oli *Kylä ja naapurisuhteet* -kyselyn edellä eli vuonna 1960 ilmestynyt Väinö Linnan *Täällä Pohjan-tähden alla* -trilogian paljon keskustelua herättänyt toinen osa. Teos nosti suurlakon ja sen jälkeisen tapahtumat julkiseen keskusteluun torpparien näkökulmasta, ja sitä kommentoitiin kyselyvastauksissakin. Kommenteista on luettavissa, että Linnan teos oli häiritsevä, sen tyyli ja vuoden 1918 tapahtumien taustoista esitetyt tulkinnatkin poikkesivat kansallisten tieteiden talonpoikaisuutta idealisoivista kuvauksista. Moraalis-normatiivisten ja osin romanttisten ja nostalgisten kuvausten kansaa idealisoiva tyyli oli omaksuttu ja siihen kannustettu eri yhteyksissä. Kyselyvastauksissakin kirjoitetaan tavallisista ja tasa-arvoisista kansalaisista ja korostetaan normaalia ja sopuisaa yhteiseloja ja vältellään poliittisuonteiseksi ja konfliktiherkäksi miellettyjä aiheita. Niiden monimuotoisuus ei kuitenkaan anna aihetta tehdä yleistyksiä, vaan kyse on ennemminkin ääripäistä.⁴⁵¹

Työväki hahmottuu muun maaseudun asujaimiston suhteen erillisenä, paikkaan nähden irrallisena ja asuinoloiltaan tilapäisenä proletariaattina.⁴⁵² Osin tilanne heijasteli myös vastaajien kokemuksia, osin oli kyse tutkimuksellisista valinnoista ja painotuksista. Varsinaista proletariaatin, köyhälistön ja työväestön välistä rajaa ei edellisissä luvuissa kuvaamissani keskusteluissa määritetä. Sen vuoksi on epäselvää, voisiko Aaltosen vanhempaan kortistoon

450 Käsittelemme kuvausten tekemisen problematiikkaa artikkelissamme vuonna 2005. Kirveennummi & Räsänen 2005. Seurasarisäätiön kylätutkimusohjelman tuloksista on julkaistu teos *Suomalainen kylä kuvattuna ja muisteltuna*, Kirveennummi & Räsänen 2000. Ks. myös Kirveennummi 1997a.

451 TYKL/spa/1236, Liite 1.; Peltonen 1996; TYKL/kys/Kyselylehtinen 14, kyselyt 14_1 ja 14_2. Vastauksia on tallennettu sekä kyselyn 12_2 yhteyteen, että kyselylehtiseen 14 sisältyneen toisen kyselyn eli kylien kesävieraita tarkastelleen kyselyn 14_2 yhteyteen.

452 TYKL/spa/1233, kansanluonne; 1234, säätyerotus. Talve 1961a.

tekemä merkintä Werner Sombartilta lainatuilla ajatuksilla kenties liittyä tähän asiayhteyteen. Se on perua kortiston kortista *Naapuruus*.⁴⁵³

Perhe on työyhteisö. Nainen ei ole talonpojalle vaimo vaan työtoveri, ja lapset oppivat jo varhain tuntemaan oman merkityksensä tässä työyhteisössä. – Tämä työyhteisyys laajenee vielä koko kylää käsittäväksi. – Mitä moninaisimmissa asioissa autetaan [allev. EA:n] naapuria (Sombartin mukaan köyhälistön ihminen tietää yhtä vähän ammatti- kuin työyhteisyydestä kuin kylä- ja sukuyhteydestä. Hän on eristetty, yksinäinen, ei läheisemmin tovereihinsa sidottu kuin yksi hietajyvä toisiin suuressa hiekkakasassa. Mutta vrt. pytinkiläisten elämää)⁴⁵⁴

Viimeinen lause ”Mutta vrt. pytinkiläisten elämää” saattaa olla elämäkerrallinen. Aaltonen oli *Vanhaa Forssaa* -kirjoituksissaan kuvannut tehdastyön arkea ja vaikutuksia maaseudun asukkaiden elinoloihin. Kurjat työolot ja tehtaan pillin jaksottama elämä sekä tehtaiden jatkuva laajeneminen luonnehtivat Aaltosen lapsuuden ympäristöä Forssan kutomon tehtaiden läheisyydessä. Aaltosen isä oli Forssa Ab:n tehtaiden laitospäällikö, ja ensimmäinen koti sijaitsi työläisille rakennetuissa niin kutsutuissa Viksbergin pytingeissä. Aaltosen elämäkertaa kirjoitettaessa on todettu, että juuri vastakohta talonpoikaiseen maalaisidylliin herätti Aaltosessa jo nuorena innostuksen kansanperinteen keruuseen, kotiseutututkimukseen ja myös luonnontieteellisten havaintojen tekemiseen, sekä kyselyvastaamiseen. Itse hän kuvasi innostustaan Pellervo-lehden lukijoille vuonna 1954:

Nuoruudessani, kauan sitten, yritin hahmotella kokonaiskuvaa talonpoikaiskulttuuristamme sellaisena kuin se näytti ilmenneen kehityksensä huipulla jolloinkin viime vuosisadan puolimaissa, ennen suurten nälkävuosien ja elinkeinoelämän teollistumisen synnyttämää muutosta. Näin tuossa suhteellisen liikkumattomassa, staattisessa elämänmuodossa tasapainoisuutta ja sopusuhtaisuutta, kauneutta ja runollisuutta, persoonallisuutta ja luonnonläheisyyttä. – näin tämän kaiken tuloksena vuosisatoja kestävästä rauhallisesta ja tasaisesta kehityksestä sekä perinteiden varaan suoritetusta rakennustyöstä. – En tietenkään tuota runollista näkemystä itse keksinyt, kertasin toisia.⁴⁵⁵

Myöhemmin 1950- ja 1960-lukujen vaihteessa Aaltonen palasi aiemmin tekemiensä muistiinpanojen äärelle ja tuotti niiden pohjalta artikkeleita ja maaseutuelämän kuvauksia kotiseutujulkaisuihin. Aaltosen 1960-luvun alussa julkaisemissa teksteissä on myös esimerkkejä hänen 1920-luvulla hämäläisisäntien haastatteluista tekemistään muistiinmerkinnöistä. Niiden,

453 Kirveennummi 2016.

454 TYKL/spa/1234, Naapuruus. Tehdaselämästä ja elämästä Viksbergin pytingeissä. Aaltonen 1932; 1933 Ks. myös Lahtonen 1993a, 22, 25-30.

455 Aaltonen 1954 teoksessa Aaltonen 1964, 22.

kyläyhteisötutkimusten ja alustavia analyyssejä kuvaavien kortistojen pohjalta vaikuttaa siltä, että Aaltonen valmistautui tekemään aikaisemmista kokemuksistaan synteisiä – ainakin talonpoikaisesta kulttuurista ja sen perinnöstä.

Kansalaistieteiden kysymyksiin liittyy nykyisin paljon pohdintoja harastamisen luonteesta ja tiedon arvostamisesta ja esittämisestä. Kansalaistieteen näkökulmasta merkittäväksi koettuja vuorovaikutus-, luokittelu- ja itse-sääteilyjärjestelmiä on pyritty yhdenmukaistamaan käytännössä heuristisesti, tavoilla, joihin liittyy pyrkimyksiä kehittää avoimia, sekä kansalaisia että tutkijoita velvoittavia, eettisiä periaatteita. Yleisimmin kansalaistieteen metodologiaa, määritelmiä ja kriteerejä ovat kuitenkin pohtineet luonnontieteilijät, joiden tarkasteluprosesseihin ei välttämättä kuulu ihmisiä koskevan tiedon käsittely samassa mielessä kuin kansallisissa tieteissä on jo totuttu. Esimerkiksi itävaltalaisessa tutkimusryhmässä toimivat luonnontieteilijät Florian Heigl, Barbara Kiesling ja muut ovat laatineet kansalaistieteen käsikirjan, jolla he ovat pyrkineet herättämään keskustelua kansalaistieteen käytäntöihin ja vuorovaikutusmuotoihin liittyvistä vuorovaikutusmuodoista ja eettisistä periaatteista.⁴⁵⁶

Kansanperinteen kulttuurisia ja käsitteellisiä tiedonmuodostusprosesseja tutkinut filosofi Inkeri Koskinen onkin todennut kansalaisten olleen ”harjaantuneita tutkimusaineistojen kartuttajia jo kauan ennen kuin ’kansalaistiede’ keksittiin”.⁴⁵⁷ Kansalaistieteen ajatus voi parhaimmillaan monipuolistaa arkistoaineistojen tuotantosuhteisiin liittyviä periaatteita. Etenkin ne muistuttavat erilaisista tavoista tehdä tiedettä niin, että voidaan saavuttaa tunne, että tuotettu tieto on yhteistä tai intersubjektiivisesti jaettua.

Ideologisten tekijöiden osuus on kansalaistieteessä kuitenkin usein sivuutettu. Esimerkiksi vuonna 2019 laadittuun kansalaistieteen käsikirjaan on kerätty monia yleisiä periaatteita tieteen ja kansalaisten toiminnasta ja sen hyvistä käytännöistä. Hyvät käytännöt ovat yleisesti tunnistettuja ja tunnustettuja toimintatapoja tai kenties rajatumpia käytänteitä ja menettelytapoja. Ne ovat eri projekteissa toimivien tutkijoiden hiljaisen tiedon tasolla soveltamia peukalosääntöjä, joita ei luonnollisiksi tulleina toimintatapoina useinkaan kyseenalaisteta. Kansalaistieteen käsikirjan tavoitteissa tieteen-tekijöiden ja kansalaisten yhteistyötä määritellään näkökulmista, joiden voisi

456 Heigl et al 2019; Roche et al 2020; Santaoja 2021; Bonney et al 2016.

457 Koskinen 2017, 1-2.

kuvitella olevan kyselymenetelmäänkin sopivia tavoitteita: Vuorovaikutuksen ja yhteistyön tulisi perustua tieteellisiin kysymyksiin; yhteistyössä tulisi pyrkiä vuorovaikutusta ja dialogeja edistäviin käytäntöihin; yhteistyömuotoja organisoitaessa menetelmien moninaisuus tulisi ottaa huomioon; eri toimijat tulisi saada keskenään mahdollisimman tasa-arvoiseen asemaan; sekä tulosten tulisi olla avoimia ja saavutettavissa aina, kun se on eettisesti perusteltua.⁴⁵⁸

---

458 Riesch & Potter 2014; Heigl et al 2019. Keskustelua on myöhemmin jatkettu eurooppalaisen kansalaistieteen järjestön Escan toimesta.

4 KYSELYTOIMINTA JA SEN KÄYTÄNNÖT

4.1 Vuoropuheluiden avaaminen ja sulkeminen

Aikaisemmissa luvuissa käsittelin kyselyiden suunnitteluun ja toteutukseen liitettäviä aineistoja ja verkostoja sekä niiden aikaisempia tulkintoja. Aaltosen kotiseututyön oppaat, tieteelliset tekstit sekä kyselykokoelmien yhteyteen liitetyt kortistot auttavat lukemaan ja paikantamaan sosiologian laitoksen 1960-luvulla toteuttamia kyselyitä. Etenkin *Maalaiskylä ulkomaailman yhteydessä* ja *Kylä ja sen naapurisuhteet* -kyselyiden suhde Esko Aaltosen pitkäaikaisiin tutkimuksellisiin intresseihin vaikuttaa hyvin läheiseltä. Läheinen suhde Aaltoseen käy selvästi ilmi myös keskusteluista, joita käydään em. kyselyiden kyselylehtisten sisällä ja kyselyvastausten yhteydessä. Vaikuttaa ilmeiseltä, että Aaltonen itse luki edellä mainittuihin kyselyihin saapuneet vastaukset ja laati niiden pohjalta vielä vuonna 1962 yhden, täydennyskyselyn luonteisen kyselyn nimeltä *Lisätietoja kaivataan*. Kutsun näitä vuosina 1960–1962 toteutettuja kyselyitä tai niiden osia jatkossa Aaltosen kyläkyselyiksi.⁴⁵⁹

Edellisessä luvussa kuvasin kyselylehtisissä käytettyjä tapoja, joilla pyrittiin ohjailemaan ja organisoimaan kyselyvastaajien kanssa käytävää vuorovaikutusta. Kyläkyselyihin ja etenkin viimeiseen varmuudella sosiologiseksi paikannettavaan kyselylehtiseen numero 14 täydennyskyselyineen liittyy harvinaisia keskustelualoitteita vastaajien kanssa. Se jäi viimeiseksi sosiologian laitoksen allekirjoittamaksi kyselyksi, ja sen on poikkeuksellisesti allekir-

---

459 TYKL/kys/Kyselylehtiset n:o 8, 9, 12 ja 14 ja niissä julkaistut kyselyt.

joittanut yksittäinen tutkija eli ”professori Esko Aaltonen, sosiologian laitoksen esimies”.⁴⁶⁰ Siinä Aaltonen esitteli edellisen sosiologisen kyselyn numero 12 palkintojen jakoa otsikolla ”Hyvä saalis kyläkilpailusta” ja totesi:

Nyt päättyneessä kilpakeräyksessä tuli esiin sellaisiakin elämänpiirteitä, joita emme osanneet tiedustellakaan ja joista yleensäkin tiedetään liian vähän. Sen vuoksi pyydämme vastaajiamme lähettämään vielä lisätietoja seuraavista asioista.

Aaltonen lainasi joitakin aikaisempia vastaajia nimellä mainiten ja pyysi muita lukijoita antamaan lisätietoja heidän antamiinsa tietoihin. Aaltonen kirjoitti jatkokysymyksiä kuten: ”Kertokaa nyt, miten asian laita oli ...”. Kaikkia nimiä ei hienotunteisuuteen tai kyselyvastauksessa esitettyyn suoraan kieltoon johtuvista syistä mainittu.⁴⁶¹

Näin julkinen vastausten kommentointi ja keskusteluyhteys lienee kyselylehtisissä harvinaista. Lisätietoja annettiin, ja joissakin uusissa vastauksissa oli puolestaan suoria kommentteja kyselylehtisessä esiteltyihin, toisten vastaajien antamiin tietoihin ja tiedonantajiiinkin. Esimerkiksi vuonna 1911 syntynyt työmies aloittaa vastauksensa: ”Emäntä [nimi] kirjoittaminen eikö liene mielikuvituksen tuotetta...” Vuonna 1919 syntynyt mies puolestaan toteaa: ”Kuten [nimi] aivan oikein kirjoittaa oli täälläkin...”⁴⁶²

Aaltonen poimi edellä kuvatun keskustelun yhteyteen lopuksi lainauksia otsikolla ”Poimintoja vastaajien kirjeistä”. ”Olen onnellinen, kun voin tehdä tällaista työtä rakkaan kotiseutuni hyväksi, kirjoittaa 60-vuotias nurmijärveläinen naishenkilö.”⁴⁶³ Keskustelu kyselylehtiseen lainatun mieshenkilön kanssa antaa yhden esimerkin kirjoittamiselle annetuista merkityksistä ja tiedeyhteisön kanssa tapahtuvasta vaihdannasta.

Tämän talon nuori väki minua hiukan pilkkailee, kysyvät onko vaarilla morsian kun niin ahkerasti kirjoittelee. –Eikä ole morsianta, vastaan, mutta minä kirjoitan väitöskirjaa tohtorin arvoa varten. –Mutta eihän vaari ole suorittanut kuin kansakoulukurssin. – No, olenhan käynyt pitkän elämänkoulun ja siinä koulussa on minulla joskus ollutkin kovin vaikeita läksyjä sekä ankaria opettajia. [Aaltonen:] – Vaarin muistelmat ovatkin oikein arvokkaita. Rahapalkinnon hän saikin.⁴⁶⁴

460 TYKL/kys/Kyselylehtiset n.o 8, 12 ja 14 ja niiden kyselyt 8, 12_2 ja 14_1.

461 TYKL/kys/Kyselylehtinen 14. kysely 14_1; TYKL/kys/12&14/Vastaajat 109 (s. 1902), 5 (s. 1886).

462 TYKL/kys/12&14/Vastaajat 14/9/Osan muist.;TYKL/12&14/Vastaaja 282 (s. 1905); TYKL/kys/12&14/Vastaaja 236 (s. 1896); TYKL/Kysely 14_2/Vastaaja 170 (s. 1878).

463 TYKL/kys/12&14/Vastaajat 109 (s. 1902) ja 259 (ei ole ilmoittanut syntymävuotta).

464 TYKL/kys/12&14/Vastaaja 5 (s. 1886); TYKL/kys/Kyselylehtinen 14, kysely 14_1. Vastaajien epäluotettavuuteen tai vilpittömään yhteistyöhöaluun uskovien tutkijoiden ja vastaajien välisistä suhteista ks. myös Storå 1968; Mikkola 2009, 101; Knuutila 1994, 24–25.

Keskustelusta avautui jonkinasteisia näkymiä kyselylehtisten tapaan luoda edellytyksiä ja kehyksiä toiminnalle ja toimijoiden mahdollisuuksille lähestyä ja tuntea toisiaan. Aaltonen ohjaili aihepiiriin liittyvää keskustelua, ja se, että joidenkin vastaajien nimet julkaistiin heidän antamiensa tietojen yhteydessä, lienee ilahduttanutkin. Se, että toisia vastaajia pyydettiin näitä vielä omalta osaltaan täydentämään, avasi vuoropuhelua uudelleen myös vastaajien kentälle tavalla, joka korosti kilpailun sijasta tiedonhalua ja mahdollisia muita tiedollisia intressejä. Henkilökohtaiset tunnustukset saattoivat innostaa sellaisiakin kirjoittajia vastaamaan täydennyskyselyyn, jotka eivät alun perin olleet vastanneet edelliseen kyläkyselyyn. Ainakin *Lisätietoja kysytään* -kyselyyn tuli vuosien kuluessa vastauksia kymmeniltä uusilta vastaajilta, jotka eivät olleet vastanneet vuotta aikaisempaan *Kylä ja sen naapurisuhteet* -kyselyyn.⁴⁶⁵

Yhden *Kylä ja sen naapurisuhteet* -kyselyn vastauksen yhteyteen on tallennettu yksityistä kirjeenvaihtoa vastaajan ja arkistosta 1960-luvulla huolehtineen kansatieteen laitoksen assistentin kanssa. Yhdestä kirjeestä käy ilmi, että kirjoittaja, Hämeessä vuonna 1907 syntynyt mies oli jo aikaisemmin turhaan pyytänyt kyselyvastauksensa liitteenä lähettämäänsä *Elämää ja ihmissuhteita* -kirjan käsikirjoitusta itselleen. Kirje tai kirjeet lienevät menneet sosiologian laitokselle tai Aaltoselle, ennen kuin uusi kirje saapui kansatieteen laitokselle vuonna 1965. Kansatieteen assistentti Jukka Eenilä pahoitteli vastauskirjeestä tehdyssä kopiesa käsikirjoituksen palauttamisen viivästyistä. Syyksi hän ilmoitti sen, että ”sosiologian laitoksella ei prof. Aaltosen eläkkeelle siirtymisen jälkeen ole ollut mitään tekemistä kansanperinteen tallentamistyössä”, sillä laitoksen tutkimus edusti ”modernia amerikkalaista sosiologiaa”. Seuraavassa kirjeessä jo ilmeisen ärtynyt vastaaja totesi: ”en halua tietää mitään amerikkalaisesta sosiologiasta vaan vaadin, että kirjoitukseni viikon sisällä palautetaan. Muussa tapauksessa annan tämän rikosasiaksi.”⁴⁶⁶

Omalla nimellä julkaiseminen houkutteli lukuisia kirjoittajia, jotka mieluiten julkaisivat tekstejään suoraan paikallisissa, oman maakuntansa tai kansallisissa kotiseutujulkaisuissa. Kyselyiden tiedonantajina vastaajia toppuuteltiin pysyttämään kysymysten kuvailussa ja olemaan tekemättä omia viittauksia kirjallisuuteen. Edellä mainituista kirjeistä voi kuitenkin vahvistaa

465 TYKL/kys/12&14/109 (s. 1902). Toisiinsa yhdistettyihin kyselyihin vastasi yhteensä hieman yli 280 henkilöä.

466 TYKL/kys/12&14/Vastaaja 90 (s.1907); Eskola 1992, 40-41, 67; Allardt 1954, 18-20.

senkin tiedon, että sosiologinen kyselytoiminta ja kyselytoiminnan parissa harjoitettu yhteistyö loppui varsin pian Aaltosen eläköitymisen (1963) jälkeen. Aaltosella ei myöskään ollut vielä syylukukaudella 1962 ”raskaan opeustystyön” lomassa aikaa käsitellä aineistoja. Sosiologiset kyselyt tai ainakaan vuosina 1960–1962 toteutetut kyläkyselyt eivät kaikesta päätelleen olleet heti päätyneet Aaltoselta kansatieteen arkistoon, vaan jääneet odottamaan aikaa, jolloin hän voisi niihin tarttua. Kyläkyselyiden päälle kirjoitetuista kommentista ja muista merkinnöistä voi päätellä, että kyselyt olivat Aaltosen määräämien tai itse tekemien toimenpiteiden ja analyysien kohteina.⁴⁶⁷

Kyselyitä ei läheskään aina analysoitu siinä yhteydessä, kun ne saapuvat arkistoon, vaikka ensimmäinen käsittely tehtiinkin pikaisesti arviointiraatia varten. Arviointiraatia varten tehdystä valmistelutyöstä on tallentunut esimerkki arkiston ulkopuolelta löytämäni kansioon. Siinä on *Kylä ja sen naapurisuhteet* -kyselyn vastauksista Aaltosen ohjeiden mukaan teetettyjä lyhennelmiä ja Hertta Saarikiveen viittaava merkintä ”Maist. H. Saarikivi vinyt, 5 kpl”, Kopiot oli tehty mekaanisen kirjoituskoneen ja kalkkeeripaperiksi kutsutun hiilipaperin avulla.⁴⁶⁸ Arkistoihin tallennettuja kyselyaineistoja täydennettiin 1960-luvulta alkaen myöhemminkin myös kenttätöillä kerätyillä aineistoilla. Osa aineistoista tallennettiin odottamaan tulevia tutkijoita.

4.2 Vastaajien verkostot – sitouttaminen ja palkitseminen

Vuonna 1965 painetussa kyselylehtisessä numero 25 juhlistettiin Turun yliopiston kansatieteellisen arkiston yhtä käännekohtaa. Edellisiin kyselylehtisiin (1–24) saapuneiden vastausten määrä oli ylittänyt 100 000⁴⁶⁹ liuskan ”merkkipaalun”. Oli aika kiittää ja palkita vapaaehtoisen vastaajaverkoston

467 Aaltosen Suomalaisen Kirjallisuuden Seuralle vuonna 1939 tuottamaa kyselyä tarkastellut Kati Mikkola on todennut myös niiden aineistojen liikkuneen Turun ja Helsingin välillä ja palautuneen vuonna 1965. Turussa niistä tehtiin myös E-kokoelmiin sisältyviä kirjoituskoneella kirjoitettuja jäljennöksiä. Mikkola 2009, 77, viite 29, s. 336.

468 5 kpl viitannee arviointiraadin kokoon. Vastaavat merkinnät on tehty myös niihin vastauksiin, joista otteita on jäljennetty. TYKL/spa/1236, Tpk, Kyselyyn 12_2 tulleista vastauksista tehdyt kopiot.

469 TYKL/kys/Kyselylehtinen 25 (1965). Arkistoissa myöhemmin tehtyjen laskelmien mukaan painettujen kyselyiden yhteenlaskettu liuskamäärä on 98.000, kun mukaan otetaan *Tiedusteluja kansallisten tieteiden alalta* -kyselysarjan 24 kyselylehtiseen vuosina 1958–1965 tai myöhemmin lähetetyt vastaukset. Merkkipaalua arvioitaessa luku on voitu pyöristää, tai siihen on voitu laskea mukaan myös kyselyiden yhteydessä tehtyjä haastatteluita tai B-kyselyihin saapuneita vastauksia. TYKL/spa/1236, Tpk, HKTL-arkiston metatietojen pohjalta tehdyt laskelmat 2022. Jatkossa viitataan alustaviin laskelmiin lyhenteellä ”laskelmat”.

uskollisimpia vastaajia, ”kansanperinteen taitajia, muistajia ja kerääjiä” ... ”jokainen meille lähetetty vastaus on arvokas, aivan riippumatta siitä, onko niistä saatu palkintoja (joiden lukumäärä on valitettavasti aina ollut kovin pieni) tai ei.”

Kiitokset ja palkinnot, Turun yliopiston kunniakirjat, annettiin aikaisemmista palkitsemiskäytännöistä poiketen jokaiselle, joka oli vastannut yli 15 kyselyyn. Kaikkiaan kunniakirjan sai 33 vastaajaa, joiden nimet julkistettiin kyselylehtisessä aakkosjärjestyksessä.⁴⁷⁰

Sitoutuneiden vastaajien palkitseminen kunniakirjalla muistutti myös *Tiedusteluja kansallisten tieteiden alalta* -kyselysarjaa käynnistettäessä asetetuista tavoitteista ”saada kokoon vakinainen vastaajaverkko, aluksi ensin maa-seudulle, myöhemmin toivottavasti myös vanhan teollisuustyöväen pariin.”

Professori Ilmar Talve on todennut kyselytoiminnan perustuneen Esko Aaltosen vastaajaverkkoon. Vastaajaverkko saattoi olla perua aikaisemmilta vuosikymmeniltä tai esimerkiksi 1950-luvulla toteutettujen kotiseututietkien yhteydestä. Vastaajakunnan rooli oli merkittävä, ja se käy ilmi myös nimityksestä ”vastaajaverkoston arkisto”, jota Talve käytti ensivuosisien kyselykokoelmista.⁴⁷¹ Suhde keräilytoimiston hallinnoimaan vastaajaverkoston on edelleen jäänyt epäselväksi, Oman verkoston luominen tarkoitti käytännössä kenties laajemman kotiseutu- ja paikallistiedosta kiinnostuneen verkoston jäsenten huomion kiinnittämistä ja vastaajien sitouttamista. Se oli tärkeätä, sillä tavoitteena oli ollut julkaista pari kolmekin tiedustelulehtistä vuodessa samalla kun vastaavaa toimintaa harjoittivat myös muut arkistot. Talven mukaan TYKL-arkiston vastaajaverkostossa oli ”keskimäärin n. 350–400 jäsentä, jotka eivät luonnollisesti vastanneet kaikkiin kyselyihin”.⁴⁷²

Vastaajakunnan pysyvien ja perinteentallennuksesta kiinnostuneiden vastaajien rinnalla toimivat Talvea lainatakseni eri ammattien edustajat eli ”erikoismiehet ja -naiset”. He eivät useinkaan jääneet vastaajakunnan ja -verkoston pysyviksi avustajiksi, toteaa Talve, vaan heitä kiinnostivat erityiset aihealueet. Sanomalehti-ilmoituksia ja muita verkoston laajentamisen tapoja tarvittiin erityisesti työväelle suunnattuihin kyselyihin, ja he lienevät

470 TYKL/kys/Kyselylehtinen 25.

471 TYKL/kys/Vastaajaverkoston henkilökortisto. Henkilökortiston yhteyteen on tallennettu myös tutkimusarkistojen ja museoiden osoitteita. Joukkotiedotusvälineiden ja muiden yhteistyökumppaneiden osoitteita ei ole tallennettu, poikkeuksena Yleisradion Perinnepostia-ohjelmaa toimittaneen Aarre Nymanin osoite, joka on 1960-lukua myöhemmältä ajalta.

472 Talve 1984, 30.

Talven mainitsemia erikoismiehiä. Toisaalta verkostolla kirjoitettut ja sanomalehdissä suurkeräyksinä julkistetut avoimet kilpakeräykset olivat ainakin 1900-luvun alkupuolella rinnakkaisia käytäntöjä.⁴⁷³

Ajan myötä uudetkin vastaajat saattoivat liittyä osaksi vastaajaverkosta. Kokonaisuudessaan vastaajaverkosto – siis toistuvasti vastaavat, Aaltosen verkostoon perustuvat kontaktihenkilöt – oli Talven mukaan 350–400 vastaajan joukko. Tiedusteluja kansallisten tieteiden alalta -kyselysarjan ensimmäisinä seitsemänä vuotena vastaajien yhteenlaskettu määrä oli kuitenkin moninkertainen. Olen tunnistanut noin 1400 vastaajaa kyselylehtisissä 1–14 julkaistuihin kyselyihin. Heistä osa toimi omaa asuin- tai syntymäpaikkakuntaansa laajemmalla alueella. Noin 700 vastaajaa vastasi useammin kuin kerran. Yli kymmenen kertaa vastanneita oli jo tuossa vaiheessa yli 30.⁴⁷⁴

Vastaajakunnan muotoutumiseen ja erilaisten samanaikaisten tai mahdollisesti rinnakkaisten vastaajaprofilien muodostumiseen vaikuttivat myös kyselyiden ja kysymysten aiheet ja eri arkistojenkin omaksumat näkökulmat ja traditiot. Kilpailumielellä vastaamiseen ryhtyneet vastaajat olivat myös aktiivisia kokeilijoita, rajojen ylittäjiä ja taktikoijia. Folkloristi Ulla-Maija Peltonen on väitöstutkimuksessaan osoittanut, että kilpakirjoituksia laatineet kyselyvastaajat saattoivat esimerkiksi Työväen arkistoon kirjoittaessaan noudattaa eri vastausstrategiaa kuin Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Arkistoon. Aaltosen työhönsä omaksumat lähtökohdat tulivat esille aktiivisen kotiseutukentällä sekä lehdistössä ja radiossa tapahtuvan esiintymisen ansiosta, ja on hyvinkin mahdollista, että hänen mieltymyksensä saattoivat vaikuttaa valittuihin vastausstrategioihin. On mahdollista, että ne puhuttelivat tiettyjä kansanosia enemmän kuin toisia, mutta tähän kysymykseen vastaamiseen tarvittaisiin lisätietoja vastaajista ja heidän vastauksistaan. Eri kyselytutkimuksissa on tuotu esille, että toimintaan Aaltosen tavoin sitoutunut vastaajakunta saattoi mieltää vastaamisen myös velvollisuudekseen. Osin sen vuoksi kyselyihin tuli kenties toistoja ja päällekkäisyyksiä. *Tiedusteluja kansallisten tieteiden alalta* -kyselyissä niitä tuotti myös samojen kysymysten toistuminen eri kyselyissä tai kokonaan samasta aiheesta toteutetuissa kyselyissä.⁴⁷⁵

473 Sanalla ”erikoinen” oli 1950-luvulla sama merkitys kuin nyt erityisellä. Talve 1984, 29–30; Pöysä 2015; Peltonen 1996; Mikkola 2009; Lönnqvist 2016; Snellman 2015; Olsson 2017; 2016. Korkiakangas 2016.

474 TYKL/kys/ 25. Arkistossa vuonna 2022 tallennettujen metatietojen perusteella tehdyt alustavat laskelmat. TYKL/spa/1236, Tpk, laskelmat. Vastausten tallennuksiin ja diariointiin liittyvät epäselvyydet tulevat käsittelyyn siinä vaiheessa, kun aineistot digitoidaan.

475 Velvollisuudesta vastata kirjoittaa esimerkiksi Mikkola 2009; Ekrem 2003.

Vuonna 1965 kunniakirjoilla palkitusta vastaajakunnasta oli muodostunut toiminnan tukiranka, Talven sanoin ”pysyvä, perinteentallennuksesta kiinnostunut vastaajakunta”. Aktiivisimmat vastaajat vastasivat kyselyihin huolimatta siitä, oliko kyseessä ”tavallinen” vai niin sanotuille erikoismiehille ja -naisille suunnattu ammattiryhmäkysely. He olivat harjaantuneita ”kansanperinteen taitajia”, ja heidän joukostaan valittiin yleensä myös palkintojen voittajat.⁴⁷⁶

Vuonna 1965 kunniakirjoilla palkituista vastaajista 26 oli vastannut myös Aaltosen toteuttamaan *Kylä ja sen naapurisuhteet* -kyselyyn (1961).⁴⁷⁷ Heidän ja kaikkien muidenkin vuonna 1965 kunniakirjoilla palkittujen vastaajien nimet löytyvät myös Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran samoin kuin Kansallismuseon vastaajakunnasta.⁴⁷⁸ Kun vertailu laajennetaan kyselylehtiin 1–14 saapuneiden kyselyvastausten vastaajalistoihin, kasvaa verkostojen päällekkäisyys edelleen silmin nähden.⁴⁷⁹

Vastaajien ja arkiston kyselyiden pohjalta voi tehdä päätelmiä vuoro-vaikutussuhteen tiheydestä, pitkäaikaisuudesta, erityisiä kyselyitä ja arkistoja ylittävistä toimijuuksista ja kapeasti johonkin tiettyyn kyselyyn tai arkistokontekstiin pidättäytyvästä toimijuudesta. Vasta vastausten tarkempi tarkastelu piirtää näkyviin myös merkityssuhteita sekä motiiveja tai motiiviristiriitoja vakinaisten ja tilapäisiksi kuvattujen erikoismiesten kyselyaktiviteeteissa.

Vastaajakunnat ja edellisten ryhmien väliset suhteet voi nähdä muuttuvina, sillä verkostoihinkin tuli myös uusia jäseniä, jotka vasta harjoittelivat vastaamista. Verkostosta myös poistui kirjoittajia, ja arkistossa oli omat vastaajakortistonsa kuolleille vastaajille sekä muuten vain vaienneille vastaajille. Olen verrannut vastaajaverkoston tietoja Kati Mikkolan vastaajaverkostotietoihin. Samoja vastaajia oli vain muutama, mutta aikaakin oli kulunut yli kaksikymmentä vuotta. Sen pituinen vastaajaura ei kuitenkaan ollut harvinainen myöhemminkään. Kuva siitä, miten monet lehdistön ja ammattiryhmien verkostojen kautta tavoitelluista niin kutsutuista erikoismiehistä ja naisista sitoutui toimintaan, on vaillinainen. Kokonaisvaltaisen ja syvemmän kuvan saaminen edellyttäisi kuitenkin vastausten ja henkilöiden tietojen yh-

476 TYKL/spa/1236, Tpk, laskelmat (päivitetty tilanne 2023).

477 TYKL/kys/1236, laskelmat: Kyselyiden 12_2 ja 14_1 vastauksia oli yhteensä 5054+3350 liuskaa.

478 SKS KRA, vastaajakortistot.

479 TYKL/kys/25/kyselylehtinen; TYKL/12&14/Vastaajien nimilistat. Päätelmät on tehty mm. Kaukoranta 1958 luetteloista ja painetuista julkaisuista ja sekä SKS:n henkilökortistosta. Kyselyvastaajien päällekkäisyyksistä ks. myös Aukia 2010; Mikkola 2009, 307.

distelyä paitsi kyselyiden, myös eri arkistojen välillä. Myös vastaajakuntien verkostomainen rakenne kaipaa lisäselvityksiä eri arkistojen välistä sisäistä dynamiikkaa tarkastellen, kuten Kati Mikkolakin on todennut.⁴⁸⁰

Kutsut osallistua tieteelliseen toimintaan levisivät verkostoissa ja sanomalehdissä. Sanomalehdistä ei kuitenkaan ole olemassa tarkempia tietoja, eikä tietoja siitä, kuinka paljon kyselyitä voitiin mainostaa koko maassa leviävien tai paikallislehtien palstoilla. On mahdollista, että ammattiryhmäkeruista julkaistiin tietoja taustalla vaikuttaneiden Postipankin tai muiden sidosryhmien lehdissä, ja ainakin eri järjestöjen omissa lehdissä tai jäsenkirjeissä. Aikaisemmista 1900-luvun alussa toteutetuista kyselyistä oli tiedotettu esimerkiksi *Kotiseutu*-aikakauslehden palstoilla.⁴⁸¹

Esko Aaltonen oli vuosina 1936–1939 toteuttanut Suomalaisen Kirjallisuuden Seuralle monia kyselyitä, joten on hyvinkin mahdollista, että vuonna 1958 käyttöönotettu vastaajaverkosto pohjautui ainakin osin SKS:n vastaajaverkostoihin. 1950-luvulla *Uusi Aura* -lehdessä julkaistut kyläkyselyt saattoivat kasvattaa tietoisuutta entisestään, ja laajempi eri lehdistöjen ja verkostojen analyysi tullee valaisemaan asiaa.⁴⁸² Turun kansatieteessä alkuvuosina vaikuttanut Toivo Vuorela oli Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran kustannuspäällikkö, ja suhteet seuran kansanrunousarkistoon olivat muutenkin tiiviit.⁴⁸³ SKS:n vastaajaverkosto mainittiin myös vuonna 1959, kun amanuessi Jouko Vuoristo esitteli arkiston kuulumisia edellä kuvatussa pohjoismaisessa kansanelämän- ja kansanrunoustutkijoiden konferenssissa. Siinä yhteydessä hän mainitsi lyhyesti tarpeen uudistaa SKS:n vastaajaverkostoa, jonka ydin oli peräisin toista maailmansotaa edeltävän ajan kyselyistä.⁴⁸⁴

480 TYKL/spa/1236, arkiston metatiedot, alustavat laskelmat vuonna 2022 ja Mikkolan antamat tiedot vuodelta 2008.

481 Ks. esim. Mikkola 2009, 307; Pöysä 1997, 40–41. Toimintamalleissa oli kuitenkin tätäkin vanhempia, jopa 1700-luvulla noudatettuja periaatteita. Esimerkiksi monien seurojen lehdet kävivät palstoillaan keskustelua lehtien tilaajakuntiin kuuluvien aktiivisten paikalliskirjeenvaihtajien kanssa. Paaskoski 2008, 25–26.

482 Kysymys siitä, missä muodossa verkostot olivat arkistoilla ja keräilytoimistolla, ja oliko tutkijoilla itsellään pääsy osoitteistoihin, on jäänyt epäselväksi. TYKL-kokoelmien verkosto perustui ainakin joiltakin osin Aaltosen verkostoon, mutta on epäselvää, missä määrin luettelo oli uudistunut 1930-luvun jälkeen, kun Aaltonen oli toteuttanut kyselyitä Suomalaisen Kirjallisuuden Seuralle. Mikkola 2009, 85–88.

483 Turun yliopiston kansatieteen laitoksen arkistoon kopioitiin SKS:n aineistoja kuten E-kokoelmia. Talve 1984.

484 Den gamla 1961. SKS:n vastaajaverkoston taustoja avaa mm. Mikkola 2009, 66–68; Mikkola 2013.

Erilaiset kyselyiden toteutukset ja julkaisuareenat lisäsivät variaatioita, mutta eivät yhtä itsestään selvästi kuitenkaan moniäänisyyttä. Moniäänisyyttä ja uusia näkökulmia lisäsivät jotkin keruukäytännöt ja vastaajien mahdolliset omat panostukset eri näkökulmien esiintuomiseen. Tilanne muistuttaa 1950- ja 1960-luvun kylätutkimuksista ja niiden kenttätöraporteista tekemiämme huomioita.⁴⁸⁵ Etenkin kyläkyselyiden kaltaisissa kyselyissä vastaajat ottivat huomioon paitsi omia, myös erilaisten muiden, merkittäviksi katsottujen toisten näkökulmia. Kyselykirjoittajan omakin näkökulma saattoi ajasta ja kyselyn kysymysten kontekstista riippuen vaihdella.⁴⁸⁶ Kerääjien näkökulmissa ei siten ollut vain vastaajan rooli, vaan tässäkin tilanteen todennukaiseen raportointiin tai yleistävään näkemykseen pyrkivän kuvaajan ja kertojan rooli.⁴⁸⁷ Kertoja saattoi vaihdella näkökulmiaan ottamalla esimerkiksi ammattiryhmäkyselyissä eri näkökulmia sovittelevan tutkijan roolin, puolustelemalla omia kantojaan tai esittelemällä ohitettuja kokemuksia ja tunteita, osoittamalla esimerkiksi empatiaa. Esko Aaltonen on itse vastannut myös uittokyselyyn, ja sen rooliasetelmat puolestaan voisi kytkeä eri yhteyksissä ja eri kyselyissä esitettyihin näkökulmiin, joissa neuvoteltiin poliittisista rintamalinjoista yhteiskunnallisen sovun näkökulmasta. Kyselyissä on siten aina mahdollisuus myös artikuloida niissä kuvattuja suhteita uudelleen ja eri näkökulmista.⁴⁸⁸

Vastauksia kertyi useamman vuosikymmenen aikana. Vastauksia kirjoittavan ihmisen lähtökohtana ollut kirjoittamistilanne oli muuttunut kentties paljonkin. Kyselytoiminnan pitkä juonne, ”toiseksi tuleminen”, on siten sekä *Kylä ja sen naapurisuhteet* -kyselyn että myös yleisemmin kyselytoiminnan muutosta kuvaava piirre.

Ensimmäisten vuosien kyselyihin lähetetyistä vastauksista noin kolmannes tuli varsinainen kilpailuajan päättymisen jälkeen.⁴⁸⁹ Siten alkuvaiheissa kuvattu kahtiajakautuneisuus voi ajan myötä sekoittua. Kun kyselytoiminta jatkuu, erilaisten verkostojen muotoutumisen periaatteita tulee lisää,

485 Kirveennummi & Räsänen 2005.

486 Kirveennummi 2016.

487 Kertomuksellisuus, kokemuksellisuus ja paikantamisen variaatiot, mm. Korkiakangas 2016, 7–15, 27; Latvala 2005; Laurén 2006, 80–83. Tutkija kuvattavien asiamiehenä, ks. myös Sarkki et al 2020.

488 Aaltosen kyselyyn 4 kirjoittama vastaus on joko kadonnut tai poistettu kokoelmista. TYKL/spa/1236, Tpk, kyselyvastaukset.

489 TYKL/spa/1236, Tpk, laskelmat (arkiston metatietojen alustavat laskelmat vuonna 2022).

keruukäytännötkin muuttuvat samoin kuin ihmisten vastausmotiivit ja kiinnostuksen kohteet. Vakinaisen vastaajakunnan ja erikoismiesten väliin muodostuu vastaamista kokeilevia uudenlaisia vastaajaryhmiä ja verkostoja, joista voi alustavasti lukea jotain jo kyselylehtisistä itsestään.

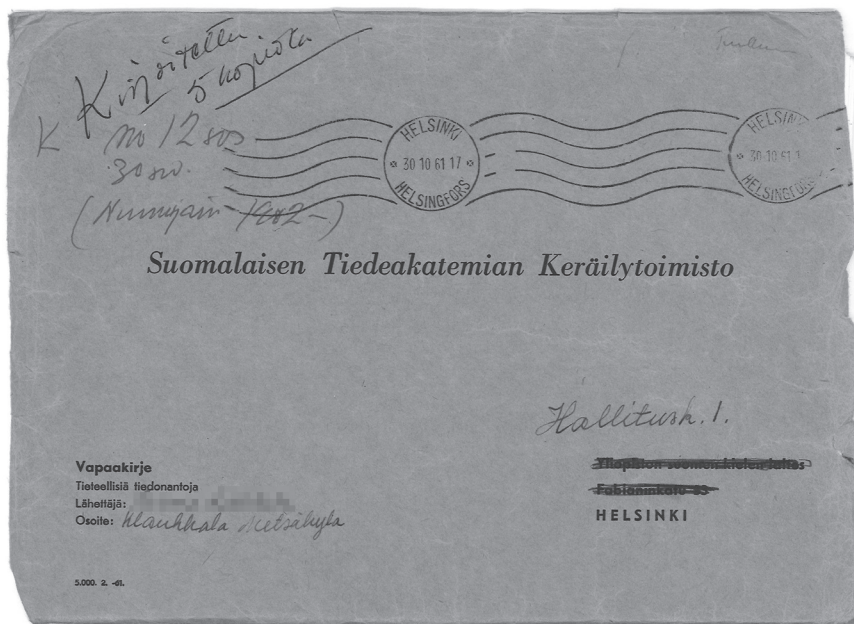
Kyselylehtisissä laajennettiin verkostoja olemassa olevien verkostojen pohjalta, esimerkiksi vakinaiseksi mielletyn vastaajaverkon omiin kontakteihin vedoten.⁴⁹⁰ Toisaalta niin kutsuttujen tilapäisten ja erikoismiesten verkostojen täydennys tapahtui yhteistyössä ”asiasta kiinnostuneen instituution kanssa”. Sillä oli myös taloudellista merkitystä. Edellä kuvattu yhteistyökumppaneita ja sidosryhmiä toimintaan osallistava käytäntö muistutti sekin verkostojen voimasta.

Historioitsija Jyrki Paaskoski on kuvannut tieteellisiä seuroja oppineiden yhteisinä, joiden verkostoissa monet keskeiset yhteistyökäytännöt saivat alkunsa. Vuodesta 1908 toimineen Suomalaisen Tiedeakatemian yhteyteen perustettiin Suomalaisen Tiedeakatemian Keräilytoimisto vuonna 1910. Sen tavoitteeksi oli asetettu toiminta ”tavallisen kansan kokoamiskeskusena” vapaakirjeoikeuksin, eli ilman että aineistojen kerääjille ja lähettäjäille aiheutuisi tästä kuluja.⁴⁹¹ 1950-luvulla Turun yliopiston kyselytoiminnan organisoiminen perustui edelleen samalle käytännölle. Tärkeintä oli vapaakirjeoikeuksien kautta luodut edellytykset organisoida kansanperinteen keruuta edullisesti ja tehokkaasti niin, ettei perinteen kerääjille eikä laitoksillekaan aiheutunut postitoiminnasta ylimääräisiä kustannuksia.

Professori, akateemikko Kustaa Vilkunan johtama Tiedeakatemian Keräilytoimisto koordinoi suomenkielisten kyselyiden vastaajaverkostoa, osoitteistoa ja muuta keruuintituutioiden välistä kirjeenvaihtoa Helsingistä käsin. Toisin sanoen, *Tiedusteluja kansallisten tieteiden alalta* -kyselylehtiset ja niihin saapuneet vastaukset kierrätettiin ensimmäisinä vuosina Turkuun aina keskitetysti Helsingin kautta. Kyse oli siten kirjaimellisesti ”postikyselyistä”, joiksi tiedustelukyselyitä kansatieteessä usein on kutsuttukin. Vuonna 1962 edestäkainen postiliikenne Helsingin kautta kuitenkin saatiin lopettaa, sillä Turkuun perustettiin *Suomalaisen Tiedeakatemian Keräilytoimiston Turun osasto*. Koko

490 TYKL/kys/Kyselylehtiset 6, 10.

491 Keräilytoimisto perustettiin Kaarle Krohnin ja Taavetti Laitisen ehdotuksesta, jolloin opetusministerinä toiminut tiedeakatemian jäsen E. N. Setälä vuonna 1910. Paaskoski 2008, 76–77. SKS:n keruuverkko puolestaan perustettiin Ruotsin kokemusten perusteella 1930-luvulla. Pöysä & Timonen 2004, 230. Ks. myös Vilkuna 1979, 63.

Kuva 1. Vastauslähetykset kiersivät alkuvuosina Suomalaisen Tiedeakatemian Keräilytoimiston kautta (Kuva: Turun yliopisto, HKTL-arkisto.)

toiminta loppui Vilkkunan mukaan siinä yhteydessä, kun valtion postiasetusta muutettiin ja keräilytoimisto menetti vapaakirjeoikeutensa.⁴⁹²

Ilmar Talve arvioi kyselytoiminnan lopettamiseen johtaneita syitä vuonna 1984 kansatieteen laitoksen historiikissaan. Yhtäältä ”kyselyjen käyttö ja koko maata käsittävän vastaajaverkoston ylläpito oli pakko 1980-luvun alussa lopettaa, koska vapaakirjeoikeus peruutettiin. Toinen syy oli se, että vastaajaverkosto oli sekä sosiaalisesti että alueellisesti varsin heterogeeninen. Oli vaikea löytää enää sellaisia nykyaikaan liittyviä kysymyksiä, joiden avulla käyttökelpoista ja relevanttia aineistoa olisi voitu saada.”

1980-luvun tutkimusmenetelmissä oli siirrytty laajalti kenttätutkimuksiin, yhteisötutkimusten ja kaupunkikulttuurin tutkimuksiin samoin kuin lomaketutkimuksiin. Niissä kuten kyselytutkimuksissakin korostuivat

⁴⁹² Paikallistoimiston perustamisesta kerrottiin kyselylehtisissä, TYKL/kys/Kyselylehtiset 14 ja 17. Vastaajia muistutettiin siitä, että ”Merkitseällä kuoreen ”Tieteellisiä tiedonantoja” voidaan kirje lähettää postivapaasti.” Vastaajien oli kuitenkin tarvittaessa pyydettävä Turun yliopiston sosiologian ja kansatieteen laitoksilta lisää paperia, joko puhelimitse tai kirjeiden avulla. Vilkkuna 1979, 63; Kirveennummi 2016, 191–192.

vertailevat menetelmät, jotka edellyttivät tarkkoja ja hyvin paikannettuja havaintoja tavoilla, joka muistutti määrällisten tutkimusten logiikkaa siinäkin tapauksessa, että tarkasteltavat aineistokorpuukset olivat varsin suppeita ja epätasaisesti valikoituneita. Tähän menetelmälliseen periaatteeseen Talven kommenttikin oletettavasti liittyy. Ensimmäinen syy eli Keräilytoimiston vapaakirjekäytännön loppuminen muistuttaa siitä, että toiminta saattoi joka tapauksessa jatkua näinkin kauan siksi, että se oli toteuttajilleen ilmeisen edullista ja loi yhden yliopistolaitoksen sisällä merkityksellisen suoran kytköksen muuttuvaan yhteiskuntaan.

Kansatieteen laitoksella pidettiin yllä henkilötiedot sisältävää kortistoa, ja sosiologian laitoksella omaansa. Kortistokorttien liikuttelemista tapahtui myös henkilötietokortistojen ulkopuolelle tavalla, joka havainnollistaa kyselytoiminnankin vaatimia resursseja. Verkostojen sosiaalisen ja alueellisen laadun parantaminen vaati jatkuvaa huolenpitoa. Arkistossa – jonka henkilökunta muodostui pienen kansatieteen oppiaineen henkilökunnasta – passiiviseksi muuttuneiden vastaajien kortteja siirrettiin verkostojen ulkopuolelle uusiin kortistoihin, ”hiljentyneisiin”, ”poistettuihin ja kuolleisiin” kuten Suomalaisen Kirjallisuuden Seurassakin.⁴⁹³

Verkostosta huolehtimista on kuvannut professori Pekka Leimu, jonka mukaan kaikista vastauslähetyksistä piti lähettää vastaajille kiitoskortti. Vastaajille se oli samalla tärkeä ilmoitus lähetyksen tulosta perille: ”Hyvässä vakituisessa vastaajaverkostossa on myös paljon ahkeria ja uskollisia vastaajia, heitäkin on muistettava. Näin varmistetaan, että he pysyvät verkostossa jatkossakin.” Kiitoksia lähetettiin Leimun mukaan myös tilapäiseksi luonnehditulle vastaajakunnalle. Julkisissa tiedotusvälineissä kuten sanomalehdissä mainostettujen suurkeruiden järjestämiseen kului paljon resursseja: ”Aiheen olisi oltava erinomaisen kiinnostava ja ihmisille olisi oltava tarjolla jotain tavanomaista houkuttelevampaa, toteaa Leimu.⁴⁹⁴

Kyselylehtisten taustalla ollut vakituinen vastaajajoukko oli ollut alun alkaenkin tavoitteena, ja 1950-luvulla alkoi ilmeisesti uudenlainen keruun ai-

493 Tpk/spa/1236, vastaajakortistot. Sosiologian ja kansatieteen kortistot on yhdistetty, mutta eri laitosten ylläpitämät kortistot voi tunnistaa erikokoisten merkintäkorttien perusteella.

494 Leimu 2005, 83-85. Leimu viittaa kuvauksellaan tosin myöhempään B-kyselyinä tunnettuihin kyselyihin. Suuria kyselyitä toteutettiin esimerkiksi saunomisesta ja armeijan penalismissa ja initiaatioista.

kakausi, jolloin tähän myös päästiin. Ilmar Talven mukaan tavalliset vastaaja-verkoston kuuluneet vastaajat

olivat kansankulttuurista kiinnostuneita ihmisiä eivätkä saaneet vastauksistaan mitään korvausta. Parhaille vastaajille yritettiin kuitenkin tunnustuksena jakaa kirjoja ja pieniä rahapalkintoja (...) koska muutkin muistitietoa keräävät laitokset näin tekivät.⁴⁹⁵

Raha- ja kirjapalkinnot ovat näkyvästi esillä, ja palkittujen nimilistojen kärjessä toistuvat usein samat nimet, joita ei laitosten toimesta kuitenkaan sen tarkemmin kommentoitu. Ensimmäisenä vuonna, pitoja ja pitopiirejä koskevan muistitiedon keräyksessä, tehtiin kuitenkin poikkeus ja keuhuttiin kilpailun tulosta ja voittajaa: ”Ensimmäisen sijan vei kokenut kansanelämän kuvaaja, varasto-esimies [n]”. Arkistoissa kilpailua ja vastaajien motivoitumista edistettiin kiitoksin ja palkinnoin, mutta myös nimilistoilla lienee ollut merkitystä, sillä niistä kenties muodostui myös yhdenlainen kilpailullinen verkosto. Tätä toimintaa edistettiin ainakin Kansallismuseossa, jossa kaikille ammattimaisille kerääjille luotiin oma ”suurkerääjien klubi”.⁴⁹⁶

Kyselylehtisissä vakinaisten vastaajien erilaiset odotukset otetaan esille avaamalla vastaajille toiminnan ja harrastuksen luonnetta tutkijoiden arvokkaana apuna. Vuonna 1961 muistutettiin, että ”palkkiot” eivät olleet korvauksia työstä vaan tunnustuksia vapaaehtoisesta toiminnasta ja ”hyvästä harrastuksesta, joka tuottaa kansalliselle tutkimukselle tärkeitä tietoja”. Kyselylehtisessä numero 25 (1965) puolestaan tähdennettiin, että ”kansanomaisen perinteen tallentaminen ei harrastajilleen tuota taloudellista hyötyä, mutta sen merkitys on pysyvä ja sen arvo monille kansallisille tieteille korvaamaton.” Kyse oli kunnianosoituksesta, ei ”palkkiosta”. Tarkennettu huomautus palkkiosta on voitu lisätä lehtiseen myös vastaajien pyynnöstä. Oman laskelmansa mukaan yli 10 000 liuskaa eri perinnearkistoihin tuottanut vastaaja nimittäin totesi elämäkertatietojensa yhteydessä, ettei hän suuresta työstään ollut saanut juuri muuta kuin ”verottajan kurjan kohtelun”. On siksi mahdollista, että työn luonne oli verottajalle näyttäytynyt korvauksena tehdystä työstä, ja siksi oli tärkeitä vaihtaa puhe palkkioista palkinnoiksi ja painottaa työn harrastusluonteisuutta ja vapaaehtoisuutta.⁴⁹⁷

495 Talve 1984, 29.

496 Männistö-Funk 2014, 26–27; Kaukonen 1959.

497 TYKL/kys/Kyselylehtiset 11 (1961) ja 25 (1965). TYKL/Vastaajaverkosto; Elämäkertatiedot, vastaaja (s. 1903.); SKS/Kra/TYKL/kys/Elämäkertatietoja. Keruutoimintaa harjoit-

Kyselytoiminnassa vakituisen vastaajaverkon muotoutumista pyrittiin edistämään myös jo olemassa olevaa verkostoa hyödyntämällä. Vastaajille esitettiin erityisiä toiveita, jotka liittyivät vastaajaverkoston uudistamiseen ja laajentamiseen. Näin ollen ammattiryhmiä ja työväestöön kuuluvia vastaajia etsittiin paitsi lehdistön ja työväestön tai työnantajien omien sidosryhmien kautta, myös pyytämällä vastaajaverkoston kuuluvilta kyselylehtisten lukijoilta ja tilaajilta vihjeitä ”eri ammattiryhmien edustajista”.⁴⁹⁸ Aika ajoin vastaajia pyydettiin muutenkin ilmoittamaan uusien vastaamisesta kiinnostuneiden henkilöiden osoitteita tai etsimään potentiaalisia vastaajia omista verkostoistaan. Verkoston laajentamista ja tihentämistä edistettiin menetelmällä, joka muistutti laadullisten tutkimusten harkinnanvaraista lumipallo-otantaa. Verkostomenetelmä itsessäänkin oli menetelmä, jota käytetään muun muassa erilaisissa asiantuntijapaneeleissa.⁴⁹⁹

Kyselylehtisessä numero 22 pyydettiin tietoja myös mahdollisista edelleen kiinnostuneista ”entisistä vastaajista”, jotka olivat jostain syystä passiivituneet. Entisten vastaajien tavoitteluun liittyvä pyyntö antaa kiinnostavan vihjeen jonkinasteisen hiljaisen tiedon olemassaolosta: verkoston jäsenillä oletettiin olevan tietoa toisista vastaajista. Tietoa vastaajien lähipiireistä ja verkostoista oli myös sillä 1950- ja 1960-luvulla aktiivisella arkisto- ja tutkijakunnalla, joka osaisi omalla hiljaisella tiedollaan taustoittaa moniakin tässä työssä arkistoista tulkittuja yksityiskohtia ja käytäntöjä. Vastaajaverkostolle lähetetty pyyntö tavoitella entisiä vastaajia kertoo tutkijoiden tunteneen verkostojen kyselyvastaajia ja heidän tilanteitaan. Pyyntöä voidaan mahdollisesti lähestyä vastaajia myös kerääjinä, joilla oli omat vastaajaverkostonsa.

Kilpailuhenkisille vastaajille tihentäminen saattoi aiheuttaa harmia, sillä vastausten laatuksiteereihin kuului myös paikkaa koskevan tiedon uutuusarvo. Kilpailuhenkisten tai kunnianhimoisten vastaajien harmina olivat toki muut vastaajat yleisemminkin, mutta erityisiä haasteita saattoivat tuottaa vastaajat, jotka tekivät tai olivat jo tehneet inventointejaan samassa kylässä tai kunnassa. Esimerkiksi sosiologian laitoksen kyselylehtisessä numero 14 (1961) oli pyyntö ”Tarvitsemme vastaajakuntaamme uusia jäseniä. Lähettä-

taneiden kuvauksissa toistuu kokemus arvostuksen puutteesta. Mikkola 2009; Seppä 2015, 54–55 Samuli Paulaharjun kokemuksista.

498 Esim. TYKL/kys/Kyselylehtiset 14 ja 22.

499 Paneeli- tai verkostomaista ja harkinnanvaraista otantamenetelmää, jossa mukaan valitaan esimerkiksi kirjoitustaitonsa tai itsensä ilmaisemisen taidon puolesta parhaita henkilöitä, on kutsuttu myös ”eliittiotannaksi”. Saaranen-Kauppinen & Puusniekka 2006.

kää meille uusia nimiä ja osoitteita muissa kunnissa asuvista tuttavistanne, joiden luulette harrastavan näitä asioita ja pystyvän kirjoittamaan paperille vanhoja muistoja.”⁵⁰⁰ Kansatieteen laitoksen toteuttamassa kyselylehtisessä numero 22 (1964) pyyntö toistui. Verkostoon kutsuminen ulkoistettiin suoraan vastaajille itselleen. Toive siitä, että vastaajat itse lähestyisivät omia verkostojaan ei käytäntönä juuri poikennut siitä, miten he yleisestikin jo olivat tottuneet lähestymään omia tiedonantajiaan. Nyt pyyntö koski kuitenkin uusia vastaajia ja mahdollisia kilpailijoitakin.

Kyselylehtisessä 14 pyydettiin – kenties kyselyn allekirjoittanut Esko Aaltonen itse – vastaajia lähestymään paitsi heidän tuntemiaan entisiä vastaajia, myös mahdollisia vastaajia heidän nykyisen lähipiirinsä ulkopuolelta: ”Ehkäpä tunnette naapurikylästä tai -pitäjämästä Teidän laillanne kansamme tavoista kiinnostuneen henkilön.”⁵⁰¹ Vetoaminen ”kansamme tavoista kiinnostuneisiin” sisältää yleistä suostuttelun retoriikkaa. Tihentämisen lisäksi vastaajaverkosta pyrittiin laventamaan uusille alueille, mutta vastaajien keskinäisen kilpailun näkökulmasta siinä piili mahdollinen ristiriita. Vetoaminen yhteisiin arvoihin saattoi tässä yhteydessä olla taktikointia: ehkä yleinen hyvä voittaisi yksilöllisen kilpailunäkökulman.⁵⁰²

Yhtäältä kyselytoiminnassa hyödynnettiin olemassa olevien vastaajien verkostoja, mutta myös toteutettuihin aihepiireihin liittyviä kansallisia keskusorganisaatioita, kuten viranomaistahoja ja ammattiyhdistykseen ja kansanliikkeisiin kietoutuneita organisaatioita.⁵⁰³ Ammattiryhmiä käsitellessä kyselylehtisissä mainittiin esimerkiksi uittotöitä koskevaa ”suurta kilpakeräystä” levitetyn ”kautta maan Suomen Uittajainyhdistyksen myötävaikutuksella” ja ”uittopäälliköiden välityksellä.”⁵⁰⁴

500 TYKL/kys/Kyselylehtinen 14.

501 TYKL/kys/Kyselylehtiset 14 ja 22.

502 Turun yliopiston varojenkeräyshanketta käsitellyt Vares 2020, 113, kuvaa hänkin taktikointia hyväksi havaittuna suostuttelun käytäntönä. Asiamies ja vuodesta 1921 Helsingin yliopiston kansatieteen professorina toiminut Albert Hämäläinen kirjoitti varojen keräyksestä raportin. Se on julkaistu Turun Suomalaisen Yliopistoseuran vuosikirjassa otsikolla *Kiertäjän kokemuksia*. Hämäläisen mukaan varojen keräystyö muuntui ihmistuntemusta hyödyntäväksi valistustyöksi, ja siksi Hämäläinenkin saattoi intoutua avaamaan kohteelleen tutkimustyön hyötyjä. Niihin lukeutui kyky edistää ”inhimillisen kulttuurin kehitystä raakalaisasteelta meidän päiviimme saakka.” Turun Suomalaisen yliopistoseuran vuosikirja 1944, 40–46. Jäntere 1927/1969, 122–123.

503 Leimu 2005, 83.

504 TYKL/kys/Kyselylehtiset 4 ja 10. Suuri kilpakeräys entisajan metsätöistä levisi puutarvarayhtiöitten, työnjohtajien ja sanomalehtien välityksellä ja sitä rahoitti myös Metsämiesten Säätiö. Kyselyiden tarkoituksena oli tuottaa kirjoittajien kuvauksia ja omaelämäkertoja jul-

Verkostomaisen toiminnan kautta esiin piirtyy myös yksilöiden omia verkostoja. Olennaista on mielestäni se, että yksilöittäin tarkasteltuna lähipiirit ja kokemuspierit saavat erilaisia merkityksiä. Verkostojenkin moniäänisyys lisääntyy. Yksilöllisen toiminnan kautta esiin voi nostaa uudenlaisia, edellä esitettyjä kysymyksiä täydentäviä tai niistä kokonaan poikkeavia näkemyksiä keruussa kuvattujen asioiden moraalisisista ja eettisistä kysymyksistä, oikeuttamisesta ja niistä verkostoista, joissa erilaisia oikeuttamispuheita pidettiin yllä sekä periaatteen että käytäntöjen tasolla.

Osittain oli kyse siitä, miten verkostoihin kuuluvien vastaajien keruut organisoituivat käytännössä. Niiden kuvaamille suhteille annettiin eri kyselyiden yhteydessä erilaisia merkityksiä. Eri ihmisten paikantaminen kulloinkin kysyttiin tietoon aktivoi erilaisia järjestelmiä. Järjestelmien ja yhdistelmien etnografinen kuvittelu ja lukeminen ja valitseminen on puolestaan yhteydessä siihen, millaisia teorioiden ja arkistoteorioiden viitekehyksiä ja niihin kytkeytyneitä kulttuurisia kansakunnan rakentamisen tehtäviä tutkimusasetelma voisi sisältää.

Tutkijat ovat myös ”asiamiehiä”, asian edistäjiä, jotka houkuttelevat, taktikoivat, muotoilevat tehtävänantoja ja niiden aikatauluja muuttuvia toimintaympäristöjä ja vastaajien tilanteita ja mahdollisuuksia kuunnellen ja niitä kulloisiinkin tehtäviin tai muihin intresseihin sovittaen. Vastaajaverkoston käsite ja se, mitä heterogeenisyys tässä yhteydessä tarkoittaa, muodostaa oman kysymyksensä. Edellä kuvasin asiaa verkoston näkökulmasta, mutta kyselytoiminnan keruukäytännöt mutkistivat myös sitä, mikä tai kuka oli eri lähestymistavoissa ja niiden muuttuvissa painotuksissa luokiteltavissa vastaajaksi.

4.3 Yhteistoiminnalliset suhteet kortistojen ja henkilötietolomakkeiden valossa

Aaltosen työ jäi kesken, mutta työ jatkui kansatieteen laitoksella. Muutoskohtaan liittyy häilyvyyttä, ja siksi pyrin valaisemaan ohjelmien ja laitosten sekä eri toimijoiden välisiä suhteita vielä kerran yhdestä uudesta näkökulmasta. Tarkastelu on alustava ja esimerkit viitteenomaisia.

Kyselylehtisten ja arkistoaineistojen pohjalta hahmottamaani sosiologista maaseutuohjelmaa voi tulkita Aaltosen tavoitteiden ja työn suunnista,

---

kaisevia teoksia ja kirjoja. Kallio 2022 on esimerkki radanrakentajien kokemuksiin liittyviä kyselyaineistoja hyödyntäneestä väitöstutkimuksesta.

ja tarkastella sen alkua ja jatkoa koko pituudellaan. Arto Kankaanpään mukaan turkulaista sosiologiaa hallitsi 1950-luvulla ja 1960-luvun alussa ”Esko Aaltosen henkilökohtainen tai pikemminkin kotiseutuliikkeen maaseutua elvyttämään pyrkivä sosiologinen projekti”. Elvytystyön käsitteet ja niiden kytkökset laajempaan yhdyskuntasuunnitteluun ja kaupunkisuunnitteluun olivat 1960-luvun alussa kehitteillä, ja edellä olen esitellyt käsitteellisen ja eletyn tilan vuorovaikutustilanteita, joiden kautta kytköksiä eri aikoina oli mahdollista tehdä ja osin tehtiinkin. Aaltonen oli modernin yhteiskunnan ja tieteen muutosprosessin sisällä, ja näiden prosessien voi havaita lisänsä 1960-luvulle tultaessa suunnitelmien moninaisuutta ja mahdollisuuksien kirjoa. Vuosien 1961–1963 välillä ilmestyi kokonaan uudistettu *Kotiseututyön opas* yhteiskunnallisine linjanvetoineen ja Aaltosen vuonna 1963 *Yhteiskuntatieteellisessä käsikirjassa* julkaisema Kylä -artikkeli määritteli kylän muutoksia modernin yhteiskunnan lähtökohdista.⁵⁰⁵

Esko Aaltosen henkilökohtaista, kotiseutuliikkeen maaseutua elvyttämään pyrkinyttä projektia voi tulkita arkistoon tallennetun, Aaltosen uudemman aihekortiston avulla. Eriaikaisia Aaltosen muistiinmerkitöjä on toisin sanoen kahdessa arkistossa säilytettävässä kortistossa, ja molemmat kontekstualisoivat Aaltosen eriaikaisia ajatuksia ja kyselyiden taustoja.⁵⁰⁶

Esko Aaltosen kortistoista silminnähdän vanhempi on se, jonka olen edellä jo maininnutkin ja jossa on Aaltosta 1920- tai 1930-luvulta lähtien kiinnostaneita aatteellisia ja eettisiä kysymyksiä ja kotiseutuaihoita. Se lienee matkannut Aaltosen mukana Helsingistä Turkuun. Kortiston sisältöä on eri vuosikymmenillä lisätty organisesti historiantutkimusta ja -filosofiaa sekä sosiologista kirjallisuutta luettaessa. Vanhemmassa kortistossa on myös sanomalehtileikkeitä tilaisuuksista, joihin Aaltonen on puhujana osallistunut, sekä puheiden luonnoksia ja esitteitä.⁵⁰⁷ Uudempi aihekortisto aakkosjärjestykseen lajiteltuine nimikkeineen on muodoltaan yhtenäisempi ja välilehdet lienee tuotettu samanaikaisesti. Tunnistan sen tehdyn muun muassa sosiologisten *Tiedusteluja kansallisten tieteiden alalta* -kyselyiden tulevaa analyysia varten. Siinä hahmoteltu runko näyttää käsiteltäväksi otettavien aihepiirien kirjon, runsaan ja pitkälti edellisen kortiston kanssa tangeeraavan käsitte-

505 Aaltonen 1963a; Aaltonen 1963b.

506 TYKL/kys/Vastaajaverkoston henkilökortisto; TYKL/spa/1234.

507 TYKL/spa/1233. Kyselyvastausten lomassa oli merkkejä Aaltosen analyyseistä: puhtaaksikirjoitettavia kohtia, niistä poisjätettyjä kohtia sekä alleviivauksia. Ks. myös Mikkola 2009; Kirveennummi 2016; Nilsson 1996.

lisen pohjapiirroksen. Kortisto on kuitenkin yhtä jo aloitettua aihekokonaisuutta lukuun ottamatta tyhjä.

Ahkeruus, Ahneus, Ammattikateus, Anteliaisuus, Arvossapito, Arvosteleminen, Herätysliikkeet, Kirkko, Uskonnollisuus, Ihmisryhmät, Ihmistyypit, Ihmissuhteet, Johtajuus, Kansanopetus, Kansanpuku, Kauppa ja markkinat, Keinut, Kerskailua, Kilpailuhenki, Kirkkomatkat, Kirkkotalleista, Kotovarkaudesta, Kulkevien vastaanotto, Kyläasutuksen ekologia, Kylän kontrolli, Kylätappeluista, Köyhyys ja köyhäinhoito, Lainaaminen, Maalaisten asunnoista, Maamies, Muuttoliikkeestä, Myllyt, Naapuriapu, Naapurikateus, Naapurisopu, Naapurisuhteet, Nimipäivät, Nurkkakuntaisuus, Nuukuus, Perintö, Pidot, Pilkka, Riita- ja käräjäjuttuja, Rikkaus, Sauna, Solidaarisuus, Suhde esivaltaan, Säätyerotus, Talkoot, Työ ja työntekijä, Uutuudet ja uutuuksien vastaanotto, Velka ja rahanpuute, Yhteistoimintamuodot.

Otsakkeet näyttäisivät keräävän yhteen kaikkien sosiologisten TYKL-kyselyiden aiheet ja monia aiemmistakin kyselyistä (uutuudet ja uutuuksien vastaanotto, kylätappelut). Mukana on myös ammattiryhmiin viittaava *Työ ja työntekijä* sekä edelliseen kortistoon ja kansanluonteista 1940-luvulla tehtyyn käsikirjoitusluonnokseen sisällytettyjä teemoja, kuten *Suhde esivaltaan*. Kortistoa on jo alettu koota, ja joitakin kymmeniä kortteja on laadittu siististi koneella kirjoittaen.⁵⁰⁸

Tunnistan kaikki aloitettujen korttien lainaukset vuoden 1961 *Kylä ja sen naapurisuhteet* -kyselyn vastauksista. Kaikki lainaukset eivät tosin ole vain kyselyihin kirjoittaneilta vastaajilta, vaan joukossa on myös poimintoja muun muassa Samuli Paulaharjulta ja Kustaa Vilkunalta. Tulevan ja keskeneräiseksi jääneen pienyhteisötutkimuksen tavoitteeseen kortisto kytkeytyy siten, että kaikki yllä mainitut, aloitetut poiminnat keskittyvät välilehteen *Kyläasutuksen ekologia*. Se on uusi, analyttinen kategoria, joka esiintyy 1950-luvun maaseutusosiologisessa ja yhteisöjä kuvaavissa teksteissä.⁵⁰⁹

Ensimmäisessä ja vanhemmassa kortistossa oli alalukuja, joissa suhde sosiologian laitoksen *Tiedusteluja kansallisten tieteiden alalta* -kyselytoimintaan käy ilmeiseksi. Sosiologisten kyselyiden ja käsikirjoituksen lukujen välillä on tunnistettavia yhteyksiä: Esimerkiksi lukuun *Kirkko kansansielun muokkaajana* on aineksia TYKL-kyselyssä 9, kuten aikaisemmassa SKS:lle toteutetussa *Uudet elämänmuodot* -kyselyssäkin. Myös luvulle *Kotikasvatuksen vaikutusteho* on olemassa oma kyselynsä vuonna 1965 toteutetussa kyselys-

508 TYKL/spa/1234.

509 TYKL/kys/Kyselylehtinen 12 ja sen kysely 12_2. Muiden kyselyiden vastauksia siinä ei ole, eivätkä naapurisuhdekyselynkään ilmiöt kattavasti. Esim. König 1958, 54–57.

sä 25, *Lasten kasvatuksesta ja perhesuhteista entisaikaan*.⁵¹⁰ Viimeksi mainittu kysely toteutettiin Aaltosen jo jäänyt eläkkeelle ja kansatieteen laitoksen aloittaessa uuden kyselylehtisten sarjan. Tällä kansatieteen laitoksen kasvatuskyselyllä lienee ainakin osittain sosiologinen perusta. Kansatieteen laitoksen allekirjoittamassa kasvatuskyselyssä numero 25 (1965) pyydetään nimittäin ohittamaan paikalliset kuvaukset ja keskittymään kansatieteelle tuohon aikaan lähes välttämättömien alueellisten ja paikallisten määritysten sijaan Aaltoselle merkityksellisiin perhesuhteisiin. Kyselyssä tiedustellaan myös muun muassa sitä, miten lapset on kodeissa opetettu suhtautumaan erilaisiin eroottisiin, seksuaalisiin tai muihin häpeälliseksi tai vieraaksi miellettyihin asioihin, mukaan lukien omasta sosiaalisesta ryhmästä poikkeavat ihmiset ja etniset ja kielelliset vähemmistöryhmät. Kysymys 11 käsittää laajan häpeän tunteiden ja vähemmistöön kohdistuvien suhtautumistapojen tiedustelun:

11. Tehtiinkö lapsuudessanne selvyys sukupuoliasioista? Miten selitettiin lapselle lapsen maailmaantulo? Käytettiinkö vertauksia? Opetettiinkö lapset häpeämään alastomuutta ja eroottisia leikkejä? Sallittiinko lasten katselevan eläinten astuttamista, poikimista jne.? Miten tapahtui aatteellinen ja poliittinen opetus? Miten opetettiin suhtautumaan oman sosiaalisen ryhmänsä ulkopuolella oleviin (herroihin, talollisiin, työväkeen, ruotsalaisiin, venäläisiin, juutalaisiin, mustalaisiin jne.)? 12. Kertokaa lastenkasvatuksen yleisistä periaatteista! Minkälaisia sanontatapoja, sananlaskuja tunnette tässä yhteydessä käytetyn, vitsa on nuorena väännettävä jne. tyyppisiä? Minkälaiset olivat lasten ja vanhempien sekä isovanhempien suhteet perheessänne nykyaikaan verrattuna (tottelevaisuuden vaatiminen, hellyyden osoittaminen, lahjojen ja ”taskurahan” antaminen).⁵¹¹

Sosiaalisten ryhmien ja tunteiden korostuminen antaa aiheen olettaa, että kyselyn tausta olisi ennemminkin sosiologinen kuin kansatieteellinen. Tätä tulkintaa puoltaisi myös se, että uusi kasvatusaiheinen kysely toteutettiin vain seitsemän vuotta myöhemmin ja tuolloin lähemmin kansatieteen kiinnostuksen kohteisiin. Molempien kyselyiden sisältöjä ja kasvatuksen yleisiä piirteitä käsittelee Markku Aukian kansatieteellinen väitöskirja *Talonpoikaiskotien hiljainen kasvatustapa* vuodelta 2010. Väitöskirjassaan Aukia ei puutu kyselyn taustoihin, mutta hän vertailee muun muassa vastaajien vastauksissa esiintyviä toistoja ja muita päällekkäisyyksiä, joten täysin erilaisia kyselyt eivät olleet.⁵¹² Arto Kankaanpään mukaan Aaltosella oli ollut suunnitteilla myös

510 Aaltonen 1956. TYKL/spa/1233, kansanluonne. TYKL/kys/Kyselylehtisten kyselyt 9, 12_2 ja 25. Kyselylehtisestä 25 alkaen kyselysarjan otsikko muuttui, mutta sarja jatkoi järjestysnumerointia entisen pohjalta.

511 TYKL/kys/Kyselylehtinen 25, kysymys 11. Arto Kankaanpää 1990, 45–47; Asp 1966a; 1966b; Vehmas 1962.

512 TYKL/kys/Kyselylehtinen 25.

Suomen eri vähemmistöihin kohdistunut tutkimussarja. Tätä tutkimushanketta Aaltonen ei kuitenkaan ehtinyt toteuttaa. Mahdolliseen laajempaan tutkimussarjaan liittyviä aineksia oli tunnistettavissa TYKL-arkiston kortistoissa ja kyselyissä. Niissä kuten kyselyissäkin, vähemmistöt kiinnostivat yleensä ulkoapäin tai nimenomaan talonpoikaisesta näkökulmasta lähtien. *Tiedusteluja kansallisten tiedustelujen alalta* -kyselysarjan sosiologisissa kyselyissä eri ihmisryhmät ja suhtautumistavoissa tapahtuneet muutokset ovat vuorotellen etualalla, vaikka talonpoikaisuuden näkökulma korostuikin. Edelläkin olen tuonut esille, miten sosiologisissa kyselyissä tehtiin eroa kansatieteellisten kyselyiden sisältämiin materiaaliin piirteisiin. Tosiasiassa materiaalisuus oli kansatieteessä kietoutunut elinolosuhteiden kokonaisuuteen. Varsinainen materiaallinen kulttuuri esineiden ja rakennusten yksityiskohtien tasolla kuului sen sijaan Kansallismuseon kyselyohjelmaan.⁵¹³

Turun yliopiston kansatieteessä eroa tehtiin keskittymällä alkuun pitkälti yhtenäisyyttä kuvastaviin tapakulttuurin kysymyksiin. Etnologiassa on usein kuvattu kansakäsityksen laajentumista kaupunkeihin ja työväestöön eräänlaiseksi paradigmanmuutokseksi. Tässä tutkimuksessa ajattelutavan muutos tulee näkyviin kansatieteellisten kyselyiden tehtävänannossa: useimmat maaseutuun ja talonpoikaiseen kontekstiin viittaavat kysymykset on poistettu tai editoitu, elleivät ne ole asiayhteyden kannalta aivan välttämättömiä. Oletuksena on vielä maaseudulla vietetty lapsuus, joka vastasi pitkälti vastaajaverkostoon kuuluneiden ihmisten vanhinta kokemusympäristöä. Talolliset ovat kysymyksissä yksi monista kansanryhmistä, mutta otettu näkökulma pyritään pitämään lähtökohtaisesti neutraalina tai kokemuslähtöisenä. Yhtenäisyys näkyy edelleen siinä, millaisia asioita oletetaan ihmisten arkeen kuuluvan. Siten tärkeimmät lähtökohdat ja kulttuuristen muutosten edellytykset tulevat edelleen kuvatuksi alueiden ja paikallisuuksien sekä lähiverkostojen ja pienryhmien näkökulmista, vaikka niiden taustalla erottuisikin jo laajoja eri tasoille kietoutuneita kulttuurisia vuorovaikutusprosesseja.⁵¹⁴ Millä tavoin yhtenäisyyttä ja eroja (sisäkkäisyyksiä, lähekkäisyyksiä ja etäisyyksiä) edelleen luodaan erilaisten jännitteisten, rakenteita tuottavien tai funktionaaliseksi miellettyjen kulttuurikokonaisuuksien sisällä? Millä tavoin ne asetetaan lähekkäisyyksiä ja etäisyyksiä luoviksi vuorovaikutusprosesseiksi, mil-

513 Kankaanpää 1990, 47, 59; Kallio & Nieminen 1993, 182–185.

514 TYKL/kys/Kyselylehtinen 25, kysymys 7. *Milloin pojat tai tytöt pääsivät ensimmäiselle markkina- tai kaupunkimatkalle?* Sama kysymys toistuu Aaltosen v. 1939 kyselyssä, ks. Mikola 2009, 144–147.

laista monimuotoisuutta lisäävää dynamiikkaa ja millaista kompleksisuutta niihin liittyy tai liitetään?

Keruulehtisten perusteella etnologian ja sosiologian laitosten välinen työnjako sai vaihtelevia muotoja. Tehtävänantojen lomassa edenneitä yhteistyökuvioita oli kyselyiden välillä ja sisälläkin, mutta käytännön vastuunjakoa on vaikea hahmottaa. Kyselyitä suunniteltiin etukäteen ja toteutettiin sitä mukaa, kun niille tuli painettujen kyselyiden ilmestymistähtia huomioiden sopiva tila. Tilasta ja ajasta käydyistä neuvotteluista ja esimerkiksi tilan varausmisesta on jäänyt vain vähäisiä jälkiä. Yhteistyö konkretisoituu käytännössä, jotka vertautuvat naapuriapuun ja sen dynamiikkaan. Lähellä ja käytettävissä olevat henkilöt ovat usein jääneet nimettömiksi tai tulevat esiin pienissä yksityiskohdissa. Ja toisaalta monet vaikkapa henkilöiden välisessä vuorovaikutuksessa ja opetusresursseissa tapahtuneet muutokset tai katkoksetkin vaikuttivat siihen, keiden kyselyiksi toiminta lopulta siirtyi.

Erot sosiologian ja kansatieteen kyselytoiminnan eri muodoissa havainnollistuvat sellaisissa pysähdyskohdissa, joissa avataan ja kuvataan ihmissuhteiden luonnetta ja väestölle annettujen merkitysten artikulaatioita ja paikannuksia. Monet ammattiryhmäkyselyihin suunnitellut toimijuudet puuttuvat vielä Aaltosen uuteen kortistoon kaavailemasta ja keskeneräiseksi jääneestä synteisistä. Maaseudun ammattityöväki tuli vuonna 1958 esitetyn alkuperäisen tavoitesuunnitelman mukaisesti maaseutusosiologiseen kyselytoimintaan kansatieteen toteuttamana. Vaivashoitokysely, palkolliskysely sekä päivätyöläisiin ulotettu kysely, käsityöläiskysely ja niin edelleen saattoivat olla sosiologian laitoksella suunniteltuina ituina olemassa jo pitkäänkin.⁵¹⁵ *Entisajan kylä ja ulkomaailma* -kysely uudistettiin vuonna 1976. Aiheesta tehtiin kysely myös Ruotsissa, ja Sigurd Svensson julkaisi aiheesta vuonna 1964 kirjan *Bygd och yttervärld*.

Viimeinen Aaltosen ja sosiologian laitoksen allekirjoittama kysely tuo vielä näkyviin yhteyden edellä kuvatun Esko Aaltosen kortistossa olleen käsikirjoitus -luonnoksen viimeiseen lukuun. Sen luku *Maaseudun urbanisointuminen* olisi mahdollisesti voinut nostaa esiin myös niitä jännitteitä, joihin Aaltosen, tai sosiologian laitoksen, viimeinen virallinen *Tiedusteluja kansal-*

515 Kun kansatieteen laitos toteutti vuonna 1972 uuden version kasvatuskyselystä, huomio oli muun muassa ikäkausissa, työssä ja työnjaossa, ja esimerkiksi kysymys ensimmäisistä kaupunki tai kirkkomatkoista toistettiin. TYKL/kys/Kyselylehtiset 25 ja 44; Aukia 2010. Kansallismuseon vuonna 1978 toteuttamassa kyselyssä *Suomalaiset ja ruotsalaiset* kohteena olivat kieliryhmien eronteot ja kohtaamistilanteet. Olsson 2017, 86–88; Svensson 1964.

listen tieteiden alalta -kyselykin pureutuu keskittyessään kesävieraisiin ja heidän maaseudulle tuomiinsa vaikutteisiin ja kaupunkilaisten tapojen omaksumiseen.⁵¹⁶

Aaltosen kortistot ovat olleet tallenteina erillään muista kyselyistä. Tutkimusarkistoihin kohdistuu myös koko ajan sellaista uudelleenjärjestelyä ja karsintaa, joka voi vaikeuttaa tutkijoiden ja kyselyvastaajienkin eriaikaisista tuottamiskonteksteista myöhemmin tehtäviä päätelmiä. Esimerkiksi Ulla-Maija Peltonen on kuvannut aikaisempien arkistokäytäntöjen tapaa erotella erilaiset materiaalit erilleen esimerkiksi kyselyaineistojen tai kenttätöaineistojen kokonaisuuksista. Myös TYKL-kokoelmissa on kyselyaineistoja yhdistelty ja vastauslähetysten osia ja liitteitä siirretty tavalla, joka vaikeuttaa aineistojen tulkintaa. Aineistojen väliset kytkökset tai muut tuottamiskonteksteja havainnollistavat tiedot eivät ole arkistojen tietokannossa eikä digitalisoitumisen yhteydessä tallennettuihin metatietoihin voi sen vuoksi kaikin puolin vielä luottaa.⁵¹⁷

Työväen muistitiedon keräykset oli Ruotsissa yhdistetty muotoutuvaan hyvinvointivaltioon, kansankotiin. Maaseutuidyllin hehkuttelu sai väistyä. Työväenperinne yhdistettiin Ruotsissa modernin kansakunnan rakentamisprojektiin, jossa kansallisen asetelman sijasta pyrittiin osoittamaan kulttuurinen, laadullinen muutos agraarista moderniin valtiojohtoiseen kansankotiin. Nordiska Museetin työväenperinteen keruu haastoi siten oleellisesti Ruotsissa aiemmin kerättyä ja kansallisuusaatteen värittämää kyselyaineistoa. Viimeisten kyselyiden aineistojen käsittelyn Aaltonen oli aloittanut siinä yhteydessä, kun hän luki ja teki merkintöjä kyselyihin saapuneisiin vastauksiin. Alustavien tarkastelujen mukaan vastausten käsittely sisältää samankaltaisen editoimisen prosessin kuin Nordiska Museetin tutkijat tekivät työläismuistoiille, eikä Aaltonenkaan hoitanut kaikkia tehtäviä yksin.⁵¹⁸

Nyt kuitenkin tavoitteiden suunta oli toinen: maaseudun talonpoikaisesta idyllistä ei pyritty eroon, vaan päättynyt kansallinen yhtenäiskult-

516 TYKL/kys/Kyselylehtinen 14, kysely 14_2; TYKL/spa/1233, kansanluonne; Kati Mikkola on Aaltosen vuonna 1939 Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran kansanrunousarkistolle tuottaman kyselyn tulkinnoista nostanut esiin talonpoikaisen yhteiskunnan modernisaation, sekularisaation ja sen kansalaisissa herättämät ajatukset ja vastustuksen muodot. Homogeeniseksi luonnehditun maaseudun muutuskuvaukset toivat näkyviin kansakunnan modernisaation ristiriitaisuuksia ja vastakkainasetteluja, mutta myös niitä valikoivia traditioita ja käytäntöjä, joilla ihmisiä kouluttiin kelpo kansalaisiksi. Mikkola 2009; Tuomaala 2004.

517 Peltonen 2021; Ks. myös arkiston järjestelyprosessien kuvauksista ja aikaisempien projektien aineistoille haettavasta mielekkyydestä Kirveennummi & Räsänen 2005.

518 Nilsson 1996. TYKL/kys/Kyselylehtiset 12 & 14.

tuuriprojekti vaati sellaisia periodisoinnin tapoja ja muotoja, joilla entisajan kylän tarina voitaisiin nostaa talonpoikaisuuden yhteiskunnallisen voiman näytteen ja voimakentän muistomerkiksi. Prosessin täyttämisen kulttuuriset käytännöt olivat kyselytoiminnassa olemassa, samoin monet muut edellytykset sopivien kuvausten keräämiselle. Se vaati kansan menneisyyden homogenisointia ja yhtenäisyyden ja sopuisuuden esimerkkejä. Agneta Lilja ja Nordiska Museetin kyselyjen varhaisia tulkintoja analysoinut Bo G. Nilsson ovat hekin käsitelleet siirtymää 1930- ja 1950-lukujen välillä, jolloin myös ruotsalaisessa museotoiminnassa vahvistettiin tietämystä vanhemmista yhteiskuntamuodoista nimenomaan valtiojohtoisesti, modernin yhteiskunta- ja yhdyskuntasuunnittelun eväiksi. Aaltosen suunnitelmissa ei todennäköisesti ollut kansankodin kansalaisyhteiskunnan kuvaaminen, vaan Richard Weissin mainitsema vastavoima niille voimille, jotka vetivät – tai työnsivät – joukoittain kansalaisia maaseuduilta kaupunkeihin ja maasta toiseen.⁵¹⁹

Kysymysten kautta heräteltyä vuorovaikutusta jatkettiin kysely kyselyltä ja siten näkökulmat vaihtuivat eri väestökerroksista ja ihmisryhmistä toisiin, etäälle ja lähelle kirjoittajasta ja hänen kokemuksistaan riippuen. Eri-laisia läheissuhteita tai toiseksi tuleminen ja toisen tiedon kysymyksiä sisältyi vaivahoidon organisoimiseen, kuolemaan ja hautaamiseen ja muihin kyselyihin, joissa puututtiin ihmisarvoon ja tilallisiin järjestyksiin elämässä ja elämän jälkeen. Kyselyiden ja tieteiden alojen vuorottelu lisäsi lähestymistapojen vaihtelua entisestään, mutta sen teki myös joidenkin kysymys- tai kyselyaihioiden toistaminen ja uusiminen. Näkökulmia vaihdeltiin myös lehtisten, vastauslähetysten ja eri aineistotyyppien sisällä, sillä kyselyt olivat tyyppillisesti pitkiä ja moniaineistoisia. Sosiologian laitoksen ja Aaltosen allekirjoittamassa viimeisessä kyselylehtisessä 14 pyydetään lopuksi, etteivät kirjoittajat valaisisi kuvauksiaan paikallisista kirjallisuudesta poimituilla otteilla. Sen sijaan pyydetään, että he lähettäisivät ”kysytyjä asioita valaisevia lehtileikelmiä, kirjeitä sopimuspapereita, vanhoja työtodistuksia yms. asiakirjoja vaikkapa vain jäljennösinä.”

Edellä olen kuvannut pääasiassa kyselylehtisten roolia kyselytoiminnan vuorovaikutusalustana. Pidän edellä mainittua usein toistettua pyyntöä kiinnostavana. Sen seurauksena ihmiset ovat lähettäneet arkistoon mitä erilaisimpia dokumentteja, ja itse päätelleet, mikä on kysytty asia ja arkiston kiinnostus, ja mikä on heidän tulkintansa asiaan liittyen. Esimerkiksi vuonna

519 Lilja 2016; Suominen 2011, 250.

1896 syntynyt mies valaisee *Maalaiskylä ulkomaailman yhteydessä* -kyselyssä paikkakuntansa nykyisyyttä ja tulevaisuusnäkyviä liittämällä vastaukseensa *Savon Sanomista* (1960) leikatun lehtileikkeen. Sen otsikkona on ”4000 in-sinööriä tarvitsee teollisuus lähivuosina”. Se havainnollistaa 1950- ja 1960-lukujen tulevaisuusoptimismia, teknologista murrosta ja ”atomiakaa”. Kyselyvastaaja on alleviivannut lehtileikkeestä optimismia välittävän ajatuksen:

ja mikä on kaikkein tärkein, maakunnassa on ihmisiä ja toisia syntyy ja edelleen kasvaa. Meillä on sormia, joilla nappuloita painellaan vielä silloinkin, kun automaatio on yleinen.⁵²⁰

Kyselytoiminnan toteuttajalaitosten tutkimukselliset ja kansalliset lähtökohdat vaikuttivat kysymyksiin ja aihevalintoihin, ja niistä muodostui kyselytoiminnan käytäntöjen kautta vaikuttavia näkökulmarakenteita. Metodiset yhteydet ja kyselyiden yhteistyökuviot ja toiminnassa näkyvät muutokset tekivät rakenteista kuitenkin häilyviä, erilaisia sisäkkäisyyksiä yhteen kietovia ohjelmallisia kokonaisuuksia. Roy Dilley kuvasi käytäntöjen lomittumista tiedollisiin jäsenyyksiin tietokäytännön (*knowledge practice*) käsitteellä. Käsite kuvaa myös vaihtelua, joka tulee suhteiden tasolle: erilaiset suhteissa olemisen ja läsnäolon muodot tulevat vuoroin etualalle ja toiset ohitetuksi. Tutkijan on tulkittava kompleksisuutta kiinnittämällä huomiota siihen, millaisia läsnäolon muotoja ja kysymyksiä käytännöt vuoroin vahvistavat ja vuoroin ohittavat. Marilyn Strathernia mukaillen kompleksisuutta luovat myös teknologiset muutokset, joiden kautta vaihdantakuvioon tulee uusia näkemisen tapoja, mahdollisuutta keskittää analyysia erilaisiin syvyyttä valaiseviin yksityiskohtiin tai laajempien horisonttien kuvauksiin.⁵²¹

4.4 Vastaajat ja vastaajien paikantuminen

Yllä kuvattu heterogeenisuus voisi viitata vastaajien tuottaman tiedon laatuun. Näin siksi, ettei kansalaistieteen luonnontieteellisiin painotuksiin, aina ole ajateltu kuuluvan tiedon tuottajaan ja hänen paikannuksiinsa liittyviä kysymyksiä. Kansalaistieteen etnografisissa tulkinnoissa sen sijaan myös tiedon tuottajaa itseään kiinnostavien käytäntöjen tutkimus on noussut merkitykselliseksi tutkimuksen kohteeksi. Kansalaistieteelliseen tutkimukseen ja kansalaisten osallisuuteen liittyvät kysymykset sisältävät siten näkökulmien

520 TYKL/kys/8/Vastaaja 79 (s. 1896). Vastauksen liitteenä oleva lehtileike on julkaistu *Savon Sanomissa* 17.4.1960 Hesiodoksen *Maakunnallinen kehitys* -palstalla.

521 Strathern 2002.

vaihtelua, joka on kiinnostavaa siksi, että ne voivat vaikuttaa tulevienkin tehtävänantojen muotoiluun ja lähestyä esimerkiksi kotiseudun tutkimusperinnettä sekä etnografiaa. Kansalaistieteen avoimuus kuuluu nykyisin Kotiseutu-julkaisemisen yhdeksi periaatteeksi.⁵²²

Kansatieteellisten painettujen kyselyiden viimeisessä kyselylehtisessä vuonna 1979 otettiin kiinnostava askel kohti vastaajia ja heidän paikantamistaan. Kyselylehtisen 57 viimeinen kysely oli aiheeltaan Osallistuminen organisaatioihin. Huomion kohteena on sekä aktiivinen että passiivinen osallistuminen motiiveineen ja toimintamuotoineen, mutta myös osallistumisen antama tyydytys. Vastaajia pyydetään kertomaan ”myös yhdistyksen aikaansaannoksista ja vaikutuksesta ympäröivään yhteiskuntaan.” Kilpailuihin osallistumisen viimeinen määräpäivä oli 15.2.1980. ”Kuten aikaisemminkin annamme eniten arvoa niille vastauksille, jotka käsittelevät vastaajalle läheistä ja tuttua kokemuspiiriä.”⁵²³

Konkreettisella arkiston metodien tasolla oli joitakin usein näkymättömiksi jääneitä käytäntöjä, jotka vaikuttivat siihen, miksi moniäänisyys ja Talven kuvaama vastaajaverkoston heterogeenisuus muodostui kenties ongelmalliseksi. Kysymys liittyy osaltaan tutkimukselliseen ja yhteiskunnalliseen murrokseen ja siirtymään, joka näkyi 1950- ja 1960-lukujen sosiologisessa ja kansatieteellisessä tutkimusympäristössä. Uusien virtausten ja odotusten myötä oli muun muassa muokattava aikaisemmin noudatettuja keruukyselyiden menetelmiä tieteellisemmäksi. Edellä on kuvattu niitä prosesseja, joilla ”vastaajien” ja vastausten paikannuksia pyrittiin saamaan hallintaan. Vastaajien arvo muotoutui Talven kansatieteessä käytännössä siitä, miten paikalliseksi he ja heidän näkökulmansa voitiin mieltää. Aaltosen muotoilemassa sosiologiassa puolestaan arvo saattoi olla onnistumisessa siinä tehtävässä, johon sisältyi tietynlaisen yhteiskuntasovun ja rintamalinjojen kuvauksella ansaittu luottamus. Tätä luottamusta käsiteltiin sosiaalisen mielen, sosiaalisen perinnön käsitteillä. On epäselvää, mikä merkitys Aaltosen konstruktiolle oli todellisilla kuvauksilla, koska hän pyrki myöhemmin muokkaamaan ja editoimaan kuvauksista omanlaisiaan kokonaisuuksia. Ainakin pienyhteisöjen kuvauksiin Aaltonen kuitenkin sisällytti Talven tapaan tieteellisen empiristisen odotuksen pyytämällä paikantamaan kuvaukset kylittäin ja taloittain (ks. edellä).

522 Heigl et al 2019; Etnografisesta otteesta kansalaistieteessä esimerkkinä Santaoja 2021b.

523 TYKL/kys/Kyselylehtinen 57, kysely 57_2.

Yhdenlainen tapa ja käytäntö hallita molempiin tavoitteisiin liittyviä paikannuksia oli määrällisiin kyselymenetelmiinkin yleistynyt henkilötietolomake. Myös Turun yliopiston kyselytoiminta kytkettiin alusta alkaen arkistossa kehitetyn henkilötietolomakkeen käyttöön. Sen avulla vastaajien henkilöllisyys voitiin paikantaa, siitä voitiin piirtää levintäkarttoja tai sen avulla voitiin tarkistaa muita tietoja tutkijoiden myöhemmin tapahtuvan analyysin tarpeisiin.⁵²⁴

Tiedusteluja kansallisten tieteiden alalta -kyselyiden vastaajille toimitettiin arkiston kyselylehtinen, valmiiksi maksettu vastauskuori ja arkiston omia vastauspapereita sekä henkilötietolomake. Siinä vastaajaa pyydettiin ilmoittamaan nimi, syntymäpaikka ja -aika sekä nykyinen asuinpaikka ja ammatti. Lisäksi tiedusteltiin vastauksessa kuvauksen kohteena ollutta paikkaa ja aikaa, kylän ja vuosien tarkkuudella. Kuvauksen asetelmaa tarkennettiin vielä lisäriivillä: ”Tiedonantaja on oleskellut vastauspaikkakunnalla vuosina...” Näin voitiin selvittää, perustuiko kuvaus omakohtaisiin kokemuksiin vai oliko vastaaja kerännyt tietonsa muilta – tai kirjoittiko hän kenties mielikuviansa ja vaikutelmiensa pohjalta.

Vastauslähetyksiin liitettyssä henkilötietolomakkeessa oli viimeisenä kohta huomautuksille, johon monet vastaajat kirjoittivat nimenomaisesti syytä paikkakunnalta poissaoloilleen tai muutolleen. Ne myötäilevät saatekirjeissäkin usein nostettuja mainintoja tietojensa autenttisuudesta, alkuperästä ja luotettavuudesta.

(..) ”Kirjoitukseni koskee mitä itse muistan” ”kirjoitan vain kuultua ja itse nähtyä”

(..) Osan tiedonannostani olen kuullut, osan muistan näkemääni itse.

Olen kirjoittanut asiat niin kuin olen ne nähnyt ja kuullut omastani mitään lisäämättä tai kuvittelematta.⁵²⁵

Käytännössä lähes kaikki vastaajista täyttivät ja palauttivat henkilötietolomakkeen. Arkistossa täytettiin lomakkeita vastaajien puolesta erityisesti silloin, kun lähetyksiä tuli useammassa erässä tai alkuperäistä määräaikaa myöhemmin. Lähetysten kasaantuminen kilpailuajan ulkopuolelle eli totutusta rytmistä poikkeaminen aiheutti monenlaisia ongelmia. Lähetysten vastaanottaja saattoi vaihtua eikä tieto lähetysten kytkeytymisestä toisiinsa välittynyt pelkän lomakkeen tai kenties vastauksenkaan perusteella. Niinpä

524 Kyselyvastaajien kirjeenvaihtajataustasta kirjoittaa myös Korkiakangas 2016, 228–229.

525 TYKL/kys/12&14/Vastaaja 282 (s. 1905); Vastaaja 124 (s. 1896). Olsson 2011; Nilsson 1996; Ekrem 2003.

Turun Yliopiston Kansatieteen laitos

Tiedot vastaajasta ja haastatellusta henkilöstä

Vastauksenne tieteellisen arvon lisäämiseksi toivomme, että ystävällisesti täyttäisitte tämän lomakkeen, joka liitetään vastauksenne nimilehdeksi. Mikäli olette saanut tietonne haastatteleamalla jotakuta henkilöä, pyydämme antamaan hänenkin henkilötietonsa.

Vastaajan nimi _____

arvo tai ammatti _____

osoite (pääosoite alleviivataan) _____

syntymäaika ja -pitäjä _____

Haastateltavan nimi, ammatti, syntymävuosi ja pitäjä _____

_____

Vastaus kuvaa oloja _____ pitäjässä _____

_____ kylässä vuosina _____

Vastaaja tai haastateltu henkilö on oleskellut paikkakunnalla vuosina _____

Huomautuksia _____

_____

5000 5. 74. Aurrejoen kirjapaino oy

KUVA 2. Kyselylehtisten kanssa vastaajille lähetetty lomake henkilötietojen kirjaamiseksi. Pyyntö ilmoittaa myös vastausta varten haastateltujen nimet lisättiin lomakkeeseen vasta 1960-luvun alussa. (Kuva: Turun yliopisto, HKTL-arkisto.)

vastauksia ajautui väärin paikkoihin, kuten huomasin kyselyn 14_2 yhteydessä tapahtuneen.⁵²⁶ Lomakkeessa ilmoitettiin *Henkilötietolomake*-otsikon alla, että tietoja tarvittiin ”vastauksen tieteellisen arvon lisäämiseksi”.

Sekä vastaamista että tieteellistä arvoa kommentoitiin, lomakkeessa ja/ tai saatekirjeissä. Tieteenaloina voitiin mainita historia, sosiologia tai kansatieteet.

En tiedä onko näillä kirjoituksillani todella mitään historiallis-tieteellistä arvoa, mutta kirjoitanpahan kuitenkin sen mitä muistan ja tiedän kotiseudultani lapsuuteni ajoilta.⁵²⁷

⁵²⁶ Kesävieraita käsittelevän kyselyn yhteydessä on myös kyselyn 12_2 jokerikysymyksen vastauksia. On myös mahdollista, että Aaltonen on järjestänyt kyselyliuskoja oman tutkimuksensa jäsennyistä ajatellen niin, että uutta aikaa ja suurlakon jälkeistä poliittista liikehdintää käsitteleviä vastauksia tulee vasta hänen tutkimuksen loppuosassa.

⁵²⁷ Vrt lomaketiedot ja saatekirjeet syksy 2021. TYKL/kys/12&14/vastaaja 247 (s. 1898); TYKL/kys/14/124 (s. 1896). TYKL/kys/Kysely 14_2, Kesävieraat.

... rakkaudesta kansatieteisiin ... eikö valtio voisi ottaa talousarvioonsa määrärahan kansatieteellistä keräystä varten? Vähemmän edustuskuluja ja varat keräystyöhön kansamme entisyyttä ja kansanelämää tekemään tunnetuksi.⁵²⁸

Pidän kaikki oheiset tiedot autenttisina, koska suurimmassa osassa niitä olen ollut myötäelämässä, mukana ja loput olen vuosikymmenien kuluessa kuullut henkilöiltä, joihin luotan. Monissa muissa yhteyksissä kootessani vastauksia aikaisempiin kyselyihin olen tehnyt paljon haastattelumatkojakin ja tällöin kuullut myöskin samalla nyt k.o. asioista. Nyt on ollut niin riivatun kylmäkin, etten tällä kerralla haastattelumatkoja tehnyt.⁵²⁹

Vastausten tieteellisen arvon kulmakivi oli tuotu esiin henkilötietolomakkeessa: vastaajilta odotettiin pysymistä oman ilmoitetun lähipiirin tietojen takana. Esimerkiksi kyselylehtisessä 12 ohjeistettiin, että oli ”tärkeätä tuoda esiin *paikalliset piirteet henkilö- ja talonnimiä* sekä valaisevia *tapahtumia*”. Vertailun vuoksi voisi todeta, että vaatimus oman kokemuspiirin tiedollisen eksaktiuden alleviivaamisesta puuttui joitakin vuosia myöhemmin Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran kansanrunousarkiston toteuttamasta jätkäperinteen kyselystä. Vuonna 1968 toteutetussa keruussa haluttiin kuulla myös muiden kuin jätkien kertomuksia sekä vastaajien mielikuvia jätkistä ja jätkäperinteestä.⁵³⁰

Aaltosen eli TYKL-kokoelmien kyselyiden vanhimman vastaajaverkon taustoissa korostui maaseutu tai maaseudulla vietetty lapsuus. Kotiseututyön kentällä Aaltonen oli itse ollut tekemisissä vastaajaverkoston toimintaan osallistuvan kotiseutuväen kanssa. Vastaajaverkkoa ei vielä aloitusvaiheessa ollut juuri pyrittykään laajentamaan maaseutuväestön ulkopuolelle (kuten ensimmäisessä kyselylehtisessäkin ilmoitettiin). Niin tehtiin kuitenkin muun muassa ammattiryhmille suunnatuilla keruukyselyillä, joita julkistettiin sanomalehdissä ja ammattilaisten, heidän etujaan valvovien liittojen ja yhdistysten sekä heidän työnantajiansa verkostoissa.

Oma kysymyksensä aiheutui kuitenkin siitä, että kyselytoiminta perustui keruusiin. 1960-luvulla menetelmää kuvattiin ”passiivisena kenttätyönä” – mutta käytännössä tutkija kuvaannollisesti kalasti tiedot vastaajaverkollaan.⁵³¹ Mutta kyselyvastaajienkin keruuprosessit olivat laajentuneet. Kuten kotiseutuoppaiden kuvauksissa kirjoitettiin, oli muodostettava suhde myös laajaan

528 TYKL/kys/12&14/Vastaaja 49 (s. 1910).

529 TYKL/kys/33/Vastaaja 5 (s. 1903).

530 TYKL/kys/Kyselylehtinen 8; Esimerkiksi TYKL/kys/12&14/2 (s. 1903), 49 (s. 1910). Pöytä 1997, ja tutkimuksen liitteenä oleva keruuesite vuodelta 1968.

531 Seppä 2015. TYKL/spa/1236, Tpk, kyselyvastaajat ja kotiseututyö.

teollistuvassa yhteiskunnassa meneillään olevaan muuttoliikkeeseen ja siihen, että paikkakunnalle oli sodan jälkeen muuttanut myös karjalaisia, evakkoja ja muuta siirtoväkeä, asutustilallisia ja niin edelleen. Monipaikkaisuus ja katkokset paikkasuhteissa näkyivät henkilötietolomakkeissa, ja kuvaan jatkossa joitakin niistä tilanteista ja muutoksista, joita käytäntöön sisältyi.⁵³²

Henkilötietolomake auttoi omalta osaltaan paikantamaan kylän kuvaajan ja hänen suhteensa paikkaan. Keruutehtävässä perusoletuksena oli senkin perusteella asiantuntijuus, joka rakentui ennen kaikkea tietyssä fyysisessä paikassa olemisen syvällisten aikakerrosten kautta. Erityisesti *Kylä ja sen naapurisuhteet* -kyselyssä (1961) ja pienyhteisötutkimuksessa vastaajan oli vielä erityisestikin mietittävä paikantumistaan ja asiantuntijuuttaan.⁵³³ Usein vastaajat kirjasivat henkilötietolomakkeisiin tai saatekirjeisiin tietoja läsnä- ja poissaoloista, esimerkiksi ”Amerikassa joitakin vuosia” tai asunut paikkakunnalla ”koko ikänsä”, ”aina”.⁵³⁴ Varsinaissuomalaisen miehen (s. 1903) selostus havainnollistaa valintatilannetta, joka kohtasi esimerkiksi tilattoman väestön ja maanvuokraajien kokemuksista kirjoittavia vastaajia. Paikasta toiseen liikkuminen toi lähtökohtaisesti kompleksisempia edellytyksiä vastata yhden tietyn paikan kokemuksiin perustuviin odotuksiin:

Syntymäkyläni on [kylä 1] Kun sieltä muutin muutaman viikon ikäisenä [kylä 2], niin en [edellisessä kylässä] asumisesta muista mitään. [Kylä 2] taas oli silloin yksinäinen erämaan talo, N tilan ulkotilana, eikä siellä ollut mitään kyläkuntaelämää. [Kylä 3] kylässä olin [nimi] torpparikulmalla yhden vuoden noin kymmenvuotiaana, enkä siihenkään kyläkuntaelämään ”päässyt sisälle”, tarkoitan etten oikein päässyt siihen perehtymään. [Kylä 4] kylässä olin ikävuoteni 10–20 ja sen kylän muistan. Ihmiset ja elämäntyylin siellä erittäin tarkkaan vv. 1912–1922. Seuraavassa kuvailenkin siis, millaista oli [kylässä 4] tänä ajankohtana.⁵³⁵

Etnografisen keruutehtävän näkökulmasta havainnoitavaa kokonaisuutta saattoi rajata ja tuottaa omasta perspektiivistä mielekkäitä tutkimusasetelmia. Jostain toisesta näkökulmasta monipaikkaisuudesta oli etuakin. Ainakin vertailevasta perspektiivistä syntyi kokemuksia ja näkemyksiä, jotka saattoivat auttaa suhteuttamaan annettuja tietoja toisiinsa. Vuonna 1903 syntyneen vastaajan lainauksessa on paljon eri paikkojen ja alueiden vertailua, ja hänen vastauksessaan on lisäksi monien eri pitäjissä tehtyjen haastattelui-

532 Anttila 1960.

533 TYKL/kys/Kyselylehtinen 12&14/Vastaaja 247 (s. 1898).

534 Esimerkit *Kylä ja sen naapurisuhteet* -kyselystä, TYKL/kys/12&14/Vastaaja 247 (s. 1898).

535 TYKL/kys/Kyselylehtinen 12&14/Vastaaja 2 (s. 1903).

den ja toisaalta aktiivisen kunnallispolitiikan kokemusten tuomaa perspektiiviä.⁵³⁶

Tarkastelemassani *Kylä ja sen naapurisuhteet* -kyselyssä paikan vaihtamisella oli kuitenkin erityisen suuri vaikutus tehtävänannon onnistumisen kannalta, sillä vastauksissa oli kysymyksiä kylän muutoksista. Vastaajien toivottiin kuvaavan oman kylän ”nykyisyyteen tulemista”. Siihen oli parhaat edellytykset niillä vastaajilla, jolla oli eheä asumisen kaari yhdessä paikassa ja joka siten pystyi havainnoimaan kohdettaan kuvaustehtävän toiveissa olleella omakohtaisella kokemuksella, joka muistutti myös autoetnografista tutkimustapaa.

Henkilötietolomakkeessa tiedusteltiin vastaajan syntymäpaikkaa mutta myös nykyistä ammattia ja osoitetta. Sen tietojen avulla oli mahdollista tarkastella kirjoittajien paikantumista asumisuran alku- ja loppupäässä. Henkilötietojen perusteella suurin osa kyseessä olevaan kyselyyn vastanneista asukkaista ei kyselyyn kirjoittamisen hetkellä enää asunut kuvaamassaan kylässä eikä aina enää kuvaamallaan paikkakunnallakaan.⁵³⁷ Vuosina 1961–1970 vastauksista lähettäneistä enää vain noin kolmasosa asui syntymäkylässään. He olivat tyypillisesti miespuolisia suku- tai kotitilansa perijöitä tai entisiä torppareita, jotka vuoden 1961 jälkeen asemoivat itsensä vaihdellen eläkeläisiksi, talollisiksi, isänniksi, maanviljelijöiksi tai pienviljelijöiksi. Tarkastelemani *Kylä ja sen naapurisuhteet* -kyselyn vastaajia yhdisti selvimmän maaseudulla vietetty lapsuus. Poikkeuksiakin oli, sillä esimerkiksi talon emännäksi tullut nainen oli omien sanojensa mukaan ”kaupungin villi”, ja monien vastaajien ”kylä” oli vanhan kyläasutuksen ulkopuolelle muodostunut tehdas- tai asemayhdyskunta.⁵³⁸

Kirjoittamisen erilaiset menneet ja nykyiset kontekstit eivät läheskään aina avaudu tekstien pohjalta. Siksi lomakkeeseen tehtävät ajalliset ja tilalliset paikannukset auttavat hahmottamaan suurta muuttoa ja siirtymää, johon kirjoittajat työllään, muistoillaan, mielikuvillaan ja kokemuksillaan tutkijoiden näkökulmasta paikantuvat. Se ei koskenut vain 1950- ja 1960-luvun työikäiseksi kasvavaa väestöä, vaan myös edeltäviä sukupolvia, sukupuolia, kan-

536 Kiertävien vaivaisten ja työväen ja kyläläisten väliset suhteet tulivat esiin uusissa kyselyissä 1960-luvulla. Talve 1984b.

537 TYKL/spa/1236, Tpk.

538 TYKL/kys/12&14/Vastaaja 259 (s. 1906).

salaisuuksia, uskontoja ja monia muitakin kuviteltavissa olevia sisäryhmiä, osallistumisen tapoja tai intersektionaalisuuteen viittaavia rajakohteita.⁵³⁹

Huolimatta siitä, että 1960-luvulla ei vielä puhuttu ”näkökulmista”, saattoivat kyselyvastaajat suhteuttaa elettyjä kokemuksiaan ja elämänsä aikana tekemiä havaintoja persoonallisiksi näkemyksiksi. Näkemykset eivät aina sopineet lomakkeessa tiedusteltuihin puitteisiin, mutta niitä saattoi kommentoida sekä siinä että vastaustekstin yhteydessä. Lähetukseen liitettiin myös karttoja, piirroksia ja valokuvia sekä lehtileikkeitä ja muuta materiaalia. Toisin kuin paikassaan koko elämänsä pysyneiden vastaajien, ei muuttajien kuitenkaan ollut mahdollista kuvata paikkalähtöisesti ja toivotulla tarkkuudella kaikkia kylän muutoksia. Monet valitsivatkin tietoisesti tai tiedostamattaan kuvauksiinsa pitäjätason tai eri kylissä ja paikkakunnilla asumista vertailevan lähestymistavan. Kuten Kati Mikkolan tarkastelemat vastaajat 1930-luvun lopulla, myös 1960-luvun alussa kirjoittaneet vastaajat suhtautuivat käytännössä moderniin suopeasti ja ylistivät sen suomina etuuksia, kuten vanhuuseläkkeitään ja kuntataajamissa sijaitsevia vanhainkoteja. Ammattiryhmiin ja sosiaaliseen tai etniseen taustaan tai uskontoon, sukupuoleen ja seksuaalisuuteen liittyviä kysymyksiä ei henkilötietolomakkeeseen sisällytetty, vaan vastaajien oletettiin olevan suomenkielisiä suomalaisia. Moniarvoisuus ja monikulttuurisuus tulee kuitenkin esiin kuvauksissa ja yksittäisissä kyselyissä ja kysymyksissäkin, vaikka lähestymistapa ja kyselyrunгон struktuuri lähtee talonpoikaisesta yhteiskunnasta ja talonpoikaisväestöstä sen keskeisenä toimijana. Siten on eri aikoina voitu myöhemmin tulkita aikoinaan ohitettuja, kulttuurisesti merkityksellisiä näkökulmia.⁵⁴⁰

Lomakkeiden tietoihin tuli moninaisuutta ja monitulkintaisuutta myös siksi, että lomakkeiden ja vastausten antamisen ajankohta ja kulloinenkin tarkastelupiste vaihteli yhden kyselyn ja koko kyselysarjan kuluessa osana hyvinkin pitkää aineistonkertymisprosessia. 1950-, ja 1960-lukujen vaihteessa käynnistettyihin kyselyihin kertyi vastauksia vielä seuraavien vuosikymmentenkin aikana, ja määräpäivän jälkeen uusia vastauksia saattoi tulla vielä lähes kolmannes alkuperäiseen laskentaan verrattuna. Erityisen pitkä vastausten kertymisaika oli kyselyissä, joista tehtiin useampia uusia painoksia.⁵⁴¹

539 Häkkinen 2013.

540 Mikkola 2009, 308; Olsson 2017; Löfström 1999; TYKL/kys/12&14/yleiskuva vastauksista, TYKL/spa/1236, laskelmat. Kirveennummi 2016; Tervonen 2016.

541 TYKL/spa/1236, laskelmat; TYKL/kys/Kyselylehtinen 6.

1970-luvun vuorovaikutustilanteita on kyselytoimintaa tarkasteltaessa kuvattu muun muassa saatekirjeiden reflektioita analysoimalla. Saatekirjeet tärkeitä lähteitä, joilla myös lomakkeiden tuottamisen ajankohta voidaan määrittää. Toisen kiinnostuksen antavat alkuperäiset kirjekuoret merkintöineen. Kaikki kuoret eivät ole säilyneet, mutta jäljellejääneistä kirjekuorista ja niiden aikaleimoista kuten vastaajakortistostakin voi lukea vastausten rytmi- vaihteluita, vahvoja ja heikkoja ajallisia elementtejä, selviä samanaikaisuuksia sekä häilyvyyttä, epäjärjestykseen viittaavaa kohinaa.⁵⁴²

Vastaajaverkoston aktiivijäsenten pitkäaikainen toiminta näkyi myös kyselyihin vastanneiden ikäkeskitymissä: 1880–1910-luvuilla syntyneet olivat hyvin edustettuina vuosikymmenten ajan. Vanhimmat vastaajat olivat itseoppineita tai käyneet korkeintaan lyhyen kiertokoulun. Kansankirjoittajien toimintaa tarkastellutta Kati Mikkolaa lainaten, he halusivat auttaa tutkimusta ja ”asettuivat tarkkailuasemiin suhteessa omaan lähiympäristöönsä”. Tietoa kerättiin aktiivisesti muilta (yleensä vanhemmilta) kylän asukkailta, mutta myös esimerkiksi samalta tai eri paikkakunnalta kotoisin olevalta kirjoittajan aviopuolisolta, tai oman paikkakunnan siirtokarjalaisilta, joita vastaajiinkin kuului kymmenkunta.⁵⁴³

Lomakkeisiin on toisinaan kirjoitettu mainintoja ”kenttätömatkoista”. Suhde lapsuudenkylään on voinut säilyä myös kesä- ja loma-asunnon ansiosta. Itäsuomalainen mies kirjoitti: ”olen jatkuvasti seurannut synnyinkyläni vaiheita ja elämää, käydessäni ja viettäessäni loma-ajat hallussani olevassa synnyinkodissani.” Kesämökki oli Esko Aaltosellekin tärkeä kiinnepiste, jonka avulla hän piti kaupunkilaisenakin vielä yllä suhdettaan Lounais-Hämeeseen, Tammelaan ja sen kyliin. Maaseudun kaupunkilaisiin kesävieraisiin kohdistuva tarkkailu oli hänen viimeisen kyselynsä aiheena.⁵⁴⁴

Keruutyöhön liittyi myös luonteva kiertäjän ja kulkijan tarkkailuasema. Monilla vastaajilla oli omaa julkaisutoimintaa, omakustanteita tai koti-seutu-julkaisuissa jaettuja muisteluksia, omasta tai lähipiirin historiallisesta

542 TYKL/kys/Vastaajakortistot; Lefebvre 2004, 78–80.

543 Mikkola 2013, 343–344; Tuija Saarinen on väitöstutkimuksessaan ”*Poikkeusyksilö ja kyläyhteisö*” kirjoittanut vuonna 1897 syntyneen itseoppineen kyläfilosofin, kotiseutuaktivistin ja suutarin elämästä ja huumorista. Tieteellisiä ja kotiseutuaiheisia artikkeleita julkaissut mies tuli julkiseksi hahmoksi muun muassa testamentattuaan mökkinsä kunnalle museokäyttöön. Saarinen 2003, 11–13. Siirtokarjalaisista kyselyiden kohteena ks. myös Olsson 2016.

544 TYKL/kys/Kyselylehtinen 14, kysely 14_2/Vastaaja (s. 1898). Ks. myös Kostet 2022; Aaltonen, M. 1993a, 39–42; 1993b.

tiedosta ammentavia keräelmiä tai fiktiivisiä kuvauksia tai runoutta.⁵⁴⁵ Yksi vastaajista oli myöhempien internetlähteiden perusteella kulkenut aikoinaan kenttätöissä Paulaharjun mukana, mutta yleensä keruutoimintaa ei sen laajemmin avattu: sen voi lukea noin 1400:n vastaajan tiedoista, joissa keruuharrastajien kiertely tulee näkyviin keruupaikkakuntien runsautena. Yksi vastaajista tosin kommentoi vaikeaa tilannettaan Pohjanmaalla asuvana perinteenkerääjänä: hänen oli vaikea tarjota arkistolle tietoa, jota Samuli Paulaharju ei jo olisi hänen pitäjästään kerännyt.⁵⁴⁶

Henkilötietolomakkeiden ja saatekirjeiden tiedot limittyvät, sillä ne molemmat ovat muistelua, havaintoja ja kuvauksia suodattavia ja kirjoitushetkeen paikantavia käytäntöjä. Kyläkyselyissä nykyisyyteen tulemisen prosessia voitiin siten lähestyä monista eri näkökulmista, sillä lähteyksen jokainen aineistolaji muodosti omanlaisiaan ajallisesti ja tilallisesti monitahoisia ja käytäntöjä. Niillä oli siten monia yhtymäkohtia samanaikaisesti kylätutkimushankkeisiin, joihin tutkija keräsi havaintonsa erilaisia julkisia ja yksityisiä, historiallisia ja kokemuksellisia lähdetyyppejä yhdistellen.⁵⁴⁷ Sen sijaan metsätyöväen ammattiryhmäkyselyssä kyselyvastaajien toivottiin kartoittavan liikkuvaa elämäntapaansa, niin että jokainen paikannus muodosti ikään kuin oman kenttensä. Viimeisessä metsätyöväen oloja kuvaavassa kyselyssä kiinnostus kohdistui yhden kysymyksen osalta myös siihen, miten työn tekijä kiinnittyi ympäröivälle asuinseudulle. Usein tutkijan tehtäväksi jää koostaa ”iso kuva” työläisten ja työmaiden liikkeistä muodostuvista polkujen verkostoista ja niistä mahdollisista muutoksista, joita kulkureiteissä ja pysähtymissä oli tapahtunut.⁵⁴⁸

Lomakkeesta selvitettävät toimijoiden luokitukset ja paikannukset muodostavat vain osan kysymysten ja vastausten yhteydessä luettavista kulttuurisia suhteita muodostavista käytännöistä. Kuitenkin niitäkin olisi jatkossa pyrittävä viemään yleisemmälle tasolle ja osaksi erilaisten toimijuuksien ja heistä tarjolle tuotettavan tiedon, paikannusten ja hallinnan historiaa. Kotiseututyön konteksti tulee esiin myös erityisenä kulttuurisen vaihdannan muotona

545 TYKL/spa/1236, vastaajien keruumatkat, julkaisut ja kotiseutuarkistot.

546 TYKL/kys/12&14/Vastaaja 206 (s. 1904). Aineistojen keruumatkoja ja kohtaamisia on kuvannut esimerkiksi Tiina Seppä 2015.

547 Kirveenummi & Räsänen 2005.

548 Ks. esim. Kallio 2022; ajatuksena mukana myös tutkimuksessa Uusitalo 2020.

muun muassa palkintojen kautta. Useampikin kyselyvastaaja oli palkittu esimerkiksi Kotiseutuliiton ansiomitalilla tai kotiseutuneuvoksen arvonimellä.⁵⁴⁹

Tässä käsittelin lyhyesti yhteen tiedon alueeseen keskittyviä paikannuksia. Monimutkaisia tiedollisia yhteyksiä voi rinnastaa monien tutkijoiden keskusteluihin perinteiden muodostumisprosessien mutkikkaasta suhteesta tutkijoita ja kuvaajia itseäänkin kiinnostaneeseen autenttisuuteen. Keskityin kuitenkin hahmottamaan ennen kaikkea niitä monia tapoja, joilla paikka- ja keruulosuhteiden tiivistä yhteyttä kuvaajan kokemuksiin pyrittiin pitämään yllä kaikesta jatkuvasti tapahtuvasta kulttuurisesta muutoksesta huolimatta. Kyselyvastaajien panostus muistutti niistä keskusteluista, joita tutkijoiden kesken käytiin vuonna 1959 tutkimuskohteen hajoamisesta ja sen seurauksista. Kirjoittajien muistoissa ja mielikuvissa tutkimuskohde ei automaattisesti paikantunut menneeseen, hyvyteen tai kurjuuteen tai katoamiseenkaan. Kuvauksiin tehtävät valinnat olivat eriaikaisten tiedonalueiden ja tehtävänäntöjen synnyttämiä ja siten kommentteja moniin kauan sitten käynnistettyihin keskusteluihin. Keskusteluja voitiin käydä itsekseen tai erilaisten todellisten tai kuviteltujen toisten kanssa.

Vastaajien kuvaama paikka pyrittiin kirjaamaan paikannimihakemistoihin ja havaintojen lähteeksi vastauksista piirretyille levintäkartoille ja paikannimikortistoon. Niiden ja arkiston vastaajaluetteloiden laatimisperusteet vaihtelivat tavalla, josta on mahdoton hahmottaa yhtä ainoata selkeätä periaatetta. Vastausten kirjaaja aivan kuten niiden tuottajakin on joutunut tekemään valintoja monista hänelle tarjoutuvista vaihtoehdoista.

Talonpoikaisissa ja kaupunkimaisissa arvomaailmoissa ja asenteissa tapahtuneet muutokset olivat 1950- ja 1960-luvulla monien vertailevien tutkimusten kohteina. Jälkeenpäin myös sosiologian professori Elina Haavio-Mannila totesi funktionalistisanalyttisten lähestymistapojen sekä ”synkronististen, samanaikaisia asioita rinnastavien metodien” tulleen Suomessa suosituksi nimenomaan 1950-luvulla.⁵⁵⁰ Maalaiskylä – jota Vilkuna luonnehti ”välittäjäksi” kaupungin ja maaseudun välillä – oli myöhempien keskustelujen metaforaa lainatakseni ”tutkimuslaboratorio”. Kyliin palattiin uusin kysymyksiin ja uusilla kysymyksillä kylistä voitiin kaivaa esiin lähes loput-

549 Kinnunen 2001; Hänninen 2005, 94–99; Ronkainen 1999; Alastalo 2005; Malkki 2021.

550 Professori Uno Harva oli korostanut sosiologian ja etnologian yhteyttä, sillä hän piti tarpeellisena yhteiskunnan kokonaisuuden tutkimusta. Haavio-Mannila 1992, 39–40.

tomasti kiinnostavia, usein historiallisia tai varhaisina pidettyjä ilmiöitä.⁵⁵¹ Kansatieteellisiin kysymyksiin sosiaalinen ulottuvuus tuli yleensä vasta sen jälkeen, kun ensin oli selvitetty paikkakunnan tai kylän eli paikan topografinen yleiskuva. Paikkakunnan tai kylän tai pirtin tilalliset jäsenyykset, ihmisryhmät, vuorovaikutus ja jossain määrin myös ”hyörinä” tulivat 1960-luvun alussa kysymyksiin omina tutkimuksinaan. Kylämuotojen etnografiset tutkimukset olivat kaikessa yksityiskohtaisuudessaan ja monimuotoisuudessaan hyvin työläitä. Usein sosiaaliseen ei jäänyt tarpeeksi aikaa, ja usein kerääminen ja aineiston kokoaminen ja muu hallinta korostui analyysien ja tulkintojen kustannuksella.⁵⁵²

Tutkimuksessa aiheiden valitseminen, työstäminen ja kokoaminen on olemista vuorovaikutuksessa tutkijaa itseään kiinnostavien teemojen ja aihepiirien sekä niiden edustamien erityisten affektiivisten toimijuuksien kanssa. Anna Tsing on omassa tutkimuksessaan käsitellyt taloudellista ja tuotannollista prosessia, *matsutake* -sienten ja niitä koskevien tietojärjestelmien talteenottoa, joka ei ”koskaan tule valmiiksi”. Rinnastan arkiston aineistot ja niitä järjestelevät kortistot ja tietokannat sellaisiksi pitkäaikaisten ”talteenottokasautumisten” muodoiksi, joita liittyy paitsi ajatusten tuottamiseen ja järjestämiseen, myös arvojen eteenpäin kuljettamiseen.⁵⁵³ Inhimillisten, sosiaalisen elämän ja materiaalistien systeemien yhteenkietoutumisesta kertovina konstellaatioina ja mielekkäinä tiedollisina esityksinä ne tarjoavat loputtomasti uusia aineksia uusista näkökulmista tehtäville tulkinnoille.

551 Ks. koeluontoisesta asetelmasta Rekola & Koskinen 1957, 91–95; Eskola 1963; Esimerkiksi Joensuun yliopiston Sivakan ja Rasimäen tutkimusten ajallinen kaari ulottuu yli viidelle vuosikymmenelle. Rannikko & Sireni 2016, 7–10.

552 Kirveennummi & Räsänen 2005, Valosen ja Sesä -topografiset tutkimukset 1960-luvun alussa. Olsson 2016.

553 Tsing 2020.

5 JOHTOPÄÄTÖKSET JA POHDINTAA

5.1 Kutsu osallistua tieteelliseen toimintaan

Lähestyn kyselytoimintaa kansalaisille ulkoistettuna tutkimuksellisenä prosessina, sillä postikyselyiden ja vapaakirjeoikeuksien avulla voitiin kutsua, innostaa ja mobilisoida kansalaisia auttamaan tutkijoita tiedonkeruussa ja kansanelämän kuvaamisessa. Tutkimuksessani olen kuvannut millaisia tieteellisen yhteistoiminnan käännteitä ja muotoja monitoimijaiseen keruukyselytoimintaan liittyi tilanteessa, jossa oli tarve saada aineistoja uuden oppiaineen, Turun yliopiston kansatieteen laitoksen mutta myös sosiologian laitoksen opetuksen ja tutkimuksen tarpeisiin. Tärkein tutkimuskenttäni on ollut Turun yliopistossa 1950- ja 1960-lukujen vaihteessa käynnistetyn *Tiedusteluja kansallisten tieteiden alalta* -kyselysarjan suunnitelmissa ja toteutuksissa. Olen seurannut painettujen kyselyiden tekemistä ja tallentamista ohjanneita käytäntöjä Turun yliopiston Historian, kulttuurin ja taiteentutkimuksen laitoksen HKTL-arkiston TYKL-kokoelmien vuosina 1958–1962 muodostuneiden kyselykokoelmien osista eri aikaisiin kansalaisten apua tarvitseviin keruuprosesseihin, tieteellisiin keskusteluihin sekä kansalaisille kotiseututyön kentällä muotoiltuihin tehtävänantoihin.

Tiedustelu- keruu- ja kyselylehtisiksi kutsutuilla kysymysvihoilla- tai -listoilla toteutetut kyselyt olivat etenkin 1930–1950-luvuilla Suomen ja muiden Pohjoismaiden sekä Viron museoissa ja perinnearkistoissa suosittu menetelmä. Menetelmän perusta, mahdollisuus saada kansalaisilta tutkijoiden kysymyksiin kirjoitettuja vastauksia pohjaa pitkäaikaisiin kirjoittamisen ja

paikallisen kirjeenvaihdon käytäntöihin. Kansanperinteen keruuseen, muistitietoon ja elämäkokemuksiin perustuvia kansanelämän kuvauksia kerättiin tulevien tutkimusten aineistoiksi. Turun yliopiston kyselytoiminta erosi aikaisemmasta Suomessa toteutetusta kilpakeruusta siten, että toiminta käynnistyi sosiologian laitoksen aloitteesta ja sosiologisten kyselyiden teemoihinkin nousi sosiaalinen vuorovaikutus. Toinen kansallisen tutkimuksen näkökulmasta uusi tutkimusaloite tuli Turun yliopiston kyselytoimintaan sosiologisen kyselytoiminnan loppuvaiheessa, jolloin katseet kohdistuivat kansanelämäntutkimuksessa laajemminkin 1950- ja 1960-lukujen vaihteen moderniin maaseutusosiologiaan ja antropologiaan, pienyhteisötutkimukseen sekä työväestön olojen tutkimukseen.

Turun yliopiston kyselytoiminnan käynnisti ruotsalaisen kansanelämäntutkijan, professori Sigurd Erixonin tutkimuksista vaikuttanut sosiologian professori Esko Aaltonen (1951–1966). Aaltonen toimi keruutoimintaa käynnistettäessä kansatieteen laitoksen esimiehenä, kun taas kansatieteellistä kyselytoimintaa edusti kyselystä numero 4 alkaen Erixonin entinen oppilas, virolaistaustainen Ilmar Talve. Kansatieteen professorina (1962–1986) toiminut Talve julkaisi ensimmäisen kansatieteen oman kyselyn vuonna 1959 ja kansatieteen toimesta kyselytoimintaa jatkettiin vielä senkin jälkeen, kun sosiologia oli toiminnasta jo irtautunut. Kyselytoimintaan osallistuneiden tutkijoiden taustat ja henkilökohtaiset ja tutkimukselliset vuorovaikutussuhteet, näkökulmat ja paikannukset tulevat esiin työni taustalla. Ne vaikuttivat kuitenkin osaltaan siihen, miten yhteistyö kansalaisten, kotiseutuliikkeisiin osallistuvien tai eri viranomaistahojen ja muiden yhteistyökumppanien kanssa käytännössä organisoitui.

Keruukyselyiden suosio 1950-luvun tutkimusarkistoissa ja yliopistoissa perustui sen edullisuuteen. Vapaakirjeinä postitse kulkevan kyselylehtisen avulla tutkimusprosessin yksi vaihe, aineiston keruu voitiin delegoida vastaamisesta kiinnostuneille kansalaisille. Vastaajaverkoston kouluttaminen ja sen laajentaminen perustui pitkälti Esko Aaltosen ja Turun yliopiston kansatieteilijän ja tohtoriopiskelijan Veikko Anttilan aktiiviseen toimintaan kotiseutukentällä ja muissa kansallisissa organisaatioissa. Toisaalta kyselytoiminta ja aloitusvaiheen vastaajaverkko pohjasi ainakin osittain Aaltosen 1930-luvulla Suomalaisen Kirjallisuuden Seuralle toteuttamiin kyselyihin, ja toimintaa organisoivat myös Helsingissä sijainnut ja Kustaa Vilkunan johtama Suomalaisen tiedeakatemian Keräilytoimisto. Toisin sanoen, toiminta pääsi nopeasti

käyntiin olemassa olevien kansallisten järjestöjen verkostojen ja työmuotojen ansiosta, ja siten myös tavoitteet voitiin määrittää koskemaan periaatteessa koko Suomen aluetta.⁵⁵⁴

Tutkimukseni kysymyksenasettelun ja tutkimusasetelman muotoilun lähtökohtana on ollut kyselytoiminnan kokonaiskuvan hahmottaminen ja tarvittavan tilan luominen tutkimuksen kuluessa nouseville uusille kysymyksille. Tutkimusprosessin kuluessa olen toistuvasti, mutta eri näkökulmista kiinnittänyt huomioni siihen, miten kyselytoimintaa suunniteltiin ja toteutettiin. Tutkimuksessani kysyn millaisiin tiedollisen ja sosiaalisen vuorovaikutuksen prosesseihin, tilanteisiin ja käytäntöihin lähtökohtaisesti monitieteiseksi kaavailtu yhteistoiminta perustui? Entä millaisia kansalaisten tieteellistä osallisuutta edistäviä (tai heikentäviä) vuorovaikutuksen muotoja kyselytoiminnan käytännöt sisälsivät.

Tutkimuskysymyksilläni olen pyrkinyt selventämään monitieteisen ja toimijaisen kyselytoiminnan yhteistyötä ja käytäntöjä eri näkökulmista ja etnografisista metodia soveltaen. Tutkimukseni on ollut siten myös metodinen kokeilu lähestyä kyselytoimintaa käsitteellistetyissä, eletyissä ja havaituissa tiloissa tiedon kuljettamista havainnoivana etnografina. Näkökulmissani arkisto ja sen kokoelmat kytkeytyvät toisiinsa erilaisissa talteenoton prosesseissa – jolloin niihin tiivistyy tietoa keskeneräisistä ja hieman sattumanvaraisistakin kulkemisista.⁵⁵⁵

Edellä, tutkimukseni toisessa luvussa pysähdyin lyhyesti tulkitsemaan Turun suomenkielisen yliopiston syntyvaiheista tunnistamiani kohtaamisia ja arvonmuodostamisen prosesseja. Ne kertovat kansalaisten parissa tehdystä varainkeruusta, johon kyselytoimintaa käynnistettäessä vuonna 1958 viitattiin kun kansalaisten apua tarvittiin tiedon keruutyössä. Tunnistan tutkimusprosessin kuluessa muitakin pysähtymisen hetkiä ja tilanteita, joissa tutkimustiedolle annetuista kansallisista ja tieteellisistä, kulttuurisista ja sosiaalisista merkityksistä on keskusteltu, ja osaltaan ammennettu aineksia tutkimuksen ja keruutyön kentille. Keräystapahtumat, konferenssit ja koti-seututyön kentät ovat siten yhteistoiminnan muotoja valaisevia kohtaamisen ja vuoropuhelujen tiloja. Niissä tutkijat ovat esitelleet ja perustelleet ohjelmaluonnoksiaan ja pitkän tähtäimen tavoitteitaan tavalla, joka auttaa asetta-

554 Toiminta toteutui pääosin suomenkielisin ja vain vähäisessä määrin ruotsinkielisin kyselyin, eikä kaikkia alueita tai vähemmistöjä vielä joko saatu tai haluttu laskea tutkimuksen piiriin.

555 Tsing 2020; Uusitalo 2020; Kirveenummi 2016.

maan kansallisten tieteiden kyselytoiminnan laajempiin tieteellisiin konteksteihin ja uudistumisen edellytyksiin.

Eri aikaisten tavoitteiden ja toteutusten välillä on suuriakin ajallisia ja tilallisia katkoksia, eikä työ kyselytoiminnan parissa ole hahmottunut ajallisesti lineaarisessa järjestyksessä. Esimerkiksi alaviitteissäni hahmottuu se, miten tapahtumakulkuja jäljittäessäni kuljen myös johtolankoja pitkin taaksepäin ja eriaikaisiin lähteiden ja tutkimuskirjallisuuden kanssa käytyihin dialogeihin. Keskeisten toimijoiden henkilökohtaisia taustoja olen avannut vain lyhyesti, sillä pääosin olen keskittynyt tunnistamaan niitä yhteyksiä, joita avautui julkisista puheenvuoroista ja keskusteluista ja jotka auttavat hahmottamaan toimintaa ylläpitäneiden tutkijoiden ajatuksia kyselytoimintaa kehystäneistä yhteistoiminnan muodoista ja perusteista. Yleisellä tasolla voi kuitenkin todeta, että sosiologi ja kulttuuri- tai sosiaalishistorioitsija Esko Aaltonen ja kansatieteilijä Veikko Anttilan kotiseututoiminta loi mahdollisuuksia kyselytoiminnan suosion lisäämiselle ja vastaajien ohjeistamiselle. Professori Ilmar Talven ja muiden laitoksella työskennelleiden kansatieteilijöiden tehtävät liittyivät myös tieteellisen tulosten raportointiin ja kyselyaineistoihin perustuneiden opiskelijatöiden ohjaamiseen.

Tutkimukseni kolmannessa luvussa kuvasin kyselytoimintaa. Tavoitteenani oli yhteistoiminnan ajallisen ja tilallisen muodon ja vuorovaikutuksen hahmottaminen. Kyselytoiminnan monitieteisen luonteen ja metodiikan tarkastelu johti tarkastelemaan tärkeimpinä aineistoina käyttämäni arkiston kyselylehtisten tiedonmuodostamisprosesseja ja käytäntöjä. Kyselylehtiset ovat olleet avainasemassa pyrittäessä edistämään kyselytoiminnalle asetettujen tavoitteiden toteutumista. Etnografista tarkastelua on ohjannut myös aikaisempi esiymmärrykseni kyselyaineistojen, kyselyrunkojen ja vastausten sisällöistä ja luonteesta sekä niitä ympäröivistä aineistoista ja keskusteluista. Olen työssäni keskittynyt kyselylehtisiin aikaisemmin vähemmälle jääneen sosiologisen kyselytoiminnan näkökulmista, mutta myös siitä näkökulmasta, miten Aaltonen johtaa sosiologista ja sosiaalisen ja tieteellisen vuorovaikutuksen näkökulmia muuttuvista kansallisista konteksteista lähtien. Olen pohtinut kysymysten kautta hahmottuvia tutkimuksellisia ohjelmia ja tapoja, joilla kyselylehtisten kautta avataan ja suljetaan kansalaisille tarjottuja mahdollisuuksia osallistua aineistojen keruuseen: Millaisia käytäntöjä, toiminnan edellytyksiä ja reunaehtoja kyselytoiminnalla tuotetaan kutsuttaessa kansalaisia tieteellisen keruun ja kenttätöön tekemiseen?

Näistä kysymyksistä jatkoin tutkimukseni neljännessä luvussa. Käytin esimerkkinä pieniyhteisötutkimuksen ideoita noudattavia kyläkyselyitä ja erityisesti *Kylä ja sen naapurisuhteet* -kyselyä, ja tarkastelin niitä työkaluja ja menetelmiä, joilla tutkimuksen sisälle muodostunutta dialogia ja arvomuodostumisprosessia voisi yrittää kuvata kyselyvastaajien erilaisista paikkasidonnaisista ja monipaikkaisista näkökulmista. Kylien kokonaisvaltaisia kuvauksia tavoittelevat kyselyt sisältävät monia toimijoita laajempiin yhteiskunnallisiin näkökulmarakenteisiin paikantavia kysymyksiä. Käsittelen niitä seuraavissa tutkimukseni johtopäätöksiä esittävässä luvussa kyselyiden toteuttamiseen liittyvien käytäntöjen näkökulmasta.⁵⁵⁶

Ensin kuvaan vielä kertaalleen joitakin tutkimukseni parista tunnistamiani käytäntöjä pohtimalla Turun yliopiston kansallisten tieteiden monitieteisen ja monimetodisen tutkimusalueen muotoutumista ja kyselytoiminnan yhteistoimintaa ohjanneita tieteellisiä ja kulttuurisia käytäntöjä. Lavennan tarkastelua joidenkin kyselytoiminnan tieteellisten ja yhteiskunnallisten kytkösten tarkasteluun sekä arkiston aineistoihin kohdistuvien uusien tutkimusten näkökulmiin ja mahdollisuuksiin.

5.2 Kyselytoiminnan monitieteisyys ja monimetodisuus

Turun yliopisto. Tiedusteluja kansallisten tieteiden alalta -kyselytoimintaa voi sen alkuvaiheissa pitää sosiologian ja kansatieteen laitosten yhteishankkeena. Humanistisen tiedekunnan sosiologian laitoksen professorina toimi aikaisemmin sosiaalishistorioitsijana ja kansanperinteen tutkijana tunnettu Esko Aaltonen. 1950-luvulla kansatiede ja sosiologia olivat lähestyneet tieteenaloina toisiaan kansanelämäntutkimuksen kautta, ja ajatus historiaa ja nykyaikaa lähestyvän kansatieteen laitoksen perustamisesta oli Esko Aaltosella esillä jo hänen aloittaessa Turun yliopiston professuurinsa. Sosiologian uudeksi alaksi oli määritelty nykykulttuurin tutkimus, ja kansatieteen näkökulmat edustivat uudesta tutkimusalasta syrjäytyvää sosiaalishistoriallista (toisella nimellä etno-sosiologista tai sosiaaliantropologista) tutkimusta. Vuonna 1958, yhdessä kyselytoiminnan käynnistämisen kanssa, perustettiin myös kansatieteen laitos ja käynnistettiin *Tiedusteluja kansallisten tieteiden alalta* -ky-

556 Kysymyksiin lähetettyjä vastauksia ovat alustavasti tarkastelleet Antti Häkkinen ja Miika Tervonen, ja Aaltosen toisen kyselyn näkökulmasta perusteellisemmin Kati Mikkola. Häkkinen 2005; Tervonen 2005; Mikkola 2009. Osin samoihin verkostoihin kohdistuneista SKS:n aineistoista myös mm. Jyrki Pöysä 1997 ja Ulla-Maija Peltonen 1996.

selytoiminta. Kyselysarjan toteuttaminen. päättyi virallisesti vuonna 1965, mutta varsinaisen yhteistoiminnan alueen hahmotan sekä ajallisesti että tilallisesti tätä suppeammaksi kokonaisuudeksi.

Professorit Ilmar Talve ja Pekka Leimu ovat molemmat kuvanneet sosiologisen toiminnan keskittyneen vuosiin 1958–1960. Kyselylehtisten perusteella sekä sosiologian kyselytoiminnan että kansatieteen ja sosiologian yhteistoiminnan vilkkain aika onkin 1950- ja 1960-luvun vaihteessa, mutta sen jälkeen eli viimeisissä sosiologian laitoksen allekirjoittamissa kyselyissä käynnistyi vuosina 1960–1962 vielä kokonainen uusi tutkimusohjelma. Lisäksi, aloitusvaiheen sosiaalihistoriallisia kaikuja oli kyselylehtisten kyselyissä ja kysymyksissä vielä senkin jälkeen, kun yhteistoiminta oli päättynyt ja Esko Aaltonen oli vuonna 1963 jäänyt eläkkeelle.

Monet arkiston kyselyiden historiografiaan liittyvät sekaannukset aiheutuvat muun muassa siitä, että painettujen kyselyiden tutkimushistoriasa ja arkistokäytännössä on tavattu korostaa kyselylehtisten numerointia erottamatta niissä julkaistuja erillisiä, pääosin pieniä ja toisiinsa kytköksissä olevia kyselyitä. Oman tutkimustyöni yhteydessä olen erotellut kyselyt kyselylehtisistä, ja käsitellyt niiden toteutuksia ja toisiinsa kietoutumista edellisissä luvuissa. Vuosina 1958–1962, eli nyt tarkasteluun ottamissani *Tiedusteluja kansallisten tieteiden alalta* -kyselylehtisissä 1–14 ilmestyi 28 kyselyä. Sosiologian laitos julkaisi laskelmieni mukaan yksin yhteensä 12 kyselyä, kansatieteen yksin allekirjoittamia kyselyitä julkaistiin puolestaan 13. Kyselyistä kolme eli suurelle yleisölle avatut uitto- saha- ja metsätyömieskyselyt toteutettiin sosiologian ja kansatieteen tutkijoiden yhteistyönä vuosina 1959–1960.

Kun käsittelemäni alkuvaiheen monitieteinen kyselysarja vuonna 1965 lopetettiin, kyselyvastauksia oli kertynyt arviolta 100 000 liuskaa. Alustavien arkiston metatietoja koskevien laskelmieni mukaan vastaajina oli kaikkiaan yli 1400 kansalaista ja lisäksi vastauksia oli saatu myös eri seurakuntien kautta. Laskuperusteiden vaihtaminen voi muuttaa kuvaa, sillä vähintään kymmenet jollei sadat vastaajat olivat ilmoittaneet lähetyksiinsä myös erikseen eri paikkakunnilla tekemiään haastatteluja ja kenttätöitä. Usein juuri he olivat niitä suurkerääjiksi kutsuttuja aktiivisia vastaajia, jotka olivat sitoutuneet vastaavaan keruutoimintaan muissakin kansallisissa arkistoissa.

Vuonna 1958 Turun yliopiston tiedustelutoimintaa käynnistettäessä tavoitteissa oli laajemmankin kyselylehtisiä hyödyntävän monitieteisen tutkimustoiminnan käynnistäminen eli keruutoiminnan avaaminen muillekin

kansallisille tai kansallisia kysymyksiä käsitteleville tieteenaloille. Aaltonen hahmotti aloitusvaiheessa kyselyiden tiedon sosiologian, sosiaalipsykologian ja maaseutusiologian aloille, ja kansatieteen kiinnostuskohteet vielä tarkemmin määrittämättä. Sosiologia ja kansatiede olivat lopulta ne oppialat, jotka tutkimusta käytännössä toteuttivat, vaikka samanaikaisissa keskusteluissa on viitteitä myös paikallishistorian alalla kyselyihin kiinnitetystä huomiosta. Esko Aaltosen jäätyä eläkkeelle sosiologian laitoksella ei ollut innostusta jatkaa toimintaa, joten kansatieteen laitos jatkoi toimintaa yksin ja nimesi kyselysarjan uudelleen. ”*Turun yliopisto. Kansatiede. Tiedusteluja kansankulttuurin alalta*” -kyselysarjaa toteutettiin Ilmar Talven johdolla vielä noin 15 vuotta.

Talonpoikaisten yhteistyömuotojen muutoksista kiinnostuneella Aaltosella oli aikaisempaa kokemusta kansanperinteestä, muistitiedosta ja kyselyiden toteuttamisesta, sanastojen ja perinteen tallennuksesta sekä kenttätöistä. Kyselytoiminta edellytti tietämystä myös kansatieteellisiä ja historiallisia kulttuuriperintöjä vaalivista yhteistyömuodoista ja käytännöistä, sekä niitä organisoivista toimijoista ja verkostoista. Monien muiden organisaatioiden lisäksi Aaltonen toimi vuoteen 1959 asti Museoliiton keskusvaliokunnassa ja vuodesta 1960 vuoteen 1966 Kotiseutuliiton johdossa. Aaltonen vaikutti jo 1930-luvulla aktiivisesti muissakin kansallisissa verkostoissa ja instituutioissa ja edusti sukupolvea, jolle talonpoikainen kansa oli keskeinen ihannoinnin kohde, vaikka hän ei itse talonpoikaiseen kansanosaan kuulunutkaan. Työläisperheessä kasvanut Aaltonen oli innokas kansanperinteen keruun harrastaja, ja se yhdisti hänet moniin samaa ikäpolvea edustaviin vastaajiin. Aaltosen menetelmiä voi kuvata sekä eläytymispohjaisiksi että ideaalityyppettä tuottaviksi lähestymistavoiksi. Hän keräsi vuosikymmenten ajan kansanperinteen alaan luokiteltavia aineistoja ja kirjoitti niiden pohjalta hämäläisen kansanelämän kuvauksia osin tutkijan mielikuvitusta soveltaen. 1950- ja 1960-luvulla Aaltosen julkaisuissa painottui entistä vahvemmin tavoite kytkeä aineistojen pohjalta tuottamia aineksia muun muassa kotiseututyön ohjelmiin ja yhdyskuntasuunnittelun tarpeisiin.

Virolaistaustainen Ilmar Talve oli käytännössä se, joka tuotti kyselyihin kansatieteellisiä kyselyitä ja kysymyksenasetteluja. Toiminta alkoi vuonna 1958 osallistumisella uittotyökyselyn suunnittelutyöhön ja jatkui kyselyiden, kenttätöiden, tutkimuksen ja opetuksen parissa ennen kuin hänet vuonna 1962 vakinaistettiin kansatieteen professoriksi. Vaikka kansatieteelli-

nen ohjelma ei tullut näkyvästi esiin kyselytoimintaa aloitettaessa, se kytkeytyi monin tavoin kyselyn tutkimusasetelmiin. Sosiologia oli keruukyselyiden monien perinnetietoisten vastaajien näkökulmasta uusi ja vieraampi tieteenala. Sosiologian erityistä näkökulmaa ja sosiaalisen käyttäytymisen ideaa oli kyselylehtisissä täsmennettävä erikseen. Kansatieteen tehtäviin kuului myös yhdessä aloitettujen työväen ammattiryhmätutkimusten jatkaminen sekä täydentää talonpoikaisiin kysymyksiin keskittyneen Aaltosen ja maaseutusiologiain näkökulmia kaupungistuvan ja teollistuvan yhteiskunnan asutusryhmiin tehtävillä lavennuksilla.

Sosiologian ja kansatieteen laitoksilla oli myös muita tutkijoita ja assistentteja, samoin kuin opinnäytteiden tekijöitä. He auttoivat arjen rutiineissa ja heidän opintojensa tavoitteita kyselytoiminta saattoi myös edistää. Tiedot heistä ovat tarkastelemieni arkistokokoelmien yhteydessä satunnaisia, mutta vaikuttaa siltä, että ainakin osa yhteyksistä ja avunannon muodoista syntyi molempia tieteenaloja yhdistävillä kotiseutu- ja museotyön kentillä. Toiminta keskittyi Esko Aaltosen ja Ilmar Talven johtamille pienille laitoksille, mutta kotiseututyön kautta yhteistyökuvioon tulivat esimerkiksi kansatieteilijä Veikko Anttila ja sosiologi Erkki Asp. Anttilan aloitteesta syntyi myös 1960-luvun lopulta alkaen toiminut Turun yliopiston kylätutkimusryhmä, joka tuotti kaikkiaan 24 kylätutkimusraporttia. Lisäksi monet assistentit ja tutkimusapulaiset kuten Jukka Eenilä ja Hertta Saarikivi tekivät arkiston kokoelmien parissa lähes näkymättömäksi jääneitä avustavia tehtäviä.⁵⁵⁷

Turun yliopistossa kyselytoiminnalle asetettuja tavoitteita ja toteutuksia voi tunnistaa sekä tieteellisten ohjelmien että niitä käytäntöön vievien kyselyiden ja kyselyvastaamisen ohjeistusten kautta. Näiden näkökulmasta kyselytoiminnasta avautuu yksittäisiä oppiaineita laveampia näköaloja kansallisten tieteiden monitieteisten ja monimetodisten tutkimusalueiden muotoutumiseen. Turun yliopiston näkökulmasta kyselytoiminnassa ja muissakin kansallisten tieteiden sosiologisissa ja etnologisissa tutkimustraditioissa näkyvät selkeästi myös ajankohtaiset, toisen maailmansodan ja sen jälkeisten kulttuuristen ja tieteellisten muutosten vaikutukset. Tieteellisten ja yhteiskunnallisten muutosten pyörteissä monien tieteenalojen, myös kansatieteen ja sosiologian, tutkimuskohteet ja -menetelmät oli muotoiltava ja paikan-

557 Anttila oli myös käynnistämässä Turun yliopiston monitieteistä kylätutkimusohjelmaa 1960-luvun lopulla Tommila 1980. Asp 1966a; 1966b; 1987. Tommila (toim.) 1980.

nettava uudestaan modernin ja eksaktiutta arvostavan tieteen virtauksiin. Metodihistoriallisesta näkökulmasta kyselytoiminta hahmottui jonkin aikaa passiivisena kenttätyönä, mutta lopulta kansatieteilijätkin suosivat 1960-luvulla postikyselyiden sijasta enenevässä määrin haastatteluja ja kenttätöitä. Ne olivat menetelmiä, joissa jo aineiston tuottamisen yhteydessä tehtävät valinnat ja määrittelyt perustuivat tutkijan omiin havaintoihin ja kiinnostuksen kohteisiin.

Kyselyvastaajille esitettiin usein vaatimuksia ja toivomuksia siitä, että kirjoittajat keskittyisivät oman kokemuspäirinsä havaintoihin. Henkilökoh- taisten kokemusten painotus on yhteydessä tutkimuksen tieteellisyysvaati- musten muuttumiseen. Maallikoiden tekemän kotiseutututkimuksen ideasta siirryttiin jo 1900-luvun alkupuolella suuntaan, jossa tulkintojen ja johtopää- tösten tekeminen rajattiin tutkimuslaitoksiin. Kotiseutututkimuksen käsit- teestä luovuttiin ja siirryttiin puhumaan kotiseututyöstä. Vastaajalle esitetty tehtävänanto tarkentui, sillä tärkeintä oli, että kyselyvastaaja vastasi luotetta- vasti tutkijan esittämiin kysymyksiin. Kyselyissä vastaaja ei päässyt mukaan omalla nimellään, eikä välttämättä saanut työlleen toivomaansa palautetta.

Muita tutkimukseen osallistuneita tieteellisiä ja yhteiskunnallisia toi- mijoita ja verkostoja kuvataan kyselylehtisten yhteydessä harvakseltaan. Jot- kin toimijoista tulevat esiin kyselylehtisten palkintoraatia kuvattaessa, toiset kortistoista ja kyselyvastauksista tai muista kyselyä ympäröivistä teksteistä ja ohjeistuksista. Kyselyiden jakelussa ja palkintojen jaossa tutkijoita avustavia toimijoita olivat ammattiryhmäkyselyissä työväestön toimialoja edustavat järjestöt tai yritykset, sekä työnantajajärjestöt että työntekijäjärjestöt. Vastaa- javerkoston sisältä voi erottaa erilaisia pysyvämpiä ja tilapäisempiä yhteis- työn muotoja. Vastajaverkostoa lavennettiin tarpeen mukaan myös asian- tuntijavastaajiin. Ainakin rippipukua koskevassa tiedustelussa lähestyttiin kirkkoherranvirastoja ympäri Suomea, sillä kyselyyn tuli vastauksia peräti 37 seurakunnan alueelta. Viranomaistahoja lähestyttiin myös kuntien sosiaali- toimiin lähetetyn vaivaishuoltokyselyn yhteydessä, ja satunnaisesti kyselyi- hin kirjoittivat havaintojaan myös tutkijat kuten Esko Aaltonen, Ilmar Talve sekä Isto Kauhanen. Kaikkia vastauksia ei kuitenkaan ole säilynyt tai säilytet- ty kyselyaineistojen yhteydessä.

Verkoston avaama kuva yhteistyömuodoista näkyy myös verkostosta käytetyissä nimityksissä. Palkinnot keskittyvät keruutyötä pitkään harrasta- neille, verkostoon sitoutuneille ja siihen vakinaisuutta tuoville vastaajille, jot-

ka osasivat muokata usein hyvinkin pitkiä vastauksiaan vaatimusten mukaisiksi. Heidän toimintatapansa olivat sopeutuneet tutkimuksellisiin tarpeisiin, ja he olivat omaksuneet myös tieteellisen välittäjäroolin. Kansallismuseon suurkerääjien klubia voisi pitää tästä näkökulmasta myös kollegiaalisuuden osoituksena, ja jossain toisessa yhteydessä voitaisiin puhua jopa kanssatutkijuudesta. Tutkijan roolia rajoitettiin, ja esimerkiksi lähdekirjallisuuden käytöstä varoiteltiin. Nykykäsitys tieteellisestä tiedonmuodostumisprosessista ottaa huomioon kyselyvastaajien ja tutkijoidenkin erilaiset keskenään risteävätkin näkökulmat. Jännite, joka paikkakuvausten vaatimuksista aiheutui, edellyttää vielä kyselyvastausten perusteellisempaa analyysia. Alustavasti voi todeta, että esimerkiksi *Kylä ja sen naapurisuhteet* -kyselyn vastaajista vain arviolta runsas kolmannes asui kirjoitushetkellä kuvaamissaan kylissä. Kanssatutkijuuden ensimmäisiä askelia ei toteutettukaan vain tutkijoiden tai tutkimuslaitoksen ja kirjoittajien välillä, vaan kokemuksistaan kirjoittavien ja heidän kohtaamiensa kansalaisten välillä. Erilaisissa elämäntilanteissa elävien ihmisten asianajajina toimivat kirjoittajat osasivat oman kokemuksensa lisäksi ottaa esiin sekä tutkijoita kiinnostavia asioita, että omasta näkökulmastaan tärkeinä pitämiään esimerkkejä erilaisista näkökulmista, myös ”toisista” ja toisen äänellä puhumisesta.⁵⁵⁸ Kenttätyönäkökulmat, aineistonkeruu ja muuttoliike lavensivat sekä tutkijoiden että kyselykirjoittajien perspektiiviä niin, että vertailu ja siirtymäkuvaukset muodostuivat monia kyselyaineistoja jäsentäviksi piirteiksi.

Esko Aaltosen 1940–1960-luvuilla eri yhteyksissä kirjoittamissa kotiseututyön ohjeistuksissa tapahtui hiljalleen muutoksia, jotka koskivat myös kyselykirjoittajia. 1960-luvun alussa korostunut hyvinvointivaltion rakentaminen nosti sosiologiaan ja kansatieteeseenkin yhdyskuntasuunnittelun näkökulmia, jotka näkyvät päällekkäisinä ja risteävinä tavoitteina ja roolien muutoksina. Uutena pyrkimyksenä oli tuottaa aineistoista puheenvuoroja ennen kaikkea valtiomuodostelman, kansalaisyhteiskunnan muotoutumisesta vastaavien päättäjien ja yhdyskuntasuunnittelun tueksi. Ajatus kyselyiden tiedosta ja tiedon käyttöyhteyksistä valjastettiin toteuttamaan keskusjohtoisuuden ideaa. Tutkimusta harrastavien kansalaisten keruita ei enää samalla tavalla organisoitu kotiseututyön kautta vaan suoraan tutkimuslaitosten keruukyselyillä ja omaan tutkimusohjelmaan tehdyillä ohjeistuksilla. Harrastajakerääminen ja käsikirjoituskokoelmiin omalla nimellä kirjoittaminen ra-

558 Ks. esim. Sarkki et al 2020.

jautui kotiseutukonteksteihin ja keruutyö paikallisiin kotiseutuarkistoihin. Tieteelliset ideaalit painottivat tutkijoiden keräämiä aineistoja.

Sakari Hänninen on kuvannut ”toisen tietoa” esimerkiksi sosiaaliviranomaisten tiedosta poikkeavaksi ja siten tärkeäksi tiedoksi huono-osaisuuden kokemuksista. Kyselyiden ja verkostojen päällekkäisyys avaa mielenkiintoisen lisätutkimuksia kaipaavan kulttuurisen tietämisen ja etnografisen tiedon alueen. Tutkimusta tulisi tarkentaa yksilöiden sijaan verkostojen katseeseen ja marginaalinäkökulmien tuottamiseen eri arkistojen välisessä yhteistyössä ja työnjaossa. Paikan ja liikkuvuuden välistä problematiikkaa ja vaikkapa kyselylomakkeen eri toimijoita paikantavia näkökulmia on jatkossa tarkasteltava laajempien kyselyvastausten analyysien kautta.⁵⁵⁹

5.3 Tieteelliset ja kulttuuriset käytännöt yhteistoiminnan palveluksessa

Tiedusteluilla, kilpakeräyksillä ja sittemmin postikyselyksi kutsutuilla keruukyselyillä tavoiteltiin Helsingistä ja sen arkistoista riippumattomia, Turussa sijaitsevien laitosten profiileihin soveltuvia tutkimusaineistoja. Myös tässä toiminnassa ja yliopistolaitoksen laajenemisessa ”maakuntiin” voi nähdä piirteitä 1950- ja 1960-luvun vaihteeseen kulminoituneesta murroksesta.⁵⁶⁰ Kokoan seuraavaksi tulokset niistä kyselytoimintaa organisoivista käytännöistä, jotka miellen pitkäaikaisiksi ja Turun yliopiston kyselytoimintaa aikaisempaan kyselyperinteeseen ankkuroiviksi käytännöiksi. Ne muistuttavat, etteivät monet kyselylehtisten käytännöt olleet pelkästään kyselyihin vastaimista helpottavia käytäntöjä vaan myös kyselytoimintaa kehystäneitä ja näkökulmia rajanneita yleisiä reunaehtoja tietokäytäntöineen.⁵⁶¹

Lisäksi, yksittäisiin kyselyihin keskittyneen toiminnan sijasta kyselytoiminnassa oli alueita ja tietokäytäntöjä, jotka nostivat esiin aikaisemmin näkymättömäksi jääneitä yhteistyön muotoja. Sosiologian ja kansatieteen laitoksen tiivis yhteistyö toteutui ennen kaikkea kyselylehtisten sarjamaisella julkaisutoiminnalla. Olen tutkimuksessani tarkastellut kyselylehtisiä eri toimijoiden kohtaamisten vuorovaikutusalustana. Kyselytoimintaa on kansatieteen laitoksen historiassa kuvattu laitoksen ensimmäiseksi julkaisusarjaksi. Vuorovaikutusalustan ja tehtävänantojen näkökulmasta kyselytoiminnassa

559 Hänninen 2005; Häkkinen & Tervonen 2005, 7–8; ks. mm. Latvala 2005, 214–215.

560 Moisio 2012; Kettunen 2008; 2015.

561 Swidler 2001; ks. myös Männistö-Funk 2014.

on monia piirteitä journalistisista käytännöistä ja muun muassa affektiivisestä merkityksellistämisestä. Kyselyillä ohjattiin vastaajien huomiota ja säädeltiin läheisyyksiä ja etäisyyksiä. Kyselytoiminnan kieli oli usein metaforista, säännöt edellyttivät pyrkimystä eksaktiuteen ja tarkkuuteen. Tutkimuslaitoksella oli – ja on – valtaa ohjailla ja säädellä metodiensa kautta toimintaan osallistumista ja kriteerejä, joilla keskinäisiä järjestyksiä perustellaan.⁵⁶²

Siinä missä yksittäiset kyselyt näyttäytyvät pääosin itsenäisesti toteutettuina ja kilpailullisia elementtejä sisältävinä toimintamuotoina, kyselylehtisten ja kyselytoiminnan monet erilaiset muut käytännöt kuten ohjeistukset ja metodiset viritykset, kyselyiden julkaisemisen rytmit ja ohjeiden muotoilu loivat kyselyiden monitieteisyyden rinnalle sitä tieteidenvälistä toimintaa, joka kyselytutkimuksessa tälläkin hetkellä näkyy. Kyselylehtisiin sisältyi monenlaisia toimintaohjeita ja vastaajille kirjoitettuja tehtävänantoja virityksineen. Viritykset olivat tietoisia, Aaltoselle myös kotiseututoiminnan oppaiden konteksteista ja aikaisemmista projekteista tuttuja kirjallisia ja kielellisiä keinoja lähentää kyselyiden tekijöitä ja toimintaan kutsuttuja kansalaisia toisiinsa. Vastaajia innostettiin, kannustettiin ja sitoutettiin kyselyihin vastaamiseen ja usein myös tietynlaiseen mielentilaan.⁵⁶³

Metaforisen kielen ja kannustuksen lisäksi viritykset olivat aineellisia ja taloudellisiakin kannustimia: erilaisia palkitsemisen tapoja, joita kyselytoiminnassa käytettiin, olivat pääosin raha- ja kirjapalkinnot ja kunniakirjat. Kunniakirjan voi nähdä ekspressiivisenä, seinälle asetettavana ilmaisullisena arvostuksen ja luotettavuuden osoituksena. Kunniaa ja mainetta tuotettiin myös julkaisemalla palkintoja saaneiden kilpailujen voittajien ja kunniamainintoja (yleensä kirjapalkintoja) saaneiden ihmisten nimet kyselylehtisissä. Tässä tutkimuksessa olen rajannut palkintoihin liittyvän vuorovaikutuksen ja vaihdannan vähemmälle huomiolle, sillä se vaatisi myös vastaajien elämäkertatietojen ja eri kyselyvastauksiin hajautuneen vuoropuhelun tarkempaa analyysia.

Kyselylehtisten sisällä vastaajia autettiin valmistautumaan tuleviin kyselyihin ja mahdollisiin lähipiirissään tehtäviin haastatteluihin tiedottamalla tulevista kyselyistä ja jakamalla niihin liittyviä tehtäviä. Vastaajia kannustettiin muistiinpanojen tekemiseen ja dokumenttien keräämiseen. Tehtävänantojen muotoilu ja prosessin kuljetus ja johtaminen oli siten tarkkaan harkit-

562 Vainikka et al 2020, 247–248.

563 Ahmed 2014, 13–14.

tua. Kyselyissä ilmoitettu keruuaikataulu ja kilpailulle asetettu määräaika olivat vain ohjeellisia. Muissa arkistoissa vakiintuneen käytännön mukaisesti keruita ja kyselyvastauksia toivottiin lähetettävän myöhemminkin. Alustava ensimmäisten kyselyiden vastaajamäärien tarkastelu osoitti, että itse asiassa noin kolmannes kyselyihin tällä hetkellä kertyneistä aineistoista on tullut vasta keruukilpikirjoituksen määräajan jälkeen. Sen perusteella voidaan todeta, että kyselyvastaajille taloudellisilla seikoilla kuten kilpailuilla lienee usein ollut kannustava merkitys, mutta se tuskin on ollut pääasiallinen syy vastata kyselyyn. Vastausten kertymisprosessi asettaa haasteita aineistojen myöhemmille tulkinnoille. Esimerkiksi, kun vastauksia saattoi kertyä vielä vuosikymmeniäkin myöhemmin, ei aineistojen kertymistähtia tai lähetyksen ajankohdasta, saati vastaajaluetteloita enää voi aina määrittää luotettavasti.

Kokoelmien tiedonmuodostumisprosessi ja metodiikka perustuikin kansallisten tieteiden tiedustelujen pitkäaikaiseen kiinnittävään käytäntöön, joka on ensimmäisistä kilpikirjoituskyselyistä käytetyn keruukyselyn nimesäkin. Keruutyöt, muistiinpanot ja lähipiirin haastattelut olivat havainnollivan keruutyön pitkäaikaisia toimintamuotoja, joilla oli esikuvia jo 1800- ja 1900-luvuilla vaikuttaneiden kansankerääjien ja kansankirjailijoiden työssä sekä varhaisen kotiseututyön kentällä.⁵⁶⁴ Kansallisten tieteiden kyselytoiminnan pitkän historian eteenpäin kuljettamisen näkökulmasta *Tiedusteluja kansallisten tieteiden alalta* -kyselytoimintaa suunnattiin määrätietoisesti ja strategisesti maakunta-kontekstin sijasta kansalliselle modernin hyvinvointivaltion prosessille, uuden yliopistorakennuksen ”Vapaan kansan lahja – vapaan kansan tieteelle” -keskusteluiden virittämässä kansalaisille avautumisen hengessä. Yhtenäisyyden luominen oli harkittua, ja sosiologian painottamien sosiaalisen ulottuvuuden painotuksilla voitiin luoda aikaisempien talkookuvausten rinnalle uudenlaisia tilannekohtaisia vuorovaikutusprosessien kuvauksia: kokemuksia leikistä, samantilaisuudesta, ”hyörinästä” kyläkeinun ympärillä. Se muistuttaa monin tavoin etnografisia ja karnevalistisia asetelmia, joiden voi nähdä lisääntyneen myös kotiseututyön kentällä erilaisissa seuraavien vuosikymmenten perinnettä revitalisoivissa prosesseissa. Omissa kokemuksissani ovat ne 1980-luvun opiskeluaikojen ja Nefa-Nordenin kentätyöseminaarit, joissa revitalisoimisen paikallisia prosesseja ja identiteetti-muodostelmia tutkittiin, ja joissa pohdittiin jännitettä spontaanin ja ohjail-

⁵⁶⁴ Mikkola 2013; Kurki 2002.

lun välillä ja pohdittiin, millaista voisi olla vaarallinen, nationalismiin johtava regionalismi.⁵⁶⁵

Samankeskisyys, konsentrisen näkökulma, kuvaa miten asioita kootaan yhteen. Jyrki Pöysän mukaan etnografiseen tutkimukseen kuuluu usein ajatus samaa todellisuutta elävien ja toisistaan puhuvien ihmisten näkökulmasta. Kollektiivisen ja jaetun ja yksilöllisten näkökulmien välille muodostuu jännitteitä, joiden tarkastelu on työssäni jäänyt vähälle.⁵⁶⁶ Näkökulmia vaihtelemalla ajauduin pohtimaan, onko paikallisyhteisöjen kyselyissä jotain erityistä samankeskisyyttä tuottavaa. Kyselyiden kysymykset keskittävät huomion johonkin kokoavaan asiaan ja teemaan, oli se sitten alue, paikka, tai tietyn tilassa keskittyvän toiminnon kuten kyläkeinun ja keinumisen tuottama. Rajakohteiden tutkimuksessa voidaan tarkastella mitä ovat ne suhteet ja kiinnitykset, joista ihmiset tulevat tietoisiksi, koska tutkija ohjaa heitä kiinnittämään huomiota kyselyiden tiedollisiin tiloihin tuomiinsa kysymyksiin. Kuvausten sisältä katsoen assosiaatiot, joita kirjoittajat kysymysten ja viritysten herätteleminä tekevät, eivät kuitenkaan ”pysy asiassa”, mielen vaeltelu tuottaa siten aina myös uusia näkökulmia ja tapoja kiinnittyä tilaan.

Vertailuun voi ottaa aikaisemmat kansankuvaukset ja paikalliskuvaukset mutta myös 1950- ja 1960-luvun vaihteessa yleistyneen paikallis- ja pieniyhteisöjen tutkimuksen kuvausmuodot, kerronnallisuuden ja retoriikan keinot. Tutkimuksessani en ole tarkastellut kuvauksia, vaan kyselytoimintaa, joka etnografisesta näkökulmasta määriteltiin niin kutsutuksi passiiviseksi kenttätyömuodoksi ja edulliseksi tavaksi kerätä aineistoja paikallisia olosuhteita tuntevan kuvaajan avulla.⁵⁶⁷ Kentän ja kuvaajan roolin ja vuorovaikutussuhteen problematisoiminen jäi keskeneräiseksi, sillä leikkasin työstäni sen loppuvaiheessa muun muassa naapuriapuun ja ajassa ja tilassa kulkeviin hoi-
van verkostoihin liittyviä lukuja.⁵⁶⁸

Kansanperinteen ja kotiseututyön yhteydessä kyselytoiminta hahmotui edelleen myös ”pelastamisen” projektina, ja sellaisena se voisi rinnastua nykyisin keskusteluihin tullessiin kansalaistieteen näkökulmiin. Sen myötä nykyaikaan liittyvä tutkimus jouduttiin ajan ja resurssien puolesta jättämään syrjään tai vähäisemmälle huomiolle. Kuten aikaisemminkin on todettu, jatkuva kulttuurinen muutos tai modernisaation prosessi synnytti kyselyissä

565 Ks. myös Honko 1982; Nenola-Kallio 1982, 186–188.

566 Pöysä 2015, 23; Kirveennummi & Räsänen 2005.

567 Korkiakangas et al 2016, 8–13

568 Bonney et al 2021, 1–4.

esiintuodun tarpeen rekonstruoida ja pelastaa vanhaa. Tarve pohtia valintoja ei ole poistunut, kuten nyt on biodiversiteetin ja edelleen kulttuuriperintöönkin liittyvien kysymysten ja strategioiden parista saatamme lukea.⁵⁶⁹ Kyselytoiminnassa perinnetieteiden alojen kulttuurisen prosessin kulkua on hahmotettu näkökulmaltaan devolutionistiseksi. Aaltosen näkökulmissa kuitenkin hänen tuottamissa aineistoissaankin korostuu 1950-luvulta alkaen hiljalleen paitsioon siirretty, mutta kulttuuriperintökeskusteluihin väistämättä liittyvä arvomuodostamisprosessi. Siinä mennyt, entinen tai vanha muodostuu nykyaikaa ja uutta tärkeämmäksi tai ainakin kiireisemmäksi ja huomiota vaativaksi pelastamisen kohteeksi.⁵⁷⁰ 1950- ja 1960-lukujen näkyvillä ollut rakennetun ympäristön ja aineellisen kulttuurin myllerrys vaati toimia. Kotiseututyön oppaiden ja talonpoikaiskulttuurin muutoksesta toteutetun pohjoismaisen konferenssin keskusteluiden perusteella juuri talonpoikaisen esiteollisen esineistön keruuta ja tallentamista oli kuitenkin tehty jo lähes tarpeeksi. Ohjeistus alkoi muuttua paikkakunnan sisällä tapahtuvan arvomuodostamisprosessin suuntaan. Esineiden arvo nähtiin omissa ympäristöissä, ja esineiden käyttöfunktioita ja käytettävyyttä voitiin pyrkiä katsomaan uusista näkökulmista myös lisääntyvän matkailun ajatuksia silmällä pitäen. Sama ajattelu näkyi myös omaehtoisen perinteen keruun suuntaamisessa kotiseutuarkistoihin, kyselytoiminnan ja eri kansallisten tutkimusarkistojen kyselysarjojen keskittyessä täyttämään tieteellisten tutkimuslaitosten tarpeita.

Kyselylehtisen sarjamaisuus auttaa katsomaan teemojen kuljetusta ja oikeuttamista, joka tapahtui laitosten strategisten tutkimusohjelmien kautta. Tutkimusohjelmiin palaan myöhemmin, mutta tässä yhteydessä tärkeä on se toinen kiinnittävä ja kokoava käytäntö, joka kyselytoimintaan muodostuu vastaajaverkoston kautta.⁵⁷¹ Vastaajaverkon ja vastaajaverkoston käsitteitä on käytetty rinnakkain, ensimmäisen eli verkon käsitettä käytettiin etenkin Turun yliopiston kyselytoiminnan alkuaikoina. Verkoston idea muistuttaa yhteiskuntatutkimuksen tutkimusmenetelmistä, joissa aineiston keruun ja tutkijoita kiinnostavien ajatusten tuottamisprosessi on ulkoistettu erilaisille asiantuntija- tai kuluttajapaneeleille tai fokusryhmille.⁵⁷² Aaltosen osoitettiin perustuvan vastaajaverkon idea ja kenties osoitteistokin tuli Suomalaisen Kirjallisuuden Seuralta tai Suomalaisen tiedeakatemian Keräilytoimistolta, ja

569 Mattila (toim.) 2022.

570 Skott 2008, 69–70; Hellspong 1993, 58–60; Knuuttila 1994.

571 Swidler 2001, 74–75.

572 Kirveennummi et al 2008.

sillä oli paikalliseen kirjeenvaihtajajäsenyyteen liittyviä esikuvia. Oman vakinaisen vastaajakunnan luominen oli ollut tavoitteena *Tiedusteluja kansallisten tieteiden alalta* -kyselytoimintaa aloitettaessa.

Verkostoissa liikkui myös vastaamista kokeilevia ihmisiä. Vaikka edellä mainitsenkin, että kyselyihin 1–14 vastasi yli 1400 vastaajaa, heistä arviolta puolet vastasi kyselyyn vain yhden kerran ja usein vain hyvin lyhyesti kuin onneaan kokeillen. Sen sijaan arviolta vähintään 600 ihmistä oli niinkin kiinnostunut kyselyvastaamisesta, että he kokeilivat vastaamista toisen tai vieläkin useamman kerran. Aktiivisimmista vastaajista muodostui jo sen sijaan muidenkin arkistojen kyselytoimintaan tutustunut verkosto, jonka laajuutta ja intensiivisyyttä olen työssäni kuvannut joidenkin esimerkkien kautta. Verkoston uusiutumista ja vastaamisen keskittymistä koskevien laskelmien tekeminen on vaiheessa, sillä kokonaiskuvan saaminen edellyttäisi yhteen liitettyjen kyselyiden parissa tehtäviä tarkistuksia. Se puolestaan hyötyisi aineistojen saattamisesta uuden rekisteröinnin ja diarioinnin prosessiin. Vertailu eri arkistojen välillä käynee helpommaksi viimeistään siinä vaiheessa, kun aineistot käydään läpi digitalisointia varten.

Verkostonäkökulmaa tarvitaan moninaistamaan aikaisempaa näkemystä vakinaisista ja erityisistä vastaajista ja vastausten kumuloitumisen prosesseista. Antisipatoristen, tulevaisuuden aina uusiutuvaa kohtaamista painottavien, jatkuvasti muuttuvien kulttuuristen prosessien näkökulmasta kaikki vastaajat olivat vuorollaan kansanperinteen keruutyön aloittajia. Sinnikkäimmät harjaantuivat vastaajiksi vuosikymmeniä kestäneiden vastaajauriensa myötä. Siksi kyselyn kulttuurisia käytäntöjäkään ei ole mielekästä katsoa irrallaan niistä uusista tiedollisista avauksista, joita erilaiset kyselyt tekivät kansalaisten ja kansalaisyhteiskunnan suuntaan. Vastaavasti kansalaisyhteiskunnan uusien jäsenten tunnistaminen ja sitä vastustavat virtaukset puolestaan vaikuttivat siihen, mitkä kyvyt ja näkökulmat myöhemmin arvoitettiin tärkeiksi ja miten.

Pitkäaikaiseen toimintaan sitoutunut vastaajakunta on tullut käsittelyyni pääosin vielä tarkistusta kaipaavien arkistovastaajien metatietojen kautta. Kyselytoiminnan parissa on mahdollista erottaa vastaajia luokittelevia käytäntöjä, joiden perustalla on kaksi erilaista tapaa mieltää vastaajat ja heidän sidoksensa. Toinen verkostomuoto painottaa vakinaisuutta ja toinen tilapäisyyttä. Jaottelu kuvaa ääripäitä. Puhe yksittäisestä vastaajaverkosta antaa

kuvan suljetusta systeemistä. *Tiedusteluja kansallisten tieteiden alalta* -kyselytoiminnassa oli kuitenkin monia erityisiä, uusia ja kokeileviakin vuorovaihtusmuotoja ja käytäntöjä, joilla verkkoa pyrittiin laajentamaan. Implisiittisellä tasolla laajeneminen on näkyvässä vuonna 1961 toteutetussa kyselyssä ja tieteellisissä puhetavoissakin, joilla verkoista tai verkostoista puhutaan. Myös Turun yliopiston kansallisten tieteiden tiedusteluissa erottuu kyselyvastaamiseen panostavien aktiivisten kirjoittajien verkosto.

Alustavan arvioni mukaan: vakinaisen vastaajakaartin arvostus kasvoi siksi, että he tuottivat pitkiä ja yksityiskohtaisia vastauksia, ja suhteellisen suuren osan arkistojen aineistoista. He olivat ikään kuin kansallisten tieteiden luottovastaajia, joille meni suuri osa palkinnoista niin Turun yliopistossa kuin mahdollisesti muissakin tutkimusarkistoissa. Heidän vastauksiaan voin tunnistaa lukuisista kyselyaineistoista lähteinä käyttävistä tutkimuksista, jolloin myös luottovastaajien mahdolliset erityiset tai toistoja aiheuttavat näkökulmarakenteet muodostuvat kiinnostavaksi kysymykseksi. Tunnistan kuitenkin erilaisia tyylejä ja vaihtelua, joka houkuttelee nostamaan vastaajat esiin myös henkilöinä, kansalaistieteen prosessiin osallistuvina harrastajatutkijoina. Kenties arkistojen välillä oli kilpailua, sillä tiedossani oleva verkoston palkittu kaarti vastasi kaikkien arkistojen kyselyihin ja sai Kansallismuseossa edellä mainitun suurkerääjien kerhonsa eli klubinsa. Eksklusiivisuus on palkitsemisen ja sitouttamisen mekanismi, joka muiden kirjallisten käytäntöjen tapaan perustuu valikoiviin traditioihin. Se ei estä näkemästä kirjoittamista myös mielekkäänä harrastustoiminnan muotona, jota kirjoittajat saattoivat toteuttaa omaehtoisesti ja omalla aikataulullaan, omaa kirjoittamisen ja tietämisen prosessiaan arvostaen, mutta joka kenties ilmeisen harvoin tuli heidän omassa lähipiirissään todella arvostetuksi.⁵⁷³ Suhde tutkijoiden ja heidän arvostamiensa vastaajiensa välillä voisi myös tulla tarkemmin kuvatuksi, siinä määrin kuin se on nykyisin mahdollista.⁵⁷⁴

Verkoston toinen ääripää on kuvattu tilapäisyyden ideaa vasten. Työläisten kuvautuminen verkoston tilapäisyyttä korostaen erikoismieheksi- tai naiseksi kuvaa ennemminkin kansallista tiedettä, jolle ydin on ollut talonpoikaisessa ja sen yksityistä maanomistuksellista legitimizeettiä kuvaavassa kokonaisuudessa. Työväestön kutsuminen kotiseututoimintaankin kuvaa ristiriitaista suhdetta – monien myöhempien vähemmistöpaikannusten ta-

573 Savolainen, U & Taavetti (toim) (2022); Lehtonen 2005; n.v. Williams 1989.

574 Ks. myös esimerkkinä Apo 1980; Saarinen 2003.

paan työväestö perusti mieluummin omia arkistoja ja järjestöjä, joissa kohtelu rakentui alun alkaenkin yhdenvertaisista lähtöasetelmistä. Vakinaisuuksia vahvistavien käytäntöjen yhteys kielellistämisen ja metaforien vahvistamiin konteksteihin luonnollistaa tiettyjä ajallisia ja tilallisia järjestyksiä ja ohittaa toisia. Suhteiden sidoksellisuutta ja kompleksuutta haluaisin tarkastella perusteellisemmin, mutta se vaatii pysähtymistä vastausten esimerkkeihin, ja kerronnallisuuden avaamiin multimodaalisiin yhteyksiin. Ankkuroivien käytäntöjen idea on kuitenkin auttanut tarkentamaan katsetta vaihdellen erilaisten tilanteiden avaamiin näkökulmaisuuksiin.⁵⁷⁵

Kyselylehtiset sisältävät myös vähäisiä signaaleja vuoropuheluista, ja siksi kyselytoimintaa voisi luonnehtia myös suhteessa nykyisiin vuorovai-
kutusta ohjaaviin alustoihin. Kyselylehtiset, kyselyt ja kysymykset, terveiset ja kiitokset olivat vuoropuheluihin sitouttavia käytäntöjä, kyselytoiminnan osallistumista vahvistavia aloituspuheenvuoroja.⁵⁷⁶ Kyselylehtisten kyselyiden sarjamaisuus, niissä ja muissa kyselylehtisten sisältöelementeissä tapahtuva vuorottelu samoin kuin kyselyiden keskinäiset kytkennät luovat kuitenkin moninaisuutta, monitieteellisiä ja tutkijakohtaisiakin käsitteellisiä tiloja ja konstellaatioita. Niiden sisälle toiseksi tulemisen kokemuksia, niistä käytäviä tieteellisiä keskusteluja ja neuvotteluja samoin kuin suhteiden rakentamisen hetkiä on mahdollista kuvitella, muutoksista kertovien signaalien tasolla myös havainnoida.⁵⁷⁷ Myös edellä mainitut limittäiset ohjelmat ja tulkinnat, niihin kytkeytyvät metodologiat ja tieteelliset viritykset auttavat omalta osaltaan luomaan keskustelevia ympäristöjä ja kenties moninaisuutta ajalle tyyppillisten yhtenäiskulttuuristen tulkintojen rinnalle.

Olen edellä kuvannut esimerkin, jossa vuoropuhelua muodostui erityisellä tavalla. Viimeisessä sosiologian laitoksen kyselylehtisessä Aaltonen kommentoi aikaisempiin kyselyihin tulleita vastauksia, esitti lisäkysymyksiä vastaajia nimellä mainiten ja otti muita – tieteellisen toiminnan konteksteja rakentavia – lainauksia heidän vastauksistaan. Toisin kuin muut kyselylehtiset, Aaltosen poikkeuksellisesti omalla nimellään allekirjoittama lehtinen avasi väylän henkilökohtaiselta tuntuvaan viestintään. Toiminnan materiaalistuneilla muodoilla oli merkitystä yhteistoiminnan edellytysten ja reunaeh-
tojen luomiselle, mutta toiminnan taustalla oli myös inhimillinen ihminen,

575 Swidler 2001, 74; Strathern 2002; Uusitalo 2020.

576 Ohjailevista vuoroista ja osallistujarooleista ks. Lilja, N. et al 2021, 158–160.

577 Stark, L. 2019; Sheller 2012.

joka tunki henkilökohtaisesti monet vastaajista ja heidän esittämisen ja kirjoittamisen tapansa kotiseutukentällä toteutuvan kansanelämäntutkimuksen piireistä.

Tutkimukseni kuluessa olen kiinnittänyt huomiota siihen, miten vuorovaikutusta edistettiin, millaisten käytäntöjen kautta. Kuvaisin tutkimukseni tulosten nostavan esiin tietoisia tai tiedostamattomia strategioita, joilla toimintaan luotiin sekä pysyvyyttä että joustavuutta muutoksille. Rutinoituminen ja arkinen tavanomaisuus tekee käytännöistä ja niihin liittyvistä toimituksista helposti luonnollisia, itsestään selviä ja huomaamattomia. Kyselytoiminnassa ja verkostoissa tapahtuvat lähes huomaamattomat muutokset alkavat vähitellen kenties tuottaa merkityssiirtymiä aikaisemmin pysyviksi miellettyihin rakenteisiin: ne paikantavat kyselyiden tekemistä aktiivisemmin jonkin toisen ryhmän ja arvoverkoston pariin.

Verkostoihin tuleva heterogeisuus saattoi olla 1950- ja 1960-lukujen menetelmin vaikeasti hallittavissa, eikä niiden tuottama arvo enää vastannut sen aikaisia kartoittamisen tarpeita. Kartoittamisen ajatusta jatkaen erilaisen jakamisen paikkojen ja tapojen seuraaminen ja uusien reittien luominen suunnistuskarttojen tapaan voisi olla kiinnostava metodinen kokeilu. Kyselytoiminnan ja kyselyyn vastaamisen erilaisia käytäntöjä ja metodiikkaa voisi siten jatkossa katsoa myös kyselylomakkeen ja vastausten sekä niiden liitteiden kautta avautuvina pysähtymisen paikkoina: Uusien aineistoryhmien tai niiden sommitelmien kautta esiin tulee sekä vastaajia että heidän toimintaansa eri tavalla muutosten ympäristöihin ja toimintatiloihin kiinnittäviä etnografisia käytäntöjä.

5.4 Kyselytoiminnan tieteelliset ja yhteiskunnalliset kytkökset

Kyselylehtisistä voi erottaa kiinnostavia erillisiä tutkimuslinjoja laitosten välillä ja myös laitosten sisällä. Tieteenalat ja niitä edustavat tutkijat olivat erilaisia ja halusivat toteuttaa näkyvästi omaa linjaansa. Vuonna 1958 sosiologia aloitti toiminnan ja kansatieteilijä Talve tuli mukaan laatimaan neljännen eli uittotyökyselyn kysymyksiä. Nimenomaan uitto- saha- ja metsätyöläisille suunnatut ja sosiaalishistoriallisiksi mainitut ammattiryhmäkyselyt tuotettiin kansatieteen ja sosiologian laitosten yhteisinä kyselyinä. Muut kyselyt toteutettiin laitoksilla itsenäisesti, rinnakkain ja epäsäännöllisin vuorotteluin. Allekirjoitukset havainnollistavat kyselytoiminnan kysymyksenasetteluiden

merkitystä ja niin kutsuttua asianomistajuutta. Suurin osa kyselyistä edisti pääasiassa oppiaineiden omia itsenäisiä tutkimusohjelmia, jotka muodostivat oppiaineita erottavia, nykykielen mukaisia tutkimusprofiloinnin alueita.

Tunnistan sosiologian ja kansatieteen kyselytoiminnan aihealueissa seuraavanlaisia kokonaisuuksia, joista voi erottaa niin tutkimushankkeita kuin henkilöihin liittyvinä tarpeita tuottaa, uudistaa tai strategisesti profiloida tutkimusta oman tutkimusuran alkuna tai jatkona:

Ensimmäiset kyselyt olivat aihepiiriltään rajattuja sosiologisia kyselyitä, jotka jatkoivat Aaltosen Suomalaisen Kirjallisuuden Seuralle tuottamien kyselyiden aiheita. Kyselyiden välillä on siten monien aikaisempien teemojen kuljetusta, toistoja ja täydentymistä. Esimerkiksi kyläkeinuteema ja kiekonlyönti jatkavat kylätappeluteemaa, ja karjanostamiseen ja kuljetukseen liittyvä kysely on mielletävissä huutokauppakyselyn jatkona. Kysymys siitä, missä määrin ne olivat osa Aaltosen kansanluonteeseen kohdistunutta tutkimusta, jää kuitenkin auki. Kaikki kyselyt eivät siihen vaikuttaisi sopivan, mutta Aaltosen tavoitteissa ollutta talonpoikaisen kulttuurin murrosta muutosten pyörteissä niissä kaikissa kuvataan, osin siitä miehisestä ja patriarkaalisesta näkökulmasta, jonka on todettu olleen Aaltoselle luonteenomainen lähtökohta talonpoikaisuuteen.⁵⁷⁸

Toisena sisällöllisenä kokonaisuutena erottuivat vuonna 1959 aloitetut ammattiryhmäkyselyt – ne, joita laitokset toteuttivat myös yhdessä, vaikka kyselyiden toteutus sittemmin siirtyi kokonaan kansatieteelle. Työväestön työlle ja elinolosuhteille annetut merkitykset ansaitsisivat oman tutkimuksensa, mutta alustavasti voi kysymyksistä lukea työläisen hahmon, jota luonnehditaan liikkuvan työn kautta, ja usein paikallisyhteisöstä irrallaan. Mahdollinen viljelmä, perhe tai kyläväestön ja työväestön kohtaaminen ovat niitä suhteita, joihin tutkijat kiinnittivät huomiota vasta aivan kyselyrunгон loppuksi, ja loppuosan suhdekonstellatioihin kuului myös poliittinen osallistuminen tai muu poliittisten liikkeiden leviämiseen liittyvä toimijuus.

Kolmantena kyselyiden aihealueena hahmotan kansatieteelliset kansankulttuuriin ja tapakulttuuriin kohdistuvat tutkimukset. Kyselyt aloitettiin vuonna 1959 ja niitä jatkettiin 1960- ja 1970-luvullakin ammattiryhmätutkimuksen rinnalla. Itse asiassa näistä kasvoi sittemmin vuosikymmeniä kes-

578 Tavoitteesta, joka käsitti ”perinteellistä maalaiskulttuuria ja sen muuttumista koskevan synteessin kirjoittamisen” kirjoittivat Kallio & Nieminen 1993, 187. Markkola et al (toim.) 2014; kyselyvastaajien näkökulmista Mikkola 2009; Stark, L. 2011.

täneitä kansankulttuurin tutkimusohjelmia, jotka varmasti haarautuivat ja muuntuivat tavalla, joka ei enää kuulu tutkimukseeni rajaamaan tutkimusalueeseen. Kyselytoiminta loppui vuoden 1979 lopulla, noin vuosi sen jälkeen, kun Ilmar Talven julkaisu *Suomalainen kansankulttuuri* oli ilmestynyt.⁵⁷⁹

Edellä kuvatut aihealueet muodostivat minisarjoja, osin tietoisestikin nimettyjä ja roomalaisilla järjestysnumeroilla numeroituja ”tiedusteluserarjoja”. Tarve sarjojen pilkkomiseen oli osin käytännön sanelemaa: oli saatava tilaa monitieteistä yhteistyötä varten, ja silti edistettävä laajoja kyselyiden ja aihealueiden kokonaisuuksia. Tätä kunnianhimoisuuden kasvua vasten alkuosan kyselyt olivat todella pieniä ja ”helppoja”. Kyselytoiminnan toteuttajien oli ajateltava myös kyselyvastaajien ajankäyttöä. Kyselylehtisten sarjamaista lähestymistapaa oli tosin kokeiltu myös 1950-luvun alussa Ruotsissa, ja samojen teemojen julkaisemisen voi nähdä tukevan myös mahdollisia tulevaisuuteen suunniteltuja vertailuasetelmia. Kyselyiden synkronoimista ja aihealueiden välisiä kytköksiä tulisikin jatkossa tarkastella Itämeren alueella lähemminkin.⁵⁸⁰

Neljäntenä kokonaisuutena erottuu *Tiedusteluja kansallisten tieteiden alalta* -kyselysarjan neljä viimeistä sosiologista kyselyä vuosina 1960–1962. Vuonna 1960 Turun yliopiston vuosikirjassa sosiologian laitoksen yhteydessä mainitaan ensimmäisen kerran Suomalaisen Tiedeakatemian Humanistisen Toimikunnan rahoittama maaseutuohjelma.⁵⁸¹ Temaattisesti kyselyt voisivat sopia uuteen maaseutuohjelmaan, vaikka ne jatkavat myös aikaisempien kyläaiheisten tutkimusten eli esimerkiksi kyläkeinu- ja pitokyselyiden linjoilla sosiologisten maaseudun instituutioihin ja ihmis- ja ammattiryhmiin keskittyvää tutkimusta. Uusien kyselyiden lähestymistapa ja metodi poikkesivat kuitenkin selvästi aikaisemmista, sillä ne muistuttivat ennemminkin maaseutusosiologia ja antropologisia pienyhteisötutkimuksia. Ne, kuten aikaisemmatkin kyselyt, liittyvät myös Esko Aaltosen tavoitteisiin hahmottaa talonpoikaisen elämänmuodon muutoksia nykyajan pyörteissä. Pienyhteisötutkimuksen metodologiaa toteuttavina kyselyinä ne olivat edelläkävijöitä:

579 Talve 1978.

580 Talve oli 1940-luvulla toteuttanut Virossa Eesti Rahva Museumille (ERM) kyselyn aiheenaan kyläpaimenet; Agneta Liljan vuonna 1995 luetteloimat kyselyt, (ULMA), Vuoden 1961 kyselylehtisissä 11–13 julkaistu kansantapojen kyselysarja, Lilja 1995, 27, M196-M199; Lilja 2016; Ks. myös Åbo Akademin KIVÅ kyselyitä käsitellyt Westerholm 2021, 217.

581 Turun yliopiston vuosikirjat 1960–1961 vuodelta 1965.

ne ulkoistivat paikallisyhteisön ja asukkaiden välisten suhteiden kokonaisvaltaiset kuvaukset kyselyvastaajien tehtäväksi. Kuvaamisen lähtökohtana oli alue, erottautuvat naapurustot ja sen sosiaalinen rakenne (väestökerrokset). Kysymys kysymykseltä ja edelleen seuraavissa kyselyissä painopiste oli eri näkökulmista siinä, miten asukkaiden väliset suhteet muotoutuivat erilaisten paikallisuuksien sisällä. Metodisesti kokeilu oli kiinnostava, ja sen voi nähdä Turun yliopiston laajan monitieteisen kylätutkimusohjelman edeltäjänä. Tähän 1960-luvun lopulla aloitettuun ohjelmaan osallistuivat sosiologian ja kansatieteen lisäksi myös historia ja maantiede.⁵⁸²

Kuten edellä on kuvattu, Vuoden 1963 jälkeen sosiologian rooli pieni ja kansatiede jatkoi omaa toimintaansa uuden nimen suojissa, joskin kyselylehtisten numerointi jatkui yhä aiemman kyselytoiminnan pohjalta. On myös mahdollista, että uuden kansatieteen kyselytoiminnan joukossa toteutettiin yhä joitakin Aaltosen tutkimusohjelman aikaisia kyselyitä. Monet sosiologisten kyselyiden teemat kuten Uno Harvankin käsittelyssä olleet henkisen kansankulttuurin teematkin sopivat myös Ilmar Talven tarpeisiin tuottaa uusi yleisesitys suomalaisen kansankulttuurin kokonaisuudesta. Aaltosen tutkimusohjelmassa huomio oli kiinnittynyt talonpoikaiskulttuurin esityksiin, mutta myös erilaisiin vähemmistöihin. Keskeinen näkökulmarakenteissa havaittavissa oleva ero oli siinä, että Aaltonen painotti talonpoikaisen kulttuurin ilmiöitä ja talollisten sisäryhmäläisyyttä korostavia näkökulmia, kun taas Talven tavoitteena oli kuvata suomalaisen kansankulttuurin murrosten historialliset päälinjat laajemmin eri väestöryhmien elämässä.⁵⁸³

Professoreina Aaltosen ja Talven oli mahdollista vaikuttaa tutkimuksen laitoksilla saamiin suuntiin, mutta myös omaksua opiskelijoilta uusia virtauksia ja käsitteitä. Kyselylehtisten kysymykset tuottavat toiminnasta kuitenkin hyvin professorivetoisen ja moniäänisyyttä kaventavan kuvan. Toimintaan kutsutuille vastaajille annettiin lukuisia rajauksia ja odotuksia sille, mistä ja miten tietoa toivottiin tuotettavan. Ne luovat kuitenkin tilaa erilaisille uusille kohteita määritteleville kuvauksille ja niitä tulkitseville näkemyksille, näkökulmille tai näkökulmarakenteille.

582 Knuutila & Vakimo 2022; Anttila 1980; Honkala 1980; Andersson 1980; Leimu, T. 1980; Leinamo 2002.

583 TYKL/kys/Turun yliopisto. Kansatiede I. Tiedusteluja kansankulttuurin alalta; Talve 1978.

Vuosien 1958–1963 välillä tieteenalojen yhteistoiminta antaa kuvan myös kyselylehtisten laajemmista metodologisista vuoropuheluista. Tieteellisten ohjelmien strategioiden taustalla on sekä uusia modernin sosiologian ja antropologian vaikutteita ja metodisuhdanteita että pitkäaikaisia tutkimusintressejä. Kysymysten sisällä on variaatioita ja aineksia monenlaisista muistakin lähestymistavoista ja kenties kokeiluistakin. Pääosa kysymyksistä tuntuu kuitenkin noudattavan strategiaa, jossa keskityttiin oleellisiin painopistealueisiin ja kenties tasapainottelua tieteenalan ontologisiksi miellettyjen erojen – sosiaalisen ja materiaalisen – välillä. Tutkimuksen kokokuva kyselytoimintaan osallistuvien toimijoiden strategisista valinnoista ja valta-asetelmien muodostumisesta vaatisi verkostojen tarkastelua myös opiskelijoiden ja kyselyvastaajien näkökulmasta, jotta uusien toimijoiden ja kysymysten tuleminen tieteen ja harrastajatoiminnan pariin selkeytyisi.

Uusien toimijoiden ajatus oli vähintäänkin taustalla, sillä kyselytoiminnan ja kotiseutukentän muutoksia voi tarkkailla myös Esko Aaltosen *Kotiseututyön oppaan* eri painoksissa ja Veikko Anttilan *Kotiseututyö tänään* -oppaassa. Vuosina 1948–1963 kotiseututyön parissa siirryttiin uudenlaisiin keruustrategioihin, ja myötäiltiin myös maaseutukentällä toteutuneita väestömuutoksia. Kotiseututyö opintopiireineen ja arkistoineen näyttää keruukyselyiden kontekstille keskeisen kansalaisten ja tieteen vuorovaikutussuhteen muutoksen. Yhtäältä kansalaistoiminta suunnattiin paikallisosastoihin, ja toisaalta tieteelliset perinnearkistot eriytyivät – ja etääntyivät – 1960-luvulle tultaessa niin kutsutuiksi keskusarkistoiksi.

Kyselytoiminta jäi Esko Aaltosen kotiseututyössä 1960-luvulle tultaessa sivuosaan, ja toiminnan kärkeen nostettiin yhdyskuntasuunnittelu ja uudenlaisen sosiaalisen mielen virittäminen kotiseutuväen keskuuteen. Sosiaalisen näkemyksen myötä tieteenalakontekstitkin muuttuivat Julius Ailion ja Gunnar Suolahden muinaistieteellisestä ja kulttuurihistoriallisesta ja Veikko Anttilan kansatieteellisestä näkemyksestä sosiologiseen. Sosiologisen kyselytoiminnan primus motor, Esko Aaltonen, oli omien arvolähtökohtiensa pohjalta kiinnostunut ennen kaikkea sosiaalisista muodoista ja yhteistoiminnan muodoista, joissa patriarkaalinen miesyhteisö, maanomistajien yhteenliittymä osoittautui puolustustahtoiseksi ja menestyväksi, mutta joka sitten rapautui ja hajosi. Monet sen kukoistusta osoittavista instituutioista olivat symbolisten muotojensa ja muistin esityksinäkin arvokkaita, puolustamisen tai elvyttämisen arvoisia. Yhdyskuntasuunnittelun kontekstissa Aaltosta kiin-

nosti sekin, miten ne olivat ”tulleet toiseksi”, mutta myös miten ne voitaisiin saattaa yhteen.⁵⁸⁴

Arkiston näkökulmasta toiseksi tuleminen herättää kysymyksiä, jotka liittyvät myös kyselyiden materiaaliin olomuotoihin. Ennen kuin yhteistoiminta *Tiedusteluja kansallisten tieteiden alalta* -kyselysarjan nimissä lopetettiin, kansatieteen laitoksella oli otettu käyttöön monistetekniikka ja B-kyselyiksi kutsuttu monistesarja. Monisteiden ja monistettujen lomakkeiden ansiosta voitiin tehdä itse pienimuotoisia kyselyitä. Menetelmä jousti ja vastasi moniin kyselyiden laatijoiden tarpeisiin juohevammin kuin mutkikkaita reittejä kulkeva ja kalliiksikin mielletty painatusprosessi. Kenties sen vuoksi suosituimmista kyselyistä ja 1950- ja 1960-lukujen vaihteessa toteutetusta ammattiryhmäkyselyistä muokattiin myöhemmin 1960-luvulla monistemuotoisia painoksia, ja niitä voitiin muuntaa myös haastatteluiden tarpeisiin. Monistaminen ei ollut ainoa metodeja ja aineistojen järjestyksiä sekoittanut toimintamuoto, mutta on syytä mainita, että juuri sen vuoksi painettujen kyselyiden sarjan sisälle tuli toinen ja osin päällekkäinen sarja, jossa noudatettiin samaa numerointikäytäntöä. Kun painettujen kyselylehtisten rinnalle tuli samaa numerointia noudattavia mutta erilaisia uusintapainoksia, aiheutui väärinkäsityksiäkin. Tärkein esimerkki näistä oli se, joka alun perin sai ihmettelemään, miksi vuonna 1961 toteutettu sosiologinen kysely ja sen täydennyskysely puuttuivat Ilmar Talven kyselyistä kirjoittamasta historiasta.

5.5 Mahdollisuuksien tunnistaminen

Vuonna 1968 aineistojen kompleksisuutta kuvannut sosiologi Faina Jyrkilä haaveili tulevaisuuden tietokonesysteemistä, joka osaisi hallita mutkikkaita ja keskenään yhteismitattomia aineistoja. Tämänhetkisten havaintojeni mukaan kyselysarjan teknologinen toteutus ja muuntelu jatkuu nykyisellä digitaalisella Moodboard-alustalla, ja havainnoimani viritykset tuottavat uudenlaista kompleksisuutta. Teknologisten uudistusten myötä tapahtuva käytäntöjen sekoittuminen on kiinnostavaa, sillä se kuvaa kulttuurista muutosten ja toiseksi tulemisen prosessia, jossa toiset asiat hahmottuvat vakinaisina ja toiset tilapäisempinä prosesseina.

⁵⁸⁴ Integroituminen oli yksi suurista tutkimuksellisista teemoista seuraavilla vuosikymmenillä.

Alustavat laskelmani ovat pyrkineet ottamaan haltuun prosessia, jossa edettiin yhdestä Aaltosen ”vastaajaverkosta” vähitellen laajemmaksi vastaajien verkostoksi. Aineistojen infograafit jäivät kuitenkin tämän tutkimuksen ulkopuolelle, sillä aineistoissa, eri aikaisissa vastaajaluetteloissa ja niitä kuvaavissa metatiedoissa oli liikaa häilyvyyttä. Koko vastaajaverkoston tasolla tapahtuva aineistojen kehkeytymisen kuvaaminen jää siten tulevaisuudessa tehtäväksi toimenpiteeksi. Sen lisäksi voisi aineistoissa kuvattujen keruupaikkojen häilyvyyttä yrittää käyttää hyväksi, ja kuvata infografiikan avulla liikkeessä olevaa kerrontaa ja keruutoimijoiden matkoja kertojiensa kanssa. Erilaiset kansatutkijuuden muodot aukeaisivat parhaiten etenemällä prosessuaalisesti ja kontrafaktuaalisesti, eli erilaisia ”entä jos”-kysymyksiä esittäen ja näkökulmia vaihtaen. Tällöin aineistoista voisi saada esiin erilaisia nykyisille levitäkartoille vaihtoehtoisia, aineistojen liikkeessä olemista aikaisempia paikkaan ja tilaan kiinnittymisen tapoja kuvaavien topologisten tai karttamaisten esitysten rinnalle. Työ tulisi tehdä eri arkistojen yhteistyönä.⁵⁸⁵

Työni perustalta esitänkin, että kyselytoiminnan metodihistoriallisen tarkastelun kautta on mahdollista lähestyä monitieteistä yhteistyötä ja eri tutkimusalojen poikkitieteellisiä yhteyksiä laajemminkin. Tutkimukseni tavoitteena oli keskittyä kyselykäytäntöihin, mutta niiden yhteys tutkimuksen pitkäkestoiisiin sisältöihin, episteemisiin, epistemologisiin ja ontologisiin kysymyksiin on ilmeinen. Kysymysten ja metodien vaihteluun ajoi tarve tavoittaa uusia yhteistyötä ja metodista kokeilemista, ja kokeiluilla oli erilaisia suuntia ja suhdanteita. Eri tutkimuksissa on jo aikaisemmin tarkennettu kuvaa, joka liittyy kyselytoiminnan tavoitteisiin ja toteutuksiin osana Suomen alueella rakennettavaa kansalaisyhteiskuntaa ja sen muuttuvaa toimija- ja toimintakenttää. Tässä tutkimuksessani olen avannut joitakin näkymiä kotiseututyön järjestöihin, joiden merkitys kulttuuriperintökeskustelussa edellyttää myös kansanliikkeessä tuotetun tiedon huomioimista. Kyselytoiminta oli yksi muodoista, joilla kansalaiset saattoivat osallistua tieteelliseen tutkimukseen. Samalla on käynyt ilmi, jälleen, että tutkijoiden strategioilla, metodeilla, mutta myös paikannuksilla ja konkreettisesti valituilla työkaluilla ja kysymyksillä oli merkitystä sille, mitä ja miten tehtiin, millaisin vuorovaikutuksen keinoin ja kenties millaisten kansalaisten ja tutkimuksen välisen tilan edellytyksillä.

585 Jyrkilä 1968, 39–40; Korkiakangas 2016, 228. Kommunikatiivisesta muistitietonäkökulmasta Erl 2011, joka perustaa tietonsa Jan Assmaniin. Assman 1995.

Aloitin tutkimukseni kuvaamalla rehtori Osmo Järven vihkiäispuhetta 1959 ja siinä mainittua avoimen työpajan ideaa. Itse olen ollut päätökseni tulevaisuushankkeissa, joissa työpajoja on tehty, ihmisiä on kuunneltu ja ajatuksia on viety eteenpäin. Yhdenlainen ongelma tai haaste on pohtia, miten työpajaan osallistuvat ihmiset tulisivat kuulluksi omilla ehdoillaan, kun asetelma on jo ennalta viritetty paitsi metodien, myös aiheeseen johdattelevien sisältöjen kautta. Usein vuoropuhelu on aloitettu ennen kuin työpaja toteutetaan, ja siten asiantuntijaverkoston käsitettä ja toimintatilaa tulisi tarkastella laajemminkin käytettyjä puheenvuoroja analysoiden. Kyselylehtisten erilaisissa virityksissä, dialogeissa ja tutkijan tekemissä paikannuksissa sellaisia kysymysten ja niitä toisiinsa yhdistävien metodien rutiineja ja metaforisia käytänteitä, joiden vaikutuksista emme yleisesti ole omassakaan työssämme tietoisia. Kysymys siitä missä määrin ihmisillä, tutkijoilla ja vastaajilla oli tietoisia strategioita ja millaisiin asioiden muuttamisen järjestelmiin he kirjoittamisen ja valikoimisen toimillaan itsensä paikansivat, jää pitkälti ilmaan. Kysymysten ja vastausten väliseen suhteeseen kytkeytyy tieteelliseen tutkimukseen osallistumisen yhdenvertaisuutta ja luovuutta korostavia käytäntöjä ja haasteita, joihin etnologiassa ja muissa tieteissä - kansalaistieteessä haetaan uusia ratkaisuja.

Käytäntöjen alue näyttäytyy kenttänä, jolla haetaan muutoksen vastavoimia nykyiselle kehitykselle, uusia kestävyys- ja järjestelmänmuutoksiin liitettäviä motivaatiotekijöitä. Osallistumista helpottava kynnyks on voinut olla matala tai korkea, mutta kynnyksen muotoilu ei liene koskaan ollut vain yksittäisen teon takana. Anna Tsing on kuvannut sienten poimintaa ja niin kutsuttua ”talteenottokasautumista”, joka johtaa tarkastelemaan monimutkaisuuden takana olevien taloudellisten ja tuotannollisten tekijöiden vaikutuksia ja logistisia ketjuja.⁵⁸⁶ Eräänlaisia jälkiä kyselyiden ja arkistojen talteenottokasautumisesta voisivat olla esimerkiksi Aaltosen kortistot, jotka rinnakkain aseteltuina kertovat eriaikaisten valintaprosessien välisistä yhteyksistä. Jatkumoit tulisi kuitenkin jatkossa tarkastella myös poliittisen historian kontekstissa ja eri arkistoihin kerättyjen vastausaineistojen päällekkäisyyksiä vasten. Tällöin ne voisivat antaa aihetta syvällisempiin johtopäätöksiin eri aikoina esitettyjen kansallisten tieteiden tulkinnoista liittyen esimerkiksi eri ihmisten ja kansanryhmien ääniin ja näkökulmiin suomalaisen kansanperinteen kuvastoissa. Vaikka Aaltosen työ jäi kesken, talteenottojen

586 Tsing 2020.

taustalla olevien suunnitelmien käsittely viitoittaa toivottavasti uusiin tarkasteluihin kulttuuristen voimien ja vastavoimien dynamiikasta ja tiedollisista jäsennyksistä ja niiden vaikutuksista.

Kulttuuristen käytäntöjen taustalla on kompleksisuutta, tasapainoilua, kokeilua, kysymysten ja ajatusten karsintaa ja kokemusten kautta oppimista. Kysymysten määrä pysyi kuitenkin suhteellisen suurena, sillä tehtäviä ja teemoja tuli lisää. Tutkimuksen käytännöt ovat oletettavasti vuoroin edistäneet ja vuoroin vaikeuttaneet kyselyyn osallistumista ja vuorovaikutusta, mutta epäilen mahdollisuuksia saada koskaan tai millään metodilla selville kaikkia määrittelyksiä ja luokitteluja pakenevien ihmisten henkilökohtaisia tai muista syistä perusteltuja valintamotiiveja. Onneksi – sillä ihmisten arkielämän tai verkostojen täydellisen hallinnan ajatus herättää eettisiä kysymyksiä paitsi esimerkiksi yksityisyyden suojasta, myös tutkijan motiiveista ja tietojen väärinkäytösten mahdollisuuksista.

Suomen ja Ruotsin väliset yhteydet ja Bo G. Nilssonin ajatus, Sigurd Erixonin innostui modernista metodologiasta ja sovelsi työväenmuistojen keruuseen brittiläisistä aikatutkimuksista ja tehokkuusmittauksista poimimiaan vaikutteita, ansaitsisi lisää tarkasteluja. Ajatuksen voi kenties liittää siihen, miten teknologiausko levisi Suomessakin. Esimerkiksi Mona Mannevo on tarkastellut ihmisten elintoimintojen ja suoritusten mittaamisen leviämistä sodanjälkeisessä Suomessa. Tieteelliset ja kaupalliset inhimillisten systeemien jäljittely- ja mallintamisyrietykset ovat tekoölyprosessien myötä lisääntyneet räjähdysmäisesti. Ihmisten elämän lähestymiseen ja tietojen keräämiseen ja käyttämiseen on tullut uusia mahdollisuuksia, ja myös kohteiden kuvaamista, yksityisyyden rajojen tekemistä ja tutkimuksen vaikutuksia olisi pyrittävä pohtimaan monipuolisesti eri näkökulmista.⁵⁸⁷

Tutkimuksessani esitän, että elämäntavan murrosten ja muuttuvan elämänsä keskellä valintoja tehneet tutkijat ovat 1950-luvun lopullakin sopeuttaneet tutkimusaiheitaan muuttuviin tilanteisiin. Nykyisten elämäntavan murrosten ja kestävyyssiirtymien keskellä aikaisempiin suuren mittaluokan murrokseen sopeutumiseen liittyvät tietokäytännöt muodostavat kiinnostavia tutkimusalueita - Perinnearkistot sisältävät jälkiä kulttuurisesti mielenkiintoisista kysymyksistä ja kokeiluista, joilla muutosta on eri aikoina pyritty hallitsemaan erilaisten arvopohjien näkökulmasta. Nyt käynnissä olevien kestävyysmurrosten vaatimien elämäntapojen muutosten ja elämisen ja hy-

587 Mannevo 2020; Minkkinen 2020.

vinvoinnin rakentamisen näkökulmista kyselytoimintaa ja esimerkiksi elinkeinojen murroskohtiin liittyviä kysymyksiä on katsottu vielä varsin vähän.⁵⁸⁸

Etnografinen lähestymistapa ei pidä enää ihmisten toimintaa ja toiseen ihmisen kohdistuvaa paikalliskuvausta ainoana lähtökohtanaan, vaan uusien kysymystenasetteluiden lähtökohtina voivat olla esimerkiksi monipaikkaisuus tai monilajisuus.⁵⁸⁹ Tämän keskeisen tulkintojen monipaikkaisuutta ja moninäkökulmaisuutta lisäävän juonteen vuoksi toiminta kytkeytyykin monin eri tavoin suunnitelmissa mahdollisesti olleeseen kotiseututieteeseen ja yhteen sen perilliseen eli nykyisen kansalaistieteen välimaastoon. Niiden yhdistäminen voisi auttaa johtamaan jo kotiseututoiminnassa aloitettuja pohdintoja siirtymästä, joka käsittää yksipaikkaisesta ja yksilajisesta maailmankuvasta moninapaiseen ja verkottuneeseen sekä edelleen monilajiseen ja planetaariseen maailmaankuvaan.

Esimerkiksi Taija Kaarlenkaski on 2000-luvun alussa toteutetun kyselyn pohjalta hahmottanut yhdeksi näkökulmakseen lehmän näkökulman ja kuljettanut ajatusta monitieteiseen kannanottoon eläinten toimijuudesta ja eläinsuhteista ruokajärjestelmämme kestävyysmurroksissa.⁵⁹⁰ Luontosuhteet ja eläinten näkemykset ovat aihioina tai vähintäänkin signaaleina mukana monissa aikaisemmissa kyselyissä – sekä kysymyksenasetteluissa, että niihin tulleissa vastauksissa. *Kylä ja sen naapurisuhteet* -kysely, niin keskeneräinen kuin sen tarkastelu vielä onkin, on itselleni ollut esimerkki siitä, miten erilaisten merkittävien toisten verkostot muodostuvat ja miten eläinten tarpeet voivat tietyissä tilanteissa nousta ihmisten tarpeiden edelle.

Kyselytoiminta taipuu toisin sanoen monenlaisiin kokeiluihin ja dialogeihin. Kokeiluksi voi mieltää etenemisen luovuuden, arkisen järkeilyn ja intuition ohjaamana. Ajatuskuvioita ja toteutuksia, joissa irtaudutaan hetkeksi tai pidemmäksi aikaa vallitsevasta ajatuskuvioista, ja kenties palataan sen jälkeen taas vanhalle uralle. Tämän prosessin jälkiä voi lukea sekä kyselytoiminnasta että vastauksista, sekä omasta eri suuntiin ja jälleen takaisin edenneestä työstäni. Tutkimuksessa aiheiden valitseminen, työstäminen ja kokoaminen ovat olemista vuorovaikutuksessa tutkijaa itseään kiinnostavien teemojen ja aihepiirien sekä ympärille ilmaantuvien yllättävien tai tarkoituksella sommiteltujen tekijöiden kanssa. Tässä olen maininnut usein talteenottokasau-

588 Sonck 2017; Kestävyysmurroksista Siivonen 2022; Soininen et al 2022; Siivonen et al 2022.

589 Rosengren 2002; Ingridsdotter 2017; Fabian 1983.

590 Kaarlenkaski 2012. Ks. myös Morris et al 2021.

ja affektiiviset toimijuudet, vaikka ne ovat tulleet työhöni vasta tutkimuksen keski- tai loppuvaiheilla, kun olen pyrkinyt antamaan esitykselleni ymmärrettävää hahmoa. Hahmotan kyselytoiminnassakin jälkiä luovasta taloudellisesta ja tuotannollisesta prosessista, jossa on niin sisältöjen kuratointia kuin logistiikkaa ja sidosryhmien hallintaa. Olen lähestynyt arkistossa tehtyä työtä vuosikymmeniä sitten työskennelleiden tutkijoiden näkökulmasta. Kortistoihin ja tutkijoiden luomiin tietokantoihin päätyneet tutkimuksen kohteetkin sisältävät tietoisesta harkinnasta, erilaisiin odotuksiin varautumisesta, ja kenties osin sattumasta kertovia aineksia. Tässä olen pyrkinyt pysähtymään erilaisten tuotantoreittien varrelle ja kuvaamaan tunnistamiani ”talteenotto-kasautumisen”⁵⁹¹ prosesseja, paikkoja ja tiloja.

Arkistojen tiedon ja tulkintojen mielekkyys on niissä kytköksissä ja tavoissa, joilla kielen ja kulttuurisen muistin paikantuminen tehdään tai voidaan tehdä, ja siihen vaikuttavat myös sellaiset tulevaisuuden asiat, ilmiöt ja teknologiat, joita emme osaa ennakoita. Antropologien Vincent Ialentin ja Marcia Bjørnerudinin tutkimus kohdistui mahdolliseen tulevaisuuden ruutiinnyriin eli Suomessa sijaitsevaan ydinjätevarastoon, Onkaloon. Sen olemassaolon ja ylläpidon haasteet avaavat turvallisuuteen liittyviä kohtalonkysymyksiä lähes käsittämättömän pitkän ajan perspektiivillä. Ja kuitenkin Onkalon asiantuntijatieto oli osittain niiden yksittäisten työtään tekevien ihmisten varassa, jotka kuljettivat varaston eriaikaisten teknologisten sovellusten ja prosessien hiljaista tietoa – lue, kulttuurista muistia – ajassa ja tilassa eteenpäin. Arkistojen uusissa paradigmoissa tiedon kierrätettävyyden turvaaminen ja unohtamisen hallinta edellyttää varautumista erilaisiin yllättäviinkin tilanteisiin ja epäjatkuvuuksiin.⁵⁹²

Kyselylehtiset, kortistot ja muistiinmerkinnät ovat johtaneet pohtimaan kiinnostuksenkohteisiin liittyviä kysymyksiä ja kysymysten muotoutumista osana ajankohtaisia ilmiöitä. Kyselyissä esitettyjen tehtävänantojen yhdistäminen Aaltosen aikeisiin ja tavoitteisiin on keskeneräiseksi jääneen analyysin äärellä hyvin tulkinnanvaraista. Olen työssäni kuitenkin pyrkinyt hahmottamaan tutkimuskohteitaan ja -käsitteitään prosessoineen tutkijan kiinnostuksen kohteita samoin kuin merkkejä kiinnostuksen kohteiden mahdollisesta muuttumisesta. Tutkimuksen elinkaaren hahmottaminen on arkiston tilassa ja ajassa mutta myös kuvitteellisessa tilassa etenevä prosessi.

591 Tsing 2020.

592 Ialenti & Bjørnerud 2020; Ialenti 2017. Ks. myös Östling et al 2017.

Joillekin tiedoille on ehkä ajateltu tulevia käyttöjä, mutta kaikkia pitkällekin vietyjä suunnitelmia ja käsikirjoitusten hahmotelmia ei aina ole toteutettu sellaisenaan. Tämäkin kertoo yhteistoiminnallisesta prosessista ja siitä, että erilaisia väliin tulevia tekijöitä ja ajatuksen kulkujen muutoksia on hyvin vaikea ennakoida. Keskenäisyys on asia, johon jatkossakin aion kiinnittää erityistä huomiota, sillä se voi tarkoittaa myös joustavuutta ja avoimuutta erilaisille uusille asioille.

Kyselytoiminnan valtasuhteet johtavat miettimään, onko syytä rajoittaa vain siihen, mitä aineistot sisältävät ja kuka ja miten ne on tuotettu, ja millaisia osallisuuden muotoja mahdolliseen yhteistoimintaan liittyy. Se, että ihmiset puhuvat ja haluavat osallistua ajatustensa jakamiseen ja järjestämiseen tai laajamittaiseen keruutoimintaan, edellyttää jonkinasteisia luottamussuhteita, kilpailuhenkeä tai kunnianhimoakin. Tästä näkökulmasta ei riitä, että aineistoja katsoo vain tiedollisina esityksinä, jotka tarjoavat loputtomasti uusia aineksia uusista näkökulmista tehtäville tulkinnoille. Suhteet, kuten sienet, rihmastot ja muut kompleksiset elävät systeemit uusiutuvat vastavuoroisen toiminnan, arvostuksen ja huolenpidon varassa, ja mielestäni laajempi kuva kansallisten tieteiden kyselytoimintaan kutsutuista ja siihen osallistuneista toimijoista olisi yhä tarpeen. Pitkäaikaisen kulttuurisen muistin näkökulmasta talteenottokasautumisen ytimessä on elävässä elämässä ja arjessa elävänä pidettävä vuorovaikutusprosessi. Huolehtiminen muistuttaa kulttuuristen käytäntöjen ja tuotannon jatkuvaa prosessia, jonka resurssit ovat muistavat ja toimintakykyiset, toisistaan ja tulevaisuudestaan huolehtimaan kykenevät ihmiset.

LÄHTEET JA KIRJALLISUUS

Arkistolähteet

Turun yliopisto, Historian, kulttuurien ja taiteentutkimuksen (HKTL-) arkisto

Folkloristiikan ja uskontotieteen TKU-kokoelmat, painamattomat opin- näytteet

HKTL/TKU/sem/2450, Eskelinen, Pekka-Erik 2017. Ruokapitorituaalien käytännöt ja niiden merkitysten tulkinta. Pitoperinne modernisoituvan Varsinais-Suomen maaseudulla. Julkaisematon lisensiaatintutkielma. Turun yliopisto, folkloristiikka.

Kansatieteen TYKL-kokoelmat

Kaikkien kyselylehtisten sisältö vuosina 1958–1965 on esitelty liitteessä 1. Tässä on lueteltu ne kyselylehtisten kyselyt, kyselyvastaukset ja sitomattomat primääriaineistot, joihin on viitattu tekstissä ja alaviitteissä.

Tiedusteluja kansallisten tieteiden alalta -kyselylehtiset (TYKL/kys/)

TYKL/kys/Kyselylehtinen 1. Turun yliopisto. Tiedusteluja kansallisten tieteiden aloilta N:o 1 toukokuussa 1958, Puhemiehet ja heidän toimintansa. Muita tiedusteluja avioliitosta. Sosiologian laitos. (Kyselyt 1_1–2)

TYKL/kys/Kyselylehtinen 2. Turun yliopisto, Tiedusteluja kansallisten tieteiden aloilta N:o 2 marraskuussa 1958. Pidot ja pitopiirit. Turun yliopiston Sosiologian laitos. (Kysely 2)

TYKL/kys/Kyselylehtinen 3. Turun yliopisto, Tiedusteluja kansallisten tieteiden aloilta N:o 3 helmikuussa 1959. Tiedusteluja huutokauppojen pitämisestä. Kuvauksia kiekkonlyönnistä. Kuvauksia kyläkeinuelämästä. Turun yliopiston Sosiologian laitos. (Kyselyt 3_1, 3_2 ja 3_3)

TYKL/kys/Kyselylehtinen 4. Turun yliopisto, Tiedusteluja kansallisten tieteiden aloilta N:o 4 helmikuussa 1959. Entisajan uittotöistä. Turun yliopiston Sosiologian laitos. (Kysely 4, Ilmar Talve mukana kyselyn suunnittelussa)

TYKL/kys/Kyselylehtinen 5. Turun yliopisto, Tiedusteluja kansallisten tieteiden aloilta N:o 5 heinäkuussa 1959, kysely 5: Entisajan karjakaupoista ja karjan kuljettamisesta. Turun yliopiston Sosiologian laitos. (Kysely 5)

TYKL/kys/Kyselylehtinen 6. Turun yliopisto, Tiedusteluja kansallisten tieteiden alalta N:o 6 syyskuussa 1959. Sahatyöläisten muistelmat. Turun yliopiston sosiologian ja kansatieteen laitokset. (Kysely 6; ks. myös Turun yliopiston, Kansatieteen laitoksen nimissä toteutetut uudet painokset. Sahatyöläisten muistelmat. Kolmas painos 1966.)

TYKL/kys/Kyselylehtinen 7. Turun yliopisto, Tiedusteluja kansallisten tieteiden alalta N:o 7 lokakuussa 1959. Musta ja valkoinen rippipuku. Turun yliopiston Kansatieteen laitos. (Kysely 7)

TYKL/kys/Kyselylehtinen 8. Turun yliopisto, Tiedusteluja kansallisten tieteiden alalta N:o 8 helmikuussa 1960. Maalaiskylä ulkomaailman yhteydessä. Turun yliopiston Sosiologian laitos. (Kysely 8)

- TYKL/kys/Kyselylehtinen 9. Turun yliopisto, Tiedusteluja kansallisten tieteiden alalta N:o 9 kesäkuu 1960. Suuri kilpakeräys herätysliikkeistä. Turun yliopiston Sosiologian laitos. (Kysely 9)
- TYKL/kys/Kyselylehtinen 10. Turun yliopisto, Tiedusteluja kansallisten tieteiden alalta N:o 10 kesäkuu 1960. Suuri kilpakeräys entisajan metsätöistä. Palkintojen jako sahatyöläisten muistelmista. Turun yliopiston Sosiologian ja Kansatieteen laitokset. (Kysely 10, yhdistetty kyselyyn 4.)
- TYKL/kys/Kyselylehtinen 11. Turun yliopisto, Tiedusteluja kansallisten tieteiden alalta. N:o 11 maaliskuussa 1961. Kansantapojen muuttuminen. Kuoleman enteet. Turun yliopiston Kansatieteen laitos. (kysely 11)
- TYKL/kys/Kyselylehtinen 12. Turun yliopisto, Tiedusteluja kansallisten tieteiden alalta. N:o 12 heinäkuussa 1961. Kansantapojen muuttuminen. Turun yliopiston Kansatieteen laitos. (Kysely 12_1) Kylä ja sen naapurisuhteet. Turun yliopiston Sosiologian laitos. (Kysely 12_2)
- TYKL/kys/Kyselylehtinen 13. Turun yliopisto, Tiedusteluja kansallisten tieteiden alalta. N:o 13 joulukuussa 1961. Kansantapojen muuttuminen III. Hautajaiset. Kansantapojen muuttuminen IV. Kummit. Vihkileninki. Turun yliopiston Kansatieteen laitos. (Kysely 13, jatkaa kyselyitä 11 ja 12.)
- TYKL/kys/Kyselylehtinen 14. Turun yliopisto, Tiedusteluja kansallisten tieteiden alalta n:o 14 heinäkuussa 1962. Lisätietoja kaivataan. Kertokaa kylänne kesävieraista entisaikaan. Turun yliopiston sosiologian laitos (Kyselyt 14_1 ja 14_2)
- TYKL/kys/Kyselylehtinen 15. Turun Yliopisto, Tiedusteluja kansallisten tieteiden alalta N:o 15 huhtikuussa 1962. Käsityöläisten muistelmat. Turun Yliopiston Kansatieteen laitos. (Kysely 15)
- TYKL/kys/Kyselylehtinen 16. Turun Yliopisto, Tiedusteluja kansallisten tieteiden alalta N:o 16 kesäkuussa 1962. Käsityöläisten muistelmat. Turun yliopiston Kansatieteen laitos. (Kysely 16)
- TYKL/kys/Kyselylehtinen 17. Turun Yliopisto, Tiedusteluja kansallisten tieteiden alalta N:o 17 lokakuussa 1962. Rautatieläisten muistelmat. Turun yliopiston Kansatieteen laitos. (Kysely 17)
- TYKL/kys/Kyselylehtinen 18. Turun Yliopisto, Tiedusteluja kansallisten tieteiden alalta N:o 18 huhtikuussa 1963. Miesten ja naisten työnjako.
- TYKL/kys/Kyselylehtinen 19. Turun Yliopisto, Tiedusteluja kansallisten tieteiden alalta N:o 19 lokakuussa 1963. Merimiesten muistelmat. (Kysely 19)
- TYKL/kys/Kyselylehtinen 20. Turun Yliopisto, Tiedusteluja kansallisten tieteiden alalta N:o 20 lokakuussa 1962. Sjömansminnen. (Kysely 20)
- TYKL/kys/Kyselylehtinen 21. Turun Yliopisto, Tiedusteluja kansallisten tieteiden alalta N:o 21 lokakuussa 1962. Palkolliset. (Kysely 21)
- TYKL/kys/Kyselylehtinen 22. Turun Yliopisto, Tiedusteluja kansallisten tieteiden alalta N:o 22 huhtikuussa 1964. Kihlaus, vihkiminen ja häät. Tiedustelu maakäsityöläisistä. Turun yliopiston Kansatieteen laitos. (Kysely 22)
- TYKL/kys/Kyselylehtinen 24. Turun Yliopisto, Tiedusteluja kansallisten tieteiden alalta N:o 24 lokakuussa 1965. Muistelmia entisajan vaivashoidosta. (Kysely 24)

Turun yliopisto, Kansatieteen laitos I. Tiedusteluja kansankulttuurin alalta -kyselylehtiset

TYKL/kys/Kyselylehtinen 25. Turun yliopisto, Kansatieteen laitos I. Tiedusteluja kansankulttuurin alalta No 25 marraskuussa 1965. Lasten kasvatuksesta ja perhesuhteista entisaikaan. Häätäleipä. (Kyselyt 25_1 ja 25_2)

TYKL/kys/Kyselylehtinen 26. Turun yliopisto, Kansatieteen laitos I. Tiedusteluja kansankulttuurin alalta N:o 26, 1966. Muistitietoa entisajan kaupunkielämästä. (Kysely 26. Huom. Monisteversiona 26b, 1966 ilmestyi Muistitietoa entisajan Turusta)

TYKL/kys/Kyselylehtinen 33. Turun yliopisto, Kansatieteen laitos. Tiedusteluja kansankulttuurin alalta No 33 tammikuussa 1968. Päivätyöläinen entisajan maataloudessa. (Kysely 33)

TYKL/kys/Kyselylehtinen 56. Turun yliopisto, Kansatieteen laitos. Tiedusteluja kansankulttuurin alalta No 56 toukokuussa 1979. Pihamaat. (Kysely 56)

TYKL/kys/Kyselylehtinen 57. Turun yliopisto, Kansatieteen laitos. Tiedusteluja kansankulttuurin alalta No 57 joulukuussa 1979. Käsityöläiset ja palvelut. Osallistuminen organisaatioihin. (Kyselyt 57_1 ja 57_2)

Tiedusteluja kansallisten tieteiden alalta ja Tiedusteluja kansankulttuurin alalta -kyselyvastaukset

TYKL/kys/8/Vastaaja 79 (s. 1896)

TYKL/kys/12&14/Vastaajat 2 (s. 1903), 5 (s. 1886), 49 (s. 1910), 109 (s. 1902), 124 (s. 1896), 206 (s. 1904). 236 (s. 1896), 247 (s. 1898) 259 (s. 1906), 282 (s. 1905)

TYKL/kys/14/14_2/Vastaaja 170 (s. 1878)

TYKL/kys/33/Vastaaja 5 (s. 1903)

TYKL Vastaajakortistot ja elämäkertatiedustelut

TYKL/kys/Vastaajakortisto; Kuolleet ja poistetut; Hiljenneet

TYKL/kys/Elämäkertatietoja

TYKL-kokoelmat, käsikirjoitukset (TYKL/kk)**Painamattomat opinnäytteet**

TYKL/kk/421, Saarikivi, Hertta Littoisten Verkatehtaan työoloista 1822-19 pro gradu -tutkimus, 1964

TYKL/kk/517, Eenilä Jukka 1967, Suomen metsätyö ja metsätyöläiset 1880-1928. Kansatieteellinen tutkimus. Lisensiaatintutkielma, kansatiede.

TYKL/kk/ 519, Karppinen, Eira 1967. Varsinais-Suomen pitolaitos. Seminaarityö.

TYKL/kk/531, Laaksonen Riitta 1967. Kiekonlyönti Lounais-Suomessa. Seminaarityö.

TYKL-kokoelmat, sitomattomat primääriaineistot (TYKL/spa/)**Esko Aaltosen kortistot**

TYKL/spa/1233, Esko Aaltosen kortisto 1.

TYKL/spa/1234, Esko Aaltosen kortisto 2.

Muut sitomattomat primääriaineistot

TYKL/spa/1236, Tpk, Tutkimus- ja havaintopäiväkirja 2020–2023. Liitteet 1-3.

Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran arkisto, Perinteen ja nykykulttuurin kokoelmat

SKS KRA, Vastaaajaluettelot, kuolleet ja poistetut; Vastaaajien elämäkertatietoja.

Viron kansallismuseo, Eesti Rahva Museum (ERM), Käsikirjoitusarkisto ja etnografinen arkisto (ERM EA).

Kyselylehtiset. Kyläpaimenet-kysely vuodelta 1943, laatinut Ilmar Talve.

Työväenarkisto

Työväen muistitietotoimikunnan (1961) muistitietokeruut, <https://www.tyark.fi>.

Internet-lähteet

Maaseuturakentamisen helmiä. Talonpoikaiskulttuurisäätiön perinteisen rakentamistavan kunniakilvet. Sukutilaviireistä ja niiden historiasta. <http://maaseuturakentamisenhelmiä.blogspot.com/2018/04/sukutilaviireista-ja-niiden-historiasta.html> (luettu 10.10.2022)

Kirjallisuus

Aaltonen, Esko. 1933. *Vanhan Forssan elämää (1846–1899). II.*

- . 1936. ”Kyläyhteiskunta isojaosta alkaen”. Teoksessa *Suomen Kulttuurihistoria IV*, 74–95. Porvoo – Helsinki: WSOY.
- . 1939. ”Talonpoikaiskulttuurisäätiö”. *Kotiseutu*, 1–4.
- . 1941. Johtajanasema kansanelämässämme. *Kotiseutu*, 113.
- . 1942. ”Aineksia suomalaisen sotilaan luonnekuvaan”. (Kirja-arvostelu teoksista Paavo Virkkunen, Suomen taistelevan armeijan henki, Rolf Tiivola, Uhrasimme henkemme ja Elsa Kaarela, Tuntematon suomalainen sotilas. Helsinki 1941.) *Suomalainen Suomi* 1942, 279–288.
- . 1944a. ”Kansatieteellinen filmi Oy”. *Kotiseutu*, 5.
- . 1944b. *Länsi-Suomen yhteismylyt. Yhteiskuntahistoriallinen tutkimus*. Kansatieteellinen Arkisto, IV. Helsinki: Suomen Muinaismuistoyhdistys.
- . 1948a. ”Kotiseututyö organisoitava.”, 57–58.
- . 1948b. ”Kotiseututyön aatteellinen lähtökohta”. *Kotiseutu*, 33–35.
- . 1948c. *Kotiseututyön opas*. Suomen nuorison liiton kirjasto 40. Suomen nuorison liitto.
- . 1951a. ”Kansaa etsimässä”. *Kotiseutu*, 117–118.
- . 1951b. ”Muistitiedon keruu”. *Kotiseutu*, 178–179.
- . 1951c. ”Muutoksia maaseudun oloissa suuren murroksen ajoilta”. *Turun Historiallinen Arkisto* 11: 9–38.

- . 1952. ”Sosiologian asemasta ja tehtävistä meidän oloissamme.” *Suomalainen Suomi* 1952 (1): 10–15.
- . 1953. *Kotiseututyön opas*. 2. lisätty painos. Helsinki: Suomen nuorisliitto.
- . 1954. ”Kotiseututyö kuuluu kaikille”. *Kotiseutu*, 121–122.
- . 1956. ”Kansanluonteen ongelma.” *Suomalainen Suomi*, 218–223.
- . 1958a. ”Katsaus suomalaisen sosiologian kehitykseen”. Teoksessa *Sociologia*, toimittanut Erik Allardt & Yrjö Littunen, 281–287. Helsinki: WSOY.
- . 1958b. ”Paikallishallinto”. Teoksessa *Someron historia*. 2, toimittanut Esko Aaltonen, Y. S. Koskimies & Aulis Oja, 383–448. Forssa: Someron seurakunta.
- . 1958c. ”Yhtenäiskulttuuri ja maaseutukulttuuri”. *Suomalainen Suomi*, 228–30.
- . 1961a. ”Den traditionella kulturens undanträngande i Finland.” Teoksessa *Den gamla bondekulturens upplösning: föredrag och diskussion vid fjortonde nordiska folklivs- och folkminnesforsarmötet i Åbo 1959*, 33–44. Åbo: Åbo Akademi.
- . 1961b. ”Elämänmenoja Hykkilän vanhassa ryhmäkylässä.” Teoksessa *Kotiseutukuvia Lounais-Hämeestä*, XXXIX, 14–17.
- . 1961c. ”Ihmissuhteita kyläyhteisössä”. *Pellervo* 19–20: 980–981.
- . 1963a. *Kotiseututyön opas*. 3. uudistettu painos. Helsinki: WSOY.
- . 1963b. *Kylä. Yhteiskuntatieteiden käsikirja I. Ensimmäinen osa Aatesuunnat – Pääomat*. Helsinki: Otava.
- . 1964. *Maaseudun kulttuuriperintö. Kirjoitelmia perinteellisestä ja muuttuvasta talonpoikauskulttuurista*. Porvoo, Helsinki: WSOY.
- Aaltonen, Matti. 1993a. ”a Esko Aaltosen elämänvaiheita”. Teoksessa *Kotiseutu koko elämä: Esko Aaltosen neljä elämäntyötä 1893–1966*, toimittanut Matti Aaltonen, Hannu Lahtonen & Heikki Nieminen, 35–48. Forssa: Forssan kirjapaino.
- . 1993b. ”Esko Aaltosen sukujuuret”. Teoksessa *Kotiseutu koko elämä: Esko Aaltosen neljä elämäntyötä 1893–1966*, toimittanut Matti Aaltonen, Hannu Lahtonen & Heikki Nieminen, 13–20. Forssa: Forssan kirjapaino.
- Aaltonen, Matti, Hannu Lahtonen & Heikki Nieminen, toim. 1993. *Kotiseutu koko elämä: Esko Aaltosen neljä elämäntyötä 1893–1966*. Forssa: Forssan kirjapaino.
- Aaltonen, Sanna & Riitta Högbäck. 2015. ”Refleksiivisyyden ulottuvuudet.” Teoksessa *Umpikujasta oivallukseen: refleksiivisyys empiirisessä tutkimuksessa*, toimittanut Sanna Aaltonen ja Riitta Högbäck. Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura, julkaisuja, 164. Tampere: Tampere University Press.
- Adolfsson, Maria. 2000. *Fäderneslandets Kännedom. Om svenska ortsbeskrivningsprojekt och ämbetsmäns folklivsskildringar under 1700- och 1800-talet*. Stockholms universitet, Etnologiska institutionen.
- Ahmed, Sara. 2014. ”Not in the Mood”. *New Formations* 82 (82): 13–28.
- Ahokas, Minna & Päivi Räisänen-Schröder. 2018. ”Papisto ja hyödyllinen tieto 1700-luvun Ruotsissa”. Teoksessa *Hyödyllisen tiedon piirit: tutkimuksia papistosta, rahvaasta ja tiedon rakentumisesta 1700-luvulla*, toimittanut Minna Ahokas & Esko M. Laine, 7–44. Historiallisia tutkimuksia 277. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Ahtiainen, Jukka, ja Pekka Tervonen. 1996. *Menneisyyden tutkijat ja metodien vartijat. Matka suomalaiseen historiankirjoitukseen*. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura.

- Alapuro, Risto. 1993. ”Mihin kansa katosi?” Teoksessa *Kauas on pitkä matka. Kirjoituksia kahdesta kotiseudusta*, toimittanut Pekka Laaksonen & Sirkka-Liisa Mettomäki, 7–12. Kalevalaseuran vuosikirja 72.
- . 1994. *Suomen synty paikallisena ilmiönä 1890–1933*. Helsinki: Hanki ja Jää.
- Allardt, Erik. 1950. ”The merger of American and European traditions of sociological research: Contextual analysis”. *Social science information* 7 (1): 151–168.
- . 1952. *Miljöbetingade differenser i skilsmässöfrekvensen. Olika normsystem och andra viktiga sociala faktorerers inverkan på skilsmässöfrekvensen i Finland 1891–1950*. Bidrag till kännedom af Finlands natur och folk utgifna af finska vetenskaps-societeten. 4. Helsinki.
- . 1954. ”Socialantropologi och statistik”. *Finsk Tidskrift*, nro 149: 18–28.
- . 1956. *Syntyperää ja sosiaalista kohoamista koskevat arvostukset*. Yhteiskunnallisen korkeakoulun julkaisuja 7. Hämeenlinna: Karisto.
- Andersson, Harri. 1980. ”Kylän suhde ympäristöönsä”. Teoksessa *Muuttuva kylä. Turun yliopiston kylätutkimusryhmän loppuraportti*, toimittanut Päiviö Tommila & Ismo Heervä, 163–189. Tietolipas 84. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Andersson, Otto. 1961. ”Musikens roll i bondekulturen förr och nu”. Teoksessa *Den gamla bondekulturens upplösning: föredrag och diskussion vid fjortonde nordiska folklivs- och folkminnesforskarmötet i Åbo 1959*, 150–62. Åbo: Åbo Akademi.
- Anttila, Anu-Hanna, Ralf Kauranen, Olli Löytty, Mikko Pollari, Pekka Rantanen & Petri Ruuska. 2009. *Kuriton kansa. Sosialismin ihanteet ja tulevaisuuden kansalainen*. Tampere: Vastapaino.
- Anttila, Veikko. 1960. *Kotiseututyö tänään. Mitä Missä Milloin*. Kansalaisen vuosikirja. Helsinki: Otava.
- . 1964. *Suomen kotiseuduntutkimus 1894–1920 ja kansanperinteen joukkokeruun alkuhistoria. Kansatieteellinen Arkisto 17*. Helsinki: Suomen Muinaismuistoyhdistys.
- . 1980. ”Kyläyhteisöjen kulttuurinen integraatio”. Teoksessa *Muuttuva kylä. Turun yliopiston kylätutkimusryhmän loppuraportti*, toimittanut Päiviö Tommila & Ismo Heervä, 250–291. Tietolipas 84. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Anttonen, Marjut. 1999. *Etnopolitiikkaa Ruijassa: suomalaislähtöisen väestön identiteettien politisoituminen 1990-luvulla*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 764. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Anttonen, Pertti J. 2000. ”Cultural Homogeneity and the National Unification of a Political Community.” Teoksessa *Folklore, Heritage Politics and Ethnic Diversity. A Festschrift for Barbro Klein*, toimittanut Pertti J. Anttonen, Barbro Klein & Stein R. Mathisen. Åbo: Nordiska institutet för folkdiktning.
- . 2005. ”Tradition through Modernity. Postmodernism and the Nation-State in Folklore Scholarship”. *Studia Fennica Folkloristica* 15. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Anttonen, Veikko. 1987. *Uno Harva ja suomalainen uskontotiede*. Suomi 138. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Apo, Satu 1980. ”Alina Vaittinen. Kirjoittava kertoja”. Teoksessa *Kertojat ja kuulijat*, toimittanut Pekka Laaksonen, 185–189. Kalevalaseuran vuosikirja 60. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

- Apo, Satu. 2001. *Viinan voima. Näkökulmia suomalaisten kansanomaiseen alkoholiajatteluun ja -kulttuuriin*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 759. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Asp, Erkki. 1967. ”Kyläily maaseutuyhteisön sosiaalisen kiinteyden osoittajana”. – Lounais-Hämeen Kotiseutu- ja Museoyhdistys”. Vuosikirja XXXVI: 44–54.
- . 1987. ”60 vuotta sosiologiaa Turun yliopistossa.” Teoksessa ”Avaamaan oven rohkeasti mutta ei aivan leveältä”. *Sosiologian oppituolin perustamisen 60-vuotisjuhlaleminaari Turun yliopistossa 16.12.1986*, toimittanut Juha Kaskinen & Ari Haavio, 1–7. Turun yliopisto, Sosiologia tutkimuksia 117.
- . 2004. *Opiskelua koko elämä. Kansainvälisten yhteyksien ja suhteiden merkityksestä*. Sosiologista keskustelua, B, 44. Turun yliopisto.
- Assman, Jan. 1995. ”Collective Identity and Cultural Memory”. *New German Critique* 65: 125–33.
- Aukia, Markku. 2010. *Lapset olkoot ihmisiksi. Suomen talonpoikaiskotien hiljainen kasvatus. Kansatieteellinen tutkimus*. Turku: Turun yliopisto.
- Barth, Fredrik. 2002. ”Toward a Richer Description and Analysis of Cultural Phenomena”. Teoksessa *Anthropology Beyond Culture*, toimittanut Richard G. Fox & Barbara J. King, 23–36. Oxford, New York: Berg.
- Berg, Göran. 1969. ”Kansatieteellisiä tutkimusmenetelmiä”. Teoksessa *Kansatieteen periaateoppia*, 70–86. Tietolipas. Helsinki: SKS.
- Berger, Peter L., & Thomas Luckmann. 1996. *Todellisuuden sosiaalinen rakentuminen. Tiedonsosiologinen tutkielma*. Helsinki: Gaudeamus.
- Bohman, Stefan. 1997. *Historia, museer och nationalism*. Stockholm: Carlssons.
- Bonney, Rick, Caren Cooper & Heidi Ballard. 2016. ”The Theory and Practice of Citizen Science: Launching a New Journal”. *Citizen science : theory and practice* 1 (1): 1.
- Borgnakke, Karen & Sam Hillyard. 2020. ”Meta-Ethnography”. Teoksessa *SAGE Research Methods Foundations*. SAGE Publications Ltd. <https://methods.sagepub.com/foundations/meta-ethnography>.
- Bowes, Andrea & Albert Katz. 2015. ”Metaphor Creates Intimacy and Temporarily Enhances Theory of Mind”. *Memory & Cognition* 43 (6): 953–63.
- Bowker, Geoffrey C. & Susan Leigh Star. 1999. *Sorting things out : classification and its consequences*. Inside technology. Cambridge (Mass.): MIT Press.
- Bringéus, Nils-Arvid. 2004. ”Recension. Frågelist och berättarglädje. Om frågelistor som forskningsmetod och folklig genre. Kirja-arvio.” *Rig*, 55–57.
- Burke, Peter. 2015. *What Is the History of Knowledge?* Chicester: Wiley.
- Certeau, Michel de. 1984 (1988). *The Practice of Everyday Life*. Vuonna 1980 julkaistusta teoksesta *L'Invention du quotidien, I, arts de faire* kääntänyt Steven Rendall. Berkeley: University of California Press.
- Certeau, Michel de, Luce Giaro & Pierre Mayol. 2013. ”Sisääntulo: Arkipäivän annaalit.” Teoksessa *Arkipäivän kekseliäisyys. 2. Asuminen*. Vuonna 1980 julkaistusta teoksesta *L'Invention du quotidien, II, habiter, cuisiner*, suomentanut Tapani Kilpeläinen. Tampere: niin & näin.
- Daun, Åke. 2003. *Med rörligt sökarljus. Den nya etnologins framväxt under 1960- och 1970-talen. En personlig tidsskildring*. Stockholm/Stehag: Symposion.

- Daun, Åke & Orvar Löfgren. 1980. *Etnologian metodeja*. Jyväskylän yliopisto, etnologian laitos.
- Den gamla. 1961. *Den gamla bondekulturens upplösning: föredrag och diskussion vid fjortonde nordiska folklivs- och folkminnesforskarmötet i Åbo 1959*. Åbo Akademi.
- Dilley, Roy. 2010. "Reflections on knowledge practices and the problem of ignorance". *Journal of the Royal Anthropological Institute* 16: 176–92.
- Dundes, Alan. 1986. *Den devolutionistiska premissen i folkloristisk teori*. Stockholm.
- Ehn, Billy & Orvar Löfgren. 1996. *Vardagslivets etnologi. Reflektioner kring en kulturvetsenskap*. Stockholm: Natur och kultur.
- Ehn, Billy & Orvar Löfgren. 2007. *När ingenting särskilt händer: nya kulturanalyser*. Stockholm: Brutus Östlings bokförlag Symposion.
- Ehn, Billy & Orvar Löfgren. 2012. *Kulturanalytiska verktyg. Handbok i kulturanalys och etnografisk metod*. Lund: Gleerups Utbildning AB.
- Ekrem, Carola. 2003. "Frågelistsvaren som berättelser". Teoksessa *Frågelist och berättarglädje. Om frågelistor som forskningsmetod och folklig genre.*, toimittanut Bo G. Nilsson, Dan Waldetoft & Christina Westergren, 57–68. Stockholm: Nordiska museets förlag.
- . 2014. "Belysandet af vår allmoges andliga lif" Traditionsinsamlingen inom Svenska litteratursällskapet". Teoksessa *Arkiv, minne, glömska : arkiven vid Svenska litteratursällskapet i Finland 1885-2010*, toimittanut Pamela Gustavsson, Petra Hakala, Mikael Korhonen & Carola Ekrem, 22–199. Skrifter utgivna av Svenska litteratursällskapet i Finland, nr 774. Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland.
- Elden, Stuart. 2004a. *Understanding Henri Lefebvre. Theory and the Possible*. Continuum Studies in Philosophy. London and New York: Continuum.
- . 2004b. "Rhythmanalysis: An Introduction". Teoksessa *Rhythmanalysis - space, time and everyday life*, vii–xv. London, New York: Continuum.
- Erixon, Sigurd. 1931. "Granne är grannens broder. Nordiska museets o". *Skansens årsbok*, 83–98.
- . 1938. "Några kapitel svensk folklivsforskning med belysning av dess arbetsuppgifter och metoder". Teoksessa *Svenskt Folkliv. Myös julkaistu myös englanniksi teoksessa Regional European Ethnology, Folk-Liv (1937) ja ranskaksi aikakauskirjassa Laos 1. (1951)*. Uppsala.
- . 1943. "Folklivsforskning som universitetsämne". Teoksessa *Folk-Liv 1943-44*, 286–313.
- . 1946. *Kila. En östgötsk skogsby. En byundersökning 1912-13*. Etnologiska källskrifter. Lund.
- . 2017. "European Ethnology in our Time. Reprinted from *Ethnologiae Europaea* 1, 1967." *Ethnologiae Europaea* 47 (1): 11–17.
- Erll, Astrid. 2010. *A Companion to Cultural Memory Studies*.
- Eskola, Antti. 1963. *Maalaiset ja kaupunkilaiset*. Helsinki: Kirjayhtymä.
- . 1992. "Sosiologian uudistuminen 1950-luvulla". Teoksessa *Suomalaisen sosiologian historia*, toimittanut Risto Alapuro, Matti Alestalo & Elina Haavio-Mannila, 241–85. Helsinki: WSOY.
- Evans, Jules. 2012. *Philosophy For Life And Other Dangerous Situations*. London, Sydney, Auckland: Random House.

- Fabian, Johannes. 1983. *Time and the other : how anthropology makes its object*. New York: Columbia U.P.
- . 2008. *Ethnography as Commentary. Writing from the Virtual Archive*. Durham & London: Duke University Press.
- . 2012. "Cultural Anthropology and the Question of Knowledge*: Cultural Anthropology and the Question of Knowledge". *Journal of the Royal Anthropological Institute* 18 (2): 439–53.
- Fabian, Johannes & Vincent de Rooij. 2008. "Ethnography". Teoksessa *The SAGE Handbook of Cultural Analysis*, 587–608. London: SAGE Publications Ltd.
- Fingerroos, Outi. 2004. *Haudatut muistot. Rituaalisen kuoleman merkitykset Kannaksen muistitiedossa. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 985*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Fingerroos, Outi, Riina Haanpää, Anne Heimo & Ulla–Maija Peltola. (toim.) 2006. *Muistitietotutkimus – metodologisia kysymyksiä*. Tietolipas 214. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Fischer, Michael M. J. 2003. *Emergent forms of life and the anthropological voice*. Vsk. cultural description and political critique. Durham: Duke University Press.
- Foucault, Michel. 1969. *L'archéologie du savoir. Vuonna 1972 ilmestynyt englanniksi nimellä The Archaeology of Knowledge, kääntänyt A. M. Sheridan Smith*. Paris: Gallimard.
- Foucault, Michel. 2010. *Sanat ja asiat. Eräs ihmistieteiden arkeologia*. Helsinki: Gaudeamus.
- Frykman, Jonas & Maja Frykman Povrzanovic, toim. 2016. *Sensitive Objects. Affect and Material Culture*. Lund: Nordic Academic Press.
- Frykman, Jonas, Orvar Löfgren, Gunnar Alsmark, Ella Johansson, Mats Lindqvist, Margareta Stigsdottir, Lynn Åkesson & Lissie Åström. 1985. *Modärna tider. Vision och vardag i folkhemmet*. Skrifter utgivna av Etnologiska sällskapet i Lund. Lund: Liber Förlag.
- Förster, Till. 2022. "Bodily Ethnography: Some Epistemological Challenges of Participation". *Ethnography*, helmikuuta, 146613812110674.
- Grossberg, Lawrence. 1995. *Mielihyvän kytkennät. Risteilyjä populaarikulttuurissa*. Tampere: Vastapaino.
- Gustavsson, Karin. 2014. *Expeditioner i det förflutna : etnologiska fältarbeten och försvinnande allmogekultur under 1900-talets början*. Stockholm: Nordiska museets förlag
- Gyr, Ueli. 2009. *Richard Weiss – Standorte und Werk einer volkskundlichen Symbolfigur*. Schweizerisches Archiv.
- Haapala, Pertti. 1983. "Maaseudun liikaväestön syntyminen 1800-luvulla". *Sociologia*, nro 4: 296–301.
- . 1989. *Johdatus sosiaalhistoriaan*. SHS Käsikirjoja 13. Helsinki: Suomen Historiallinen seura.
- Haapala, Pertti, Marko Tikka, Johanna Wassholm & Ann-Catrin Östman. 2021. "Poliittiset voimat: säädyt, kansa, puolueet ja sotilaat." Teoksessa *Suomalaisen yhteiskunnan historia 1400-2000. Osa 1, Rakenteet ja instituutiot*, toimittanut Petri Karonen, Nils Erik Villstrand, Pertti Haapala & Jari Eilola, 265–300. Rakenteet ja instituutiot. Tampere: Vastapaino.
- Haavio, Ari. 1987. "Uno Harva sosiologian ensimmäisenä professorina Turun yliopistossa." Teoksessa *"Avaamaan oven rohkeasti mutta ei aivan leveältä"*. *Sosiologian oppituolin*

- perustamisen 60-vuotisjuhlaseminaari Turun yliopistossa 16.12.1986.*, toimittanut Juha Kaskinen & Ari Haavio, 8–18. Turun yliopisto, Sosiologisia tutkimuksia 117.
- . 1996. ”Amerikkalaisen sosiologian maihinnousu.” Teoksessa *Sosiologiaa ajassa ja tilassa. Turkulaista sosiologiaa 70 vuotta.*, toimittanut Timo Kyntäjä, Annamari Konttinen & Päivi Vääntinen. Sosiologian laitos, Turku.
- Haavio–Mannila, Elina. 1958. *Kylätappelut. Sosiologinen tutkimus Suomen kylätappeluinstituutiosta.* Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- . 1992. ”Etnologia ja sosiaaliantropologia.” Teoksessa *Suomalaisen sosiologian historia*, toimittanut Risto Alapuro, Matti Alestalo & Elina Haavio–Mannila, 27–75. Helsinki: WSOY.
- Hagström, Charlotte & Lena Marander-Eklund. 2005. ”Att arbeta med frågelistor.” Teoksessa *Frågelistan som källa och metod*, toimittanut Charlotte Hagström & Lena Marander-Eklund, 9–29. Lund: Studentlitteratur.
- Haltsonen, Sulo & E.A. Tunkelo. 1938. *Kansatieteelliset käsikirjoitukset, saapuneet Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran arkistoon ennen vuotta 1936.* Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Hannerz, Ulf. 1992. *Cultural Complexity. Studies in the Social Organisation of Meaning.* New York: Columbia University Press.
- Hansen, Kjell. 1998. *Välfärdens motsträviga utkant. Lokal praktik och statlig styrning i efterkrigstidens nordsvenska inland.* Lund: Historiska Media.
- Hansson, Börje. 1978. *Familj, Hushåll, Släkt. En punktundersökning av miljö och gruppaktivitet i en stockholms förort 1957 och 1972 enligt hypoteser, som utformats efter kulturhistoriska studier.* Gidlunds.
- Haraway, Donna. 1988. ”Situated Knowledges: The Science Question in Feminism and the Privilege of Partial Perspective.” *Feminist Studies* 14: 575–99.
- Harvey, David. 1991. ”Afterword.” Teoksessa *The Production of Space, Kirjoittanut Henry Lefebvre.*, 425–432. Cambridge, Massachusetts, Oxford: Basil Blackwell Ltd.
- Hastrup, Kirsten. 2004. ”Getting It Right. Knowledge and Evidence in Anthropology”. – *Anthropological Theory* 4 (4): 455–472.
- Hautamäki, Lauri & Tarmo Palonen. 1988. *Elävä kylä - elävä maaseutu : kylätoiminta maaseutukampanjassa.* Helsinki: Kyläasiain neuvottelukunta.
- Heidegger, Martin. 2000. *Oleminen ja aika.* Käännös teoksesta Sein und Zeit vuodelta 1987. Tampere: Vastapaino.
- Heigl, Florian, Barbara Kieslinger, Katharina T. Paul, Julia Uhlik & Daniel Dörler. 2019. ”Toward an International Definition of Citizen Science”. *Proceedings of the National Academy of Sciences* 116 (17): 8089–8092.
- Heimo, Anne. 2010. *Kapina Sammatissa. Vuoden 1918 paikalliset tulkinnat osana historian yhteiskunnallisen rakentamisen prosessia.* Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1275. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Hellspong, Mats. 1993. ”Den glansfulla Sigurd Erixon -epoken.” Teoksessa *Lusthusporten. En forskningsinstitution och dess framväxt 1918-1993.*, 52–73. Stockholm: Nordiska Museet.
- Henttinen, Annastiina. 2008. ”Teollisuusneuvos Matti Aaltonen (1926–2007). Kansallisbiolografia. Suomen talouselämän vaikuttajat -verkkojulkaisu. Studia Biographica 8. Hel-

- sinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. (viitattu 1.5.2023). Artikkelin pysyvä tunniste <http://urn.fi/urn:nbn:fi:sks-tev-001523>., 2008.
- Herlin, Ilkka. 1993. *Kivijalasta kurkikirhteen. Kustaa Vilkkunan yhteiskunnallinen ajattelu ja toiminta*. Otava.
- . 1996. ”Linjoilla ja linjojen takana”. Teoksessa *Menneisyyden tutkijat ja metodien vartijat. Matka suomalaiseen historiankirjoitukseen*, toimittanut Jukka Ahtiainen & Pekka Tervonen, 84–119. SHS Käsikirjoja, 17:1. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura.
- . 2000. ”Tiede ja kansallinen tiede 1800-luvun Suomessa”. *Tieteessä tapahtuu* 18 (6): 26–29.
- Hieta, Hanneleena. 2016. ”Kyselyt arkistohoidollisesta näkökulmasta. Hyvin suunniteltu on puoliksi tehty”. Teoksessa *Kirjoittamalla kerrotut. Kansatieteelliset kyselyt tiedon lähteinä.*, toimittanut Pirjo Korkiakangas, Pia Olsson, Helena Ruotsala & Anna-Maria Åström, 59–79.
- Highmore, Ben. 2006. *Michel de Certeau. Analysing the Culture*. London, New York: Continuum.
- Honkala, Kauko. 1980. ”Kyläyhteisön sosiaalinen kiinteys”. Teoksessa *Muuttuva kylä. Turun yliopiston kylätutkimusryhmän loppuraportti*, toimittanut Päiviö Tommila & Ismo Heervä, 215–49. Tietolipas 84. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Honko, Lauri. 1959. ”Kongressi ja murros”. – *Kotiseutu*, 170–73.
- . 1982. ”Folktradition och identitet”. Teoksessa *Folktradition och regional identitet i Norden*, toimittanut Aili Nenola-Kallio, 11–24. Åbo: Nordiska institutet för folkdiktning.
- . 2009. ”Kotiseutu, identiteetti ja perinne”. Teoksessa *Kotiseutuni mun: kirjoituksia Kotiseudun & Hiidenkiven sadalta vuodelta*, toimittanut Pekka Laaksonen & Lassi Saressalo, Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 1240. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Honko, Lauri & Orvar Löfgren. 1981. *Tradition och miljö: ett kulturekologiskt perspektiv*. Lund: Liber Läromedel.
- Huotari, Pauli & Teppo Eskelinen. 2021. ”Ennalta määrätyn episteeminen kulttuuri ja politiikan liikkumatila”. *Politiikka* 63 (3).
- Hupaniittu, Outi & Ulla-Maija Peltonen. 2021. ”Arkistot ja kulttuuriperintö”. Teoksessa *Arkistot ja kulttuuriperintö*, toimittanut Outi Hupaniittu & Ulla-Maija Peltonen, 7–18. Tietolipas 268. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Huuskonen, Marjut. 2004. *Stuorra–Jovnnan ladut. Tenonsaamelaisten ympäristökertomusten maailmat. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 986*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Hylland Eriksen, Thomas. 2007. ”Complexity in social and cultural integration: Some analytical dimensions”. *Ethnic and racial studies* 30 (6): 1055–69.
- Hylland Eriksen, Thomas & Finn Sivert Nielsen. 2001. *A history of anthropology*. First edition. Anthropology, culture and society. London: Pluto Press.
- Hynninen, Anna. 2011. ”Elämää kerroksittain. Arkistokirjoittamisen kontekstualisointi”. Teoksessa *Tekstien rajoilla: monitieteisiä näkökulmia kirjoitettuihin aineistoihin*, toimittanut Sami Lakomäki, Pauliina Latvala & Kirsi Laurén, 259–95. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia, 1314. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

- Häikiö, Liisa. 1993. *Osallisuus kylässä. Herrojen herkkua vai jokapäiväistä leipää*. Civil Society Papers 3. Tampereen yliopisto: Asumisen ja ympäristön tutkimuksen yksikkö. Sosiaalipolitiikan laitos.
- Häkkinen, Antti. 2005. ”Kiertäminen, kulkeminen ja muukalaisuuden kohtaaminen 1800-luvun lopun ja 1900-luvun alun maalaisyhteisöissä”. Teoksessa *Vieraat kulkijat - tutut talot: näkökulmia etnisyyden ja köyhyyden historiaan Suomessa*, toimittanut Antti Häkkinen, Panu Pulma & Miika Tervonen, 225–62. Historiallinen arkisto 120. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- . 2013. ”Suomalaiset sukupolvet, elämänkulku ja historia”. Teoksessa *Sosiaalinen albumi. Elämäntavat sukupolvien murroksessa*, toimittanut Antti Häkkinen, Anne Puuronen, Mikko Salasuo & Anni Ojajarvi, 21–55. Julkaisuja 139. Nuorisotutkimusverkosto.
- Häkkinen, Antti, Panu Pulma & Miika Tervonen, toim. 2005. *Vieraat kulkijat - tutut talot: näkökulmia etnisyyden ja köyhyyden historiaan Suomessa*. Historiallinen arkisto, 120. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Häkkinen, Antti & Miika Tervonen. 2005. ”Johdanto: Vähemmistöt ja köyhyys Suomessa 1800- ja 1900-luvuilla”. Teoksessa *Vieraat kulkijat - tutut talot: näkökulmia etnisyyden ja köyhyyden historiaan Suomessa*, toimittanut Antti Häkkinen, Panu Pulma & Miika Tervonen, 7–38. Historiallinen arkisto 120. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Hämeenaho, Pilvi & Eerika Koskinen-Koivisto, toim. 2014. *Moniulotteinen etnografia*. Helsinki: Ethnos ry.
- Hämäläinen, Albert. 1922. ”Kiertäjän kokemuksia”. *Turun yliopiston vuosikirja 1922*. Turun yliopisto.
- Hämäläinen, Niina & Petja Kauppi, toim. 2021. *Paradigma. Näkökulmia tieteen periaatteisiin ja käsityksiin*. Helsinki: SKS.
- Hänninen, Kirsi & Heli Syrjä. 2022. ”Tutkimusaineiston arkistointi ja elinkaari”. Teoksessa *Kulttuurihistorian tutkimus: lähteistä menetelmiin ja tulkintaan*, toimittanut Rami Mähkä, Marika Ahonen, Niko Heikkilä, Sakari Ollitervo & Marika Räsänen, 159–74. Cultural history - kulttuurihistoria 17. Turku: Kulttuurihistorian seura.
- Hänninen, Sakari. 2005. ”Huono-osaisuuden mieli”. Teoksessa *Toinen tieto. Kirjoituksia huono-osaisuuden tunnistamisesta.*, toimittanut Jouko Karjalainen, Tuukka Lahti & Sakari Hänninen, 94–117. Stakes. Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimus- ja kehittämiskeskus.
- Ialenti, Vincent. 2017. ”Death and Succession among Finland’s Nuclear Waste Experts”. *Physics Today* 70 (10): 48–53.
- Ialenti, Vincent & Marcia Bjornerud. 2020. *Deep time reckoning: how future thinking can help earth now*. One planet. Cambridge, Massachusetts: The MIT Press.
- Ingold, Tim. 2008. ”Anthropology Is Not Ethnography. Radcliffe-Brown Lecture in Social Anthropology”. Teoksessa *Proceedings of the British Academy*, 154:69–92. The British Academy.
- . 2011. *Being alive: essays on movement, knowledge and description*. Abingdon, Oxon: Routledge.
- . 2014. ”That’s Enough about Ethnography!” *HAU: Journal of Ethnographic Theory* 4 (1): 383–95.
- Ingridsdotter, Jenny. 2017. ”Om att läsa sig ut och skriva sig in.” Teoksessa *Kulturella perspektiv*. 2.

- Ingridsdotter, Jenny & Kim Silow Kallenberg. 2018. "Ethnography and the Arts: Examining Social Complexities through Ethnographic Fiction." *Etnofoor*, nro 30: 57–76.
- Itkonen, Hannu & Mikko Simula. 2008. "Kylä liikkumisen tilana – Sivakan lämpimät kiireet". Teoksessa *Kylän paikka: uusia tulkintoja Sivakasta ja Rasimäestä*, 173–207. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 1167. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Jalava, Marja & Johanna Rainio-Niemi. 2018. "European Small-State Academics and the Rise of the United States as an Intellectual Center: The Cases of Halvdan Koht & Heikki Waris." Teoksessa *Decentering European Intellectual Space.*, toimittanut Marja Jalava, Stefan Nygård & Johan Strang, 165–94. European Studies. An Interdisciplinary Series in European Culture, History and Politics. Brill.
- Jutikkala, Eino. 1958. *Suomen talonpojan historia. Toinen, uudistettu ja lisätty laitos.* Suomalaisen Kirjallisuuden seuran Toimituksia 257. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Jyrkilä, Faina. 1968. "Mitä sosiologista pitäjänhistorian kirjoittaja voisi oottaa huomioon?" Teoksessa *Paikallishistoria tänään*, 34–40. Porvoo, Helsinki: WSOY.
- Jäntere, Kaarlo. 1969. *Turun yliopiston perustaminen. Turun yliopiston Suomalaisen Yliopistoseuran julkaisemasta alkuperäisteoksesta v 1928 toimitettu uusi painos.* Turun yliopiston Suomalaisen Yliopistoseuran julkaisemasta alkuperäisteoksesta toimitettu uusi painos. Turku.
- Kaarlenkaski, Taija. 2012. *Kertomuksia lehmästä : tutkimus ihmisen ja kotieläimen kulttuurisen suhteen rakentumisesta.* Joensuu: Suomen kansantietouden tutkijain seura.
- Kajander, Konsta. 2020. *Talonpoika, herra, puoliherra. Etnologinen tutkimus puoliherra-kategorioista ja talonpoikaisuuden kulttuurisista mallaista suomalaisissa sanomalehdissä 1847-1870.* JYU Dissertations 316.
- Kalela, Jorma. 2002. "Tutkijan vapaus historiantutkimuksessa". Teoksessa *Tutkijan eettiset valinnat*, toimittanut Sakari. Karjalainen, Veikko Launis, Risto Pelkonen & Juhani Pietarinen. Helsinki: Gaudeamus.
- Kalha, Harri. 1997. "Suomi lasikaapissa. Taideteollisuus ja Suomi-kuva". – *Tiedepolitiikka* 4 (1997): 33–39.
- Kallberg, Ulla. 2022. *Sillä ainahan merimies on sentään erimies. Merimiesidentiteetit muuttuvassa maailmassa.* Turun yliopiston julkaisuja. Annales, B 593 Humaniora.
- Kallio, Ari. 1993. "Esko Aaltonen ja 'Ompeluseura'". Teoksessa *Kotiseutu koko elämä: Esko Aaltonen neljä elämäntyötä 1893–1966*, toimittanut Matti Aaltonen, Hannu Lahtonen & Heikki Nieminen, 135–40.
- Kallio, Ari, ja Heikki Nieminen. 1993. "Esko Aaltonen yliopistoura". Teoksessa *Kotiseutu koko elämä: Esko Aaltonen neljä elämäntyötä 1893–1966*, toimittanut Matti Aaltonen, Hannu Lahtonen & Heikki Nieminen, 165–88. Forssa: Forssan kirjapaino.
- Kallio, Kalle. 2022. *Ratajätkäät: Rautatienrakentajien kokemukset 1857–1939.* Helsinki: SKS.
- Kankaanpää, Arto. 1990. "Turkulaisen sosiologian pitkä linja?" Teoksessa *Muutoksen pysyvyys: sosiologisia näkökulmia yhteiskuntaan.*, toimittanut Osmo Kivinen, 19–73. Turun yliopiston julkaisusarja Sarja C 83.
- Karonen, Petri, Nils Erik Villstrand, Pertti Haapala & Jari Eilola. 2021. *Suomalaisen yhteiskunnan historia 1400-2000. Osa 1, Rakenteet ja instituutiot.* Rakenteet ja instituutiot. Tampere: Vastapaino.

- Karvonen, Erkki. 2000. ”Myyttien maaseutu on yhteisöllinen takapajula - median stereotyyppisen maaseutukuvan tarkastelua”. Teoksessa *Maaseudun ympäristöarvojen tuotteistaminen – kenellä valta ja vastuu?* / toimittanut Riitta Salo, Katriina Soini & Anu Seppälä, 30–39. Maatalouden tutkimuskeskuksen julkaisuja. Sarja A 72. Jokioinen: Maatalouden tutkimuskeskus.
- Kaukonen, Toini-Inkeri. 1959. ”Kansallismuseon kansatieteellinen käsikirjoitusarkisto”. Teoksessa *Analectica Archaeologica Fennica XVI*. Helsinki: Muinaistieteellinen toimikunta.
- Kehusmaa, Aimo, Pirkko Kovalainen, Juhani U.E. Lehtonen & Martti Linkola. 1969. *Asikkalan Iso-Äiniö. Kansatieteellinen kontaktitutkimus kaakkoishämäläisestä kylästä*. Helsingin yliopiston Kansatieteen laitoksen tutkimuksia 1.
- Keskinen, Jarkko & Kari Teräs, toim. 2008. *Luottamus, sosiaalinen pääoma, historia*. Historia mirabilis 5. Turku: Turun historiallinen yhdistys.
- Kettunen, Pauli 2008. *Globalisaatio ja kansallinen me: kansallisen katseen historiallinen kritiikki*. Tampere: Vastapaino.
- . 2015. ”Hyvinvointivaltion yhteiskunta”. Teoksessa *Hyvinvointivaltion kulttuurintutkimus*, toimittanut Janne Autto & Mikael Nygård, 71–109. Tampere: Vastapaino.
- Kingma, S. F., Karen Dale & Varda Wasserman. 2018. *Organisational Space and Beyond: The Significance of Henri Lefebvre for Organisation Studies*. Book, Whole. Routledge.
- Kinnunen, Merja. 2001. *Luokiteltu sukupuoli*. Helsinki: Vastapaino.
- Kirveennummi, Anna. 1997a. ”Ethnology and local recalled knowledge. Transmission of social memory in the village studies of Seurasaari Foundation”. *Ethnologia Fennica*, 19–29.
- . 1997b. ”Kulttuuri, kansatiede ja kritiikki. Murtumia 1900-luvun lopun tiedontutkimuksessa ja kulttuurikäsitteissä”. Teoksessa *Näkökulmia kulttuurin tutkimukseen*, toimittanut Teppo Korhonen & Pekka Leimu, 33–53. Turku: Turun yliopiston täydennyskoulutuskeskus.
- . 2016. ”Maaseudun kulttuurisessa tilassa liikkuvat katseet”. Teoksessa *Kirjoittamalla kerrotut. Kansatieteelliset kyselyt tiedon lähteenä*, toimittanut Pirjo Korkiakangas, Pia Olsson, Helena Ruotsala & Anna-Maria Åström, 185–226. Ethnos-toimite 19. Helsinki: Ethnos ry.
- Kirveennummi, Anna, Johanna Mantere & Katariina Heikkilä. 2014. ”Kohtaamisia lähiruoka-ajattelun kentällä. Havaintoja ulkomaisten lähiruokayritysten tarjontakonsepteista ja kuluttajien ostoympäristöistä”. Teoksessa *Ruoka lähellä, kuluttaja kaukana? Näkökulmia lähiruoan kysynnän ja tarjonnan kohtaamiseen*, toimittanut Lotta Heikkilä. MTT-Raportteja 154.
- Kirveennummi, Anna & Riitta Räsänen. 2000. *Suomalainen kylä kuvattuna ja muisteltuna*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 777. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- . 2005. ”Muisteltu ja kuvattu suomalainen kylä – toimintasuunnitelma moniaineistoisen ja monimetodisen tutkimustekstin luomiseksi”. Teoksessa *Polkuja etnologian menetelmiin*, toimittanut Pirjo Korkiakangas, Pia Olsson & Helena Ruotsala, 11:89–103. *Ethnos-toimite 11*. Helsinki: Ethnos ry.
- Kivilaakso, Aura. 2017. ”Abstrakti ja altis kulttuuriperinnön käsite”. *Elore* 24 (2).

- Kivilaakso, Aura & Maija Mäki. 2022. ”Tarkoittaako kehittäminen aina seinien rakentamista? Kaupunkilaisten osallisuus Turun historiallisen keskustan kehittämisessä”. *Yhdyskuntasuunnittelu* 60 (1): 81–105.
- Kivilaakso, Katri, Pete Pesonen & Riikka Taavetti. 2022. ”Muistitiedon keruut, kerääjät ja osallisuus”. Teoksessa *Muistitietotutkimuksen paikka. Teoria, käytännöt, muutos*, toimittanut Ulla Savolainen & Riikka Taavetti, 88–114. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1478. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Kivimies, Yrjö, toim. 1937. *Pidot Tornissa*. Jyväskylä: Gummerus.
- Kivimäki, Ville, Minna Harjula, Antti Malinen & Pasi Nevalainen. 2021. ”Sadan vuoden kansalaisuus: yhteiskunta, yksilö ja toimijuus”. Teoksessa *Suomalaisen yhteiskunnan historia 1400–2000. Osa 1, Rakenteet ja instituutiot*, toimittanut Petri Karonen, Nils Erik Villstrand, Pertti Haapala & Jari Eilola, 265–301. Rakenteet ja instituutiot. Tampere: Vastapaino.
- Klein, Barbro. 2003. ”Nm 223 Personlig hygien. Reflektioner kring frågelistor, meddelarsvar och vetenskap”. Teoksessa *Frågelist och berättarglädje. Om frågelistor som forskningsmetod och folklig genre.*, toimittanut Bo G. Nilsson, Dan Waldetoft & Christina Westergren, 69–85. Stockholm: Nordiska museets förlag.
- Klein Thompson, Julie. 2014. ”Foreword”. Teoksessa *Transdisciplinary Sustainability studies. A Heuristic Approach.*, toimittanut Katri Huutoniemi & Petri Tapio, xiii–xvi. Routledge Series in Sustainability. London & New York: Routledge.
- Klenk, Nicole. 2018. ”From Network to Meshwork: Becoming Attuned to Difference in Transdisciplinary Environmental Research Encounters”. *Environmental Science & Policy* 89: 315–321.
- Knorr Cetina, Karin. 2007. ”Culture in global knowledge societies: knowledge cultures and epistemic cultures”, *Interdisciplinary Science Reviews*, 32:4, 361–375, DOI: [10.1179/030801807X163571](https://doi.org/10.1179/030801807X163571).
- Knuutila, Maarit. 2006. *Kansanomaisen keittämisen taito*. Kansatieteellinen Arkisto 50. Helsinki: Suomen Muinaismuistoyhdistys.
- Knuutila, Seppo. 1982. ”Yksilö ja yhteisö – perinnetieteiden yhteiskunta?” Teoksessa *Kansatiede ja lähitieteet 1900–luvun yhteisötutkimuksessa: jatkokoulutusseminaari 17.–18.11.1981, 101–118*. Ethnos –toimite 4, toimittanut Riitta Räsänen & Sirkku Dölle. Helsinki: Helsinki: Ethnos ry.
- . 1994. ”Tyhmän kansan teoria. Näkökulmia menneestä tulevaan”. *Tietolipas* 129.
- . 2011. ”Etnografiset käänneet perinnetieteiden yhdistäjänä?” Teoksessa *Aineen taikka: näkyvän ja näkymättömän kulttuurin jäljillä*, toimittanut Aila Nieminen, Pia Ols-son, Helena Ruotsala & Katriina Siivonen, 330–46. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia.
- Knuutila, Seppo & Anssi Paasi. 1995. ”Tila, kulttuuri ja mentaliteetti. Maantieteen ja antropologian yhteyksiä etsimässä”. Teoksessa *Manaajista maalaisaateliin. Tulkintoja toisesta historian, antropologian ja maantieteen välimaastossa*, toimittanut Kimmo Katajala, 28–94”. *Tietolipas* 140. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Knuutila, Seppo & Pertti Rannikko. 2009. ”Syrjäinen maaseutu avoimina toivon tiloina”. Teoksessa *Maaseutuaiheita. Rural Motifs. Essays in Honour of Professor Leo Granberg.* - *Aleksanteri Series. 5/2009*. *Helsingin yliopisto*, toimittanut Jouko Nikula, 49–62.

- Knuutila, Seppo & Sinikka Vakimo. 2022. ”Perinne ja muistitieto seurantatutkimuksen aineksina”. Teoksessa *Muistitietotutkimuksen paikka. Teoria, käytännöt, muutos*, toimittanut Ulla Savolainen & Riikka Taavetti, 309–26. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1478. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Koikkalainen, Petri. 2019. ”Sosiologia kamppailuna ja sovituksena: Tiede, kommunismi ja konflikti Mauno Koiviston politiikassa 1950- ja 60-luvuilla”. *Politiikka* 61 (1–4): 197–222.
- Koivisto, Mauno. 1954. ”Uutta ja vanhaa sosiologiaa”. *Suomalainen Suomi*, nro 9: 538–41.
- . 1956. *Sosiaaliset suhteet Turun satamassa: sosiologinen tutkimus*. Turku: Turun yliopisto.
- Kolsrud, Knut. 1961. ”Opplösningsproblematikken i etnologien. Den gamla bondekulturens upplösning: föredrag och diskussion vid fjortonde nordiska folklivs- och folkminnesforskmötet i Åbo”.
- Konttinen, Esa. 1991. *Perinteisesti moderniin: Profioiden yhteiskunnallinen synty Suomessa*. Tampere: Vastapaino.
- Korhonen, Teppo. 1989. ”Museoitu Suomi”. Teoksessa *Kansa kulttuurin kuvastimessa. Etnisyys ja identiteetti.*, toimittanut Teppo Korhonen & Matti Räsänen, 103–34. Tietolipas 114. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Korkiakangas, Pirjo. 1996. ”Muistoista rakentuva lapsuus. Agraarinen peristö lapsuuden työnteon ja leikkien muistelussa”. Teoksessa *Kansatieteellinen Arkisto*.
- . 2016. ”Lapsuus arkistossa. Lapsen ja lapsuuden paikkaperinnetieteellisissä kyselyissä.” Teoksessa *Kirjoittamalla kerrotut. Kansatieteelliset kyselyt tiedon lähteinä*. Toimittanut Pirjo Korkiakangas, Pia Olsson, Helena Ruotsala, & Anna-Maria Åström, 227–80. Ethnos-toimite 19.
- Korkiakangas, Pirjo, Pia Olsson & Helena Ruotsala, toim. 2005. ”Muistoista tulkintaan – muisti ja muisteluaineistot etnologian tutkimuksessa”. Teoksessa *Polkuja etnologian menetelmiin*, 129–47. Ethnos-toimite 11. Helsinki: Ethnos ry.
- Korkiakangas, Pirjo, Pia Olsson, Helena Ruotsala & Anna-Maria Åström. 2016a. ”Kirjoittamalla kerrottua”. Teoksessa *Kirjoittamalla kerrotut. Kansatieteelliset kyselyt tiedon lähteinä*, toimittanut Pirjo Korkiakangas, Pia Olsson, Helena Ruotsala & Anna-Maria Åström, 7–36. Ethnos-toimite 19. Helsinki: Ethnos ry.
- . 2016b. *Kirjoittamalla kerrottua*. Ethnos-toimite 19. Helsinki: Ethnos ry.
- Koselleck, Reinhard. 1979. *Vergangene Zukunft. Zur Semantik geschichtlicher Zeiten*. Frankfurt am Main: Suhrkamp.
- Koskinen, Inkeri. 2014. ”Alkuperäiskansojen tieto tutkimuksessa: tieteenfilosofinen näkökulma.” Teoksessa *Moniulotteinen etnografia*, toimittanut Pilvi Hämeenaho & Eerika Koskinen-Koivisto, 128–52. Ethnos toimite 17. Helsinki: Ethnos ry.
- . 2017. ”Punkit foliossa ja luottamus tieteeseen”. *Tieteessä tapahtuu*, nro 4: 1–2.
- Koskinen, Keijo. 1996. ”Sosiologian laitoksen sijoittuminen aikaan ja tilaan”. Teoksessa *Sosiologiaa ajassa ja tilassa. Turkulaista sosiologiaa 70 vuotta*, toimittanut Timo Kytäjä, Annamari Konttinen & Päivi Vääntinen, 6–16. Turun yliopisto, sosiologisia tutkimuksia. Sarja B30.
- Kostet, Juhani. 2022. ”Kotiseutuliiton juurilla. Esko Aaltosen jalanjäljillä.” Teoksessa *Maassa, puussa ja ilmassa: Janne Vilkkunan juhla kirja*, toimittanut Helena Lonkila, Jukka

- Hako, Anna-Maija Halme, Sampo Suihko & Heikki Hanka, 61–71. Suomen Kotiseutuliiton julkaisusarja, A 40. Helsinki: Suomen Kotiseutuliitto.
- Kotilainen, Sofia. 2014. ”Monikerroksisten muistelu- ja tallennusprosessien vaikutus muistitiedon tulkintaan etnografisessa tutkimuksessa”. Teoksessa *Moniulotteinen etnografia*, toimittanut Pilvi Hämeenaho & Eerika Koskinen-Koivisto, 153–81. Ethnos toimitte 17. Helsinki: Ethnos ry.
- Kuhn, Konrad J. 2015. ”Europeanization as strategy. Disciplinary Shifts in Switzerland and the Formation of European Ethnology.” *Ethnologia Europaea. Journal of European Ethnology* 45 (1): 80–97.
- Kuhn, Thomas S. 1996. *The structure of scientific revolutions*. 3rd ed. Chicago, IL: University of Chicago Press.
- Kurki, Tuulikki. 2002. *Heikki Meriläinen ja keskusteluja kansanperinteestä. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 880*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- . 2004a. *Kansanrunousarkisto, lukijat ja tulkinnat*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1002. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- . 2004b. ”Tekstit kansanrunousarkiston liepeillä”. Teoksessa *Kansanrunousarkisto, lukijat ja tulkinnat*, 65–90. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1002. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Kuusi, Matti. 1972. ”Kyllä perkele tää synnyinmaa on kolkko”. *Kotiseutu* 1 (1972): 3–7.
- . 1993. ”Kahden kotiseudun ongelma”. Teoksessa *Kauas on pitkä matka. Kirjoituksia kahdesta kotiseudusta*, 73–87. Kalevalaseuran vuosikirja 72. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Kymäläinen, Päivi. 2003. ”Topologies of Becoming: Deferred Presences in Writing”. *Space and Culture* 6 (3): 235–48.
- König, René. 1958. ”Die Gemeinde. Grundformen der Geschellschaft”. Teoksessa *RWE – Rowohlt's Deutsche Enzyklopädie*. Vsk. 79.
- Lahtonen, Hannu. 1993a. ”Esko Aaltosen aatteellinen toiminta”. Teoksessa *Kotiseutu koko elämä: Esko Aaltosen neljä elämäntyötä 1893–1966*, toimittanut Matti Aaltonen, Hannu Lahtonen, ja Heikki Nieminen, 97–134. Forssa: Forssan kirjapaino.
- . 1993b. ”Esko Aaltosen lapsuus ja nuoruus”. Teoksessa *Kotiseutu koko elämä: Esko Aaltosen neljä elämäntyötä 1893–1966*, toimittanut Matti Aaltonen, Hannu Lahtonen & Heikki Nieminen, 21–33. Forssa: Forssan kirjapaino.
- . 1995. ”Esko Aaltonen (1893–1966) – A Lifetime of Local History”. *Nordisk museologi*, 1995.
- Laine, Silja. 2016. ”Kotiseudusta isänmaahan”. Teoksessa *Maamme : itsenäisen Suomen kulttuurihistoria*, toimittanut Marjo Kaartinen, Hannu Salmi, Marja Tuominen & Silja Laine, 167–89. Kirjokansi, 109. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Lakoff, George, ja Mark Johnson. 1999 (1980). *Metaphors We Live By*. Chicago: University of Chicago Press.
- Lappi, Tiina-Riitta. 2007. *Neuvottelu tilan tulkinnoista. Etnologinen tutkimus sosiaalisen ja materiaalsen ympäristön vuorovaikutuksesta jyvaskyläläisissä kaupunkipuhunnoissa*. Jyväskylä Studies in Humanities 80. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Latvala, Pauliina. 2005. *Katse menneisyyteen. Folkloristinen tutkimus suvun muistitiedosta*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1024. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

- Latvala-Harvilahti, Pauliina. 2021. *Kulttuuriperinnöt kestävän tulevaisuuden avaimina. Taustaselvitys kulttuuriperintöstrategian laatimisen tueksi*. Opetus- ja kulttuuriministeriön julkaisuja, 2021: 28. Helsinki: Opetus- ja kulttuuriministeriö.
- Laurén, Kirsi. 2006. *Suo - sisulla ja sydämellä: suomalaisten suokokemukset ja -kertomukset kulttuurisen luontosuhteen ilmentäjänä*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1093. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Laurikkala, Saini. 1958. ”Somerolainen yhteiskunta ja sen muuttuminen”. Teoksessa *Someron historia. 2*, toimittanut Esko Aaltonen, Y. S. Koskimies & Aulis Oja, 449–82. Forssa: Someron seurakunta.
- . 1961. *Elämää Varsinais-Suomessa 1600- ja 1700-luvulla. Varsinais-Suomen historia VII, 5–6*. Turku: Varsinais-Suomen Historiantutkimusyhdistys r.y.
- Law, John & Annemarie Mol, toim. 2002. *Complexities : social studies of knowledge practices*. Science and cultural theory. Durham: Duke University Press.
- Lee, Jo & Tim Ingold. 2006. ”Fieldwork on Foot”. Teoksessa *Locating the Field: Space, Place and Context in Anthropology*, toimittanut Simon Coleman & Peter Collins, 42:67–85. ASA Monographs. Routledge.
- Lefebvre, Henri. 1991. *The Production of Space. Vuonna 1974 Ilmestyneestä Teoksesta La Production de l'espace Kääntänyt Donald Nicholson-Smith*. Cambridge, Massachusetts, Oxford: Basil Blackwell Ltd.
- Lefebvre, Henry. 2004. ”Elements of Rhythmanalysis: An Introduction to the understanding of Rhythms. Julkaistu vuonna 1992 nimellä Éléments de rythmanalyse. Kääntänyt Continuum.” Teoksessa *Rhythmanalysis - space, time and everyday life*, 1–70. London, New York: Continuum.
- Lehtonen, Juhani U.E. 2005. ”Kansatieteen tutkimushistoria”. Teoksessa *Polkuja etnologian menetelmiin*, toimittanut Pirjo Korkiakangas, Pia Olsson & Helena Ruotsala, 11–24. Ethnos-toimite 11. Helsinki: Ethnos ry.
- Lehtonen, Jussi & Iina Wahlström. 2002. *Kulttuurien tutkimuksen laitoksen arkistot, TYKL-arkisto, käyttäjän opas*. Turun yliopisto.
- Lehtonen, Mikko. 1989. *Kirjallisuuden kategoriasta kirjoittamisen käytäntöihin. Raymond Williamsin kulttuuriteoreettisesti pohjattu kirjallisuusteoria*. Tampereen yliopisto, Yleinen kirjallisuustiede. Julkaisuja 22.
- Leimu, Pekka. 1985. *Pennalismi ja initiaatio sotilaselämässä*. Kansatieteellinen Arkisto 33. Helsinki: Suomen Muinaismuistoyhdistys.
- . 2005. ”Kyselyt”. Teoksessa *Polkuja etnologian menetelmiin*, toimittanut Pirjo Korkiakangas, Pia Olsson & Helena Ruotsala, 77–88. Ethnos-toimite 11. Helsinki: Ethnos ry.
- Leimu, Tuula. 1980. ”Kyläyhteisö elämänmiljöönä”. Teoksessa *Muuttuva kylä. Turun yliopiston kylätutkimusryhmän loppuraportti*, toimittanut Päiviö Tommila & Ismo Heervä, 188–214. Tietolipas 84. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Leinamo, Kari. 2002. ”Maaseudun pienalueisiin kohdistuneet tutkimukset Suomessa”. *Maaseudun Uusi Aika*, nro 1.
- Lilja, Agneta. 1995. *Förteckning Över Dialekt- Och Folkminnesarkivets Frågelistor*. Uppsala: ULMA, Uppsala Universitet.
- . 1996. *Föreställningen om den ideala uppteckningen. En studie av idé och praktik vid traditionssamlade arkiv - ett exempel från Uppsala 1914-1945*. Skrifter utgivna genom dialekt- och folkminnesarkivet i Uppsala, Ser B 22.

- . 2016. ”Svara nu snällt på den lista, jag nu sänder!” – Om frågelistan som etnologisk arbetsmetod”. *nätverket. etnologisk tidskrift*, nro 20: 21–28.
- Lilja, Niina, Riku Laakkonen, Laura Sariola & Terhi Tapaninen. 2021. ”Vuorovaikutus sosiaalisessa sirkuksessa Nähtäväksi rakennetut ohjailevat vuorot ja osallistujaroolien joustavuus”. Teoksessa *Kohtaamisia kentällä: Soveltava keskusteluntutkimus ammattilaisissa ympäristöissä*, toimittanut Riikka Nissi, Mika Simonen & Esa Lehtinen, 158–190. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Lindh, Ilona. 2021. *Matkasta kertomus. Kielen ja kerronnan keinot omakohtaisessa matkakertomuksessa*. Helsingin yliopisto.
- Lohtaja, Aleks. 2022a. *Architecture as Spatial Configuration of Politics*. JYU Dissertations 524. University of Jyväskylä.
- . 2022b. ”Mitä on tutkiva mielikuvitus?” *Tiede & edistys*, nro 4 (helmikuuta): 325–29.
- Lonkila, Markku, Eeva Luhtakallio, Tuomas Ylä-Anttila, Pertti Jokivuori & Alexander Semenov. 2021. ”Oikeuttamisverkostot: miten analysoida julkisissa keskusteluissa esitettyjen oikeutusten keskinäisiä suhteita”. *Sociologia* 58 (3): 269–84.
- Lähtenmäki, Ilkka. 2016. ”Kontrafaktuaalinen historia - mahdollisuus, ilmiö, harhaoppi?” Teoksessa *Historian teoria : lingvistikisestä käänteestä mahdolliseen historiaan*, toimittanut Kari Väyrynen ja Jarmo Pulkkinen. Lingvistikisestä käänteestä mahdolliseen historiaan. Tampere: Vastapaino Oy.
- Löfgren, Orvar. 1990. ”Längtan till landet Annorlunda.” Teoksessa *Längtan till landet Annorlunda. Om turism i historia och nutid*, 9–49. Stockholm: Gidlunds, Sveriges Turistråd.
- . 1993. ”På John Granlunds tid”. Teoksessa *Lusthusporten. en forskningsinstitution och dess framväxt 1918-1993.*, 74–107. Stockholm: Nordiska Museet.
- . 1996. ”Ett ämne väljer väg. – Billy Ehn & Orvar Löfgren (red.) Vardagslivets etnologi”. Teoksessa *Reflektioner kring en kulturvetenskap*, 13–87. Stockholm: Natur och Kultur.
- . 2016. ”Containing the Past, the Present and the Future: Packing a Suitcase”. *Narodna umjetnost* 53 (1): 59–74.
- Löfgren, Orvar & Richard Wilk. 2006. ”In Search of Missing Processes”. Teoksessa *Off the Edge. Experiments in Cultural Analysis. Offprint of Journal of Ethnologia Europaea* 35:1–2, toimittanut Orvar Löfgren & Richard Wilk, 5–12. University of Copenhagen: Museum Tusulanum Press.
- Löfström, Jan. 1999. *Sukupuoliero agraarikulttuurissa. ”Se nyt vaan on semmoinen”*. Suomalaisen Kirjallisuuden seuran Toimituksia 757. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Lönnqvist, Bo. 1989. ”Minne och glömska. om etnologens identitet”. Teoksessa *Kansa kulttuurin kuvastimessa*, toimittanut Teppo Korhonen & Matti Räsänen, 36–41. Tietolipas 114. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- . 2016. ”Kansallismuseon ja Seurasarisäätiön varhainen perinnekyselytoiminta.” Teoksessa *Kirjoittamalla kerrotut. Kansatieteelliset kyselyt tiedon lähteinä*, Toimittanut Pirjo Korkiakangas, Pia Olsson & Helena Ruotsala, 40–55. *Ethnos-toimite* 19. Helsinki: Ethnos ry.
- Makkonen, Elina. 2009. *Muistitiedon etnografiaa tuottamassa*. Joensuun yliopiston humanistisia julkaisuja 58.

- Malkki, Liisa H. 2012. *Kulttuuri, paikka ja muuttoliike*. Tampere: Vastapaino.
- Mannevuori, Mona. 2020. *Ihmiskone töissä: sotienjälkeinen Suomi tehokkuutta tavoittelemassa*. Helsinki: Gaudeamus.
- Markkola, Pirjo. 1996. ”Marginaali historian keskipisteessä”. Teoksessa *Kuokkavieraiden pidot - miten poikkeava määrittää normaalia?*, toimittanut Jarmo Peltola & Pirjo Markkola, 7–19. Tampere: Vastapaino.
- Markkola, Pirjo, Ann-Catrin Östman & Marko Lamberg. 2014. *Näkymätön sukupuoli: mieheyden pitkä historia*. Mieheyden pitkä historia. Tampere: Vastapaino.
- Mattila, Mirva, toim. 2022. *Kulttuuriperintö voimavarana kestäväälle tulevaisuudelle ja hyvälle elämälle. Ehdotus kulttuuriperintöstrategiaksi 2022–2030*. Opetus- ja kulttuuriministeriön julkaisuja, 2022:17. Opetus- ja kulttuuriministeriö.
- Maunier, René. 1946. *Inledning till sociologien*. Auktoriserad översättning av Rolf Lagerborg, Alkuteos vuodelta 1929. Helsingfors: Söderströms.
- Mayer, Enrique. 2015. ”Peasants in Anthropology”. Teoksessa *International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences.*, 17:676–79.
- Mela, Pirkko. 1955. *Askaisten, Lemun ja Mietoisten vanhat perhejuhlat*. Varsinais-Suomen maakuntakirja 13. Turku.
- Mikkola, Kati. 2005. *Uutuuksien pyhyys ja pahuus. Kansanetiikkaa*. Toimittanut Pekka Laaksonen, Seppo Knuutila & Ulla Piela, 11–41. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- . 2009. *Tulevaisuutta vastaan. Uutuuksien vastustus, kansantiedon keruu ja kansankunnan rakentaminen*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- . 2013. ”Kerääjinä kuuliaisista avustajista ja visionääreistä”. Teoksessa *Kynällä kyntäjät. Kansan kirjallistuminen 1800-luvun Suomessa*, toimittanut Lea Laitinen & Kati Mikkola. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Mikkola, Kati, Pia Olsson & Eija Stark. 2019. ”Minority Cultures and the Making of Cultural Heritage Archives in Finland”. *Ethnologia Europaea* 49 (1).
- Minkkinen, Matti. 2020. *A breathless race for breathing space: critical-analytical futures studies and the contested co-evolution of privacy imaginaries and institutions*. Annales Universitatis Turkuensis - Ser. E 55 Oeconomica. Turku: University of Turku.
- Moisio, Sami. 2012. *Valtio, alue, politiikka. Suomen tilasuhteiden sääntely toisesta maailmansodasta nykypäivään*. Tampere: Vastapaino.
- Morris, Carol, Minna Kaljonen, Kadri Aavik, Bálint Balázs, Matthew Cole, Ben Coles, Sophia Efstathiou, ym. 2021. ”Priorities for Social Science and Humanities Research on the Challenges of Moving beyond Animal-Based Food Systems”. *Humanities and Social Sciences Communications* 8 (1): 38.
- Männistö-Funk, Tiina. 2014. *Itse tehty moderni. Gramofoni, polkupyörä ja valokuvaus suomalaisten elämässä 1880-luvulta 1940-luvulle*. Annales Universitatis Turkuensis C 380.
- Nelson, Lowry. 1948. *Rural Sociology*. American Book Company.
- Nenola-Kallio, Aili. 1982. ”Spontan eller styrd verksamhet i traditionskulturen? Rapport om grupparbete och utvärdering”. Teoksessa *Folktradition och regional identitet i Norden*, toimittanut Aili Nenola-Kallio, 173–190. Åbo: Nordiska institutet för folkdiktning.

- Nilniluoto, Ilkka. 2002. ”Tieteen tunnuspiirteet”. Teoksessa *Tutkijan eettiset valinnat*, toimittanut Sakari. Karjalainen, Veikko Launis, Risto Pelkonen & Juhani Pietarinen, 30–41. Helsinki: Gaudeamus.
- Nilsson, Bo G. 1996. *Folkhemmet arbetarminnen. En undersökning av de historiska och diskursiva villkoren för svenska arbetares levnadsskildringar*. Stockholm: Nordiska Museet.
- Nilsson, Bo G. 2003. ”Frågor, svar - och vad mer?” Teoksessa *Frågelist och berättarglädje. Om frågelistor som forskningsmetod och folklig genre.*, toimittanut Bo G. Nilsson, Dan Waldetoft & Christina Westergren, 105–16. Stockholm: Nordiska museets förlag.
- Nilsson, Bo G., Dan Waldetoft & Christina Westergren, toim. 2003. *Frågelist och berättarglädje. Om frågelistor som forskningsmetod och folklig genre*. Stockholm: Nordiska museets förlag.
- Nilsson, Fredrik & Anna–Maria Åström, toim. 2021. *Nordisk etnologi 1921–2021. Ett ämne i rörelse*, Åbo: Åbo Akademi Förlag.
- Olsson, Pia. 2011. ”Women in Distress: Sel-Understanding among 20th-Century Finnish Rural Women”. Teoksessa *European Studies in Culture and Policy (Book11)*. Zürich and Berlin: LIT.
- . 2015. ”Good Factual Knowledge” for Future Generations: Questionnaire Activity Defining Traditional Culture”. *Journal of Finnish Studies* 18 (1): 65–90.
- . 2016. ”Kyselyaineiston dialogisuus”. Teoksessa *Kirjoittamalla kerrotut. Kansatiiteelliset kyselyt tiedon lähteinä*, toimittanut Pirjo Korkiakangas, Pia Olsson, Helena Ruotsala & Anna-Maria Åström, 155–85. Ethnos-toimite 19. Helsinki: Ethnos ry.
- . 2017. ”Outoa ja merkillistä - arkistoidut eronteot”. Teoksessa *Rajaamatta: etnologisia keskusteluja*, toimittanut Helena Ruotsala, Hanneleena Hieta, Aila Nieminen, Maija Mäki, Katriina Siivonen, Timo J. Virtanen & Outi Fingerroos, 68–96. Ethnos-toimite, 20. Helsinki: Ethnos ry.
- Ortner, Sherry B. 2016. ”Dark anthropology and its others: Theory since the eighties”. *HAU journal of ethnographic theory* 6 (1): 47–73.
- Ortner, Sheryl. 2006. *Culture and Agency. Anthropology and Social Theory*. Durham & London: Duke University Press.
- Paaskoski, Jyrki. 2008. *Oppineiden yhteisö: Suomalainen tiedeakatemia 1908–2008*. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Otava.
- Peltonen, Ulla–Maija. 1996. *Punakapinan muistot. Tutkimus työväen muistelukerronnan muotoutumisesta vuoden 1918 jälkeen*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 657. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- . 2021. ”Provenienssiperiaatteen kulmia”. Teoksessa *Arkistot ja kulttuuriperintö*, toimittanut Outi Hupaniitti ja Ulla-Maija Peltonen. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia. Tietolipas 268. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Piha, Kalevi. 1962. *Asuntoyhteisö, sen muodostuminen ja rakenne. Sosiologinen tutkimus asunnonhakijoista, uudelle asuntoalueelle muuttaneiden käyttäytymismuutoksista ja naapurisuhteiden jäsentymisestä Turun kaupungissa*. Sarja B:3. Turku: Turun yliopiston Sosiologian laitos.
- Pihlström, Sami. 2021. ”Yliopistojen arvot”. *Tieteessä tapahtuu*, nro 2: 23–31.
- Pilke, Helena. 2009. *Etulinjan kynämiehet: suomalaisen sotakirjallisuuden kustantaminen ja ennakkosensuuri kirjojen julkaisutoiminnan sääntelijänä 1939–1944*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

- Pimiä, Tenho. 2009. *Tähtäin idässä : suomalainen sukukansojen tutkimus toisessa maailmansodassa*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Pink, Sarah. 2014. "Digital-Visual-Sensory-Design Anthropology: Ethnography, Imagination and Intervention". *Arts and Humanities in Higher Education* 13 (4): 412–427.
- Pink, Sarah & Vaike Fors. 2018. "Samverkansetik". Teoksessa *Samverkansformer: nya vägar för humaniora och samhällsvetenskap*, toimittanut Martin Berg, Väike Fors, Robert Wilim, Mikael Alexandersson & Camilla Andersson, 69–91. Lund: Studentlitteratur.
- Pälsi, Sakari. 1945. "Raja-aita". *Pellervo*.
- Pöysä, Jyrki. 1997. *Jätkän synty. Tutkimus sosiaalisen kategorian muotoutumisesta suomalaisessa kulttuurissa ja itäsuomalaisessa metsätyöperinteessä*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 669. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- . 2015. *Lähiluvun tieto. Näkökulmia kirjoitetun muistelukerronnan tutkimukseen*. Kultaneito, XVII. Suomen Kansantietouden Tutkijain Seura.
- . 2022. "Katsaus: Perinnearkistot". Teoksessa *Kulttuurien tutkimuksen menetelmät*, toimittanut Outi Fingerroos, Konsta Kajander & Tiina-Riitta Lappi, 321–228. Tietolipas 274. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden Seura.
- Pöysä, Jyrki & Tiina Seppä. 2021. "Hankalia persoonia tieteellisissä näytelmissä? Tulkintoja paradigmakiistojen taustoista suomalaisessa 1900-luvun alun folkloristiikassa?". Teoksessa *Paradigma. Näkökulmia tieteen periaatteisiin ja käsityksiin.*, toimittanut Niina Hämäläinen ja Petja Kauppi, 223–250. Kalevalaseuran vuosikirja 100. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Pöysä, Jyrki & Senni Timonen. 2004. "Kuinka ahkerat muurahaiset saivat kasvat? Henkilökohtaisen tiedon paikka arkiston keruuhjeissa." Teoksessa *Kansanrunousarkisto, lukijat ja tulkinnat.*, toimittanut Tuulikki Kurki, 218–254. Kalevalaseuran vuosikirja, Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1002. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Rannikko, Anni & Pertti Rannikko. 2021. "Autoetnografia ja vaikenemisen kulttuuri". Teoksessa *Tutkiva mielikuvitus. Luovat, osallistavat ja toiminnalliset tutkimusmenetelmät yhteiskuntatieteissä.*, toimittanut Sanna Ryyänen ja Anni Rannikko, Gaudeamus, 57–82. Helsinki.
- Rannikko, Pertti. 1994. "Onko Sivakkaa enää olemassa? Tutkielma yhteisöllisyyden muutoksesta. Teoksessa *Kyläläiset, kansalaiset. Tulkintoja Sivakasta ja Rasimäestä*. Tutkijaryhmä Knuuttilla Seppo & Liikanen Ilkka et al, 21–51. Joensuun yliopisto, Karjalan tutkimuslaitoksen julkaisuja N:o 114.
- Rannikko, Pertti, Seppo Knuuttilla, Jukka Oksa, Tapio Hämynen, Hannu Itkonen, Heidi Kilpeläinen, Mikko Simula, Sinikka Vakimo & Marjaana Väisänen. 2008. *Kylän paikka: uusia tulkintoja Sivakasta ja Rasimäestä*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia, 1167. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Rannikko, Pertti & Maarit Sireni. 2016. "Johdanto: Kylätutkimuksen monet kerrostumat". Teoksessa *Kotona, liikkeellä, kylässä. sivakka ja Rasimäki arjen ja mielen tiloina.*, toimittanut Pertti Rannikko, Maarit Sireni, Päivi Härkin, Hannu Itkonen, Seppo Knuuttilla, Maria Lähteenmäki, Jukka Oksa & Mikko Simula, 7–22. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Rauhala, Urho. 1966. *Suomalaisen yhteiskunnan sosiaalinen kerrostuneisuus: 1960-luvun suomalaisen yhteiskunnan sosiaalinen kerrostuneisuus ammattien arvostuksen valossa*. Porvoo: WSOY.

- Redfield, Robert. 1955. *The little community: viewpoints for the study of human whole : the Gottesman lectures Uppsala university 1955*. Uppsala: Almqvist & Wiksell.
- Reed-Danahay, Deborah. 2020. "Autoethnography". Teoksessa *SAGE Research Methods Foundations*. London SAGE Publications Ltd.
- Rekola, Anna-Liisa & Aarne Koskinen. 1957. "Ahtialan kylän naapurisuhteista". *Hämeenmaa IX*: 91–106.
- Riesch, Hauke & Clive Potter. 2014. "Citizen Science as Seen by Scientists: Methodological, Epistemological and Ethical Dimensions". *Public Understanding of Science* 23 (1): 107–120.
- Rinne, Risto, Arto Jauhiainen, & Raakel Plamper. 2015. "Suomalaisen yliopiston itseymmärrys, itsepuolustus ja haasteet 1920-luvulta 2010-luvulle rehtoreiden puheissa". *Kasvatus & Aika* 9 (3).
- Riukulehto, Sulevi. 2017. "Kotiseudun käsite ja kotiseutututkimuksen perintö Suomessa". *Kotiseutu*, 9–24.
- Roche, Joseph, Laura Bell, Cecília Galvão, Yaela N. Golumbic, Laure Kloetzer, Nieke Knoben, Mari Laakso. 2020 "Citizen Science, Education, and Learning: Challenges and Opportunities". *Frontiers in Sociology* 5: 613814.
- Roivainen, Päivi. 2016. *Puettu lapsuus: löytöretkiä lastenvaatteiden saarille*. Kansatieteellinen Arkisto 56. Helsinki: Suomen muinaismuistoyhdistys.
- Ronkainen, Suvi. 1999. *Ajan ja paikan merkitsemät. Subjektiviteetti, tieto ja toimijuus*. Helsinki: Gaudeamus.
- Rosenberg, Morris. 1968. *The Logic of Survey Analysis*. New York: Basic Books.
- Rosengren, Annette. 2002. "Beskrivningar. Att förmedla det sedda och hörda." Teoksessa *Beskrivningens metodik. Att sätta ord på det upplevda.*, toimittanut Maria Eriksson, 35–50. Samdoks e-serie. Samdok, Nordiska Museet.
- Ruotsala, Helena. 2021a. "Två discipliner i Åbo". Teoksessa *Nordisk etnologi 1921-2021. Ett ämne i rörelse.*, toimittanut Fredrik Nilsson ja Anna-Maria Åström, 257–267. Åbo: Åbo Akademi Förlag.
- . 2021b. "Ilmar Talve ja moderni kansatiede". Teoksessa *Paradigma. Näkökulmia tieteen periaatteisiin ja käsityksiin*, toimittanut Niina Hämäläinen ja Petja Kauppi, 275–97. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Ryynänen, Sanna & Anni Rannikko. 2021. "Johdanto". Teoksessa *Tutkiva mielikuvitus. Luovat, osallistavat ja toiminnalliset tutkimusmenetelmät yhteiskuntatieteissä.*, toimittanut Sanna Ryynänen ja Anni Rannikko, Gaudeamus, 11–30. Helsinki.
- Räsänen, Matti. 1997. "Kansankulttuurista ihmisten arkeen. Tutkimuksen painopistealueita toisen maailmansodan jälkeen". Teoksessa *Näkökulmia kulttuurin tutkimukseen*, toimittanut Teppo Korhonen ja Pekka Leimu, 21–32. Turku: Turun yliopiston täydennyskoulutuskeskus.
- Räsänen, Riitta. 1989. "Kotiseutualue ja kotiseutuliike suomalais-kansallisessa prosessissa". Teoksessa *Kansa kulttuurin kuvastimessa.*, toimittanut Teppo Korhonen ja Matti Räsänen, 144–61. Tietolipas 114. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- . 1993. "Kylä, yhteisö ja miljö kansatieteen tutkimuskohteina – katsaus lähestymistapojen historiaan". *Maaseudun Uusi Aika*, 11–28.

- . 2005. ”Piika ei oo ihminen, eikä ihra voita – sukupuoli ja omakohtainen näkökulmina kyselyaineiston tulkinassa”. Teoksessa *Polkuja etnologian menetelmiin*, toimittanut Pirjo Korkiakangas, Pia Olsson & Helena Ruotsala, 246–64. Helsinki: Ethnos ry.
- Saarinen-Kauppinen, Anita, ja Anna Puusniekka. 2006. ”KvaliMOTV - Menetelmäopetuksen tietovaranto. Yhteiskuntatieteellinen tietoarkisto.” <<https://www.fsd.tuni.fi/metelmaopetus/>>.
- Saarinen, Tuija. 2003. ”Poikkeusyksilö ja kyläyhteisö. Tutkimus Heikan Jussin (Juho Mäkäräisen) elämästä ja huumorista”. *Suomalaisen Kirjallisuuden seuran Toimituksia* 917.
- Salonen, Anna. 2022. ”SKS:n aktiivivastaaajien kirjoitusmotiivien jäljillä”. Teoksessa *Muistitietotutkimuksen paikka. Teoria, käytännöt, muutos*, toimittanut Ulla Savolainen ja Riikka Taavetti, 117–34. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1478. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Sanastaja. 1927. *Sanastaja. Aikakauslehti sanatietoja ja -tiedusteluja varten, n:o 1, 28.3.1927*.
- Santaoja, Minna. 2021. ”Ampiaisten Valepesien Virkkaus Monilajisen Yhteiselon Tunnusteluna”. *Aikuiskasvatus* 41 (2):127-39. <https://doi.org/10.33336/aik.109322>.
- Santaoja, Minna. 2022. ”Insect Affects: A Study on the Motivations of Amateur Entomologists and Implications for Citizen Science”. *Science & Technology Studies*.
- Sappinen, Eero. 2004. *Arkielämän murros 1960- ja 1970- luvuilla. Tutkimus suomalaisen työväestön elämäntavoista ja niiden paikallisista raumalaisista piirteistä*. Kansatieteellinen Arkisto 46. Helsinki: Suomen Muinaismuistoyhdistys.
- Sarkki, Simo, Hannu I Heikkinen, Teresa Komu, Mari Partanen, Karoliina Vanhanen & Élise Lépy. 2020. ”How Boundary Objects Help to Perform Roles of Science Arbiter, Honest Broker, and Issue Advocate”. *Science and Public Policy* 47 (2): 161–71.
- Savolainen, Ulla. 2015. *Muistettu ja kirjoitettu evakkomatka. Tutkimus evakkolapsuuden muistelukerronnan poetiikasta*. Kultaneito, XV. Joensuu: Suomen Kansantietouden Tutkijain Seura.
- Savolainen, Ulla & Riikka Taavetti, toim. 2022. *Muistitietotutkimuksen paikka. Teoria, käytännöt, muutos*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1478. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Seppä, Tiina. 2015. *Kohtaamisia menneen kanssa: tutkimus kansanrunousaineistojen synnystä ja myöhemmistä tulkinnoista*. Suomen Kansantietouden Tutkijain Seura. Joensuu.
- Seppälä, Pauliina. 2022. ”Naapuruus on alikäytetty resurssi - otetaan se käyttöön”. Teoksessa *Kestävyystieteen avaimet. Kestävyystieteen keinoin ihmisen ja luonnon yhteiselo*, toimittanut Tarja Halonen, Kaisa Korhonen-Kurki, Jari Niemelä & Janna Pietikäinen, 241–42. Gaudeamus.
- Sheller, Mimi. 2012. ”The Emergence of New Cultures of Mobility: Stability, Openings and Prospects”. Teoksessa *Automobility in Transition? A Socio-Technical Analysis of Sustainable Transport*, toimittanut Frank W. Geels, René Kemp, Geoff Dudley & Glenn Lyons, 180–202. New York, London: Routledge.
- Siivonen, Katriina. 2008. *Saaristoidentiteetit merkkien virtoina: varsinaissuomalainen arki ja aluekehitystyö globalisaation murroksessa*. Kansatieteellinen Arkisto 51. Suomen Muinaismuistoyhdistys.
- . 2022. Tulevaisuusperintö kulttuurisen kestävyysmurroksen välineenä. Teoksessa *Tulevaisuudentutkimus tutuksi – perusteita ja menetelmiä*, toimittanut Hanna-Kaisa Aalto, Katariina Heikkilä, Pasi Keski-Pukkila, Maija Mäki & Markus Pöllänen, 444–458.

- Tulevaisuudentutkimuksen verkostoakatemia julkaisuja 1/2022. Tulevaisuuden tutkimuskeskus, Turun yliopisto.
- Siivonen, Katriina, Hannele Cantell, Outi Ihanainen-Rokio, Mikko Kurenlahti, Senja Laakso, Pauliina Latvala-Harvilahti, Janna Pietikäinen & Arto O. Salonen. 2022. ”Kestävyysmurroksen keinot”. Teoksessa *Kestävyystieteen avaimet. Kestävyystieteen keinoin ihmisen ja luonnon yhteiselo*, toimittanut Tarja Halonen, Kaisa Korhonen-Kurki, Jari Niemelä & Janna Pietikäinen, 199–236. Gaudeamus.
- Sillanpää, Taina. 2021. *Tila, lapsi ja toimijuus: lastentarha- ja päiväkotiarjen murrokset ja jatkuvuudet muistitietoaineistoissa*. Kasvatustieteellisiä tutkimuksia 119. Helsingin yliopisto, Kasvatustieteellinen tiedekunta.
- Silvasti, Tiina. 2005. ”Kun on luovuttava, tuleeko myös luovuttaa?” Teoksessa *Toinen tieto. Kirjoituksia huono-osaisuuden tunnistamisesta.*, toimittanut Sakari Hänninen, Jouko Karjalainen & Tuukka Lahti, 222–58. Helsinki: Stakes. Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimus- ja kehittämiskeskus.
- Skeggs, Beverly. 1997. *Att bli respektabel. Konstruktioner av klass och kön*. Stockholm: Daidalos.
- Skeggs, Beverly. 2014. *Elävä luokka*. Tampere: Vastapaino.
- Skott, Fredrik. 2008. *Folkets minnen: Traditionsinsamling i idé och praktik 1919–1964*. 53. Avhandlingar från historiska institutionen i Göteborg 53. Göteborg: Institutet för språk och folkminnen & Göteborgs universitet.
- Snellman, Hanna. 1996. ”Tukkilaisten tulo ja lähtö. Kansatieteellinen tutkimus Kemijoen metsä- ja uittotyöstä”. Teoksessa *Scripta Historica 25. Oulun Historiallisen Seuran julkaisuja*. Oulu: Pohjoinen.
- . 2015. ”Kansatieteellisten karttojen takaa”. Teoksessa *Kotiseutu ja kansakunta: miten suomalaista historiaa on rakennettu*, toimittanut Pirjo Markkola, Hanna Snellman & Ann-Catrin Östman, 228–53. Historiallinen Arkisto 142. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Soini, Katriina, Jani Pellikka & Juha Hiedanpää. 2016. ”Metsästys ja moraalialous”. *Maa-seudun Uusi Aika*, nro 1: 5–20.
- Soininen, Niko, Sirkku Juhola, Helena Kahiluoto, Kaisa Korhonen-Kurki & Anna Salomaa. 2022. ”Kestävyystieteen muutosteoria”. Teoksessa *Kestävyystieteen avaimet. Kestävyystieteen keinoin ihmisen ja luonnon yhteiselo*, toimittanut Tarja Halonen, Kaisa Korhonen-Kurki, Jari Niemelä & Janna Pietikäinen, 110–30. Helsinki: Gaudeamus.
- Spoof, Sanna-Kaisa. 2018. ”Tutkimusetiikan itsesääntelyjärjestelmä – Suomen malli askel askeleelta”. Teoksessa <https://vastuullinentiede.fi/fi/tutkimuksen-suunnittelu/tutkimusetiikan-itsesaantelyjarjestelma-suomen-malli-askel-askeleelta> 15.3.2018. TENK. (luettu 20.3.2021)
- Stanek, Lukasz. 2011. *Henri Lefebvre on space: architecture, urban research, and the production of theory / Lukasz Stanek*. Minneapolis, MN: University of Minnesota Press.
- Stark, Eija. 2006. ”Työväenliike ja köyhälistön luokka-asema elämäkertojen kuvaamina”. Teoksessa *Modernisaatio ja kansan kokemus Suomessa 1860–1960*, toimittanut Hilikka Helsti, Laura Stark & Saara Tuomaala, 213–40. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1101. Helsinki: SKS.

- . 2011. ”Köyhyyden perintö. Tutkimus kulttuurisen tiedon sisöällöistä ja jatkuvuuksista suomalaisissa elämäkerta- ja sananlaskuaineistoissa”. Teoksessa *Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1320*. Tiede. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- . 2016. ”Arkistopedagogiikka – Arkistot historiatulkintojen oppimisympäristöinä”. *Kasvatus & Aika* 10 (2).
- Stark, Laura. 2006. ”Johdanto”. Teoksessa *Modernisaatio ja kansan kokemus Suomessa 1860–1960*, toimittanut Hilikka Helsti, Laura Stark & Saara Tuomaala, 9–46. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1101. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- . 2011. *The Limits of Patriarchy. How Female Networks of Pilfering and Gossip Sparked the First Debates on Rural Gender Rights in the 19th-Century Finnish-Language Press*. Studia Fennica Ethnologica 13. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- . 2019. ”Emergence”. *Isis* 110 (2): 332–36.
- Storå, Nils. 1968. ”Frågelistan - ett insamlingsmedel”. Teoksessa *Fältarbetet. Synpunkter på etno-folkloristisk fältforskning*. Nefa-Nordens publikationer 1. Helsingfors: Nefa-Norden.
- Strathern, Marilyn. 2002. ”Space and Depth”. Teoksessa *Complexities - social studies of knowledge practices*, toimittanut John Law & Annemarie Mol, 88–115. Science and cultural theory. Durham: Duke University Press.
- Suominen, Jaakko. 2011. ”Mediasta kysymässä. Radiota, televisiota, puhelinta ja tietokonetta käsittelevät keruukutsut aineistoina”. Teoksessa *Tekstien rajoilla: monitieteisiä näkökulmia kirjoitettuihin aineistoihin*, toimittanut Sami Lakomäki, Pauliina Latvala & Kirsi Laurén, 233–58. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia, 1314. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Suopajarvi, Tiina, Eerika Anna-Maria Koskinen, Kristiina Korjonen-Kuusipuro, Kirsi-Maria Hytönen & Pilvi Hämeenaho. 2019. ”Tunteilla on väliä”. *Elore* 26 (2): 42–67.
- Swidler, Ann. 2001. ”What anchors cultural practices”. Teoksessa *The Practice Turn in Contemporary Theory*, toimittanut Theodore Schatzki, Karin Knorr Cetina & Eike von Savigny, 74–92. London & New York: Routledge.
- Sääskilahti, Nina. 1997. ”Kansa ja tiede. Suomalainen kansatiede ja sen kohde 1800–luvulta 1980–luvulle”. *Jyväskylän yliopisto, etnologian laitos. Tutkimuksia* 31.
- . 2011. *Ajan partaalla: omaelämäkerrallinen aika, päiväkirja ja muistin kulttuuri*. Nykykulttuurin tutkimuskeskuksen julkaisuja 105. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Taira, Teemu. 2004. ”Kartanpiirtäjän kulkuneuvo. Kirjoituskilpakeruun lukumahdollisuuksista”. Teoksessa *Kansanrunousarkisto, lukijat ja tulkinnat*, toimittanut Tuulikki Kurki, 40–64. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1002. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- . 2006. *Työkulttuurin arvomuutos työttömien kerronnassa*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Tapaninen, Anna-Maria. 1996. ”Kansan kodit ja kaupungin kadut”. Teoksessa *Etnografinen tutkimus eteläitalaisesta kaupungista*. Helsinki: Suomen antropologinen Seura.
- Talve, Ilmar. 1958. ”Kansatiede ja murroskausi. Työväestön, eri ammattien ja kaupunkikulttuurin tutkimisesta”. *Turku University, Institute of Sociology* N:o 4. Julkaistu myös teoksessa *Suomalainen Suomi*: 432–440.

- . 1961a. ”Diskussionsinlägg.” Teoksessa *Den gamla bondekulturens upplösning: föredrag och diskussion vid fjortonde nordiska folklivs- och folkminnesforskaarmötet i Åbo 1959*. Vsk. 74. Åbo.
- . 1961b. *Keinut ja keinuminen Suomessa*. Scripta Ethnologica. Turun yliopiston kansatieteen laitoksen julkaisuja.
- . 1961c. *Satakunnan uittotyöläisistä ennen 1920-lukua*. Scripta ethnologica. Turun yliopiston kansatieteen laitoksen julkaisuja.
- . 1962. *Suomen sahatyöläisten työstä, työajasta ja palkkaustavasta*. Scripta ethnologica 12, Turun yliopiston kansatieteen laitoksen julkaisuja.
- , toim. 1963a. *Radoilta ja ratojen varsilta - rautatieläisten elämää entsaikaan heidän itsensä kuvaamana*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- . 1963b. *Suomalainen kansatiede*. Scripta Ethnologica 14. Turun yliopiston kansatieteen laitoksen julkaisuja.
- . 1964. *Arbeit- und Lebenerhältnisse der Finnischen Bahnarbeiter und Eisenbahner*. Scripta Ethnologica 18. Turun yliopiston kansatieteen laitoksen julkaisuja.
- . 1969. ”Muutamista kansatieteen tutkimustehtävistä 1960-luvun Suomessa”. *Kotiseutu*, 25–28.
- . 1978. *Suomen kansankulttuuri. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 514*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- . 1980. ”Kyläyhteisön hajoaminen. – Suomen kulttuurihistoria II”. Helsinki: WSOY.
- . 1983. *Pieniä teollisuusyhdyksuntia I*. Turun yliopiston kansatieteen laitoksen julkaisuja.
- . 1984. *Turun yliopiston kansatieteen laitos 1958–1983*. Scripta Ethnologica 34. Turun yliopiston kansatieteen laitoksen julkaisuja.
- TENK, 2012. 2012. ”Hyvä tieteellinen käytäntö ja sen loukkausepäilyjen käsitteleminen Suomessa”. https://www.tenk.fi/sites/tenk.fi/files/HTK_ohje_2012.pdf.
- Tervonen, Miika. 2005. ”Elämää veitsen terällä: Kiertävien romanien ja maanviljelijöiden väliset suhteet muistelukerronnassa 1920–1960.” Teoksessa *Vieraat kulkijat - tutut talot: näkökulmia etnisyyden ja köyhyyden historiaan Suomessa*, toimittanut Antti Häkkinen, Panu Pulma & Miika Tervonen, 263–95. Historiallinen arkisto 120. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- . 2015. ”Historiankirjoitus ja myytti yhden kulttuurin Suomesta”. Teoksessa *Kotiseutu ja kansakunta.*, toimittanut Pirjo Markkola, Hanna Snellman & Ann-Catrin Östman, 453–68. Historiallinen Arkisto 142.
- . 2016. ”Going from house to house: exploring Roma encounters in rural Finland through oral history and written reminiscences.” *Oral History* 44: 91–99.
- Teräsvuori, Olla. 1949. *Ohjeita ja viitteitä Esko Aaltosen ”Kotiseututyön oppaan” opiskeluun*. Opintotoiminnan Keskusliiton opintosuunnitelmia. Helsinki: Opintotoiminnan Keskusliitto.
- Toivonen, Timo. 2014. *Varovainen kapinallinen Turun yliopistossa: valkolakista tohtorin hattuun*. Varovainen kapinallinen II. Turku: Turbator.
- Tommila, Päiviö & Ismo Heervä, toim. 1980. *Muuttuva kylä. Turun yliopiston kylätutkimusryhmän loppuraportti*. Tietolipas 84. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Torpparikysely. 1944. ”Lehti-ilmoitus”. *Kotiseutu*, 87.

- Tsing, Anna Lowenhaupt. 2020. *Lopun aikojen sieni: elämää kapitalismin raunioissa. Alkuteos The Mushroom at the end of the world, 2015. Suomentanut Anna Tuomikoski. Paradigma-sarja. Helsinki: Tutkijaliitto.*
- Tuomaala, Saara. 2004. *Työtätekevästä käsistä puhtaiksi ja kirjoittaviksi. Suomalaisen oppivelvollisuuskoulun ja maalaislasten kohtaaminen 1921-1939. Toimituksia 821. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.*
- Tuomi, Jouni & Anneli Sarajärvi. 2002. *Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Kustannusosakeyhtiö Tammi.*
- Tuominen, Anna. 2019. ”Kotipihojen puutarhaistuminen 1940–1970-lukujen Suomessa”. *Historiallinen Aikakauskirja*, 431–42.
- Turun Suomalaisen Yliopistoseuran vuosikirja 1923–1926. Turun Suomalainen Yliopistoseura.*
- Turun Suomalaisen yliopistoseuran vuosikirja 1944. Turun Suomalainen Yliopistoseura.*
- Turun yliopiston vuosikirja 1958–1959. Turku.*
- Turun yliopiston vuosikirja 1960–1961. Turku.*
- Turun yliopiston vuosikirja 1962–1963. Turku.*
- Turunen, Harri. 2004. *Suomalainen kotiseutuliike 1945-2000. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.*
- Törrönen, Jukka. 2010. ”Kuvaus, näkökulma, ääni. Representaatioiden analyysi empiirisessä sosiaalitutkimuksessa”. Teoksessa *Representaatio. Tiedon kivijalasta tieteiden työkaluksi*, toimittanut Tarja Knuuttila & Aki Petteri Lehtinen, 276–304.
- Töttö, Pertti. 1997. *Pirullinen positivismi: kysymyksiä laadulliselle tutkimukselle. JYY julkaisusarja 41. Jyväskylä: Yliopistopaino.*
- Uusi Aura. 1930. ”Kokoomuspuolueen toimintaa. Forssan kansallisseuran vuosikokous”. *Uusi Aura*, 25. maaliskuuta 1930.
- Uusitalo, Eeva. 2020. *Etnografian reittejä kylien ajallisuuteen ja aineellisuuteen, Helsingin yliopisto, Ruralia-instituutti. Julkaisuja 37.*
- Vainikka, Eliisa, Antti Kanner, Riikka Era, Auli Harju, Anu Koivunen, Olli Seuri & Eetu Mäkelä. 2020. ”Kilpailukykyloikasta ruutitynnäriin. Metaforat ja affektiivisuus poliittisen kriisin journalismissa.” *Media & viestintä* 43: 247–71.
- Vakimo, Sinikka. 2010. ”Periaatteista eettiseen toimijuuteen - tutkimusetiikka kulttuurintutkimuksessa.” Teoksessa *Vaeltavat metodit*, toimittanut Jyrki Pöysä, Helmi Järviluoma & Sinikka Vakimo, 79–113. Kultaneito, VIII. Suomen Kansantietouden Tutkijain Seura.
- Vanha-Similä, Maria. 2017. *Yhtiöön, yhtiöön! Lapsiperheiden arki Forssan tehdasyhteisössä 1950-1970-luvuilla. Kansatieteellinen Arkisto 58. Helsinki: Suomen Muinaismuistoyhdistys.*
- Vares, Vesa. 2017. *Yliopistontekijät. Turun Suomalaisen Yliopistoseuran 100 vuotta. Turun Suomalainen Yliopistoseura.*
- . 2020. *Turun yliopiston historia. Osa 1, Kansallinen tehtävä 1920-1974. Toimittanut Riitta Pyykkö. Kansallinen tehtävä 1920-1974. Turku: Turun yliopisto.*
- Vehmas, Raimo. 1962a. *Hämäristä rotukäsitteistä vähemmistöongelmiin. Sosiologian laitoksen eripainossarja 9.*
- . 1962b. *Sosiologian pulma ”sohkuisessa maailmassa”. Sosiologian laitoksen eripainossarja 9.*

- Vesterinen, Ilmari. 1995. *Valkoisen rannan kylä: tutkimus itä japanilaisesta pienyhteisöstä*. Helsinki: Yliopistopaino.
- Vilkuna, Janne. 2017. ”Kansanliikkeen synty ja nousu. Kotiseututyötä 1880-2017”. *Kotiseutu*, 68–78.
- . 2019. ”Kotiseutuliiton historiaa 1949-2019.” Teoksessa *Kotiseutu 2019*, 9-. Suomen Kotiseutuliitto.
- Vilkuna, Kustaa. 1942. ”Uudistuneet talkoot”. *Kotiseutu*, nro 1–2: 5–12.
- . 1961. ”Diskussionsinlägg. Den gamla bondekulturens upplösning: föredrag och diskussion vid fjortonde nordiska folkkliv- och folkminnesforskarmötet i Åbo 1959”.
- . 1966. ”Nykyisen kotiseututyön tavoitteista”. *Kotiseutu*, nro 7–8: 205–8.
- . 1977. ”Tiedeakatemian keräilytoimisto lopetettu”. *Kotiseutu*, 2–63.
- . 1989. ”Yhteiskunnan loimet ja kuteet”. Teoksessa *Kansatieteilijän työpöydältä*. (Julkaistu myös *Kotiseutu 1969*, s. 143–145.), toimittanut Janne Vilkuna, 162–71. Suomi 147. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Virmajoki, Veli. 2022. ”Tieteen tulevaisuuksien ennakointi”. Teoksessa *Tulevaisuudentutkimus tutuksi – perusteita ja menetelmiä*, toimittanut Hanna-Kaisa Aalto, Katariina Heikkilä, Pasi Keski-Pukkila, Maija Mäki & Markus Pöllänen, 435–443. *Tulevaisuudentutkimuksen verkostoakatemian julkaisuja 1/2022*. Tulevaisuuden tutkimuskeskus, Turun yliopisto.
- Vuorela, Toivo. 1961. ”Diskussionsinlägg. Den gamla bondekulturens upplösning: föredrag och diskussion vid fjortonde nordiska folkkliv- och folkminnesforskarmötet i Åbo”.
- , toim. 1969. *Kansatieteen periaateoppia*. Tietolipas 58. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- . 1975. *Talonpoikainen kansankulttuuri*. Porvoo, Helsinki: WSOY.
- . 1977. *Finnish Ethnology since 1920*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Wassholm, Johanna, & Ann-Catrin Östman, toim. 2021. *Att mötas kring varor: plats och praktiker i handelsmöten i Finland 1850-1950*. Skrifter utgivna av Svenska litteratursällskapet i Finland, nr 855. Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland.
- Weenink, Don, David Van der Duin, Laura Keesman, Rozalie Lekkerkerk, Floris Mosselman & Phie Van Rompu. 2020. ”Taking social ontology seriously”. *Ethnography* 21 (2): 198–219.
- Weiss, Richard. 1946. *Volkskunde der Schweiz*. Erlenbach-Zurich: Eugen Reutsch.
- Wenger-Trayner, Beverly, Etienne Wenger-Trayner, Josh Cameron, Suna Eryigit-Madzamuse & Angie Hart. 2019. ”Boundaries and Boundary Objects: An Evaluation Framework for Mixed Methods Research”. *Journal of Mixed Methods Research* 13 (3): 321–38.
- Westerholm, Bettina. 2021. ”Vi inväntar Ert svar med stor spänning” – frågelistinsamling 1952–2021”. Teoksessa *Nordisk etnologi 1921-2021. Ett ämne i rörelse.*, toimittanut Fredrik Nilsson & Anna-Maria Åström, 215–234. Åbo: Åbo Akademi Förlag.
- Wetherell, Margaret. 2012. *Affect and Emotion: A New Social Science Understanding*. London: SAGE Publications, Limited.
- Willis, Paul. 2000. *The ethnographic imagination*. Cambridge: Polity.
- Williams, Raymond 1988. *Marxismi, kulttuuri ja kirjallisuus*. tampere: Vastapaino.

- Åström, Anna-Maria. 1999. ”Koti ja naapurusto – Helsingin koillislaita 1950– ja 1960-luvulla. Teoksessa *Koti kaupungin laidalla. Työväestön asumisen pitkä linja*. Toimittanut Elina Katainen, Anu Suoranta, Kari Teräs & Johanna Valenius. Väki Voimakas 12: 79–122.
- Åström, Anna-Maria. 2016. ”Minnets rum”. Teoksessa *Kirjoittamalla kerrotut. Kansatieteelliset kyselyt tiedon lähteinä*, toimittanut Pirjo Korhokangas, Pia Olsson, Helena Ruotsala & Anna-Maria Åström, 338–384.
- Österberg, Eva. 1986. ”Bönder och annat folk. Det äldre svenska agrarsamhället i historigrafisk belysning”. *Historisk Tidskrift* 1986 (3).
- . 2008. ”Den gamla goda tiden.” *Scandia* 48 (1): 31–61.
- Östman, Ann-Catrin. 2009. ”Land and agrarian masculinity - space and gender in Finnish Cultural History 1933-1936.” Teoksessa *Gendered Rural Spaces*, 18–32. *Studia Fennica Ethnologica* 12. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Östman, Ann-Catrin. 2015. ”Kylätalkoot: kun paikallisyhteisö sai yhteiskunnallisen merkityksen.” Teoksessa *Kotiseutu ja kansakunta*, toimittanut Pirjo Markkola, Hanna Snellman & Ann-Catrin Östman, 213–238. *Historiallinen Arkisto* 142. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

LIITTEET

Liite 1. Turun yliopiston Tiedusteluja kansallisten tieteiden alalta -kyselysite n:o 1. (Turun yliopisto, HKTL-arkiston TYKL-kokoelmat)

TURUN YLIOPISTO

Tiedusteluja kansallisten tieteiden aloilta

N:o 1 toukokuussa 1958

Monien kansallisia tieteitä tutkivien laitostemme tavoin myös TURUN YLIOPISTO alkaa nyt kerätä erityisen tiedustelulehtisen avulla kansanperinnettä ja muuta muistitietoa kansalaisilta kautta maan. Turun yliopiston *Sosiologian laitos* tarvitsee tällaista aineistoa maaseutusosiologiaa ja kulttuurin muutosta koskeviin tutkimuksiinsa, niin myös sosiologisten ja sosiaalipsykologisten ilmiöiden selvittelyyn varhaisemman teollisuutemme ja sen työväen parissa, kun taas *Kansatieteen laitoksella* on omat tutkimuskohteensa. Jotkut muutkin laitokset ja oppiaineet Turun yliopiston piirissä voivat ennen pitkää nähdä tarpeelliseksi turvautua kansalaisten apuun saadakseen aineistoa tieteellisiin tutkimuksiinsa.

Tätä tiedustelulehtistä julkaisemme pari kolme numeroa vuodessa. Tarkoituksena on saada kokoon vakinainen vastaajaverkko, aluksi ensin maaseudulle, myöhemmin toivottavasti myös vanhan teollisuustyöväen pariin. Niin kauan kuin Sosiologian ja Kansatieteen laitosten käyttövarat ovat suhteellisen vähäiset, emme voi vastauksia lähettäneille jakaa rahapalkintoja muuten kuin vain poikkeustapauksessa. Sen sijaan parhaat vastaajat voivat saada tunnustukseksi tieteellistä tutkimusta edistävästä työstään Turun yliopiston kehystetyn *kunniakirjan*. Hyville vastaajille jaetaan myös sopivaa *kirjallisuutta*.

Ensimmäisen kilpakeräyksen aihe koskee puhemiesten toimintaa ja eräitä muita avioliittoasioita entisajan maaseutuyhteisöissä, mutta tässä yhteydessä ei pidä selostaa kosinta- eikä häätapoja.

I. Puhemiehet ja heidän toimintansa

1. *Avioliittovälityksen yleisyys.* Monin paikoin kerrotaan, että viime vuosisadan lopulla oli puhemiehen välittäjäntoimi niin yleistä, että hänen avullaan oli kosittava jopa sukulaistyttöä ja naapuritalon tytärtä ja että ilman puhemiehen apua aikaan saatua avioliittoa ei pidetty sopivana eikä säädyllisenä.

Miten asian laita oli kotiseudullanne noin puolen vuosisataa sitten ja sitä ennen? Kuinka runsaasti yksinäisiä kosiomiehiä muistetaan esiintyneen talonpoikaisväen keskuudessa? Entä käytettiinkö puhemiehen välitystä myös torppari- ja palvelusväen keskuudessa? Tai käytettiinkö puhemiehen taikka »välittäjä-akan» apua erityisesti leskiä avioliittoon toimitettaessa?

2. *Monenlaisia puhemiehiä.* Muistiinpanoista käy ilmi, että puhemiehiä oli useanlaisia. Oli ensinnäkin varsinaisia puhemiehiä, jotka harjoittivat tointaan oikein ammattina. Toisekseen oli satunnaisia puhemiehiä, tavallisesti varakkaita isäntiä, jotka vaivautuivat vain oman säätynsä asioissa, lähinnä hankkimaan tuttavan isännän pojalle tai tyttärelle rikkaan puolison. Ja kolmanneksi oli ns. toimittajaeukkoja, kieleviä parantajia, puhujaisia, uutisten kantajia yms.

Millaisia puhemiehiä kotiseudullanne oli, se ilmenee kyllä siitä, kun mainitsette heidän nimensä, myös puhuttelunimen (esim. Puhemies-Kustaa), kerrotte heidän elämästään ja tavoistaan, yksityiskohtaisesti heidän aikaansaannoksistaan, milloin he elivät, mikä oli heidän alkuperäinen ammattinsa, heidän toimentulonsa jne.

3. *Puhemiesten toiminta-alue ja palkkio.* Olisi kiintoisaa saada tietää, kuinka laajalla alueella puhemies saattoi liikkua, vainko omassa pitäjässä, monessa naapuripitäjässä, jopa toisen läänin puolella. Liikkuivatko he hevosella vai jalan? Miten heidät otettiin taloissa vastaan? Tiedetäänkö tapauksia, että puhemiehellä olisi ollut (myöhempinä aikoina) mukanaan valokuvia tytöistä, joille hän etsi miestä? Onko kertomuksia siitä, että puhemiehet lioittelivat sen talon varallisuutta, johon he tyttöä emännäksi puhuivat? Sattuiko joskus, että kaksi puhemiestä puhui kilvan samaa tyttöä kumpikin taholleen? Oliko puhemies mukana, kun morsian tarkasteli sulhasen kotoa (ns. kondonkatsojaiset)? Maksettiinkö puhemiehelle myös rahapalkkiota? Kuka summan suoritti ja minkä taksan mukaan? Miten toimittajaeukkojen vaivannäkö palkittiin?

4. *Ammattikunnan maine ja asema.* Missä yhteiskunnallisessa arvossa varsinaisia puhemiehiä pidettiin? Olivatko he hyvin toimeentulevia? Pilkattiinko heitä ja heidän ammattiaan? Kutsuttiinko puhemies häihin, jotka hän oli aikaansaanut? Mikä asema hänellä niissä oli? Otettiin hänet taloon aina myöhemminkin hyvin vastaan, mikäli avioliitosta oli tullut onnellinen? Entä miten arvosteltiin toimittajaeukkoja ja heidän puuhiaan? Mitä sananparsia puhemiehistä tunnetaan («Kun on ämmä puhemiehenä, niin on piru välimiehenä» — Loimaalta)?

5. *Puhemiesammatin päättyminen.* Mainitkaa, milloin koti-seutunne viimeiset puhemiehet kulkivat tehtävissään. Mitkä syyt teidän mielestänne lopettivat puhemiesammatin?

II. Muita tiedusteluja avioliitosta

6. *Puoliso läheltä vai kaukaa?* Naima-alueeksi sanotaan sitä piiriä, josta enemmistö löytää aviopuolionsa. Pitikö naida läheltä vai kaukaa? Mitä mieltä tästä olivat toisaalta talolliset, toisaalta torpparit ja palvelusväet ensin vuosisadan vaihteessa, sitten esim. 1920-luvulla?

Mitä entisaikaan kylässä sanottiin, kun johonkin taloon tuotiin emäntä tai tuli kotivävy, joka puhui outoa murretta, taikka kun kylän tyttöjä naitiin kauas toisiin pitäjiin?

7. *Säätyrikkoiset avioliitot.* Pitivätkö maalaisvanhemmat vielä puoli vuosisataa (tai varhemmin?) onnena sitä, että tytär sai puolionsa kauppiaan, lukkarin tai jonkun alemman virkamiehen säädystä? Ruvettiin nuorta vaimoa silloin sanomaan rouvaksi (vielä vanhempaan aikaan matamiksi)? Millä tavoin ilmeni rengin yhteiskunnallisen arvon nousu, kun hänestä naimisen kautta tuli talonisäntä? Mitä sanottiin, kun leski-isäntä nai piikansa? Kertokaa kuvaavia esimerkkejä.

8. *Myötäjäiset.* Myötäjäisillä oli muitakin nimiä, esim. lepin- got. Tiedetäänkö tapauksia, että avioliittoon aikovan tyttären piti jo tulevan miehensä kotia katsomaan mennessään viedä myötäjärahoja? Mainitkaa kuvaavia kertomuksia tällaisista »kodonkatsojaisista». Milloin raha- ja tavaramyötäjäiset yleensä annettiin; oliko tapauksia, että aviomies otti vastaan vaimonsa vanhemmilta velkakirjan? Annettiin myötäjäisinä niitty-, pelto- tai metsäkappaleita? Mitä kotivävy toi tullessaan? Kertokaa esimerkkejä suurista raha- ja tavaramyötäjäisistä, joista kansan keskuudessa paljon puhuttiin ja joita kauan muistettiin.

9. *Nuorikon muutto miehensä kotiin.* Oliko kotiseudullanne tapana, että vaimo ei heti häitten jälkeen muuttanutkaan mie-

4

hensä kotiin, vaan jäi asumaan vanhempiensa luo? Mainitkaa kuvaavia tapauksia.

Pidettiinkö suotavana, ettei vaimo saanut lasta juuri sinä aikana vuodesta, jolloin häntä tarvittiin ulkotöihin? Mitä vuoden-aikaa pidettiin sopivimpana synnytyksenaikana?

Miten anopin ja miniän väliset suhteet alkoivat muodostua? Kertokaa kuvaavia esimerkkejä.

10. *Perinnönjaot.* Pyrittiinkö pysyttämään omaisuutta suvun piirissä esim. siten, että naitettiin keskenään orpanoita tai kaukaisempia sukulaisia? Johtiko perinnönjako siihen, että oli pidettävä suuria huutokauppoja? Tiedetäänkö kertomuksia, miten perinnönsaajat käyttäytyivät pesän huutokaupassa? Mainitkaa esimerkkejä paljon puheen aihetta antaneista perinnönjaoista, mitä kukin osakas sai, syntyikö riitoja jne.

Tiedustelut koskevat

1) aikakautta, johon vanhojen kertojien muisti yltää tai josta he ovat kuulleet vielä vanhempien ihmisten heille kertovan;

2) viimeksi kuluneita vuosikymmeniä, jotta näin saataisiin vertailukohteita.

Kun kysymyksessä on vanhan tavan muuttuminen tai häviäminen, on hyvä käyttää tarkempia ajanmääräyksiä (vuosilukuja), mutta sellaisetkin maininnat riittävät kuin »suurlakon jälkeen», »vapaussodan jälkeen», »viime sotien jälkeen» jne.

Ohjeita vastaajille

1. Asettakaa paperi vaakasuoraan ja kirjoittakaa (mieluummin musteella) vain liuskan toiselle puolelle.
2. Täyttäkää oheinen lomake, joka tullaan liittämään vastausliuskonne nimilehdiksi. Mikäli annatte tietoja useasta pitäjästä, olisi jokaista varten erikseen täytettävä nimilehti.
3. Kirjoittakaa liuskan alkuun kysymyksen numero ja aloittakaa aina uusi liuska uudelle kysymykselle.
4. Paikkakunnan (tai syntymäseutunne) murteen mukaiset sanat pyydetään alleviivaamaan.
5. Vastaukset lähetetään oheisessa kirjekuoressa vapaakirjeenä Helsinkiin Suomalaisen Tiedeakatemian Keräilytoimistoon, josta Turun yliopisto ne perii.
6. Tarvittaessa pyytäkää lisää paperia ja kirjekuoria.

Kilpailuun pääsevät osallisiksi kaikki ne vastaukset, jotka on postitettu viimeistään kesäkuun 10 p:nä 1958.

Liite 2. Turun yliopisto. Tiedusteluja kansallisten tieteiden alalta -kyselylehtiset numero 1–24, kyselyiden sisällöt. Nimenmuutos kyselylehtisessä numerosta 25 alkaen. (HKTL-arkisto, Turun yliopisto)

- N:o 1 toukokuussa 1958. Muita tiedusteluja avioliitosta. Tiedustelut koskevat. Ohjeita vastaajille. (Sosiologian laitos)
- N:o 2 marraskuussa 1958. Pidot ja pitopiirit. Ensimmäisen kilpakeräyksen tulokset. Ohjeita vastaajille. (Turun yliopiston Sosiologian laitos)
- N:o 3 helmikuussa 1959. Tiedusteluja huutokauppojen pitämisestä. Kuvauksia kiekonlyönistä. Kuvauksia kyläkeinuelämästä. Uusi keräys käyntiin. Tulokset edellisestä kilpakeräyksestä. (Kiitokset.) (Turun yliopiston Sosiologian laitos)
- N:o 4 helmikuussa 1959. Entisajan uittotöistä. Suuri kilpakeräys. (Turun yliopiston Sosiologian laitos)
- N:o 5 heinäkuussa 1959. Tulokset n:o 3 keräyksistä. Tulokset uittotöiden kuvauksista. Nyt on entisajan sahatöiden vuoro. Entisajan karjakaupoista ja karjan kuljettamisesta. (Turun yliopiston Sosiologian laitos)
- N:o 6 syyskuussa 1959. Sahatyöläisten muistelmat. Johdatukseksi. Kysymykset. (Turun yliopiston sosiologian ja kansatieteen laitokset)
- N:o 7 lokakuussa 1959. Musta ja valkoinen rippipuku. (Turun yliopiston Kansatieteen laitos)
- N:o 8 helmikuussa 1960. Maalaiskylä ulkomaailman yhteydessä. Johdatusta ja neuvoja. Metsätyöläiset. Merimiehet. Sahatyöläisten muistelmista. Tyttöjen rippipuvun väristä. Edelliset tiedustelulehdet. Ohjeita vastaajille. (Turun yliopiston Sosiologian laitos)
- N:o 9 kesäkuu 1960. Suuri kilpakeräys herätysliikkeistä. (Turun yliopiston Sosiologian laitos) Edelliset tiedustelulehdet. Ohjeita vastaajille.
- N:o 10 kesäkuu 1960. Suuri kilpakeräys entisajan metsätöistä. Palkintojen jako sahatyöläisten muistelmista. (Turun yliopiston Sosiologian ja Kansatieteen laitokset)
- N:o 11 maaliskuussa 1961. Tulokset neljästä keräyksestä. Kansantapojen muuttuminen. Kuoleman enteet. (Turun yliopiston Kansatieteen laitos)
- N:o 12 heinäkuussa 1961. Kansantapojen muuttuminen. (Turun yliopiston Kansatieteen laitos.) Kylä ja sen naapurisuhteet. (Turun yliopiston Sosiologian laitos) Edelliset tiedustelulehdet. Ohjeita vastaajille.
- N:o 13 joulukuussa 1961. Palkintojen jako hautaustapoja koskevasta kyselystä. Kansantapojen muuttuminen III. Hautajaiset. Kansantapojen muuttuminen IV. Kummit. Vihkileninki. Edelliset tiedustelulehdet. Ohjeita vastaajille. (Turun yliopiston Kansatieteen laitos) Toivotamme kaikille vastaajille Hyvää Joulua ja Onnellista Uutta Vuotta. (Turun yliopiston Kansatieteen ja Sosiologian laitokset)
- N:o 14 heinäkuussa 1962. Hyvä saalis kyläkilpailusta. Lisätietoja kaivataan. Kertokaa kylänne kesävieraista entisaikaan. Poimintoja vastaajien kirjeistä. Älkää jäljentäkö tietoja kirjoista. (Turun Yliopiston sosiologian laitos. Esimies professori Esko Aaltonen)
- N:o 15 huhtikuussa 1962. Käsityöläisten muistelmat. (Turun Yliopiston Kansatieteen laitos)
- N:o 16 kesäkuussa 1962. Käsityöläisten muistelmat. Kansantapojen muuttumista koskevan kyselyn palkinnot. Kirjapalkintoja Turun markkinamuistoista. (Turun yliopiston Kansatieteen laitos) Turun yliopiston sosiologian laitoksen kilpakeräyksen tulokset (Turun yliopiston Sosiologian laitos)

- N:o 17 lokakuussa 1962. Rautatieläisten muistelmat. Edelliset tiedustelulehdet. Ohjeita vastaajille.
- N:o 18 huhtikuussa 1963. Miesten ja naisten työnjako. Rautatieläisten muistitiedon keruukilpailun palkinnot. Käsityöläisten muistitiedon keruu jatkuu. (Turun Yliopiston Kansatieteen laitos)
- N:o 19 lokakuussa 1963. Merimiesten muistelmat. Käsityöläisten muistitiedon keruukilpailun palkinnot. Palkintojen jako ”miesten ja naisten työnjakoa” koskevasta kyselystä. Turun yliopiston Kansatieteen laitos.
- N:o 20 lokakuussa 1963. Sjömansminnen. (Laitosta ei ole mainittu) N:o 21 joulukuussa 1963. Palkolliset. Muutamia ruokia. Jouluku. (Turun yliopiston kansatieteen laitos) Edelliset tiedustelulehdet.
- N:o 22 huhtikuussa 1964. Kihlaus, vihkiminen ja häät. Tiedustelu maakäsityöläisistä. Uusia vastaajia tarvitaan. Ohjeita vastaajille. (Turun yliopiston Kansatieteen laitos)
- N:o 23 marraskuussa 1964. Ruokatalouden muuttuminen. Tiedustelun n:o 22 tulokset. Entisajan sosiaalihuolto. (Turun yliopiston Kansatieteen laitos)
- N:o 24 helmikuussa 1965. Muistelmia entisajan vaivashoidosta. (Turun yliopiston Kansatieteen laitos) Tiedustelu n:o 23 tulokset.
- N:o 25 marraskuussa 1965. Turun yliopisto, Kansatieteen laitos I. Tiedusteluja kansankulttuurin alalta. Kunniakirjat. Lasten kasvatuksesta ja perhesuhteista entisaikaan. Hätälempi. Palkintojen jako entisajan vaivashuoltoa koskevista vastauksista. 100 000 liuskan raja ylitetty arkistossamme.

Tiivistelmä

Kutsu osallistua tieteelliseen toimintaan: etnografisia näkökulmia monitieteisen kyselytoiminnan yhteistyöhön ja käytäntöihin

Laadulliset teemakyselyt muodostavat erityisen tutkimusaineistojen tuottamisen menetelmän kenttätöiden, haastattelujen ja puolistrukturoitujen kyselyiden rinnalla. Menetelmä on perustunut kyselylehtisen ja kysymysluettelon lähettämiseen postitse tutkijoita avustaville ihmisille, jotka kirjoittivat paperiarkeille havaintojaan ja kokemuksiaan lähialueensa tai lähipiirinsä tapahtumista, tiedoista ja muistitiedoista esimerkiksi kansanelämäntutkimuksen alalta. Tämän tutkimuksen pohjalla on monitieteinen ja yhteistoiminnallinen prosessi, jossa kansalaiset kutsuttiin tuottamaan aineistoa Turun yliopiston sosiologian ja uuden kansatieteen oppiaineen opetukseen ja tutkimukseen. Työn näkyvänä muotona on *Tiedusteluja kansallisten tieteiden alalta* -kyselylehtisten sarja.

Tässä tutkimuksessa kuvailen kyselysarjan lähtökohdasta Turun yliopiston HKTL-arkiston TYKL-kokoelmiin paikantuvaa tutkimusaineistojen tuottamisprosessia. Hahmotan kyselylehtisten sarjaa ja sitä ympäröiviä arkistoaineistoja sekä eriaikaisista tutkimuskäytännöistä käytyjä keskusteluja. Pohdin, miten kansalaisille suunnattua [kysely]toimintaa suunniteltiin ja toteutettiin, ja millaisiin tiedollisen ja sosiaalisen vuorovaikutuksen prosesseihin, tilanteisiin ja käytäntöihin sen yhteistoiminnalliset muodot perustuivat. Näkökulmani on etnografinen ja analyttiset käsitteeni ammentavat erilaisista tilateoreettisista lähestymistavoista ja käytännöistä. Niiden avulla pyrin syventämään ymmärrystä kyselytoiminnassa sovellettujen metodien monialaisista kytköksistä kulttuurisiin ja yhteiskunnallisiin sekä tieteellisiin muutoksiin.

Kyselysarjan käynnisti vuonna 1958 sosiologian professori Esko Aaltonen (1893–1966) toimiessaan Turun yliopiston humanistisessa tiedekunnassa sosiologian ja uuden kansatieteen laitoksen esimiehenä. Olen ajoittanut monitieteisen yhteistyön vuosiin 1958–1962, jolloin kyselylehtisiä ilmestyi 14. Niissä julkaistiin kaikkiaan 28 kyselyä, joista 12 toteutti sosiologia ja 13 kansatiede rinnakkain ja vuorotellen. Kolme maaseututyöväelle suunnattua ammattiryhmäkyselyä sosiologian ja kansatieteen laitokset toteuttivat sen sijaan tiiviimmässä yhteistyössä. Keskityn työssäni sosiologisiin kyselyihin ja

siihen tieteelliseen yhteistyöhön, jonka pohja rakentui säännöllisestä toiminnasta kyselylehtisen metodin parissa. Yhteistyössä oli olennaista muotoilla lehtiset tutkimukseen kutsutuille kansalaisille innostaviksi ja saavutettaviksi ja samalla edistää laitosten tutkimusprofileihin sopivia ohjelmallisia tehtävänäntoja.

Esko Aaltosta ja monia muita kansallisten tieteiden tutkijoita yhdisti myös aktiivinen toiminta Kotiseutuliitossa ja muissa perinteenkeruuta harjoittaneissa kansallisissa järjestöissä. Näiden järjestöjen kautta tapahtui myös kansalaisten ohjaamista ja perehdyttämistä keruutyöhön ja kyselyvastaamiseen, tiedonkäsittelyyn ja muihin kyselyiden edellyttämiin tutkimuskäytäntöihin. Kyselyihin vastanneille tieteen harrastajille muotoiltiin käytännöllisiä tehtävänäntoja Esko Aaltosen julkaisemissa *Kotiseututyön oppaissa* (1948, 1953, 1963). 1950- ja 1960-luvulla huomio kiinnitettiin vähitellen aineistojen keruusta moderniin maaseutusosiologiaan ja aineistojen uusiin käyttöyhteyksiin modernisoituvan yhteiskunnan vaatiman yhdyskuntasuunnittelun parissa. Tavoitteiden ja metodien muuttuminen sekä kyselytoiminnan moninaisuus ja moniäänisyys käy ilmi erityisesti kyselyiden kysymyksenasetteluiden pohjalta tunnistamissani erilaisissa tutkimusohjelmissä. Toisiaan seuraavista tutkimusohjelmista voi lukea 1950- ja 1960-luvun vaiheessa metodeissa tapahtuneita muutoksia. Esimerkiksi kenttätöiden merkitys alkoi vähitellen korostua ja kyselytoiminta hahmottua tutkijoiden kansalaisille ulkoistaman aineistonkeruun kaltaisena passiivisena kenttätyönä. Aineiston keruuseen liittyi kuitenkin lukuisia metodisia tavoitteita ja haasteita, joita tarkastelen kyselytoiminnasta poimimieni esimerkkien kautta ja pohtimalla millaisia vastaamisen edellytyksiä kyselytoimintaan ja henkilötietolomakkeisiin kytkeytyi. Lopuksi pohdin kyselytoimintaan ja kyselemiseen liittyviä ongelma-kohtia ja mahdollisuuksia kehittää kyselytoiminnan pitkäaikaisia käytäntöjä yhteydessä esimerkiksi kestävyys- ja kansalaistieteiden näkökulmien kanssa.

Summary

An invitation to participate in scientific activity: ethnographic perspectives on collaboration practices in multidisciplinary questionnaire activity

Qualitative thematic inquiries form a specific method for creating research material, comparable to fieldwork, interviews and semi-structured questionnaire forms. The idea behind this method of collection was to send questionnaires published in printed leaflets to people who assisted researchers in providing information about their observations, experiences and memories connected with folk life. The basis of this study is the multidisciplinary and collaborative process of inviting citizens to create a new set of ethnological and sociological collections at the University of Turku. It took shape through the series of questionnaire leaflets *Tiedusteluja kansallisten tieteidien alalta* (Inquiries from the field of national sciences).

The starting point for my work is the University of Turku TYKL-Collections of the Archives of the School of History, Culture and Arts Studies (HKTL-archives). I examine the series of questionnaire pamphlets as well as related archive materials and discussions. I contemplate how questionnaire activity directed at citizens was planned and realized and on what kinds of social and intellectual interaction, circumstances and practices these forms of collaboration were based. By studying the processes from various ethnographic perspectives I attempt to deepen understanding of the many connections between the methods applied in questionnaire activity, on the one hand, and cultural, societal and scientific changes, on the other.

The series of questionnaire pamphlets was initiated in 1958 by Esko Aaltonen (1893-1966), Professor of Sociology, while he was serving as head of the Department of Sociology and the new Department of Ethnology in the Faculty of Humanities at the University of Turku. I have identified the most active period for multidisciplinary collaboration to be 1958–1962, during which time 14 questionnaire pamphlets appeared. They contained a total of 28 questionnaires, of which 12 came from sociology and 13 from ethnology, sometimes in parallel and sometimes consecutively. Three questionnaires intended for rural workers in specific trades were implemented in closer collaboration between the two disciplines. The basis for scientific co-operation was

formed through regular work on the methodology of questionnaire leaflets. The invitation process was intended to be accessible and engaging for the respondents as well as to fit the research profiles of the institutions.

Esko Aaltonen and other researchers in the so-called national sciences participated actively in the Finnish Local Heritage Federation (*Kotiseutuliitto*) and other rural and museum organizations. It was also through these organizations that citizens were familiarized with the process of collecting materials and responding to questionnaires as aspects of knowledge creation and circulation. Prompts and practical instructions for amateur scholars who collected and wrote down responses to the questionnaires were shaped in the guides to local work (*Kotiseututyön opas*, 1948, 1953, 1963) published by Esko Aaltonen. During the 1950s and 1960s the methodological attention shifted from collection of material to new use contexts for the materials connected with rural sociology and planning the emerging modern society. The polyphony of questionnaire activity can be read in the various research programs that I recognize in the formulation of the questionnaires and prompts. During the 1950s and 1960s as well the significance of field work gradually began to be emphasized and questionnaire activity was modified to be a kind of passive field work conducted in rural communities.

Finally, using selected examples of personal data forms, I contemplate what preconditions for responding were created in survey activity. In the closing discussion I explore the opportunities for analyzing and developing methods of asking in connection, for example, with emerging areas of practice in sustainability and citizen science.

Translation by Kendra Willson